

43 2

TÖRTÉNELMI és RÉGÉSZETI
ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI
MILETZ JANOS,
TITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT.

IV. ÉVFOLYAM.

I. FÜZET.

AZ UJ-MOLDOVAI ROMOK TÉRRAJZÁVAL.
(MELLÉKLET A KRASSÓ VÁRMEGYE CZIMŰ ÉRTEKEZÉSHEZ.)

TEMESVÁROTT.
MAGYAR-FÉLE KÖNYVNYOMDA.
1878.

TARTALOM.

	Lap
Előszó. Miletz Jánostól	1
Krassó vármegye történelmi és régészeti emlékei. Miletz Jánostól (Egy rajzzal.)	3
Adatok Lugos és Karánsebes történetéhez 1695–1718. Iványi Istvántól . . .	22
Tárca. Rendes havi választmányi ülés 1877. november 24-én	29
„ Rendes havi választmányi ülés december 19-én	32
„ Régi iratok ismertetése. Miletz Jánostól	34
I. Fozott bírák levelei. — II. Mojsi Gyurcsány Ferencz levele jegyeséhez 1667-ből. — III. Kovács János török rab kötvénye Székely Mózással 1684-ben. — IV. Gunyvers 1673-ból.	
„ O r m ó s Zsigmond felhívása Temes vármegye 100 éves jubileumának megünneplésére	40
Egyveleg	41
Kimutatás a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat tagjairól. Miletz Jánostól	44

TÖRTÉNELMI és RÉGÉSZETI
ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

MILETZ JÁNOS,

TITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT.

~~~~~  
**IV. ÉVFOLYAM.**  
~~~~~

IV. KÖTET.

Az Uj-Moldovai romok térrajzával a 19-ik laphoz és Gróf Széchényi
István egy eredeti levelének másolatával.

TEMESVÁROTT.
MAGYAR-FÉLE KÖNYVNYOMDA.
1878.

301587

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

A NEGYEDIK KÖTET ÁLTALÁNOS

TARTALMA

ELŐSZÓ: MILETZ JÁNOS SZERKESZTŐTŐL.

I. Értekezések.

	Lap
I. Krassó vármegye történelmi és régészeti emlékei. Miletz Jánostól	3
II. Adatok Lugos és Karánsebes történetéhez 1695—1718. Iványi Istvántól	92
III. Uti jegyzetek. Iványi Edétől I.—II. közlés	53. 120
IV. Adatok a délmagyarországi spanyol telepek történetéhez. Miletz Jánostól	75
V. Kirándulás Vimináciium és Margum romjaihoz. Ormós Zsigmond elnöktől	101
VI. Széchenyi munkálatai az Al-Dunán, tekintettel a Dunagőzhajózás és a Széchenyi ut történetére. Bolesznay Antaltól	165
VII. Ó-bébai régiség-leletek. Ambrus Józseftől	189

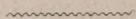
II. Tárcza.

1. A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi választmányi ülése 1877. november 24-én	29
2. Rendes havi választmányi ülés december 19-én	32
3. Rendes havi választmányi ülés 1878. január 30-án	86
4. Rendes havi választmányi ülés február 27-én	89
5. Rendes havi választmányi ülés márczius 27-én	134
6. Rendes havi választmányi ülés április 30-án	137
7. Hetedik évi közgyűlés május 23-án	140
8. Rendes havi választmányi ülés június 26-án	194
9. Rendes havi választmányi ülés szeptember 25-én	197
Régi iratok ismertetése Miletz Jánostól. I. fogott bírák levelei	34
II. Mojsi Gyurcsány Ferencz levele jegyeséhez	36
III. Kovács János török rab kötvénye Székely Mózzsal 1684-ben	37
IV. Szakál Ferencz gunyverse 1673-ból I.—III. közlés	38 93. 201
V. Károlyi Sándor tábornok levelei	95
Ormós Zsigmond felhívása Dél-Magyarország száz éves jubileumának megünneplésére	40
Néhány szó az „Archaeologiai Értesítő“ egy bírálatához	97
Dr. Szentkláray Jenő indítványa több délmagyarországi egyházi intézmény felelevenítése tárgyában	155
Iványi Ede indítványa a százados ünnepély alkalmára	158
Névsor és statisztikai kimutatás a társulat tagjairól Miletz Jánostól	44

III. Egyveleg .

	Lap
1. Történelmi és régészeti Értesítő. — Cserey Jánosné urnó könyvadománya	41
2. Adakozás báró Lo-Presti József siremlékére. — Régi vasszak, török pisztoly és alabárd. — Négy régi codex a Cserey-féle imecsfalvi muzeumban. — A székely nemzeti muzeum	42
3. Hürom csanádi pap. — Délmagyarország szervezésének száz éves jubileuma .	43
4. A délmagyarországi megyék százados emlékünnepe. — A délmagyarországi megyék műveltségi viszonyait tárgyaló mű. — A biharmegyei régészeti, történelmi és iparműtörténelmi kiállítás	99
5. A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat ünnepélyes közgyűlése. — Kagyló nyakék s ős urnadarabok. — Ujabb, borjasi kőkori emlékek. — Kevei régiségek — Régészeti muzeum Szarvason	100
6. Kirándulás Viminacium és Margum romjaihoz. — A hetedik évi közgyűlés. — Harci vas csákány. — A kevei vármaradványok az Al-Dunánál	161
7. Kirándulás Arács romjaihoz. — Rékasi pénzlelet. — Ó-bébai régiségek . .	162
8. Viminacium, Felső-Moesia fővárosának rommaradványai. — A kulicsi romok s a hajdani Margum maradványai. — A skófiium himzés virágzása II. Rákóczy Ferencz idejében. — Országos régészeti és embertani társulat	163
9. A délmagyarországi évszázados ünnepély. — A centenariumi ünnepély ügye. — Dr. Szentklára y Jenő tudósunkról. — Érdekes történelmi érdekű kézirat	206
10. Lo-Presti József emlékszobrának leleplezési ünnepe. — Széchenyi munkálatai az Al-Dunán. — Beregszói leletek Temes megyében. — Tarrasi kardlelet Torontál megyében. — Barbár-kori leletek Ó-Bébán. — Szegedi régiségek .	207
11. Mommsen levele dr. Ortvyay Tivadarrhoz — Történet-régészeti és iparműtörténelmi kiállítás	208

ELŐSZÓ.

A »Történelmi és régészeti Értesítő« jelen füzeté a IV. évfolyamot nyitja meg s újabb jele azon fáradhatlan munkás-ság- és áldozatkészségnek, melylyel a dél-magyarországi történelmi és régészeti társulat nemes hivatását betölteni igyekszik az általa közmiveltségünk szempontjából felkarolt területen. Hogy miként feleltek meg a nyilvánosság fóruma elé bocsátott füzetek eddig a várakozásoknak, csak örömmel utalhatunk azon rokonszenves figyelem- s méltánylatra, melylyel azok a történelem és régészet barátaitól s az országos szakközlönyöktől fogadtattak.

Folyóiratunk úgy mint eddig, közege s irodalmi képviselője leend a dél-magyarországi történelmi és régészeti társulatnak s hű tüköréül fog szolgálni újabb működésünk s fáradalmaink eredményeinek s a társulati élet mozgalmainak és ösmertetni fogja az eddigi alak s terjedelem keretében az alapszabályok szerint megtartatni szokott választmányi üléseken felolvasott értekezéseket, a havi ülések tüzetes leírását, a társulati muzeumnak adományozott vagy vásárlott régi érmeket, okmányokat s könyveket; »Egy ve-le g« czim alatt pedig röviden országos vagy külföldi nevezetesebb történelmi s régészeti adatokat s mozzanatokot közöl.

A munka érdemleges folytatása azonban, tekintettel azon szép hirnévre s méltánylatra, melylyel eddig találkoztunk, a jövőben is csak úgy érhető el, ha a társulati tagok vállvetett erő- s buzgalommal törekednek a társulat nemes létezeljének megvalósítására, s igyekezni fognak déli vidékünk művelt elemeit összeköttetések és egyéb társadalmi viszonyaiknál fogva a társulat kebelébe tömöríteni

s ez által is a legnemesebb inteniókra felhasználandó anyagi körülményeket növelni; igyekezzenek továbbá a mennyire csak lehetőségükben áll, lakhelyeik fekvése szerint az ott vagy a közelben található régi emlékeket kutatgatni, ha lehetséges ásatásokat eszközölni s ezeknek eredményéről vagy az esetlegesen netán felmerülhetők leletekről alólirt titkárt tudósítani. Az ily vállvetett munkáság, szorgalom és kitartás mindenesetre meghozandja azon érdemes jutalmat, mely a haza s a társadalmi közjólét s művelődés érdekében önzetlenül közreműködők s nemesen érzők sziv megnyugtató érzületében szokott leginkább rejleni.

Kutassunk tehát, munkálkodjunk és dolgozzunk; kutassuk multunk néma emlékjeleit mint a minket megelőzött vitéz ősök dicsőségének hirdetőit, kutassunk már azért is, mert visszafelé kutatva, gyűjtve, biztosabban haladunk előre s különösen szemeink előtt lebegjenek Ipolyink ezen nevezetes szavai: »Őrizzük és gyűjtsük össze emlékeinket, nehogy végleg elveszszenek, s ez által is üresebb legyen a mult, szegényebb a jelen és kétesebb a jövő.«

Temesvárott, 1878. január hó 1-én.

MILETZ JÁNOS,
titkár és szerkesztő.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

I. füzet.

1878.

Január hó.

Krassó vármegye történelmi és régészeti emlékei.

MILETZ JÁNOSTÓL.

Felolvastattott a dél-magyarországi történelmi és régészeti társulat 1877. évi november hó 28-án és december 19-én tartott választmányi ülésén.

Hazánk déli része, vagyis a Duna, Tisza, Maros és Erdély által határolt terület igen régi terrenuma már a társadalmi közmívelődésnek s a régi emlékeket figyelembe véve, itt nem hogy hálátlan talajra talál a régiség buvárló, sőt inkább a mult emlékeit fürkésző fáradalmak a legszebb siker- és eredményekkel jutalmaztatnak. Mint már több alkalommal említém, ezen földterület az, melyen a római hadi s cultur élet igen élénk és hatásos szerepet játszott s az ősidők legrégebb emlékeitől kezdve, találunk e délvidéki területen különféle emlékmáradványokat, romokat, dus leleteket, mint néma hirdetőit a területünkön lezajlott rég mult idők jó, rossz és viszontagságteljes eseményeinek, s miután Arad-, Temes- és Torontál vármegyék mult emlékeit már ismerttettem, a jelen értekezésemben a szomszédos Krassó vármegye történelmi és régészeti emlékeire hívom fel a tisztelt választmány becses figyelmét.

Temes vármegye keleti szomszédságában a Marostól kezdve le az Al-Dunáig elterülő Krassó vármegye, mely a jobbára sík Temesnek éppen ellentéte s egész területét csekély megszakítással gyönyörű erdőségkoszoruzta heglánczok borítják, a felette elviharzott századok számtalan s igen nevezetes emlékeit tünteti fel.

Valamint Temes területét nevezetessé teszik azon hatalmas avar sánczművek, melyek délről éjszaknak három párhuzamos vonalban húzódnak tova, s ma már részben az itt egykor hatalmas kiterjedésű mocsárookban elsüllyedtek vagy pedig a homokterületek s szántóföldek által megszakítottak: ugy Krassó vármegyében is kiváló nevezetességük a római utak, melyeket mint a leg-

fontosabb összekötő vonalakat a római stratégia a dácziai hódítások biztosítására a legbámulatosabb erővel alkotott s kezdettől fogva kiváló gondozásban részesített. A római hadászati utak közül az, mely vidékünkön a Duna bal partján Lederata- vagyis a mai Uj-Palánkánál Temes megyében veszi kezdetét, Gertenjestől délre, keleti irányban haladva éri el Krassó megye határát s legelőször is a római korból nevezetes Bersóviát, a mai Zsidovint érinti; innen az ut Rafna érintésével dél-keleti irányt vesz a Berzava völgyében, s Bogsánt éri el. Ezután a Muntje-Szeminik hatalmas hegygerinceit megkerülve s a Poganyis völgyben fekvő Prebul nevű falu mellett halad el, még egy másik hegygerinczet lép át s Valjabult jobbra hagyva Karánsebes közelében a Bisztra-Temes torkolaton alul, Jaaz és Zsuppa között fekvő nevezetes római municipium, Tibiscumnál éri végét.¹⁾ Ezen római ut a vármegyét majdnem két egyenlő részre t. i. északi és déli részre osztja s folytatása látszik észak felé a Temes folyó irányában; első részében párhuzamosan halad a karánsebes-jaazi uttal s első elhajlása után pedig már valamivel összefutóbbá válik a lugosi posta uttal²⁾ s folytonosan a Temes völgyében északnyugati irányban haladva a „Tabula Peutingeriana“ néven ismert katonai uttérkép szerint, melynek legrégebb másolata a bécsi udvari könyvtárban van, „Caput-Bubali“-t a mai Lugost is érinté s innen a temesmegyei határok felé irányulhatott folytatása, Mommsen szerint Buziásnak. Egy másik római ut is vezetett még Krassóban Erdély felé, az úgy nevezett Maros-menti, Csanádtól jöve, Lippán, Bulcson keresztül a Maros mellett, csekély nyomai azonban ma már alig, vagy csak itt-ott tűnnek fel.

De nemcsak a római utak teszik egyedül nevezetessé Krassó vármegyét, hanem más egyéb emlékműmaradványok is, melyek csillogó tanubizonyosságai ezen terület hajdani nevezetességének s élő tanujelei nem csak az ősi múltnak, de egyszersmind nemzeti múltunk nevezetes s viszontagságteljes epizódjainak is. Így a vármegye északi határán a Maros bal partján elterülő termékeny sikon Facsádtól három mértföld távolságra fekszik egy kies fekvésű helység Bulcs, mely legősiebb telepeink egyike s jelenlegi neve kilencszázados koráról látszik tanuskodni; „ősi multja az ókor homályába nyul be, s a hely, melyen épült, a rómaiak s az ezeket felváltó barbárok dicsőségének romjait, a magyar törzsek emlékekben áldott hamvait rejti magában.“³⁾ Hogy Bulcs a római korban szerepet játszott s itt ezen világhódító népnek telepe létezett a Maros-mellék biztosítására nézve, bizonyítják a LEG XIII G az az „Legio decima Tertia Gemina“ bélyeggel ellátott Bulcson talált római téglák, melyek hasonjellegűek a Marosvidék egyik legnevezetesebb coloniája Morissenum-nál, a mai Csanádon talált

¹⁾ Miletz: Tört. és régész. Értesítő. II. k. 196. 197. l. Böhm tanulmánya után.

²⁾ Arch. Értesítő. IX. k. 300 l. Dr. Ortway tanulmánya után.

³⁾ Ortway-Szentkláray: Adattár. II. k. 339. l.

téglákkal.¹⁾ Nemzeti multunk történelmében is fontos események fűződnek Bulcs nevéhez s földje sok évszázad elvihartzott eseményei és bizonyosan a magyar kereszténység s polgárosodás első veteményei által van megszentelve, s igen valószínű, hogy a benzéések itteni zárdája még szent István idejében Csanádról alapított és népesített be. Hogy a bulcsi szent Mártonról czimzett apátság Solymos mellett, melyet benzéések laktak, egyike a legrégebb kegyeletes alapítványoknak hazánkban, arról iróink egyhangulag tanuskodnak s bizonyos, hogy 1225-ben már virágzott s oly kiváló tekintélyvel bírt, hogy apátjai a legfontosabb egyházi s világi küldetésekkel bizattak meg.

A hirneves apátság okmányainkban különböző nevezet alatt fordul elő, u. m. „Abbatia Sancti Martini de Bulch, de Buch, de Bulcs prope castrum Solymos“, s valószínű, hogy Karánsebes, Facsád és Lippa elestével hagyatott pusztán az apáturság s tisztes falai csakhamar romhalmazzá lőnek; a romok alól 1807. ápril utolsó napján, véletlen ásatás alkalmával egy 464 fontos antik alaku és sok ezüstöt tartalmazó harang került szinre, melynek felső körszegélyén külről következő gót betűs felirat olvasható:

Dominicus Abbas ^{in gr.} **Michael** † Anno. DO. M. CCCCLXVIII.

A régi idők ezen tisztes emléket Csanád-egyházmegye nagyérdemű s minden szépért lelkesülni tudó püspöke, Bonnaz Sándor ő excellentiája először az egyházmegye székhelyén Temesvárott a papnövelde tornyában helyeztette el s helyette két más, saját költségén öntetett új harangot ajándékozott a bulcsi egyháznak, utóbb pedig nagylelkűleg ezen ritka magyar műkincset a nemzeti muzeumnak ajándékozta, hol a többi nevezetességekkel együtt közszemlére van kitéve.

A Hunyadiak korának ezen tisztes ereklyéjéről, mely egykoron az áhitat szent érzelmeit ápolgatta a Maros regényes völgyeiben, a nép ajkain él még egy hagyomány is, mely azt beszéli, hogy Hollós Mátyás királyunk gyakran vadászatván Solymos berkeiben, fáradalmas bolyongásai után csak akkor indult kíséretével fejedelmi lakomájához, midőn megszólalt a bulcsi bika, vagyis a feltalált harang.²⁾ A török viharok — mint már említém — elhamvaszták e tündérmagányt s rommaradványai 1871. márczius 21-én romboltattak le véglegesen.

A falak oly tömör, szilárd kőanyagot képeztek, miszerint erős zuzóvasak alkalmazásával is csak lassan folyhatott a munka. A templom sanctuariuma szabályos nyolcszög volt. A szétbontáskor több római téglát találtatott az épületben, bizonyára valamely helybeli ősrómai építmény reliquiái, melyekkel a templom építése alkalmával a szükséges kőanyagot szaporiták.

¹⁾ I. m. U. o. 339. l. és Miletz: Torontál vármegye tört. és rég. emlékei 14. l. — Mürég. Kalauz. I. 125. l.

²⁾ Ortvaj-Szentkláray: Tört. Adatt. II. Bulcs. 342. 343. l.

Mint hogy a romok, mielőtt elpusztitva lettek, s mielőtt a hely, melyen állottak, újabb célra fordítottak,¹⁾ semmi hatósági intézkedés által sem lőnek legalább rajzban megörökítve, ezer szerencse: hogy a haza koszorus archäologia dr. Rómer Flóris Ferencz 1868-ban a helyszínén személyesen megfordult s tudományos körültekintéssel mindent szemügyre vett. Az apátság mintegy 475—568 méternyi hosszúságban s közel 32 méternyi szélességben terjedt ki, s még most is látható mély körsánczokkal volt a kor szellemében bekerítve. A nép vénei állítják, hogy régenten, talán félszázad előtt, sok régiség, többi közt sarcophagok is ásattak itt ki, melyeket az érték felől itélni nem tudó pórság széthordogatott és elfecsérlett. A templomban még ma is használnak egy itt kiasott igen régi és sajátságos alaku oltárcsengetyüt, melynek már alig olvasható latin feliratról bajos biztosan következtetni²⁾. Igen óhajtható volna ezen multunk kegyeletos emlékei által nevezetessé lett terrenumot lassanként átbúvárolni s bizonyára ezen történelmi talaj gazdagon jutalmazná a fűrésző a mily nemes ép oly hazafias fáradoalmait.

Bulcstól dél-keleti irányban, nem nagy távolságra Birkis említendő, hol négy darab régi arany rudacska találtatott,³⁾ és ettől tovább dél-keletre Kápolnás a Valya Grossului patak által öntözött halmokkal hullámzó vidéken, hol hajdanában, az ugynevezett Besserik utczában a hagyomány szerint vár létezett s csakugyan 1833-ban ástak is itt ki számos jelesen faragott kőlapokat.⁴⁾ Kápolnástól éjszak-keleti irányban a Maros felé haladva, hegymagaslatok által bekerítve Kapriora fekszik, mely a Wodianer-család birtoka, hol 1876. márcziusban Kiss Ferencz uradalmi tisztartó római urnatöredékeket s 86 darab régi érmet talált, melyekből 4 darabot a dél-magyarországi történelmi és régészeti társulat muzeumának is küldött be.⁵⁾ A beküldött érme Dyrrachium Illyricum város pénzai (jelenleg Durazzo Albaniában) a negyedik századból; a pénzeken revers: Alcinous kertje látszik, avers felén pedig tehén, szopó borjuval. Megjegyzendő még, hogy ezen falu körül több barlang találtatik, melyek között legjelentékenyebb az, mely a falu felett van a sziklatömegben. Magassága a szájdánál 7—9 méternyire nyulik fel, a szájda szélessége közel 3 méter; a barlang belseje több részre ágazik, melyek mindegyikében nagy mennyiségben fordul elő a guano.⁶⁾

Ezen leirt helyektől egyenesen déli irányban Facsád (Facset) nevezetes történelmünkben régi váráról, melynek falai s tornyai a Bega folyó mentén emelkedtek Erdély közelében. Facset, vagy Facsád várának építője és eredete bizonytalan s mély homályba van burkolva. A hely jelentőségét úgy látszik az

¹⁾ 1870. augusztus 25-én a régi templom helyén egy ujnak tétetett le az alapköve.

²⁾ Ortway-Szentkláray: Tört. Adatt. II. 378. l.

³⁾ Műrégész. Kalauz. I. 120. l.

⁴⁾ Ortway-Szentkláray: i. m. 376. l.

⁵⁾ Miletz: Tört. és régész. Értesítő. II. k. 104. l.

⁶⁾ Ortway-Szentkláray: Adatt. II. 376. l.

1552-iki török foglalások emelték. Bethlen „tekintélyes kastélyerődnek“ nevezi, míg Hidvégi Mikó Ferencz, Székely Mózes kortársa „igen ros és hitvány palánk“-nak írja, Bél Mátyás pedig a következőleg ír felőle: „Facsád hajdan erős, nevezetes várkastély volt, egy kimagasló hegy tetején, mely gyönyörű síkságtól körülvéve szemlélhető.“¹⁾ 1594-ben késő ősszel Székely Mózes akarta a töröktől visszafoglalni s nagy hévvel támadta meg az erődöt; de hasztalan volt minden erőlködése s azon hirre, hogy Temesvár felől sok török s tatár közeledik, az ostrom abban hagyatott. Ezen alkalommal Székely lábán egy golyótól megsértetvén, e miatt egész életében sántított. De szerencsésebb volt Borbély a következő év őszén, midőn Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemtől a temesi vidékbe küldetett és seregével hirtelen Facsád előtt megjelentvén, a temesvári pasától nyújtott segély daczára is, az őrségtől a várat megvette; az ostrom alkalmával a törökök a vár egyik löportornyát légberőpítették. A facsádi várnak jelenleg még csekély rommaradványai láthatók.²⁾ Facsettől keleti irányban, nem nagy távolságra, Szintyesd és Marzsina falvak körül is mutatkoznak vármok, melyek úgy látszik Facsetnek képeztek kelet felé mintegy elővédjeit; az utóbbi hely várkastélyát a Bega hajdan körülfolytá s még ma is gyakran akadnak itt arany, ezüst érmekre, különösen Hunyady Mátyás féle aranyakra.³⁾

Facsettől délkeleti irányban alig másfél mértföldnyire, Rumunye est arról nevezetes, hogy itt egyéb régiségek között egy 45 cm. hosszú középkori lándzsavég találtatott, mely a nemzeti muzeumnak küldetett be; megemlitendő barlangja is, melynek egy bejárata van, de a hegy tulsó felén már több kijáratát fedezték fel.⁴⁾ Az eddig felsorolt történelmi és régészeti tekintetben emlékezetes helyeken kívül, Krassó vármegye multjában különösen fontos szerepet játszott a vármegye metropolisa, a Temes folyónál fekvő Lugos, régi várával. Már a rómaiak korában nevezetes colónia volt itt, a peutingeri térkép szerint az ugynevezett Caput-bubali; mit bizonyítanak több itt talált római téglák, pénzek, halotti urnák és fogadalmi táblák.⁵⁾ Nemzeti történelmünk szakában IV. Béla uralkodása alatt már mint megerősített hely említették.⁶⁾ Régi vára 1552-ben Temesvár eleste után, miután sem kellőleg megerősítve, sem elegendő őrséggel ellátva nem volt s roskadozó falai a hosszabb ostromot ki nem tarthatták volna, a törökök kezére került,⁷⁾ azonban csakhamar visszaerősítették az erdélyi fejedelmek birtokába, melyhez előbb is tartozott.

Báthory Zsigmond fejedelem ingatag magatartása miatt a harci zivatarok

¹⁾ Bél Mátyás: Geogr. 1777-ki kiadás.

²⁾ Miletz: Tört. és régész. Értesítő. II. 77—79. l. — Böhm I. 254. 255. l.

³⁾ Vályi András: Magyarország leírása. II. k. 586. l.

⁴⁾ Arch. Értesítő. IX. k. 59. l. — Tört. Adattár. II. 368. l.

⁵⁾ Böhm: Délmagyarorsz. I. 371. l. 18. j.

⁶⁾ I. m. 109. l.

⁷⁾ Miletz: Tört. és régész. Értesítő II. 29. l. — Böhm. i. m. 225. l.

s veszélyek egész sora tornyosult Lugos fölé és vára több ostromnak volt kitéve. Így 1598. július 6-án estve a temesvári beglerbég Szolimán 1000 lovassal és ugyanannyi gyaloggal elindulván Temesvárról, másnap reggel Lugos előtt termett. Barcsay András lugosi bán a török jöveteléről jókor értesülvén, a várat, mely a város tőszomszédságában volt, bátor őrséggel, a falakat pedig mozsarakkal rakta meg, ő maga pedig válogatott vitézekkel lesben állott a várostól kétezer lépésnyire. A törökök közeledtét Gyurácza György, Barcsay élésmestere jelezte egy toronyból ágyudörgéssel; a kemény gyilkoló harc eredménye a törökök teljes veresége lett; maga Szolimán is futásban keresett menedéket, s minthogy a Temes balpartjára, a mostani német részre vezető hid elromboltatott, lovával a Temesen átusztatva menekülhetett meg.¹⁾ 1603. április 11-én Lugos Székely Mózes erdélyi fejedelem kezére került, ki is török segélylyel a várostól két mértföldre Gavosdia mellett (in campo Gavosdia) táborba szállt. A lugosi vár állapota ekkor igen siralmas volt, külső erődítményei rögtönzött karó és sövény-kerítésből állottak, a belső várban, az ugynevezett kastélyban pedig Huszár Péter lugosi bán csak néhányad magával volt elzárkózva. A külső palánkbeli s a városi lakosok Székelylyel titkon egyetértvén, a bántól fölkérték a belső kastélyt s miután tagadó választ kaptak, a bortól felhevült nép megrohanta a kastélyt, ajtaját bezúzta, a főporkolábót Szentmiklósi Györgyöt meggyilkolta s a bánt jól elvervén, megköztözve Székely táborába vitte, hol azután a szerencsétlennek a tatárok fejét vették s a levágott fejet szalmával tömték ki.²⁾

A lugosi vár 1658 után egészen törökkézre került, végleges visszafoglalása 1691. januárban történt Bolland és Antonio császári ezredesek által. A lugosi helyőrség ugyanis megrohanta Bollandt csapatait, a vezér azonban készen fogadta őket s oly hevesen visszanyomta a törököket, hogy a törököknek annyi idejük sem maradt, hogy a hidat maguk után felvonhassák s a kapukat bezárhassák. Bolland vitézei a kapukat s a sűrű golyózápor daczára a czölöpzeteket is hatalmukba kerítették s egészen a külerődítményekig előre nyomulván, kemény viaskodás után egy tornyot foglaltak el. Midőn a helyőrség a veszélyt észrevette, a vár belsejében több torlaszt emelt és kétségbeesetten ellenszegült, miután azonban látta, hogy az ellenség a falakat áttörte, fehér zászlót tüzött ki és a vár átadására késznek nyilatkozott; mi megtörténvén a török helyőrség, mely 155 emberből állt a várból fegyverek nélkül kivonult és Temesvárig kísértetett; a győzők a várban 4 réz ágyut, egy mozsarat, 12 tonna puskaport s 15 zászlót találtak.³⁾

Így foglaltatott vissza Lugos vára a törököktől, mely ugyan még egyszer

---

¹⁾ Miletz: Tört. és régész. Értesítő II. 81. 1.

²⁾ I. m. 87. 88. 1.

³⁾ Miletz: Tört. és régészeti Értesítő III. 66. 1. — Böhm: Délmagyaror-I. 300. 301. 1.

az 1695-ki hadjárat alkalmával rövid időre törökkézre került ugyan, de az 1699. január 26-án kötött karlóczai béke által véglegesen I. Lipót király birtokába jutott s erődítményei, melyek hosszas időn át Erdély védbástyájaként szolgáltak, földig lerontattak. A várerődítmények a Temes jobb partján, az oláh részen állottak s egy hid által voltak a folyó másik partjával összekötve. Berendezéséről és terjedelméről csak is a fentebbi adatok szolgáltatnak kevés ismertetést s annyi bizonyos, hogy a kis régi oláh templom mintegy 380 méternyire lehetett a vártól, melynek ma holnap semmi maradványa sem lesz többé. Az egészből csupán csak három, körülbelül 95 cm. magas kőtöglé vagyis faltömeg van még fenn a Temes jobb partján. Ugy tetszik ezek az egykori hidfőnek romjai, bár az innenső oldalon épen nem találhatni többé rá a másik hidfőre. Lehet azonban az is, hogy itt egy szöglettorony állhatott, legalább a három faltömeg egy nagy sugárnak körvonalába esik. A gyakori árvizek, melyek rontó befolyásának a romok közvetlenül ki vannak téve, rövid időn át egészen szétpusztítandják a történetileg oly nevezetes építményt s véglegesen megsemmisítik a lugosi híres várnak még meglévő csekély maradványait is. A mögötte emelkedő partmagaslaton ásatásokat már alig eszközölhetni, miután házakkal, vagy inkább csak oda állított galyiba-szerű nyomorult viskókkal egészen be van építve; ezen romemlékek s még egy kisszerű utcácska, mely „cetatea“, azaz vár nevet visel, őrzik még napjainkban a múltban fontos szerepet játszott lugosi vár nevezetességeinek emlékét.¹⁾

Lugostól nem nagy távolságra, délkeleti irányban két nevezetes csatahely található u. m. a Temes jobb oldalán Tápiá, a bal részen pedig Lugoshely. Az előbbeni azon döntő csatáról említendő, melyet itt Traján római császár makacs és kétségbeesett ellentállás után Decebal dáki királyon nyert s ezen győzelme által utat nyitott a római hódításnak Dácia szívébe.²⁾ A tápiai kétségbeesett diadal emlékezetét egy márvány dombormű tartotta fenn, mely eredetileg Traján diadalívét ékesítette, később azonban töredezőve egyes részeiben Constantin diadalívének ékesítéséhez használtatott; Lugoshely pedig a derék Veterani tábornok haláláról emlékezetes, ki is az 1695-ik év szeptember 23-án ezen falu közelében, a Temes kiöntései között, e folyóval párhuzamosan, igen hátrányos vonalban állította fel csapatait a II. Musztafa szultán által személyesen vezényelt török sereg ellen. A törökök Temesvárról érkezve, mindkét parton az említett napon kora hajnalban kezdték meg az ütközetet. Veterani csapatai keményen ellenálltak s egész estig megtartották posztóikat végre azonban a tulnyomó szám kivivta a győzelmet s Veterani lovassága élén küzdve megsebesült. Sebét bekötvén, kocsin követte hátráló katonáit s midőn kocsija elakadt, ismét lóra ült, de a nagy vérveszteség által elgyengülve, nem bírta követni gyorsan futó övéit s a törökök kezébe került, kik a derék, nemes-

¹⁾ Ortway-Szentkláray: Adatt. II. 332. l. és Iványi István jegyzetei után.

²⁾ Böhm: Délmagyarorsz. I. 22. 23. l. s 365. l. 13. jegyz.

lelkü tábornoknak fejét vették. A szultán, tragicus véget ért hős ellenfelének tisztelvén méltóságát, megparancsolta, hogy fejét és testét tisztességesen temessék el.¹⁾

Lugoshelytől délkeletre a Nadrág patak mellett fekszik Zsidóvár, egyik legrégebbi helye Krassó vármegyének, hol még mai nap is nevezetes várromokat szemlélhetni s véleményünk aligha csal, midőn állítjuk, hogy már a római korban nevezetes figyelő pontul szolgálhatott. Okmányaink 1368-ban említik nevét, midőn Nagy Lajos királyunk Heem Benedek temesi grófnak adományozta több más e környékbeli várral együtt a zsidóvári várparancsnokságot. Történelmünk későbbi szakában Lugos és Karánsebes sorsában osztozott; véglegesen 1691. nyarán foglaltatott vissza a töröktől Antonio császári alezredes által s pusztulását ennek is a karlóczai béke okozta mint más e vidékbeli váraknak; fekvését tekintve Lugos és Karánsebes között képezett erős védelmi posztót s környékén több római s magyarkori pénzekre akadtak.²⁾ A lugos-karánsebesi posta utban Gavosdia szomszédságában a Temes mellett fekvő Zsena is régi hely lehetett; itt 1876-ban egy érdekes római bronz-kéz-re akadtak, mely egy római manipulus zászló diszitményét képezhette s egyike a ritkább leleteknek; értesülésem szerint a találó: Markovits Gyula ur, a nemzeti muzeumnak küldötte be.³⁾

Zsenától délre, az említett postautban Szákul helységnél régenten zárda létezett, de ma már nyoma sincs. Némely történészeink állítása szerint 1263-ban itt kötöttetett volna azon harmadszori béke, mely IV. Béla és fia István ifjabb király között a viszályt megszüntetni lett volna hivatva, azonban eredménytelenül.⁴⁾ Krassó megye keleti határszélén Kavarán falu közelében a Temes és Bisztra összefolyásánál, a római uralkodás korszakának vehető észre rommaradványai; sokáig a tudósok itt képzelték a rómaiak nevezetes Tibiscum-ának helyfekvését, míg ezen nézetet tudós Ortway-nk autopsián alapuló fáradhatlan kutatásai meg nem döntötték; ki is kétségbevonhatlanul kimutatta, hogy Tibiscum helyfekvése a Bisztra-Temes torkolaton alul, egy ma nagyrészt szántóföldek által elfoglalt térségen Jaáz és Zsuppa között terült el; de erről bővebben Szörény megye történelmi és régészeti emlékei leírásánál fogunk megemlékezni. Ettől eltekintve Kavarán falu közelében is szemlélhetők, mint már említém, a római kor romemlékei; láthatók itt kő- és földhalmok kiálló maradványai, kibontott erős boltozatok, épület alapzatok, melyeket még most is folyton ásnak ki. Láthatni szerte-szét heverő falomladványokat, vastag cserépszindelyek tört darabjait, vakolásokat, különböző vastagságu edénydarabokat, sőt egyes kis mozaik márványkoczkákat is; a régi római ut látható

¹⁾ I. m. 310. l. és 408. l. 37. jegyz.

²⁾ Böhm: Délmagyarorsz. I. 125. 301. 383. l. 16. jegyz.

³⁾ Miletz: Történelmi és régészeti Értesítő II. 163. l.

⁴⁾ Böhm: i. m. 109. l.

maradványait is lehet még innét tovább nyomozni. Szóval sok régiségre akadtak már itten, melyeket azonban a környék lakosainak tudatlansága vagy együgyűsége elpusztított s megsemmisített, mivel az anyag értéktelenségénél fogva becsnélkülieknek látszottak előtök;¹⁾ a becsesebbek, vagy a nagyobb értékűeknek látszók pedig potom árért a külföldre kerültek hazai régészeti tudományunk kipótolhatlan kárára.

Kavarán falutól le egyenesen délnek, ugyancsak Krassó vármegye keleti határszélén Zsuppa környéke is nevezetes lelhelye a római régiségeknek. Közéleben terjedelmes római alapfalak mutatkoznak, s a római peremes téglák egész özönét lehet találni. A magyar nemzeti muzeum 1851-ben innen jutott birtokába egy becses katonai bronz-diplomának, mely Antoninus Pius császár alatt 157-ben december 13-án állítottatott ki bizonyos Barsimso számára. Derék tevékeny tudósunk Örtvay, buvárlatai alkalmával midőn itt járt, szintén számos feliratos római követ talált s különösen egy collossalis nagyságút, mely a Capra család udvarában feküdt s az előtt a helység régi templomának oltárába volt befalazva, illetőleg az oltártalapatot képezte. Sajnálni lehet, hogy nevezett szaktudósunk az íráslapjára fordított követ nem olvashatta le, miután minden kísérlet eredménytelen volt ezen kőkoloszszust megfordíthatni. Megemlítésre méltó továbbá az is, hogy Capra ur lakásának egyik előpitvara a leggyönyörűbb s legépebb római nagy négyszögtéglákkal van kirakva, melyek némelyikén írásbélyegek is láthatók.²⁾

A vármegye nyugati határszélén, Temesmegye szomszédságában, a Buziás-szilasi hegy déli lábánál, nem messze a Poganyis pataktól fekszik Izgár falu, hol már többször magyarhoni érmekre letek s egy alkalommal a magyar nemzeti muzeum is kapott innen 46 darab Zsigmond király-féle érmet ajándékba, melyek Izgár körül találtattak.³⁾ Izgártól keletre, ugyancsak a Poganyis mentén Dulleó mellett római pénzletek fordulnak elő s legközelebb is a nemzeti muzeum innen egy Neró császár-féle arany érem birtokába jutott, mely Cohen szerint 35 frank értékű; találtatott Joannovics György volt miniszteri államtitkár ur szőlőjében Dulleó-n, ki is nagylelkűen országos muzeumunknak ajándékozta.⁴⁾ Dulleó és Vermes között a Poganyis jobb partján Valle paj régi barlangjáról nevezetes, melyben érdekes őskori állatmaradványok találhatók; itteni ősmammuth leletekből Ormós Zsigmond ő mltgának gyűjteményében több őskori példány látható. A Poganyis völgy bal oldalán Dulleótól délkeletre Furlog közelében rommaradványok láthatók, hogy mily korbéliek, kipuhatólásra várnak; a romok között magyar s római korbéli arany és ezüst éremletek is kerültek már elő.

1) Böhm; Délmagy. I. 369. 370. l. 16. jegyz.

2) Arch. Értesítő IX. 299. l. — Műrégész. Kalauz I. 125. l.

3) Arch. Közlemények VII. k. II. füz. 189. l.

4) Arch. Értesítő XI. 128. l.

A Berzava folyó völgyében, a Poganyis s az említett folyó közötti vízválasztékot képező hegy déli lábánál Rafna nevezetes régi emlékekről. A középnagyságu falu egy éjszokról, keletről és délről hegyektől köryezett völgyben terül el, mely nyugati oldalán gyönyörű termékeny rónára nyílik; fekszik Bogsántól észak-nyugati irányban két órányi távolban; környékbeli hegyei, u. m. a Gyalu-Parvului, Gyalu-Rafni, Gyalu-Petri és Gyalu-Palisony gyümölcsfákkal és szőlővel vannak beültetve s a szemnek igen kellemes látványt nyújtanak. A Gyalu-Petri síkján csekély rommaradványok gyászolják a multakat, melyeket a nép nyelve „Gropa Katanilor“-nak nevezett el, hogy mi volt rendeltetésök, bizonytalan. Rafna s környéke különben régi nevezetes hely, a római korban a „Legio Quarta Flaviana“ ezen vidéken tanyázott; itt láthatók még a Versecz felől erre huzódó, de a hegyek között eltűnő római ut maradványai, melyek körül sok római régiség, nevezetesen 1851-ben mintegy 120 darab ezüst s néhány római arany pénz találtatott Traján, Diocletían, Gordián és Geta császárok körirataival; ezen érmek a bécsi muzeumba küldettek fel,¹⁾ de a történelem s régészet kitűnő barátja, Ormós Zsigmond főispán ő mltgának becses pénzgyűjteménye is igen érdekes darabokat tartalmaz ezen vidékről.

A Berzava mentén régészeti tekintetben különösen nevezetes Zsidovin, a római korszak Bersoviája, mely román helység a csákovári s köveresi uradalmak többi községeivel együtt a jelen század első tizedében csere útján ment át a kincstár birtokából a közalapítványi alapok birtokába. Krassó vármegye ezen legnevezetesebb lelhelyének ismertetését nagy részben Ormós Zsigmond Temes vármegyei főispán ur ő mltgának becses leírása után fogom közölni, mely az „Archaeologiai Közlemények“-ben jelent meg, ismertetéseül a nagyérdemű tudós és szakférfiu zsidovini régiség gyűjteményének s itt a helyszínén eszközölt személyes kutatásainak. Hogy Zsidovin jelenlegi helyén hajdan római telep volt, ezt nem csak a még mai napig látható építészeti maradványok igazolják: hanem azon becses éremgyűjtemény is, mely Ormós ő mltgának birtokában van. Ezen éremgyűjtemény, mely kizárólagosan zsidovini lelet, magában foglal több mint 111 darab római consularis és családi érmet s több nevezetes császári pénzt, melyek egy-kettő kivételével, mind ezüst dénárok s különböző időben és helyen, mind Zsidovinban találtattak s a római műveltségnek körül-belől nyolczszázados időszakát képviselik.²⁾

Bersovia, melynek hajdani területén a jelenlegi Zsidovin áll, a híres Peutinger-tábla szerint a rómaiak egyik nevezetes katonai utvonalaiban esett vidékünkön s Traján császár idejében a második század kezdetén épült s a fenmaradt nyomok tanúsága szerint a szomszédos rafnai erdőig és a gertenyesi határ mellett egész a rittbergi utig terjedhetett. Midőn e század elején a kincs-

¹⁾ Ort vay-Szentkláray: Tört. Adattár II. 143., 144. 1.

²⁾ Ormós közleménye. Arch. Közlemények VIII. k. VI. füz. 146—148 l.

tár a hosszú töltés mentében a zsidovini piacon ásatásokat tétetett, ezen alkalommal épületmaradványok fedeztettek fel s az épület beosztása még az ötvenes években is jól kivethető volt, u. m. az előcsarnok — peristil — a négyszög alakú kert háttérében a calidarium és frigidarium fürdők, a vízvezető csövek láthatók voltak s az egész épület beosztása a pompeji házakéhoz hasonlított s valószínűleg a praetor vagy legio-parancsnok lakháza lehetett itt. A templom mögötti magaslaton is történtek kutatások s az itt talált falak mély fekvése s alkotása azt gyaníttatja, hogy ezen helyen hajdan a börtön helyiségei feküdtek. Találtattak továbbá a rittbergi ut felé elnyúló zsidovini kaszállókon az úgy nevezett „holt mocsár“ mellett tábor alakú föld felhányások, különböző nagyságu s idomú falazattéglák s ugyancsak ezen ut mellett a rafnai erdőben a gertenyesi határhoz közel a helységben levő romokhoz hasonló épületmaradványok, melyek valószínűleg a szemben állott főerőd mellék védművei lehettek. Az abszolút kormány alatt az ötvenes években is történtek itt kutatások s az ásatások eszközlésével megbízott akkori cs. kir. kerületi segéd Joaneszko István talált itt egy sas töredékrészt „Caes. Antonin“ felirattal; továbbá fehér öntött kő rakműveket, kard töredékeket, ércz saskörmöket, néhány Vespasián, több Ulpius Trajanus, még több Commodus, Severus s legtöbb a Fülöpök idejéből származó ezüst érmet is ástak ki.

Mint már említém, Zsidovin egészen a régi Bersovia classicus talaján épült s nevezetes az, hogy 1803-ban, midőn a község szerveztetett, a helyszin a régi épületek rommaradványaival annyira el volt halmozva, hogy a települők e miatt a területeket házhelyekül elfogadni nem akarták s ezek „Altes Gemauer und Schutt“ nevezet alatt jelöltetvén ki, mint haszonvehetetlenek a közalapítványi alapok birtokában maradtak, fentartásukra azonban semmi gond sem fordított, s ma már Zsidovinban a római falmaradványok nagy részben feldulva s elpusztitva vannak. A hatvanas években egy ily hasznavehetlen romokkal borított helyet egy élelmes román paraszt 40 frton vásárolt meg, melyen kised faházát oly módon építette fel a régi romok fölé, hogy a hajdani épületnek egy ölnyi magas alapfalai négyszögben bolthajtás nélküli pinczét képeznek.¹⁾

A zsidovini római építkezések anyagát tekintve a falmaradványokban több gránit mint téglá található; a cserepek és csövek égetett téglá anyagból vannak készítve. A téglák igen szépek, alakjuk és nagyságuk különböző, a román lakosok többnyire kerítésfalakra és kapuzatokra használják, minthogy lakházaik fából vannak építve; a téglák szélei élesek, az anyag annyira jó minőségű, hogy a jelenkori téglákéhoz nem is hasonlítható. A téglák felülete oly sima, mintha síkárólva volna s az anyagkészítés annyira tökéletes volt, hogy a „LEG. III. FL.“ azaz „Legio Quarta Flavianá“ bélyeg oly élesen ki van nyomva, mint égetett agyag vagy porcellán edényeinken szokott lenni.

¹⁾ Arch. Közlemények VIII. k. VI. füz. 150., 151. l.

Ezen téglák kiváló jó minőségét tekintve gyaníthatjuk: hogy a „Legio quarta Flavianá” Zsidovinban tégláégetéssel vagy építéssel is elfoglalva lehetett, s hogy Traján császár a Felső-Moesiában állomásozott negyedik Flavia legiót Bersovia erősítése s felépítésénél használhatta.

Hogy Bersovia város volt-e vagy castrum? adatok hiányában nehéz bebizonyítani¹⁾; mind ez azonban a hely érdekességéből mit sem von le s annyi bizonyos: hogy a mai szegényes kinézésű Zsidovin falucska területe egy letűnt nagyszerű multat takar el; nyomról-nyomra, néhány ásónyi mélységben közel 2 méter vastag kőfalalapotokra lehet mindenfelé találni római régiségek- s érmeikkel.²⁾ Így pár évvel ez előtt Koločík István resiczai bányász hivatalnok ur is talált itt ásás közben 1½ arany sulyu római császári arany érmeiket.³⁾ Az eddig napfényre jött régiségek is annyira nevezetessé teszik Zsidovint, hogy ezen classicus multtal dícsékvő hely nagyon is megérdemelné a további kutatásokat s bizonyára a fáradságot a leghálásabb siker jutalmazná. A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat, ha jól emlékszem még 1873. nyarán tervezett ide egy kirándulást, mely azonban az akkor országosan dühöngő cholerajárvány miatt elmaradt; hogy azonban ezen hely régészeti tekintetben fontos kifürkészése nem fog véglegesen elmaradni, ezen reményünk teljesültéről a nevezett társulat nemes inteniói eléggé kezkeskednek, miután vidékiünk ősmultjának ismertetését ez által is remélhetőleg előbbre vinnők; mert hogy nagyérdemű elnökünk Ormós szavaival éljek, „a kutatás itt már csak azért is szükséges, mivel a hajdani római telepnek több helye, melyek szükségkép léteztek és régészeti kutatásokra valószínűleg még sok becses adatot és tárgyat nyujtanának, mint a pogány imola s temetkezési hely, mindeddig fölfedezve nincsenek.“⁴⁾

A Berzava folyó völgyében Rafnától délre, gyönyörű piramis alakú s főleg nyáron éjszokról szép erdőkkel, délről szőlőkertekkel borított hegláncztól környezve találjuk Boksánbányát, mely régészeti tekintetben szintén nevezetes. Bogsán elnevezését illetőleg igen nehéz tisztába jönni; sokan a latin s román „bocca“ szótól származtatják, mi tekintve a hely fekvését a heglatlanban, nem egészen alaptalan combináció, s a feltevés még inkább igazoltatik azon körülmény által, hogy ezen vidéken a rómaiak virágzó bányászatot üztek. Így 1875. őszén az ugynevezett Krakuku auer nevű hegyen, nem messze Bogsántól, művelés alá vett régi gránit kőbánya egyik részének feltárása alkalmával a munkások több római cserép edényre akadtak; továbbá 1876. őszén a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat is kapott egy római mécses-t ajándékba Rádl Gusztáv bogsáni banya-

1) Ormós közleménye. Arch. közlemények VIII. k. VI. f. 153. l.

2) Böhm: Délmagyarorz. I. 366. l. 3. jegyz. és 368 l. 18. jegyzet,

3) Koločík István sajátkezű levele.

4) Ormós közleménye. i. m. ugyanott.

birtokos urtól, mely szintén itt találtak a rómaiak által egykoron használt arany bányák egyikében¹⁾

De, mint említém, az őstörténelmi nyomok kutatója előtt is igen érdekes hely Bogsánbánya. Így Bogsán délnyugati részén, alig néhány száz lépésnyire a „Bründl“ nevű mulatóhelytől, emelkedik egy mérsékelt magasságú hegy, melyet a románok „Cleantiu lui Varariu“ néven neveznek. A hegy kelet és nyugat felé meredekes és csak délnek függ össze egy nyereg alakú háttal a Moravicza felé irányuló hegységgel. A vidék erdőkoszoruzott hegységeivel ellentétben a „Cleantiu lui Varariu“ inkább kopasz és sziklás és csak is az éjszaki oldalon van kissé beerdősítve.

Ezen hegynék különös érdeket kölcsönöz ama körülmény, hogy itt kétségbevonhatlan nyomai mutatkoznak a történelem előtti korszaknak. Még ma is mintegy titokszerű borzadályljal mutogatja itt a nép az óriás nyomát, (Urma uriesiului) egy sajátságos mélyedést a mészkőben a hegy tetején, mely egy óriási embernyomhoz hasonlít s mindjárt a lábnyom mellett egy szinte óriás állat lábnyomatát, mely a monda szerint az óriás szárnyas lováé volt. Nevezetes az, hogy a szomszédos hegyek tetején is mutatkoznak ily óriás lábnyomok, s a nép ajkán élő hagyomány szerint a szárnyeteg azon utirányát jelölik, midőn ez a kelet felé fekvő „óriás ország“-ból kiindulva, a Krassó megyétől nyugatra elterülő szép s termékeny síkságra leszállott. A természet ezen sajátságos képződéseit feltüntető hegyről még egyéb mondák is keringnek a nép ajkain, felcífrázva a képzelet minden kigondolható szüleményeivel. Így beszélnek a hegy titkos üregeiről s elhagyott tárnáiról és a Bukin völgykatlan alatti kristálytisza s jéghideg forrásról, mely minden betegség ellen általános gyógyerővel bír.

Mindezen képzeletszülte mondáktól eltekintve, az bizonyos: hogy ezen hegyháton régi őskori telep létezett, mit igazolnak azon számtalan edény s cserép darabok, melyek a hegy tetejét elborítják, melyek közül több darab Diakonovits Aurél főreáltanodai tanuló szivességéből a temesvári régészeti muzeum birtokába jutott. Diakonovits Adolf mérnök ur Bogsánban pedig körülmenyesebben is megvizsgálta ezen ősrégészeti szempontból érdekes helyet, s az itt dolgozó kőfejtők azt beszélték neki, hogy munkájuk közben a durva vastag cserepek között már néhány emberi csontvázra is akadtak. A régi edénytöredékek, mert egészet még nem sikerült feltalálni, leginkább urnák, edények, tálak s fazekak maradványai s vastagságuk 4 és 30 milliméter között változik; az edénydarabok különféleképen cifrázottak s dudor- vagy füllel voltak ellátva. Találtak itt egy 35 cm. átmérőjű urnát is, mely csontot, szenet és hamut tartalmazott, továbbá egy csiszolt követ, mely 9 cm. hosszú s 4 cm. széles és hajdanta hosszabb lehetett, mert mindkét végén a törés

¹⁾ Janky-Miletz: Tört. rég. Értesítő I. 193. és Miletz: Tört. rég. Értesítő III. 31. l.

nyomait viseli. Az itt található edények legnagyobb részben szürke agyagból készültek s égetésük igen tökéletlen; az edények alakja, mint a töredékekből megítélni lehet, többé-kevésbé kerek volt, de találtak már oly edénydarabokat is, melyek négyszegletes alakra hagynak következtetni. A felhozottakból is eléggé kitűnik ezen hegyhát őskori nevezetessége s „kivánatos volna — írja Diakonovits Adolf ur — hogy ezen régi helyet a szakférfiak körülményesen megvizsgálják s tudományos ásatást eszközölnének, mert ki tudja, hogy mily becses s régészeti szempontból mily érdekes emlékek kerülnének még itt napfényre!“¹⁾

Történelmünk szakában itt Bogsánban vár is létezett, melynek rommaradványai Uj-Bogsán előtt (Neuwerk) a Berzava felett emelkedő hegygerinczen ma is láthatók. Okmányaink a vár multjáról mélyen hallgatnak; annyi bizonyos: hogy a mohácsi vész után a törökök birtokába jutott. A vidék jelenlegi lakosai a románok hagyomány után beszélnek, hogy a török korszakban a várkastély ura egy Jurotié nevű török ur volt, ki a hegyszorosokba rejtőzött lakosoktól erőszakosan hajtotta be a török harácsot. 1595. július 8-án Borbély György, Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem vezére foglalta el a törököktől Bogsánt²⁾, s ekkor Erdélyhez csatoltatott. 1595. után Fodor Ferencz, igen tekintélyes karánsebesi nemes ember vette meg e várat 3000 forintért; erről Hidvégi Mikó Ferencz, ki Székely Mózes eleste után urával Bethlen Gáborral Temesvárra menekült, a következőket írja, midőn Erdélybe visszatért: „Atyámiai biztatására, hogy gyermek létemre bátran jöhetek Karánsebes felől haza, senki sem bánt, Tömösvárra s onnan Bokánba (Boksán) visszajövék, kiben egy karánsebesi embertelen főember Fodor Ferencz lakik vala. Néhány napig itt Bokánon mulattam, lovamat 12 aranyon eladtam s kalauzzal mentem Karánsebesre.“³⁾ A vár 1604-ben Fodor halála után, ki Karánsebesen a ráczoktól megöletett, miután özvegye nem viselhette kellően gondját, árulás útján könnyűszerrel a törökök kezébe került. A vár, melyről Bethlen írja: hogy „castellum in edito clivo situm“⁴⁾ jelenleg romokban hever s a románok most is gura turkului-nak nevezik. A kőromok a kálvária hegygel szemben levő halmon szemléltethők s a jelleget tekintve középkori építésre mutatnak, noha már oly romlott állapotban vannak, hogy a földszin feletti részből kombinálni alig lehetséges. Mondják, hogy a várkastélyba alagutak is vezettek s hagyomány szerint a verseczi várral lett volna földalatti összeköttetésben. Kolofik István resiczai bányász-hivatalnok ur itt már kezdett ásatni, de pénzhiány folytán a munkát abban kellett hagyatnia.⁵⁾ A romok

¹⁾ Diakonovits Adolf közleménye: „Archäologisches aus Bogsan.“ Lásd „Temesvarer Zeitung“ 1877. 291. szám.

²⁾ Istvánffy Boecia, Jakobi pedig Bokcia néven nevezik.

³⁾ Miletz: Tört. és rég. Értesítő II. 90. l.

⁴⁾ W. Bethlen: Hist. Trans. VI. 65. l.

⁵⁾ Kolofik sajátkezű levele.

jelenleg az osztrák állam vaspálya társaság tulajdonát képezik. Bogsán körül a Berzava völgy róna kezdetén Zsidovin és Binis felé régi őrtornyok maradványai láthatók.¹⁾ Végül megemlítem még, hogy Bogsánból a délmagyarországi történelmi és régészeti társaság muzeuma 3 darab régi öntött vastáblának van birtokában, melyek a mult XVIII. század elején készültek s azt bizonyítják, hogy Bogsánban a mult században már nemcsak vasolvasztással, de vasöntéssel is foglalkoztak. Az egyik vastábla a Judit és Holofernes közötti bibliai jelenetet tünteti fel, a második a Kánai menyegzőt s a harmadik Dávid vagy Góliáth sisakos mellképét. 1859-ben midőn egy régi huta lerontatott szintén találtak itt két öntött vastáblára. Az egyik tábla a sárkánnyal küzdő szent György lovagot ábrázolta ezen német felirattal: „Georgius mit Heldenmuth, den giftig Drachen toden thut 1727.“ — A másik tábla ama jelenetet ábrázolja, midőn Jézus az adásvevéssel foglalkozókat a jeruzsálemi templomból kiűzi. Rajta e felirat vala olvasható: „Jesus kommt in Tempel und macht aus Strick Geisel, und drieb aus die Vexler und Verkäufer. Joa. 21. 1721.“²⁾ Ezen utóbbi vastáblák holléte előttem ismeretlen.

Zsidovintól egyenesen déli irányban, a hosszasan elnyúló „Vana Tjesuluj“ völgyében, Füzesen alul Királykegy (Königsgnad) arról nevezetes, hogy itt 1873-ban több czeltdarabot találtak. Ezekből egy nagyobb és egy kisebb vonalos ékítéssel ellátott üreges bronzbárd, melyek lyukas füllel vannak ellátva a rudra erősíthetés végett, Ormós Zsigmond főispán ur becses régiséggyűjteményébe jutottak. Ezen czeltdárdok tökéletesen hasonlóak azokhoz, melyek a történelem előtti időből czimü, Lubock által kiadott jeles műben lerajzolva vannak.³⁾ Királykegytől egyenesen keletnek Dognácska egy régi templom alapromjairól nevezetes; ezen romokat a románok „Beserica ungarasca“ néven nevezik a szájhagyomány után, mely elnevezés annyiban bir jelentőséggel, hogy ezen helyen hajdan magyar egyházközség létezett, míg jelenleg csupán németek s oláhok lakják. A romok megvizsgálása megérdemelné a fáradságot. Itt Dognácskánál megemlítem még a stirniki barlangot, melynek nyílása a Domány melletti erdőségekben látható s végződik Krassóvár felett Jabalcsánál, körülbelül 15 kilométernyi távolságra Resiczától;⁴⁾ továbbá a zord erdőségekkel borított „Muntje Szemenik“ hegy aljában Kuptóre mellett található Szodoli barlangot, mely hajdan a harcziás időkben menhelyül használtatott; mit bizonyítanak azon falromok, melyek még jelenleg is a barlang szájánál láthatók.⁵⁾

A Karas folyó magas erdős hegyektől környezett felső völgyében Resi-

1) Ortway-Szentkláray: Tört. Adatt. II. k. 82. 1. — III. k. 31. 1.

2) Tört. Adattár II. 64. 65. 1.

3) Janky Károly: Emlékkönyv 1874. 16. 17. 1.

4) Kolofik snjátkezü levele után.

5) Merk Ede közlése után.

czától délre Krassó, Krassóvár (Krassova) nevezetes egy a Karas vize melletti, magas, meredek kősziklán fekvő pusztá vár régi romdűledékeiről. A hely nevezetességét feltűnteti azon körülmény is, hogy a vármegye ezen vártól nyerte nevét; okmányainkban különféleképen fordul elő ezen vár elnevezése, u. m. Crasu, Krasov, Karassov, sőt egy 1400-iki okmányban Grassou is.¹⁾ A vár multjáról keveset jegyzett fel a történet, pusztulását valószínűleg ennek is, mint egyéb várainknak a hosszas török háboruk okozták s jelenleg csekély maradványai gyászolják ezen hely hajdani jelentőségének emlékét. A vármegye déli határához közeledve, a Karas és Nera folyók közötti vizválasztékot képező hegység északi részén, Oraviczától nem nagy távolságra Illadia kis falvacská régi pénzletekekről nevezetes; itt ezelőtt két évvel is egy mészögödör ásásakor egy kettős ezüst tallér került elő, mely a nemzeti muzeumnak küldetett fel.²⁾ Illadiától délnek Szokolártól nem nagy távolságra régi váromladványok láthatók, ezen vár multja s szereplése még felderítésre vár, sokan az ide közel fekvő Potok-hoz számítják, mely helység mint majdnem egyedüli lelhelye a barbár érmeknek méltó említésre. Ezen lelhelyet Böhm Lénárt vidékünk szorgalmas monographusa és buzgó éremgyűjtő igen érdekesen leírta az „Archaeologiai Közlemények”-ben.

E század negyedik tizedében, írja Böhm, egy oláh paraszt mintegy 100 darab ezüst érmet adott el Fehértemplomban odavaló kalmároknak, melyek mint később kitűnt, majd mind egyenlő bélyegűek, azaz II. Fülöp macedoniai király tetradrachmáinak igen esetlen utánzásai valának. Előlapjaikon jobbra fordult szakállas férfifej van két sor gyönggyel, hátlapjaikon pedig sisakos ember jobbra lovagol. Mindegyik épen $\frac{52}{64}$ latot nyom ezüstben. A találó lakhelyét nem nyilvánítja. 1857-ben egy archaeologiai kirándulás alkalmával, midőn tudósító a potoki váromladékot meg akarta nézni, a helységben az izraelita kereskedő lakása előtt állt meg kocsijával és nem csekély meglepetésére a kalmár négy, már ismert ezüst érmet ajánlott megvásárlás végett. Böhm ettől hallá, hogy egy helybeli paraszt néhány év előtt egész fazékkal talált ilyen érmekeket, melyeket azonban nem akart eladni, ezeket is felesége titokban vevé el tőle és becsérelte holmi apróságokért. A kalmár nem akará a találót felfedezni, de nem sokára közeledett egy pór, ki hasonlóan három darabot kínált s mondá: hogy belőlük néhány okkát, körülbelül $2\frac{1}{2}$ fontnyit bir; tudósító megvette a kínált 3 darabot is egyenként az akkori pénzsámítás szerint egy pengő forintért és bátoritá, hogy a többit is hozza el, mert mind megveszi. Azonban az ember többé nem mutatkozott, de a kereskedőnél mégis sikerült egymásután mintegy 40 darabot megszereznie. A potoki érmeke előlapjukon jobbra néző szakállatlan férfit mutatnak borostyán koszorúval, hátlapjukon pedig egy lovag balra lovagol. A mezőben III. áll az érmelelés négyze-

¹⁾ Böhm: Délmagyarorsz. I. 379. l. 15. jegyz. és Vályi András: Magyarország leir. II. k. 453. l.

²⁾ Arch. Értesítő IX. 187. l.

tével. Mindezen érmek a legfinomabb ezüsből készültek s nevezetes az, hogy a ló hasa alatt, talán ellenjegyzésül, mindegyik hosszas négyzetű mélyedéssel bír, mely hegyes vésővel készülhetett.¹⁾

Potoktól délre a Nera folyó déli oldalán Szászka-Bánya mint a római korszak régi bányamivelési helye méltó említésre, mit eléggé igazolnak az itt előforduló római pénzek s érmek.²⁾ Az Al-Dunától mintegy fél óra járásnyira éjszaki irányban a „Lokva“ hegység erdős bércei között Uj-Moldova bányaváros nevezetes mint történelmi és régészeti jelentőségű hely.³⁾ Az ércztartalmu nyomokat itt már a rómaiak fedezték fel s kimondhatlan fáradság- és kitartással tárnákat nyitottak a kemény kősziklák között, melyeknek maradványai máig is szemlélhetők.⁴⁾ Különösen nevezetesek itt egy váralaku építménynek rommaradványai, melyekről azon hagyomány kering, hogy azok hajdan egy római Proconsul lakását képezték. A romok alaprajzát a jelenlegi cs. kir. bányaaigazgatóság évek előtt mérnökileg felvettette s melynek hiteles másolata Scherer János ur, orsövai harminczadfelügyelő szíveségéből jutott a dél-magyarországi történelmi és régészeti társulat iratárába. Ezen rajz szerint az 1800 □-ölnyi (3414 □-m.) romterület négyszög alakban másfél méter szélességű kőfallal volt kerítve s a határában elporlott épületek helyett itt-ott ujabbkoriak emelkedtek. A fölszinre került emlékkövek majdnem kétségtelenné teszik, hogy itt hajdan római Proconsul székhelye volt, vagy véleményem szerint kisebb castrum is lehetett. Az ujabb épületek alakításánál felmerült leletek különféleek; így egy pinczeásás alkalmával mintegy két méternyi mélységben négy darab 48 cm. hosszú, 38 cm. széles és 15 milliméter vastagságú, összesen 78 kilogramm súlyú, valószínűleg házfödésre használt ólomlemez találtatott, továbbá egy rövid aranyláncz s több más-más fajú római ezüst érem. Egyik szögletét a hajdani erődítménynek a vaskohóból kihányt salak földi el.⁵⁾ A nevezetes építmény rommaradványait bővebben a fűzethez mellékelte rajz tünteti fel.

Hogy itt kisebb castrum vagy őrhely lehetett a rómaiak korában, bizonyítja ezen déli vidék fontossága s azon lázas tevékenység, mit a rómaiak ezen tájék bányászati kiaknázására fordítottak s a bányaművelés nagyon természetes, katonai felügyelet alatt történt. A régi iratok s ezen vidéken találtatott római emlékkövek tanúsága szerint Traján császár alatt a Moldova vidéki bányák első felügyelőjéül P. Axius Aelianus volt ide küldve, s őt követték: P. Lutius Sabinianus, M. Scavianus, T. Aur. Diocles, D. Aur. Attilianus,

¹⁾ Archaeologiai Közlemények VII. k. II. füzet 195. l.

²⁾ Böhm Lénárt: Délmagyarorsz. I. k. 29. l. és Boleszny Antal: Die Donau Kataracte. 12. l.

³⁾ Vályi András: Magy. Orsz. leírása II. 629. l.

⁴⁾ Boleszny Antal: Kézikönyv az Al-Dunán stb. utazók számára 92. l.

⁵⁾ Janky-Miletz: Tört. és régész. Értesítő. I. 99. 103. l. s az épületmaradvány alaprajza a mellékelte rajztáblán látható.

P. Sempronius Urbanus, P. Macrinus stb., az utolsó mint római császár is szerepelt.¹⁾ Végül megemlítem még, hogy itt földmunkálatok s ásások alkalmával különféle római emlékek is, u. m. mécses, érmek, ólom suly — találtak,²⁾ valamint ércz darabok, szögek, kulcs, a már említett romomladványok között. A rómaiak távozása után, kik mintegy 170 évig voltak urai ezen vidéknek, Moldova s környékének bányászati jelentősége is alább szállott. Történelmünk újabb szakában, még a múlt század első évtizedében az akkori kormány Moldova-vidék bányahelyeit kedvező feltételek mellett egyes vállalkozóknak adta ki; napjainkban a szabadalmazott cs. k. osztrák államvaspálya társulat birtokában van, mely társulat az absolut Bach-korszakban kötött egyezség szerint 90 évig marad ezen hely s környékének haszonélvezője. 1848. augusztus havában a felkelő szerbek rohanták meg Moldovát s majdnem egészen porrá égették, a vadság és embertelen pusztítás ezen kori szomorú emlékei még ma is láthatók.

Krassó vármegye déli határszélén az Al-Duna félkört képező kanyarulatánál Pozsezsena, a már említett „Lokva“ hegység déli lábánál elterülő kellemes és terjedelmesebb síkvölgyben arról emlékezetes: hogy itt több érdekes római emlékkő találtatott. Kitűnő hazai archaeologusunk Rómer Flóris az „Archaeologiai Közlemények“ben, a következőket írja Pozsezsenáról: „A jobb római korból egy fehér mészkőből faragott sírkő látható itt, melyen oszlopok között koszoru foglaltatik, benne emberfő, az oromban fej, oldalain pedig lombozat van. A főutcán egy ház előtt igen durva munkájú chloritpalából faragott és sok helyen kipattogott másik sírkő fekszik, melynek feliratát minden iparkodás és béketűrés daczára sem sikerült elolvasni tökéletesen, csakis a következőleg:

D.	M.									
S	A	B	A	P	A	I				
E	N	I	/	/	/	/	/	/	/	/
M	I	M	I	/	/	/	/	/	/	/
/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
D	O	N	A	T	A	R				
C	O	N	I	V	G	I				
B	M	P	P							

¹⁾ Boleszny Antal: Die Donau Kataracte. 12. l.

²⁾ Műrégészeti Kalauz. I. k. 125 l.

A sírkő feliratának szélessége 24 hüvelyk. Ugyanitt Barboly nevű lakos házában egész fal van római téglákból, mely téglák $15\frac{1}{2}$ —10 és 2 hüvelyk nagyságúak; továbbá Zoresko Arsén nevű lakos házlépcsőjén igen durva faragványú chloritpala kőducz szemlélhető, mely szinte római emlék, de rajta a legnagyobb törekvés mellett is csak a D. és M. betűket lehetett kivenni.¹⁾ Nemzeti történelmünk eseménydus csarnokát ezen hely is bővíté érdekes epizódokkal, a nagy Hunyady Mátyás király korában. Itt fogatott el Szilágyi Mihály és Lábatlani Gergely kétségbeesett harcz után 1460. őszén a törököktől, s itt történt 1476-ban azon heves ütközet, melyben a Dóczy testvérek: Péter, Imre és László, Alibég seregét csaknem megsemmisítették; a török sereg nagy része a Dunába szorított, Alibég pedig csak egy kis csónakon menthette meg életét, temérdek zsákmány jutott a győztesek kezébe s ezek között sok szép drága kövekkel kirakott kard és az ellenségtől elfogott öt zászló.²⁾

Pozsezszenától délnek, közvetlen a Duna mellett a nagy Moldova szigettel szemközt, Ó-Moldova annyiban nevezetes, hogy itt a mult XVIII. század elején Mercy katonai és polgári kormányzó idejében az akkori háborus viszonyok követelte erődítmény létezett, de ez 1738. után a belgrádi béke alapján lerontatott³⁾, s ma már nyomai is alig látszanak s jelenleg az utazónak Ó-Moldovánál csakis az al-dunai hegyek cser-, bükk- és fenyves erdőkkel ékesített gerincei nyújtanak kellemes látványt s érdekes szórakozást. Ezen hely Uj-Moldovától fél órányira fekszik.

Krassó vármegye történelmi és régészeti emlékeinek ismertetését végre a vármegye legdélibb pontján fekvő Lászlóvár maradványainak leírásával fejezem be. Ó-Moldován alul, közel ezen helységhez a már említett nagy Moldova sziget veszi kezdetét, mely a gőzhajón lefelé utazva balra marad; a sziget után egy hatalmas 7 méter magas sziklaoszlop emelkedik ki a Duna közepén, melyet „Babakáj“-nak neveznek, mely sziklaoszlop mintegy intésül örként áll, hogy most a Dunán veszélyes sziklacsoportok következnek. Ezen szirt nevével a környékbeli lakosoknál a következő népmonda van összekapcsolva: „Egy szerb paraszt nejével folytonos czivódásban élvén, elhatározta, hogy nejét, tőle megszabadulandó — a Dunába fojtja. Egy vasárnap délután felszólítja tehát őt, hogy menjen vele csolnakázni, s a nő mi veszélyt sem sejtvén, reáállott a kérésre, és midőn a Duna közepén kimagasló szirt tövéhez értek, a férj nejét ezen szavakkal: „Baba Kaj“, mi magyarul annyit jelent „vénaasszony vezekelj“ a ladikból a Dunába lökte s ezen eseményről a nép a sziklát „Babakáj“-nak, az az vénaasszony vezeklő szirtnek nevezte

¹⁾ Archaeologiai Közlemények VI. kötet II. füzet 179. l.

²⁾ Janky-Miletz: Tört. és régész. Értesítő I. k. 73. 74. l.

³⁾ Boleszny Antal: Kézikönyv az Al-Dunán utazók számára 91. l. és Ugyanattól: Die Donau Kataracte 11. l.

el.¹⁾ Ezen szirtet elhagyva egy a Duna jobbparti, történelmünkben nagy szerepü sziklavárnak, a hirneves Galambócz-, ma Golubácnak átellenében találjuk a balparton a magasán fekvő Lászlóvárt, mely erősség az Al-Dunánál még IV. Béla király alatt mindjárt a gyászos emlékü tatárjárás után keletkezett 1244-ben az alsó részek védelmére. Ezen vár Zsigmond király korában különösen szerepelt, mert 1428-ban épen ezen vár heves támogatása mellett ostromolhatta Zsigmond Galambóczot, hol jelenleg az Al-Duna egyik legérdekesebb romjai szemlélhetők. Lászlóvár rommaradványai a Duna melletti azon hegysark csucsán láthatók, melynek lábánál az 1858-ban alapított Coroninifalva fekszik, a romok között ásatás alkalmával egy régies vas vízvezetéki csövet találtak, mely sokáig egy volt őrháznál hevert Coroninifalván²⁾, jelenleg Schwerer János ur szivességéből a mult idők ezen emléke a temesvári régészeti muzeum birtokában van. Megemlítem még, hogy ezen vidék földnépe között azon monda van elterjedve, hogy Jerina (Iréne) görög császárné építette az egymásnak átellenében fekvő Galambóczot és Lászlóvárt s a Dunán a két várból vaslánczot huzatott keresztül, hogy az áthaladó hajóktól vámot szedhesen.³⁾ Hogy ezen népmonda mily történelmi igazságon alapszik, bővebb fürkészet s felvilágosításra vár. Mindjárt Lászlóvár után az ugynevezett „Alibég“ hegy-nél, hol egy elhagyatott őrház látható, végződik Krassó vármegye határa huzódva éjszaki irányban Szent-Ilona kis falucska mellett el s miután a jelen értekezésem keretébe felvett terrenum végpontja ez lévén, befejezem Krassó vármegye történelmi s régészeti nevezetesebb lelhelyei s emlékeinek ismertetését.

Adatok Lugos és Karánsebes történetéhez 1695—1718.

JVÁNYI JSTVÁNTÓL.

Felolvastatott a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat 1878. évi január hó 30-án tartott vál. ülésén.

Veteráni Frigyes császári tábornok már régóta sürgette Temesvár bevételeit, mely e déli vidéken csak egyedül volt még a törökök hatalmában. Tervének helyességét Bécsben belátták, pártolták is; de részint a császári sereg lassusága, részint a vezérek közötti személyes ambitio és meghasonlás, magát a tervezőt is feláldozta.

¹⁾ Molnár Vid ez. kanonok s vál. tag ur volt szives velem közölni ezen népmondát, kinek egyik al-dunai utazása alkalmával beszéltek el ezen a vidéken.

²⁾ Boleszny Antal: Kézikönyv az Al-Dunán stb utazók számára 94. 100. l. s Ugyanattól: Die Donau Kataracte 14. 18. 23. 93. l. — Böhm Lénárt: Délmagyarorsz. II. 192. 472. l. 33. jegyzet és Boleszny: Kataract. 13. l.

³⁾ Böhm: Délmagyarorsz. I. 137. 385. l. 21. jegyzet.

Veteráni e hadjáratra úgy készült el, hogy Lippát, Lugost és Karánsebest élelmi szerekkel megrakta és új árkokkal erősítette meg.¹⁾ A császári sereg fővezére Ágost Frigyes szász választófejedelem, 1695. augusztus első napjaiban Péterváradnál volt, midőn a török épen Belgrádba érkezvén, a haditanácsban elhatározta, hogy a császári sereget elkerülvén, egyenesen Temesvárnak tartanak és a jól felszerelt Lippát, Lugost és Karánsebest visszafoglalják. Augusztus 25-én át is keltek a Dunán és Pancsován keresztül Temesvárra siettek, mi által a szász választófejedelem terve meghiusult; ki is tehát most a Tisza és Maros vidékére, majd az erdélyi hegyek felé húzódott.

Szeptember 1-én terjedett el a hír, hogy a szultán II. Musztafa, ki személyesen állott serege élére, Temesvárott van és először is Lippát szándékozik visszafoglalni. Veteráni, ki épen akkor Lippán volt, gyöngének érezvén magát e vár védelmére, 600 embert hagyott itt hátra és ő maga Csanádnál átkelt a Maroson, hogy a fősereggel egyesüljön. Mielőtt azonban ennek hollétéről értesülhetett volna, Lippa szeptember 7-én már török kézre került. Veteráni most, minthogy a török Erdélyt látszék fenyegetni, mintegy 6500 lovas és 800 gyalog katonájával Lugos és Karánsebes közt foglalt állást a Temes mellett egy posványos helyen. Itt vette szeptember 17-én a szász választófejedelem felszólítását Csanádról, hogy Aradra siessen és vele egyesüljön. De ily körülmények között Veteráni azt üzenté vissza, hogy inkább a fejedelem jöjjön ő hozzá le Erdély határainak védelmére.²⁾ De a főserég, kivált Caprara és Hajsler ármánya folytán, akik Veteráni halálos ellenei voltak, a derek tábornagyt cserben hagyta, sőt még tovább is visszahúzódott.

Veteráni tehát egyebet nem tehetett, mint magát alig hétezer emberével a Temes partján elsáncolni és a végsőre elkészülni.

Tábora a Temes bal partján a mostani kaszárnya mögött és a vásártéren az ugynevezett vashidig (Sciuca-árok) terjedhetett; a postakertben levő árok az újabb időig Veteráni-sáncz nevet visel. Az egyik oldalon a folyó, a másikon szekérvár és a harmadikon sánczok védték. Hihetőleg úgy állottak, hogy a Temes hátukban volt, de ők a valószínűen Buziás felől közeledő törökök ellen arczélt képezhettek. Szeptember 19-én értesült, hogy a török nemsokára megtámadja. A török sereg t. i. Lippa bevétele után Temesvárra ment vissza és máháját ott hátrahagyván, csakugy könnyedén sietett Lugos felé. Egy tatár csapat előre küldetett, hogy Veteráni állását kikémlelje. Szeptember 20-án délben ért ide a csapat, és estig tartott vele a csetepaté, míg végre ismét visszavonultak. Veteráni több tisztet küldött utánok kémlelni, s Antonio a rác csapatok ezredese két órányi távolságban a szultán táborára bukkanván szeptember 21-én reggeli 2 órakor hozta e hirt. Veteráni erre a választófejedelemnek, kinek hátrálásáról semmit sem tudott, e levelet írta: „Épen

¹⁾ Smith. Imper. Ottom. II. 359.

²⁾ Fessler IX. köt. — Horváth Mihály leguj. kiad. VI. 231.

most jut tudomásomra, hogy a szultán egész erejével nyakamon van; de Fel-séged mozdulata ezen segíteni fog, biztos révpartra segítvén az ügyet.“ — Ekkor misét mondatott, később lóra ült és Glöckesberg ezredessel kissé emelkedettebb helyről körültekintvén, az egész tájat törökökkel látja ellepve. A török sereg legalább is háromszorta nagyobb volt az övénel, és a sok ló-farkjelvény után ítélve bizton a szultán jelenlétére lehetett következtetni. Erre Veterani elkomolyodván, nagy sóhajjal a végsőre határozta el magát. Táborát megvizsgálja, embereit rendbe szedi s néhány buzdító szót intéz hozzájuk, és ő maga pedig sisak és vért nélkül állott kis serege élére. Hasztalan figyelmeztették, ne kockáztassa életét; de ő belátván, hogy a tulnyomó számu törökökkel meg nem mérkőzhetik, visszavonulni pedig már lehetetlen s megfutni biztos halál: inkább vitézül akart derék katonához méltóan a harc mezején meghalni. — Alig virradott, midőn az ellenség már kisebb csapatokban előnyomult. Változó szerencsével folyt az ütközet egész 11 óráig; de ekkor egyszerre az ellenség derék serege tűnt fel előttünk kész csatarendben — írja Veterani olasz szárnysegéde — és jobb szárnyunkra veté magát. A roham heves volt, de Veterani két izben is visszaverte, erre a balszárnyra sietett. Eközben a török gyalogság újra megrohanja jobb szárnyunkat; a mieink hátrálnak, gyalogságunk nagy részt elvesz és 6 ágyu a török kezébe kerül. Veterani most ismét visszasiet, és lovasai élére állván, oly tüzzel rontott az előrenyomuló törökre, hogy harmadszor is kiszorítja a sánczokból és az ágyukat visszafoglalja. De az ő vitéz harczosai is nagyon fogytak már; midőn pedig maga is megsebesült, avval semmit sem törődik; mindenfelé lovagolván, mindenütt buzdított, segített. Nagy vérvesztése miatt végre kénytelen volt sebének bekötetni és hintóba ülni; de azért csak a harcztéren maradt, elhatározva, hogy innen nem távozik, míg nem győz vagy meghal. Már délutáni 4 óra volt, s még mindig zajlott az ütközet. Ekkor a tábornok hintaja a rendtelenség és zürzavar közepett egy mocsárban fönakadt és nem bontakozhatott ki többé. Veteranit újra lóra ültették, egy ideig még lovagolt, azután eltűnt a törökök között, kik körülözönlöttek. — Eddig beszéli a szárnysegéd.¹⁾ Erdélyországban azon hir terjedett el, hogy Veterani még életben van; azért követséget is küldöttek Konstantinápolyba, mely az erdélyiek előtt e feledhetetlen s kedvelt férfit kiváltsa. Ezek azonban csak halála hírével tértek vissza.²⁾

Wetzhauseni Truchsess Vilmos tábornok, aki Veterani megsebesülése után a vezérseget átvette, mintegy 3—4000 lovassal az ellenségen keresztül, Karánsebes felé vágta magát és szerencsésen eljutott a vaskapu szorosig. A Lichtenstein herczeg 800 emberből álló két zászlóaljának köszönhető, hogy Veterani szerencsétlen seregének ezen része megszabadulhatott.

¹⁾ Szalay. V. 518. stb. I.

²⁾ V. ö. Hazánk és a Külföld. 1867. évf. 14. és 15. sz. ahol Veterani arczképe is megvan.

Ezek t. i. a podgyászukból rögtönzött torlaszok mögül hallatlan vitézséggel még négy óráig az egész török erő ellen harczoltak, mialatt Truchsess menekülhetett; de e két hős zászlóalj vitézségének áldozatául esett, csak Blasing kapitány és gr. Herberstein főkapitány maradtak életben, de ezek is megsebesültek. Veteranin kívül elesett itt még herceg Lichtenstein, Pack ezredes, gr. Arneht, gr. Cusani s más főtisztek. A szerb Antonio ezredes fogságba került, melyből az oláh hoszpodár váltotta ki. Legtöbbet szenvedett a Veterani, Lichtenstein és a szász-góthai ezred; elesett ezer magyar huszár is; összesen mintegy 3000 maradt a császáriak részéről a harczmezőn. Az ágyuk és a podgyász mind a mocsárokba veszttek, de zászlót a török egyet sem kapott.¹⁾ — Ezen ágyuk még egy félszázad mulva is itt lehettek a mocsárookban, ha csak a törökök fel nem szedték; legalább Griselini (1770) körül említi, hogy egy Smith nevezetű tanácsnok, a lugosi kerületnek leírását és egy tervét készítette el, hogy miképen lehetne ama elsüllyedt ágyukat a mocsárookban felkeresni²⁾ Keresték-e vagy nem? és találtak-e valamit? erről nincsen tudomásunk.

De a törökök is drágán fizették meg e győzelmet. Sűrű soraikból az ágyuk sokat elsöpörtek; elesett körülbelül 12 ezer ember, két derék beglerbég a diarbekri és a rumiljai, és több ügyes főtiszt.³⁾ — Az ütközet után (szep-tember 21-én este) a törökök Lugosra rontván, a helyőrséget felkoncizolták és a várat elfoglalták. A nők és a gyermekek iránt kímélettel voltak, csak Hanfstadti Hansteinné született Wippach, ki rendkívüli szépsége következtében a szultán kegyében részesülvén, vitetett el a szultán háremébe.⁴⁾

A zsákmány és a jutalmak kiosztása után Topal Huszein pasa és az anatóliai beglerbég Karánsebesre küldettek előre. A várat be is vették, miután Pfeffershoven a helyőrséggel Truchsesshez csatlakozván, a vaskapu szoroshoz menekült, hátrahagyván sok lőport, ónt és 16 szép, ezüsttel kirakott ágyut, melyeket azonban előbb beszegezett. Mindez a török kezébe került, ki innen Mehádián és Orsován át Konstantinápolyba ment vissza, megelégedve e kevés dicsőséggel.⁵⁾

Truchsess ezalatt a választófejedelmet Veterani haláláról értesíté, s mint-hogy ennek az is tudomására jutott, hogy a temesvári beglerbég-helytartó Lippát, Lugost és Karánsebest kevés helyőrséggel látta el, mindenek előtt e helyek visszafoglalására küldött ki néhány csapatot és azután az ellenséget sem látott seregével dicstelenül téli szállásra vonult.⁶⁾

Igy szabadult meg Lugos és Karánsebes 1695. október hóban vég-

¹⁾ Tudományos Gyűjtemény 1836. évf. 7. köt.

²⁾ Griselini I. 113.

³⁾ Tudományos Gyűjtemény 1836. évf. 7. köt.

⁴⁾ Hammer, III.

⁵⁾ Horváth M. leguj. kiad. VI. 232. l.

⁶⁾ Griselini I. 114. és Böhm I. 311. l.

legesen a török járom alól, mert nem került többé a felhold hatalmába; jól lehet azért véglegesen békének még nem örvendhetett. — Így 1697. augusztus 10-én néhány ezer török Karánsebes körül, melynek parancsnoka Herberstein volt, csatangolván, a városba is benyomult, egy hadnagyot és 20 közvitézt leölt. De a kirohanó őrség is viszont sokat megölt a török közül és 4 zászlót ejtett zsákmányul; a többit pedig megfutamította.¹⁾

Eközben a császári sereg élére a derék szavójai Jenő tétetett, aki mindjárt 1697. szeptember 11-én Zenta közelében fényes győzelmet aratott a törökön. Ennek következtében alkudozások kezdettek és 1699. január 26-án létrejött a karlóczai béke, mely szerint Leopold császár Erdélyországnak birtokába jutott és Magyarországnak is megtartotta mindazt, a mit seregei elfoglaltak.

Ennek értelmében a lugosi és karánsebesi várak és ezek vidékei s még néhány Temesvártól éjszakra és nyugatra fekvő erősített hely Leopoldnak jutott. De erre nézve a törökök nem akartak megegyezni, legalább a Temesvártól keletre fekvő erődöket követelték vissza, melyekre a többi még meglevő birtokuk biztosítása céljából okvetlenül szükségök volt. Végre úgy egyeztek meg, hogy a török kézben maradt temesvári és az osztrák kézre került aradi várakon kívül a többi erődök, u. m. a becsei, becskereki, csanádi, kanizsai, lippai, lugosi és karánsebesi földig romboltassanak le,²⁾ és ezeket újra építeni vagy helyettök újakat emelni az egész területen nem szabad. A facseti vár ekkor vagy nem létezett már, vagy éppen semmi jelentőséggel sem bírt.

Lugos tehát 1699-ben veszté el várát. Ez a Temes jobb partján (oláh részen) állott és bizonyosan hid által volt a folyó másik partjával összekötve. Berendezéséről és terjedelméről csak kevés adatunk van még; itt csak annyit említünk, hogy a régi kis oláh templom mintegy 20 ölnyire volt a vártól, melynek most nyomai is alig ismerhetők fel. Így egy-két darab, még teljes másfél évszázad után is az elemekkel daczoló szilárd nagy kőfal-töredék látható a folyó medrében s gyakran vízzel boritva; továbbá a város magasabb része a temesvári országot és a folyó között a vár romjain épült vagyis inkább csak oda állított kalitkaszzerű nyomorult viskókkal és a cetatea, Burg azaz vár nevet viselő kis utcza őrizi e hely régi nevezetességének emlékét.

A karlóczai békekötés nem kis mértékben bántotta a magyar nemzetet, amennyiben Leopold azt mint császár és nem mint magyar király kötötte, továbbá az ország törvényei és a koronázási eskü ellenére a visszacszerzett területet nem kapcsolta vissza az anyaországhoz, hanem megszüntetvén azon a régi jogok árnyékát is, a földet elv szerint mint a dynastia magán-

¹⁾ Tudományos Gyűjtemény 1836. évf. 7. köt. — Böhm I. 319. l.

²⁾ Wlad Alajos: A román nép és ügye. 128. l. — Grisellini I. 123 l. — Böhm I. 325.

birtokát tekintették. Az önkény e korszakában kell a temesi bánság jogtalan elnevezésének is csiráját keresnünk.¹⁾

Tehát a császári hadsereg megszállván a lugosi és a karánsebesi bánságot, minden módon iparkodott egyrészt a megszerzett területet magának biztosítani, másrészt pedig a még török kézen maradtak visszaszerzését előkészíteni. Azért tehát Leopold e vidéken az akkori körülményeknek legjobban megfelelő hadi lábón és alapon leendő szervezéséről gondoskodván, a Száva, Tszá és a Maros magyar partjain s mentében a horvát határőrvidék mintájára 1702-ben egy katonai telepéből álló csatárlánczot rendelt alakítani, a mely a karlóczai békekötés alapján osztrák kézre került lugosi és karánsebesi bánsággal és a Torontál vármegyei helységekkal a császári királyi bécsi udvari haditanács igazgatása alá helyeztetett.²⁾ Ennek következtében a töröknél maradt vidék mintegy fegyveres karikába szorítottatott. — Ezen kivételes állapot alig 20 évig tartott. Jenő herczeg t. i. 1716. október 13-án Temesvárt is elfoglalván, tetteleg befejezte a török uralmat Magyarország összes területén; és mielőtt Temesvárról eltávozott, gr. Wallisra bízta a várparancsnokságot és november 1-én kelt s később Károly császár által is megerősített határozatában a csapatok fölötti főparancsnokságot és előbb a temesvári pasaságot alkotott, most már teljesen visszaszerzett tartomány kormányzatát gr. Mercy Klaudius Florimund tábornokra bízta.³⁾ — Ez egyelőre csak arra kapott utasítást, hogy a reábizott tartományban a jogviszonyokat rendezze és szigorú fegyelemtartással a lakosok bizalmát megnyerje. Minden egyéb szervezés későbbi időre halasztatott, a midőn e tartomány helyzete részletesebben ismeretessé leendő.⁴⁾

Hogy azonban e déli vidék a török ellen véglegesen biztosítva legyen, Belgrádból is kikellett a törököt zavarni; s ezt tüzte ki magának Jenő herczeg feladatául a következő évre. Hogy pedig annál nagyobb sikerrel működhessek, még az 1716. évben kellett némi előmunkálatokat végeztetnie, amire Mercyt küldötte ki. Ez már november 4-én indult ki Temesvárról és egymásután bevette Pancsovát, Kubint és Uj-Palánkát. Orsova erősen ellenállott, azért Mehádiát megerősítvén, visszatért Temesvárra.⁵⁾ 1717. augusztus 18-án Belgrád is capitulált Jenőnek, mire Orsovából is kivonult az őrség,⁶⁾ és végre hosszas alkudozások után létrejött 1718. július 21-én a passaroviczi béke, mely Károly császárt végleg az egész temesi bánság birtokában megerősíté.

Miután Jenő herczeg a temesi vidék biztosítása végett a szükséges katonai intézkedéseket megtette, azon kérdés merült fel, vajjon a töröktől visszahódított Bánság Magyarországhoz csatoltassék-e ismét, vagy pedig mint önálló tartomány

¹⁾ Pesty: A temesi Bánság elnevezésének jogosulatlansága. 22 l.

²⁾ Wlád Alajos id. mű. 129. l. — Böh m: I. 329.

³⁾ Griselini I. 142. l. — Horváth leguj. kiad. VII. 56. és 157 l.

⁴⁾ Böh m I. 343. l.

⁵⁾ Horváth leguj. k. VII. 56.

⁶⁾ Horváth VII. 72. 76.

a körülményeknek megfelelő külön kormányalkattal láttassék-e el? — Károly az ország többszöri kérelmét a visszacsatolás iránt helyesnek találta ugyan, de többféle politikai és hadi tekintetből, valamint azért is, mert a megyék határai már rég elmosódtak és újra kijelölve még nincsenek: az ügyet elhalasztandónak ítélte.¹⁾ — Másrészt a bécsi központi kormány is e szép és gazdag terület iránt korántsem volt közönyös; sőt már régen táplálta a titkos tervet, hogy ezen országrészt az anyaországtól elvonja és leginkább német ajku s a császári kormány iránt ragaszkodásukat bebizonyított szerb telepítvényesekkel osztrák gyarmattá alakítja; hogy továbbá azt a fegyverjog alapján a többi örökös tartományok mintájára német szervezetű és nyelvű koron tartomány nyá idomítja át. S azt vélték, hogy ez által nem csak a birodalom határszéleit biztosítják a törökök ellen, hanem egyszersmind a felkelésre könnyen hajló magyar- és erdélyországi oligarchák ellenében is erős és katonailag szervezett bástyát állíthatnak fel és eképen Magyar- és Erdélyország birtokát a birodalom és a habsburgi dynastia részére szilárdan biztosítják.²⁾

Károly császár engedett a rábeszéléseknek, s midőn még Jenő herceg is 1717. június 21-én kelt egyik levelében szinte oda nyilatkozott, hogy a temesi Bánság mint külön tartomány kormányoztassék:³⁾ kiadott a legfelsőbb rendelet, hogy ezen terület nem kebeleztetik ismét be Magyarországra, hanem „Temesi Bánság“ nevezet alatt önállóan és egyelőre katonailag kormányoztatik.

Ennek következtében Jenő herceg, mint a császári udvari főhaditanács elnöke, a császár engedélye és felhatalmazása folytán ezen egész tartomány katonai kormányzatát és polgári szervezését egy szinte lánglelkű államférfiúi és ritka szervező tehetséggel megáldott rettenthetetlen hadvezérre, az e vidéken akkor már ismeretes gróf Mercy Klaudiusra, mint olyanra bízta, ki már különben is ismerős volt az itteni viszonyokkal.

* * *

Ezzel vége szakad Lugos és Karánsebes bár csekélyebb, de mégis történelmi jelentőséggel bíró eseményeinek. Megváltoztak a viszonyok, mások lettek a követelmények. Előbb a harci vitézség adott létjogot, most pedig a békében munkáló polgári erények tarthatnak arra leginkább igényt. Elhangzott a sok évi kegyetlen csaták moraja, elcsendesedett a vidék; a menekültek visszashálingóztak kipihenni a harcias eseménydus évek fáradalmait s veszteségeit, és a béke áldását élvezni. Önmagukra fordíták most minden figyelmüket, s belügyeik rendezésével, községi szervezéssel foglalkoztak. Az ipar és föld-

¹⁾ Horváth leguj. kiad. VII. 45.

²⁾ Wlad id. mű. 129. és 130. l. — Böhm I. 351.

³⁾ Pesty: A temesi Bánság elnevezésének jogosulatlansága. 26.

mivelésre szükséges munkás kezek — mert parlagon hevert és lakatlan volt igen sok hely — távolról s kivált német tartományokból hozattak ide; és alapját vetették egy rendezett polgári állapotnak, mely a béke csendében nemsokára valódi paradicsommá változtatta át vidékünket Délmagyarországot.

TÁRSZA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi választmányi ülése november 24-én. Elnök: Ormós Zsigmond ő mltga.

Jelen vannak a választmányból: Rácz Athanáz kir. tanácsos, alelnök; Miletz János, titkár; Odor Samu, pénztárnok; dr. Niámessny Gyula, társulati ügyész; Barácz József kir. tanácsos; Ivánfi Ede, Horváth Pius, Szandics István, s a karzaton diszes hölgykoszoru és a helybeli közép-tanodák történelem- és régészetkedvelő nemes törekvésü növendékei számosan.

Elnök ő mltga megnyitójában üdvözli a választmányt s a választmányi ülést megnyitottnak nyilváníta.

Ezután az október havi választmányi ülés jegyzőkönyve olvastatik fel s hitelesítettik, Miletz János titkár pedig a következőleg terjeszti elő havi jelentését:

Tisztelt választmány!

Minden tudományos és nemes czélből alakult társulatnak egyik életfeltétele, hatáskörében oly tevékenységet és buzgalmat fejteni ki, hogy azon lét-czélnek, melyre alakult, minden tőle telhető buzgalommal megfelelni igyekezzék. Társulatunk létezelja ismeretes; de ismeretes azon lankadatlan törekvésünk is, hogy bár szerény hatáskörünkben minden módon s igyekezettel azon nemes eszmék megvalósítására törekszünk, melyeket a tudomány érdekében kibontott zászlónkra felirtunk. Választmányi üléseink nyujtják azon eleven tükröt, mely tevékenységünk leghivebb mutatója, s melyből örömmel jelezhetem, tisztelt választmány, hogy a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat tud is, akar is a nemes czélokért lelkesülni s igyekezik is betölteni nemes hivatását.

Alig mulik el választmányi ülésünk, tisztelt választmány, hogy egy vagy más nevezetes régiséggel ne bővítette volna régészeti muzeumunkat az önzetlen tevékenység és a jelen választmányi ülésünk alkalmával is több oly nevezetes s érdekes ajándékokat s régi tárgyat lesz szerencsém bemutatni, melyek örvendetesen igazolják fenti állításaimat.

Mielőtt azonban az adományok részletezésébe bocsátkoznám, egy szomoru végtisztesség teljesítésére hívom fel társulatunk becses figyelmét, hogy tegyük le tiszteletünk s kegyeletünk gyászkoszoruját egy nagy halottunk, Schermann Samuel, társulatunk egyik kiváló jótévője s alapító tagjának sirjára, ki mint nemesen érző emberbarát, oly hiven s pontosan teljesítette társadalmi köteleit, mint csak igen kevesen; kinek szívjósága, polgári erényei oly tiszteletet szereztek nevének, milyen csak a haza kiváló erényekkel dicsekvő férfait illetheti meg. Szivnemessége határt nem ismert, sok árvának ő volt mentő anyyala, fentartója és segítője. Nemesen érző emberbaráti szívének azon jótékony intézkedések képezik egyik becses és maradandó monumentumát, melyeket nagyszerű alapítványában rakott le, melyekkel méltóan befetözte munkás és

jótekonyságteljes életét. Legyen áldott s maradandó kegyeletes emléke közöttünk.

Társulatunk belügyeit érdeklőleg még a következőket is van szerencsém constatalhatni:

I. Október havi választmányi ülésünk óta ismét örvendetes érdeklődést jelezhetek társulatunkat érdeklőleg a begyült adományokat tekintve; mielőtt azonban ezeket felsorolnám, el nem mulaszthatom felemlíteni, hogy a f. hó 17-én elhunyt Scharmann Sámuel alapító tagtársunk végtisztességtételén társulatunk is képviselve volt, Ormós Zsigmond elnökünk ő mlta, Rác Athanáz kir. tanácsos alelnök ő nagysága s több más társulati tag jelenléte által; jelezhetem továbbá, hogy október havi választmányi ülésünk hivatalos iratait a begyült ajándékokkal együtt illető helyeikre eltettem s a beválasztott új tagot hivatalosan értesitettem s részére a társulati kiadványokat megküldöttem; végre a „Történelmi és régészeti Értesítő“ IV. füzeté is megjelent, mely ez évben kiadványaink utolsója s befejezi az „Értesítő“ III. kötetét, — s a társulati tagoknak, a napilapok és a szakközlönyök szerkesztő-ségeinek is pontosan szétküldetett.

II. A társulati muzeum s könyvtár számára a következő adományozások érkeztek be hozzám:

1) Kerschek Gyula vaskereskedő ur ajándékozott egy igen érdekes régi, az I. Mátyás király korában híres fekete sereg által viselthez nagyon hasonló vassisakot, mely Temesvár körül ásatott ki; továbbá egy 55 cm. hosszú csinos, diszes réz foglalnánnyal ellátott antik kinézésű török pisztolyt, mely a gyárkúlvárosban találtatott egy kertben ásás alkalmával; végre egy 27 cm. hosszú alabárdot, melynek mindkét oldalán a császári korona alatt a kétféjú sas, ez alatt pedig a következő felirat-metszés látható: „Vivat Carolus VI. Impera.(tor) Rom.(anorum) Hisp:(aniae) Hung:(ariae) Boh:(emiae) Rex.“ Végül az alabárd félhold alakú kiszélesülésének szinte mind a két oldalán zászlók, ágyuk, lándzsák s egyéb hadi szerelvények láthatók. Mindahárom érdekes régi tárgy, ócska vasak vétele alkalmával került Kerschek Gyula ur birtokába, ki is azután azokat társulati muzeumunk részére volt szives felajánlani s ezen elismerésre méltó figyelme és szívessege által régiséggyűjteményünket igen becses régiségekkel gyarapította.

2) Novák Péter társulati tag ur ajándékozott 233 darab ujjbkkori rézpénzt 1800-ból. Ezen pénzek találtattak ajándékozó vaszójai birtokán Aradmegyében 1877. május 14-én, midőn Riszta Szima vaszójai lakos a molesztési nevű düllőben szántogatott s a pénzt egy cserépbögrével az ekevas emelte ki, a bögre széttörött s darabjai nem voltak feltalálhatók.

3) A temesvári királyi főreáltanoda tanári kara régészeti muzeumunknak ajándékozott egy széles nehéz selyem szalagokkal diszített koszorut, melyet a nevezett tanoda tanári kara Deák Ferencz nagy hazánkfia emlékének kegyeletes megünneplése alkalmából készítettett. Az egyik selyem szalagon aranyos betűkkel ezen felirat olvasható: „A temesvári állami főreáltanoda“, a másikon pedig: „1876. mártius 10. Deák Ferencznek.“ Ezen koszorut már a muzeumban helyeztem el.

III. Könyvtárunkat Marosfy Francziska urnő a következő művekkel gyarapítá:

1) „Mausoleum Regni Apostolici Regum et Ducum. Norimbergae“, az 1660. évről, a mű 1 kötet s a magyar vezérek és királyok arczképeivel van illusztrálva. 2) Diarium Comitiorum Regni Hungariae. Pozsony 1796. 1 kötet.

3) Magyarország közgyűlésének írásai 1808. Pozsony Fűskuti Landerer Mihály betűivel. 1 kötet. 4) Magyar Ország gyűlésének Jegyzőkönyve az 1811-ik évi országgyűlésről. Pozsony Weber Simon Péter betűivel. 1., 2. kötet.

Ezen előterjesztések képezik tisztelt választmány titkári jelentésemet azon társulati ügyeket s mozzanatokat tekintve, melyek október havi választmányi ülésünk óta beleletünket érdeklőleg felmerültek.

* * *

A titkári jelentés örvedetesen tudomásul vétetvén, az előterjesztésből folyólag elnök ö mltgának indítványára a választmány felállással fejezte ki kegyeletes megemlékezésének nyilvánítását Scharmann Sámuel elhunyt alapító tag iránt s mindazoknak, kik a társulati muzeum s könyvtár gyarapítására ajándékokkal kedveskedtek s a társulat iránt megemlékezés- és elismeréssel viseltettek, nevezetesen: Kerschek Gyula vaskereskedő urnak, Novák Péter társulati tag urnak, a temesvári királyi főreáltanoda tanári karának s Marosfy Francziska urnőnek a választmány jegyzőkönyvileg fejezte ki elismerését s hálás köszönetét és a begyűlt adományokat titkár gondozására bizta s illetékes helyeikre eltétetni rendelte.

Erre Ödor Samu pénztárnok ur adta elő jelentését a társulati pénztár állásáról, mely jelentés alapján kitűnt, hogy az időközben felmerült társulati szükségletekre történt kiadások levonásával 786 frt 89 kr. szolgál a folyó kiadások fedezésére a társulat javára kamatozó 1105 frt tartaléktőke alapon kívül. A pénztárnoki jelentés köszönettel tudomásul vétetett.

Következett Miletz János titkár ily című értekezése: „Krassó vármegye történelmi és régészeti emlékei“, mely értekezésben szerző a nevezett vármegye mindazon történelmi és régészeti nevezetes helyeit s leleteit sorolja fel, Lugosig bezárólag, melyek még napjainkig fellelhetők vagy előzőleg felmerültek. Az értekezés köszönettel fogadtatott s közlése a társulati „Értesítő“-ben elrendeltetett; egyszersmind értekező felkérte, hogy érdekes s e déli vidék multját érdeklő értekezését mielőbb fejezze be.

A felolvasás befejeztével elnök ö mltga bemutatja a „Délmagyarországi természettudományi társulat“ elnökségének egy kérvényt, melyben kérelmeztetik, hogy a nevezett társulat természettajzi muzeumát ideiglenesen a régészeti muzeum helyiségeiben elhelyezni lehessen; a választmány a kérelmet fontolóra vevén, a történelmi és régészeti társulat jelen körülményei között a természettajzi muzeum elhelyezését a régészeti muzeumba megengedhetőnek véleményezi ugyan, de csak is ideiglenesen, s oly kijelentéssel: hogy mihelyest a természettajzi tárgyak által elfoglalt tér és helyiségre szükség leend, a kérvényező természettudományi társulat az általa elhelyezendő tárgyakat saját költségén azonnal elvitetni tartozik s a muzeum helyiség kulcsai továbbra is a történelmi és régészeti társulat titkáranál maradjanak s egyszersmind a muzeumba elhelyezendő tárgyakról pontos leltár készíttessenek s ellenőrzés végett a történelmi és régészeti társulat titkári hivatalának adassék át s ezen határozatról a délmagyarországi természettudományi társulat elnöksége jegyzőkönyvi kivonatban értesítendő.

Végül a tárgysorozat szerint következett az új tagok választása. Miletz János titkár új tagokul ajánlja Feigenbaum Ignác s Wälder János kir. főreáltanodai rendes tanárokat Temesvárott. Az ajánlatba hozottak egyhangulag s éljenzések között rendes tagokul megválasztatnak s részökre a diszoklevél s a társulat kiadványainak megküldése elrendeltetett.

Ezzel az ülés véget ért,

Rendes havi választmányi ülés december 19-én. Elnök: Ormós Zsigmond ő mltga.

Jelen vannak a választmányból: Rácz Athanáz kir. tanácsos, alelnök; Miletz János, titkár; Odor Samu, pénztárnok; dr. Niámessny Gyula, társulati ügyész; Barách József kir. tanácsos, Ivánfi Ede, Korbonics János, Molnár Vid cz. kanonok, Rötth László, Szandics István s a társulati tagok közül: Schopf Antal, a karzaton pedig történelem s régészet kedvelő nemes törekvésű középtanodai ifjak számosan.

Elnök ő mltga megnyitójában üdvözli a választmányt s a választmányi ülést megnyitottnak nyilváníja.

Ezután a november havi választmányi ülés jegyzőkönyve olvastatik fel s hitelesítettik; Miletz János titkár pedig a következőleg terjeszté elő havi jelentését:

Tisztelt választmány!

Mielőtt hivatalos jelentésemben a múlt november havi választmányi ülésünk óta felmerült események s társulatunkat érdeklő mozzanatok részletezésébe bocsátkoznám, újból gyászos és tekintve a veszteséget, az egész társulatot fájdalmasan sújtó esemény bejelentésével kell kezdenem titkári tudósításomat. Közmondásunk tartja: hogy a baj, szerencsétlenség s fájdalom bokrosan szokta egymást követni, ez rajtunk is szomoru bár, beteljesedett; még egy havi időköz sem röppent el felettünk, midőn egyik kegyeletes emlékü alapító tagtársunk elhunytá felett fejeztük ki fájdalmas részvétünk és megemlékezésünk nyilvánítását, és ime tisztelt választmány, társulatunk újból két nevezetes tagjának elhunytát gyászolhatja. Az egyik Olteanu János nagy-váradi görög katolikus püspök, a másik pedig Fábrián Gábor veterán írónk, a magyar tudományos akadémia és a Kisfaludy-társaság tagja. Hogy kik voltak ők? ezen kérdésre érdemtelen életök tettűs pályája felel meg; kik fájdalom nincsenek ugyan már közöttünk, de tettek annyit: hogy neveik a haza legűbb s legkiválóbb fiai között fognak mindig emlegettetni és mintegy példányképűl felállítatni. A sir nyugalma legyen számukra csendes s háborítlan s emlékezetűk maradandó áldott s kegyeletes közöttünk.

Társulatunk belűgeit érdeklőleg a következőket is van szerencsém constatálhatni:

I. November havi választmányi ülésünk hivatalos iratait a begyűlt adományokkal együtt illető helyeikre eltettem s a beválasztott új tagokat hivatalosan értesítettem s részűkre a társulati kiadványokat is megküldöttem.

II. A társulati muzeum részére a következő adományozások érkeztek be hozzám:

1) Schwerer János ur, társulatunk kiváló gyámolítója küldött Orsováról egy a markolat beleszámításával együtt 90 cm. hosszú régi kardpengét, egy vasfűrűt, két db. régi vassarkantu részleteit, egy belű üres kartács-golyűt és egy nagy vedernagyságu bomba felét, mely fogantuval is el van látva. Az ajándék lelhelye az Al-Duna vidéke.

2) Boleszny Antal nagy buzgalmu választmányi tagtársunk, ki kutatásai körében egy alkalmat sem mulaszt el, hogy társulatunkat egy vagy más érdekes ajándékkal meg ne lepje, legközelebb egy épnégyszűg alaku, 74 cm. hosszúságu és szélességű római téglát küldött be, mely Orsován találtatott az 1874. év tavaszán a római kath. plébánia közelében, Taraska János nevű lakos udvarában, ásátások alkalmával, másfél méter mélységben. Ezen hely körül hajdanta a rómaiak temetkezési helye volt s itt találtatott azon kisebb tőrűt,

homokkőből készült gyermekkoporsó is, mely szinte muzeumunk birtokában van. Az érdekes római téglát már a muzeumba helyeztem el.

3) Schäffer Mátvás róm. kath. lelkész ur dr. Kuhn Lajos főgymnásiumi tanár ur közvetítésével 1 darab Diocletianus-féle római réz, egy III. Zsigmond-féle lengyel ezüst s 4 darab I. Lipót-féle ezüst s réz érmet küldött be hozzám ajándékba éremgyűjteményünk gyarapítására. A beküldött pénzek Kis-Becskereken találtattak ásatások alkalmával.

4) Susich Mihály ügyvéd s társulati tag ur ajándékozott két darab ezüst s négy darab újabbkori rézpénzt, melyek a Mehala felőli várkapu tágitása alkalmával találtattak f. évi szeptember hóban a sánczok között.

Végre 5) Bartha Lajos főreáltanodai VI. osztálybeli tanuló bankógyűjteményünket egy darab 100 forintos s egy 10 forintos Kossuth bankjeggyel gyarapítá.

Ezen előterjesztések képezik tisztelt választmány titkári jelentésemet azon társulati ügyeket s mozzanatokat tekintve, melyek legutolsó választmányi ülésünk óta a társulatot érdeklőleg felmerültek.

* * *

A titkári jelentés, s az ezzel kapcsolatosan felolvasott levele Boleszny Antal választmányi tagtárs urnak, melyben a nagy gyűlés alkalmára egy érdekes felolvasást ígér tartani Széchenyi István al-dunai működéséről, örvendetesen tudomásul vétetett s a titkári jelentésből folyólag Olteanu János és Fábrián Gábor elhunyt tagtársak feletti részvét és kegyeletes megemlékezésének nyilvánítását a választmány jegyzőkönyvileg megörökíttetni rendelte; továbbá mindazoknak, kik a társulati muzeum gyarapítására ajándékokkal kedveskedtek s a társulat iránt megemlékezés és elismeréssel viseltettek, nevezetesen: Schwerer János, Boleszny Antal vál. tag, Schäffer Mátvás kis-becskereki plébános, Susich Mihály ügyvéd s társulati tag uraknak s Bartha Lajos főreáltanodai tanulóknak, a beküldött adományokért jegyzőkönyvileg nyilvánított elismerés és hálás köszönet. A begyűlt adományokat a választmány a titkár gondozására bizta, s illetékes helyekre eltéetni rendelte.

Erre Odor Samu társulati pénztárnok ur adta elő jelentését a társulati pénztár állásáról; mely jelentés alapján kitűnt, hogy az időközben felmerült társulati szükségletekre történt kiadások levonásával 816 frt 5 kr. készpénz szolgál a folyó kiadások fedezésére, a társulat javára kamatozó 1105 frt tartaléktőke alapon kívül. A pénztárnoki jelentés, tekintettel a társulat kedvező pénzügyi viszonyaira, örvendetesen tudomásul vétetett.

Következett Miletz János titkár folytatólagos és befejező értekezése „Krassó vármegye történelmi és régészeti emlékei”-ről; mely értekezésében szerző a nevezett vármegye mindazon történelmi és régészeti emlékeit, lelhelyeit s romjait sorolja fel, melyek a november havi értekezésben nem voltak ismertetve, vagy is Lugostól egészen az Al-Dunáig található emlékeket s rommaradványokat, és értekező felolvasása alkalmával bemutatta az új-moldovai igen érdekes római épületmaradványok mérnökileg felvett térrajzát is. A választmány s a jelen volt hallgatóság nagy érdeklődéssel hallgatta az értekezést s felolvasót érdekesen s nagy gonddal szerkesztett munkalataért élénken megéljenezte és a dolgozat kinyomatását egész terjedelmében az „Értesítő”-ben elrendelvé, felvilágosító mellékleteül az új-moldovai római rommaradványok területrajza is kinyomatni határozottatott.

A felolvasás befejeztével elnök ő mltga felemlíti, hogy az értekezésben felsorolt bogsánbányai régi vaslapokon kívül még egy negyedik vaslap is talál-

tatott, mely egy gyárkúlvárosi lakos, Hönig ur birtokában van s jelenleg kutfödőül használtatik; a társulat érdekében volna lépéseket tenni megszerzése végett, hogy ez is mielőbb a többiek sorába, a muzeumba jusson. A választmány helyeslőleg ezen értelemben mondta ki elhatározását.

Elnök ő mltga megjegyzi továbbá, hogy a felolvasásban Lászlóvárná az említettik, hogy ott egy régi sugárágyu látható, mely a romok közül került volna elő; néhány évvel ezelőtt ennek megszerzése végett Boleszny Antal és Schwerer urak lépéseket tevén illetékes helyen, az állítólagos ágyut sikerült megszerezniök, mely azonban, mint bővebb vizsgálat után kiderült, nem egyéb régi vízvezetéki csónél s jelenleg elnöklő birtokában van. Elnök ő méltának ezen felvilágosító közlései köszönettel fogadtattak.

Végül tárgysorozat szerint következett az új tagok választása. A titkár új tagul ajánlja Perjéssy Lajos verseczi polgáriskolai rajztanárt. Az ajánlatba hozott egyhangulag s éljenzéssel rendes tagul megválasztatik s részére a díszoklevél s a társulat kiadványainak megküldése elrendeltetett.

Ezzel az ülés véget ért.

Régi iratok ismertetése. Miletz Jánostól.

Ezen rovat alatt, mint az előző füzetekben, különféle régi okiratokat, leveleket stb. fogunk közölni. A mult idők fenmaradt emlékei, bármily kicsinyszerűeknek látszassanak is azok, mégis egy vagy más tekintetben mindig érdek- és becscsel bírók, mert élő tükrei s beszélő tanui az általuk képviselt idők politikai vagy társadalmi viszonyainak s az örökre letűnt századok eseményeinek. Sokszor egy csekély érdekűnek tetsző pörirat, hagyatéklevél vagy végrendelet érdekes illustringál szolgál az akkori társadalmi viszonyok és állapotok felderítéséhez. Miután hazánk s nemzetünk, a multat s jelent tekintve, óriási átváltozáson ment keresztül, a mult idők sajtászerű társadalmi fejleményeit s viszonyait, a régi nevezetes emlékiratok halmaza mellett az ily csekély morzsalékok is nem egyszer igen érdekesen ismertethetik. Az alább közlendő régi iratok legnagyobb részben a „Székelyföldi muzeum“ oklevél gyűjteményéből valók s azokat Vasady Gyula ur, a nevezett muzeum őre s derék rendezője volt szives lemásolás végett hozzám beküldeni.

I.

Fogott bírák levelei.

A mult századokban mind Magyarországon, mind Erdélyben nagyon el volt terjedve a fogott bírák intézménye s némi hasonlatosságot mutat a békebírói intézményhez. „Mint hogy a perlekedés — írja Thallóczy a Történelmi tárban — az octavalis terminusokon a törvényszékek szervezeténél s a törvények complicatiojánál fogva sem gyors, sem olcsó nem volt; maga a közszükség hozta létre a fogott bírói intézményt. A perlekedő felek megegyeztek bizonyos személyeknek az ítéletében, kik a megjelölt napon összeültek, megvizsgálták az ügyet és hoztak ítéletet. Már a váradi regestrumból kitűnik, hogy közszokásban volt az „arbiterek“ intézménye. Bartal megjegyzi, hogy nagyon kedveltek s igazságos ítéleteik miatt keresettek voltak a választott bírák.¹⁾ De nemcsak pörlekedéseknél, hanem egyezkedések, végrendelkezések s

¹⁾ Történelmi tár. I. füz. 184 l.

egyéb magán családi ügyek elintézése alkalmával is az ily fogott birák alkalmaztattak, mint a következő két régi irat is tanúsítja:

1.

Demjén Bálint és Szabó István aranyos-széki lakosok egyezkednek örökösödési ügyben 1618, augusztus 19-én.

Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Decimo octauo, Decimo nono die Mensis Augusti.

Mi Pál György Aranyas székben Kövenden lakó nemes személy és ugyan Aranyas székben Alsó-szent Mihályfalván lakó Jósa Márton veres drabant és Aranyas székben Felső-szent Mihályfalván lakó Barkás Gergely nemes személy és ugyan Aranyas székben Alsó-szent Mihályfalván lakó Hollósy Gergely nemes személy, jövének mi előnkben egyfelől Aranyas székben Alsó-szent Mihályfalván lakó Demjén Bálint, másfelől ugyan Aranyas székben Kövenden lakó Szabó István, és ők egymás között mi előttünk tőnek ilyen végezést tudni illik hogy az mely summát Szabó Gáspár holta után az Demjén Bálint anyja és atyja elvitt volt Szabó Gáspárnétól az Szabó István anyjától, mely summa ennyi volt, kész pénz volt frt. 124 dénár 54. Buza volt 24 köből. Én Demjén Bálint, minthogy Szabó Istvánnak ez summát meg nem adhattam, kíváná azért Berkessy Péter ezt én tőlem, holott Szabó István nem Berkessy Péter édes fia, hanem csak mostohája vala, hogyha Szabó István magtalannul (igy) meg halna, semmi atyámfiak énnekem az Szabó Istvántól maradt jókból (javak) részt ne kívánjanak, se édes gyermekim se egyéb féle atyámfiak. Mert én Demjén Bálint kénáltam az én atyámfiakat, hogy lennének segítséggel azt az summát az én atyámfiának Szabó Istvánnak letennem, de ők mellém nem állának. Ezért kényszeríttem (igy) magamat arra kötni, hogy ha Szabó István magtalannul meghalna se ő magát Berkessy Pétert, se az ő maradékát meg ne háborgassák és azokból az jókból, melyek Szabó Istvántól maradnának részt ne kívánjanak, hanem maradjon Berkessy Péterre élteig, holta után pedig maradékira. Ha pedig¹⁾ (igy) valakik az atyafiak közül megakarná háborgatni Berkessy Pétert avagy az ő maradékát az Szabó Istvántól maradt jókért, elsőben tegyen ezen fél száz forintot le készpénzt, annak utánna az mit Bálint deákra az Szabó István ötsére (igy) költöttem úgy mint forint 60, és az 24 köből buzát, ezeket letévén úgy nyulhasson hozzája, ezt pedig ha valamelyik fél felbontaná, avagy az Demjén Bálint atyafiai, avagy Berkessy Péter feleséginek Csányi (Czjani) Magdolnának atyafiai, ez fellül kötésen maradjon az meg nem álló fél. Én Demjén Bálint ez summa felől megegyezvén az én atyámfiával Szabó Istvánnal, adtam neki 6 tulkot tavalyit, az többit azl summának, tekintvén az én szegénységemet, nekem Szabó István megengedéi (igy.) Mi felül megirt kéz fogott birák ez dologban az két fél atyafiaikat megegyeztetvén, mindenik félnek fide mediante iratott petsétes levelünket adtuk.

Kivülről egykoru irással: Demjén Bálinttal megegyezvén, az elvitt summa felől iratott petsétes levél.

(A levél alján négy fehér viasz pecsét tisztán kinyomva látható.)

2.

Fogott birák arról tanuskodnak, hogy Lőcsey András orba széki kőrösi lakos, Mikes Benedeknek 8 forintért magát jobbágyu leköti 1630-ban.

¹⁾ Pegig = pedig, a paraszt nép ma is sok helyen így ejti ki.

Adjuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik Anno 1630. Mi kik fogott birák vagyunk tudniillik Kis Mihály, Kis Bálint, Tompa Mihály, ugy mint Lőfő személyek, orbai széki papolcziak.

Jövének mi előnkbe két fél rendből való személyek, ugy mint az vitézlő Mikes Benedek uram, más felől Lőcsey (Leoczey) András, ugyan orbai széki Kőrösön lakó (irva van Lalko), mi előttünk köté magát ugy mint fogott birák előtt a vitézlő Mikes Benedek uramnak, ada ő kegyelme Mikes Benedek uram az meg nevezett személynek nyolcz forintot, köté magát pedig szabad akarhatja szerint jobbágyul Mikes Benedek uramnak, ő kegyelme is Mikes uram köté magát arra, hogy mindenekben oltalma (ótalma irva) léssen, mint az többi közül egyikének.

Ezt mi fogott birák, hitünk szerint irtuk (irva iratuk) pecsétünkkel megis erősítettük, ezek (igy) az megirt dolognak nagyobb bizonyására.

Michael Kis. Vallentinus Kis. Michael Tompa. (A nevek alatt három tisztán kinyomott fehér viasz pecsét látható.)

Kivülről egykoru irással: Lőcsey Andrással való levél végezés.

II.

Mojsi Gyurcsány Ferencz levele jegyeséhez 1667-ből.

Az alább közlendő levél, mely jóllehet inkább csak magán érdekü s nincs benne semmi fontosabb, a külviszonyokat érdeklő körülmény, mindazonáltal közlése mégis érdemes, tekintve azon szép jellemvonást, melyet a levél írója jegyeséhez intézett soraiban feltüntet, továbbá azon igazi benső vonzalmat, gyöngédséget, tiszteletet s vallásos érzületet, mely a mai jobbára már materialistikus irányu korszakban mindinkább tűnedezni kezd, midőn a házassági összeköttetések nem annyira a szív benső érzelmein, mint inkább az anyagi érdekek összetalálkozásain alapulnak.

A levél következő s irodalom-történelmi szempontból is figyelemre érdemes :

Nékem kiváltképen való szerelmes drága kedves Kincsem
Kisasszonykám!

Hogy mostanság kötelességem szerint és személyem szerint, kötelességemnek eleget nem tehetek és kedvesen Istenemtől elrendelt mátkámnak kedves Kisasszonykámnak nem udvarolhatok, nem egyéb az oka, hanem csupadán csak rozsz egészségemnek az ő állapotja, hanem azér(t) egyedül kincsem Kisasszonykámat mint Isten ő szent fölségétől elrendelt Mátkácskámot egész szeretettel kérem, hogy é(n) nekem csak egy szóból álló czédulájacsckával (igy) megirnia méltóztatnék csak annyival, vagy igen, vagy nem. Az mi illeti az Tekintetes Asszony Anyának ő kegyes akarataját, a midőn Isten ő szent Felsége bennünket egymásnak jegyesévé tette, akkoron az Tekintetes Asszony Anyának akarataját kétség kívül eligazította.

Mint ezeket pediglen csak azon okra való nézve irtam, hogy ha legalább még ezen rövid farsangi napokban az mátkaságunk legalább meg nem léssen, valóban sohasemis léssen, az mi illeti azután Lakadalmunkat, aztat szint e farsangi napokra halaszthassuk. Ezt pedig ne vélje hogy azért sürgetném, hogy találtán (igy) valami egyéb személyek és mátkássághoz lenne szándékom, mivel azt hittem, eszerint valóban elhiheti kedves galambom, azt mit nem egyszer, hanem ezer(szer) is egy más közt való nyájasságunkban mint kegyesemnek mondottam, hogy ha Kisasszonykámnak hívségemet föl nem szentelem, Erdély Országában egynek sem. Hanem egyéb dolog forog és van én előttem,

egyike hogy ha hozzám vagyon kegyességből álló férjhez menetelre szándéka Kisasszonykámnak, inkább aztat magamnak ki választanám és akarnám hogy lenne meg, ha pediglen nem, más szándékomhoz, azaz hazámban (talán házámba) való elmenéshez ragaszkodni kénytelen leszek.¹⁾ Mely szándékom valóban nehéz volna énnekem annál inkább, minthogy azt valóban nem csak irányitom²⁾ (igy) hanem minden bizonnal is tudom, hogy kedves Kisasszonykám nem egyébnek rendeltetett el, hanem egyedül csak é(n) nekem.

Istennek mindazon által való kegyes akaratját ha meg vetni kívánná, se ez világnak kedve szerint való hitesít (hitvesít) nem tapasztalná, sem más világon örökké való boldogságban nem részesülnék (igy) azt én felettebb sajnálnám, hanem inkább hogy mint ez világon Isten ő szent fölsége hivatalá³⁾ (igy) és ő szent akaratja után boldogulhassunk, mind pedig más világon az örökké való boldogságban részesülhessünk, azon szeretettel, amint reménylem hogy valami keveset viseltetik én hozzám kedves drága Kisasszonykám igen alázatosan kérem, nekem egy kis papiroskára csak azt felírnia méltóztassék, ha nagyon kedve én hozzám, csak azt írja igen, ha pediglen nincsen aztat hogy nem.

Mind ezek után midőn Isten ő szent felségének kegyes akaratját, mint pediglen Kisasszonykámnak kívánt kívánságát ezen szolgálótól óhajtva elvárom, hogy jobb egészségben ezen írásom kincsem galambocskám találjon (igy) szívemből kívánom és valamint ekkoráig, nem különben most is meg maradni kívánok.

Kincsem Kisasszonykámnak

19-ik Februáriusban 1667

Igaz szivből kedvelő szolgálja

Mojsi Gyurcsány Ferencz.

P. S. Tettes Asszonyt öcsém urammal és Zsuzsika kicsin hugocskámmal egyetemben midőn alázatosan tisztetem, jó egészséget mindnyájoknak Isten ő szent fölségétől kívánok.

III.

Kovács János török rab kötvénye Székely Mózesrel 1684-ben

Az alább közölt régi irat eszünkbe juttatja azon szomorú időket, midőn hazánkra a harczias idők sulya egész nagyságában nehezedett s honfitársaink ezrenként hajtattak ki keletre nehéz rabságra. Iratunk is egy ilyen módon rabságra jutott magyar ifjuról emlékezik meg, ki Drinápolyban raboskodott. Az ifju neve Kovács János s illetőségére nézve gyöngyösi volt s úgy látszik őt is azon, a magyarral mintegy vele született erős honvággy szállta meg, mely különösen és sajátságosan jellemzi nemzetünket; mert 1684. junius 30-án eskü alatt olyan fogadást tesz Székely Mózes Erdély országi kapikihának, hogy őt ha török rabságból kiszabadítja, egész életében a leghűségesebben fogja szolgálni s ha bármikor is, vagy bárhová megszöknék, ezen levél erejénél fogva mindenkor visszahozathassa. A levél így hangzik:

Mi Erdélyi Három széki Bikfalvi Kovács Sámuel és Egerpataki Kónya András szabad személyek primipillusok. Adjuk tudtára mindeneknek a kiknek illik ez levelünk által, quod in hoc Anno praesenti 1684. Die 30 Junii. Mi-

1) A levélirő úgy látszik magyarországi volt.

2) Irányitom, képzelem, sejtem igék helyett.

3) Hivatolá, rendelé ige helyett.

koron volnánk Török országban Drinápolyban az Nemes Erdély országa Kapitihája Nemzetes Székely Mózes ur ő kegyelme szállásán, holott ő kegyelme maga is jelen levén, jöve előnkben egy Magyar országi gyöngyösi (irva: göngösi) fi Kovács János nevű Rab Legény (irva: Legény) a ki szabad jó akaratja szerint kötelezé arra magát, hogy csak Székely Mózes ur innét kiküldje és a rabságból szabadítsa ki, ő Kegeyelme házánál valamicsoda szolgálatban kívánja ő kegyelme, tehát életiig szolgálja, az (irva: a) ő kegyelme házatól vagy földiről soha nem aufugál, melyet ha cselekedik, csak ez Levelünk erejivel Erdélyben és Magyar vagy az Oláh országokban valahol találhatja, megfoghassa és maga szolgálatjára reducálhassa. Kire juramentumával is obligálá mi előttünk magát és kezit is beadá. Kit Székely Mózes ur kiküldé maga házához bizonyos emberinek gondviselése alatt és minket mindenik részről kezek beadásával is megbírálván (igy van irva: megy biralyvan) mi is ennek nagyobb bizonyására és erősségire adtuk fide nostra mediante ez kezünk írása alatt való pecsétünkkel megerősített levelünket. Datum et Actum Anno die et loco in supra notatis.

Judices idem qui supra.

Kovács Sámuel m. p.

Kónya András m. p.

P. H.

P. H.

A levélen külről a következő egykoru kézirat olvasható: „Kovács János obligatiója. Drinápolyban irt contractus.“

IV.

Gunyvers 1673-ból.

I. k ö z l é s.

Az alább közlött gunyvers a XVII. század szüleménye s éles sarcasmussal bírálja az I. Apafi Mihály fejedelem korabeli állapotokat Erdélyben s benne élcz s bíralat tárgyául szolgálak az akkori nevezetesebb főurak s az erdélyi ügyeket intéző magas körök, még a fejedelem s fejedelemlő személyeit sem véve ki, miután a gunyornak keserűség- és élczcel vegyített s majd jóakaratu oktatásban nyilvánuló hangjai legelőször is ezekhez intéztetnek.

Az ily gunyirat, eltekintve egyebektől, már azért is figyelemre méltó, mert a magyar irodalom a XVII. századból nem igen gazdag ilynemű iratokban s különösen pedig történelmi szempontból azért, hogy az ily gunyirat által rajzolt korszak embereinek, azok tettei irányának s az akkori társadalmi műveltség viszonyainak ismertetése is egy vagy más irányban bővül. A gunyvers a következő:

Speculum Consuetudinis. Imago veritatis.

Ad Illustrissimum ac Celsissimum Principem **Michaëlem Apafi.**

Ha az első lóra az Isten ültetett,
Kit soha sem vártál, szived sem reménylett;
Mint jó fejedelem ő hazája mellett,
Fárasszad elmédet az igazság mellett.

Mert igazság nélkül semmi meg nem állhat,
Isten is a nélkül nem gubernáltathat (igy),
Tolvajok serge (igy) is jól meg nem maradhat,
A nélkül semmi rend nyugvást nem találhat.

Igazságnak ha ki szolgáltatására,
Adtad jó magadat annak tartására,
Bizonytal nagy terhet vettél fel magadra,
De ha jól jársz benne, nem léssen károdra.

Mivel mented magad, hogy nincsen igazság?
Hogy elhatalmazott az a sok hamisság?
Tövis formán harap amaz hatalmasság,
Elünk mint értetlen csupa oktalanság.

Isten előtt nincsen hidgyed azt mentséged,
Kitől vagy az te fejedelemséged.
Talán azt monddod, hogy nincsen öltözéked?
Vagy kenyeret és bort kell tenéked kérned?

Jó köntöst, kenyeret, bort szolgáltat Erdély;
Mezitelenségtől, kegyes Uram ne félj.
Mig fenn léssen hazánk éhséget se remélj,
Akadályod nincs itt, igazságra szemlélj.

Ha pedig azt monddod, hogy másokra biztad,
Fő, Vice tiszteteknek hatalmában hagyta,
Ezekre szegények panaszát hallattad,
Információra csak el halasztottad.

Igazság (igy) kívül jár sok lator hazánkban,
Kiknek sok grátiás levele ládákban,
Sokat adtak s adnak tiszteteknek bitangban,
Tisztek miatt mennek előbb latorságban.

Mert hogy grátiáért megfizethessenek,
Hogy bő ajándékkal tiszthez mehessenek,
Mert sokan bért bőven hogy szerezhessenek,
Szóval hogy tiszteteknek kedveskedhessenek.

Sok, huzás-vonással előbb pénzt sokat gyárt,
Kinél nagyon sok pénz, uton járót megüt,
Bőrit lefordítván, sok ökör hust megsüt,
Bécs körül árulja bőrit, tisztnek pénzt gyárt.

Bárcsak azt iratná az articulusban,
Hogy ha ur vagy nemes jár lator dolgában,
Hiven forgolódnak grátia dolgában,
Legyen része annak minden marhájában.

Az tisztetek is hogy ha grátiát adnának,
Vice s akár az fő, latoron pénzt vonnának,
Latorokért ő maguk felakasztatnának,
Hazánkból az latorok mind kitisztulnának.

Sok jószágot sokan csak hamisan birnak,
Az hatalmasabbak csak maguknak irnak,
Árvák és özvegyek így nyomorgattatnak,
Jószágotól sokan méltatlan fosztatnak.

Törvény processusa miért véghetetlen?
Prókátorok nyelve szelidíthetetlen,
Törvénytevők lelke miért feneketlen?
Az elméjek pedig miért hogy értetlen?

Azért: hogy csak pénz kell, nem kel az igazság,
Ő nyomorgattatik, virággzik latorság,
Nincs igaz értelem bejött a hamisság,
Megveszett minden rend, ur, nemes, parasztság.

Mátyás király birta Erdélyt, Pannóniát,
Kétszer meg is bérlé magyarok palástját,
Felvette ő néha koldusok ruháját,
Kénlelte meg országának állapotját.

Kiket hamisságban talált megbüntette,
Csalárdok életét tovább nem engedte,
Várost, falut hamis bíraktól mentette,
Hamis tiszteteknek is zsoldját kirendelte.

Minden rend sóhajta ifjuság és aggság:
Megholt Mátyás király, elholt az igazság!
Uraktól jobbágyon vagyon nyomorúság,
Eláradott nagyon az sok nyomorúság.

Nosza hát orrágunk kegyes fejedelme!
Mivel tudom benned vagyon kegyes elme,
Hogy te reád szálljon Istennek kegyelme,
Mutasd meg hogy benned vagyon jó félelme.

~~~~~

Ormós Zsigmond felhívása Temes vármegye 100 éves jubileumának megünneplésére.

Mária Terézia királynőnk uralkodása alatt 1778-ban csatoltatott vissza az anyaországhoz a „Temesi kerület“ nevezete alatt ismert országrész Dél-magyarországra, s az eddig katonailag kezelt terület törvényhatósági s közigazgatási szempontból szerveztetvén, a következő 1779-ik évben állítottak fel: Temes, Torontál és Krassó vármegyék.

Azon alkalomból, hogy vármegyénk Temes felállításának 100-ik évfordulója a jövő 1879-ik évben következik be, Ormós főispán ur ő méltósága kifejezést adandó azon óhajoknak, melyek a fennemlített örvendetes körülmények ötleteiből több előkelő s befolyásos honpolgárok által hozzá intézve lőnek, az alább közölt felhívást intézte Temes vármegyéhez, Temesvár szabad kir. városhoz s a vidék központi törvényhatóságaihoz.

Főispán ur felhívása a következő:

Tekintetes megye bizottsági (sz. kir. városi) közgyűlés!

Dicső emlékezetű Mária Terézia királynő 1779-ik évi ápril 23-án kiadott királyi diplomája által a török uralom alól visszaszerzett azon országrészek, melyek temesi kerület — Districtus Temesiensis — vagyis Bánát nevezete alatt ismeretesek voltak, vármegyékre felosztva az anyaországhoz visszacsatolva, Temes vármegye boldog emlékezetű gróf Niczky Kristóf temesi gróf s a bánáti vármegyék felállítására és szervezése végett kinevezett királyi biztos elnöksége alatt 1779-ik évi június 22-én ünnepélyes első közgyűlését megtartotta.

Az érintett időszak óta, mely vidékünk történetének legnevezetesebb és minden honpolgár keblét örvendetes érzülettel eltöltő eseményét jelzi, reánk a következő 1879-ik évben egy évszázad foly le, s ezen vidék honpolgárainak kebelében nemzetiség és vallás különbség nélkül a közös hon iránti szeretet, s a felséges uralkodóház iránti hűség és ragaszkodás az érintett idő óta annyira erős gyökeret vert, hogy az évszázados esemény évforduló szakában ennek illő fénytel megünnepelése iránt az óhajtatás már most általánosan nyilvánul s több férfiak részéről az évszázados ünnepély megtartására szükséges előlépések kezdeményezésére felkértem.

Mint hogy azon meggyőződésben vagyok, hogy a kérdésben forgó évszázados ünnepély megtartására vezető intézkedések csak úgy fognak az óhajtatott eredményre vezetni, ha ezen intézkedések nem egyesek, vagy magántársulatok, hanem az erre illetékes és hivatott törvényhatóságok befolyása alatt lépnek életbe, továbbá, hogy Temes vármegye és Temesvár sz. kir. városa vidékünk központi testvér-törvényhatóságának említett intézkedések megtételére leginkább hivatva vannak, mindezeknél fogva a tekintetes közgyűlést tisztelettel felkérem: hogy a hajdani Bánát visszacsatolása évszázados ünnepélyének Temesvár sz. kir. városában a közelgő 1879-ik év legalkalmasabb időszakában leendő megtartására vezető előleges intézkedések megtétele végett Temesvár sz. kir. város (Temesmegye) hasonló bizottságával együttesen működendő kisebb számú bizottságot kiküldeni, s ezen intézkedéséről a kiküldött tagok neveinek közlése mellett engemet értesíteni méltóztatssék.

Szerencsém van egyúttal a tekintetes közgyűlést értesíteni, miszerint Temesvár sz. kir. város (Temesmegye) közgyűléséhez hasonló megkeresést intéztem.

Temesvárott, 1878. január 15-én.

Ormós s. k., főispán.

Egyveleg.

— A történelmi és régészeti „Értesítő“ jelen füzeté, nyomdai s egyéb váratlanul felmerült akadályok folytán a rendes időn túl elkésve jelent meg, miért szíves elnézést kérünk tisztelt olvasóinktól.

— Könyvadomány. Cserey Jánosné, született Zathureczky Emilia urnő legközelebb Erdélyből érdekes ajándékkal kedveskedett társulatunknak, s küldött 36 kötet különböző tudományágat képviselő régi könyvet, melyek között egy XVI. századbéli görög-latin szövegű biblia is találtatik, továbbá az 1834-ki kolozsvári országgyűlés jegyzőkönyveiből egy kivonatot s 9 darab régiebb s újabb — több előkelő családtól kibocsátott halotti gyászjelentést s halotti emlékbeszédet. Mely jótékony ado-

mányát midőn felemlitem a nemes keblű urnőnek, ki a messze távolban ily szép érdeklődést tanusit társulatunk iránt, azon forró óhajtasomnak adok kifejezést, vajha ezen nemes tett és példaadás vidékünkön is minél számosabb követőre találna.

— Adakozás báró Lo-Presti József siremlékére. Reviczki-Bay Ilona urnő, társulatunk alapító tagja s egyik kiváló jótévéje, továbbá báró Lo-Presti Henrika urnő ő nagyváltósága legközelebb szép tanujelét adták irántunk érdeklődéseiknek s beküldöttek az utóbbi 100 frtot, az előbbi pedig 2 darab cs. kir. aranyat azon kijelentéssel, hogy az, a Rámánál hősiességével önfeláldozással elhunyt Lo-Presti József siremlékére begyülemendő összeghez csatoltassék. — Mint tudva van, a Lo-Presti sirján felállítandó emlékre nézve még a múlt évben egy bizottság alakult, melynek élén érdemteljes elnökünk Ormós Zsigmond őmltga áll, miért is a nemes és hazafias irányu adományok elnök ő méltóságánál vannak letéteményezve, vagyis inkább általa takarékpénztárilag kezeltetnek az eddig e célra összesen befolyt adományok — 611 frt 21 krral együtt.

— Régi vassisak, török pisztoly és alabárd. Régészeti muzeumunknak Kerschek Gyula vaskereskedő ur a következő régi tárgyakat ajándékozta, melyek a november havi választmányi ülésen mutattattak be, u. m. a) egy vassisakot, mely a Hollós Mátyás-féle híres fekete sereg által viselthez nagyon hasonló, kiásatott Temesvár körül; b) egy török pisztolyt, mely a gyárkúlvárosban találtatott egy kertben ásás alkalmával; c) egy 27 cm. hosszú alabárdot, melynek mindkét oldalán a császári korona alatt a kétféjű sas, ez alatt pedig a következő felirat-metszés látható: „Vivat Carolus VI. Impera.(tor) Rom.(anorum) Hisp.(aniae) Hung.(ariae) Boh.(emiae) Rex.“ Végül az alabárd félhold alakú kiszélesülésének szinte mindkét oldalán zászlók, ágyuk, lándzsák s egyéb hadi szerelvények láthatók. Mindahárom régi tárgy, ócska vasak vétele alkalmával került Kerschek Gyula ur birtokába, ki is azután azokat a társulati muzeum részére volt szíves felajánlani, s ezen elismerésre méltó figyelme és szívesége által régiséggyűjteményünket érdekes régiségekkel gyarapította.

— Négy régi magyar codex a Cserey-féle imecsfalvi muzeumban. A magyar tudományos Akadémia f. évi január hó 28-án tartott összes ülésében Szilády Áron jelenté, hogy a Cserey Jánosné által alapított székely muzeumban Szabó Károly tudósunk 4 magyar codexet fedezett fel, melyek közül az egyik nem lehet újabb a Mátyás koránál, s melynek tartalmát zsoltárok s apácák számára készített szabályok teszik. Ugyanott van Székely István krónikájának egy példánya s ennek végéhez egy csomó régi vers, köztük Tinódy Sebestyéntől egy egészen ismeretlen, van kéziratban fűzve, Az Akadémia megtette a lépéseket, hogy mind a codexek, mind a krónikához kötött versek lemásolás végett megküldessenek az Akadémiának.

— A székely nemzeti muzeum. A történelmi és régészeti „Értesítő“ füzeteiben már többszörösen megemlékeztünk a Cserey Jánosné urnő által nagy fáradság-, költség- és gondnal felállított muzeumról Imecsfalván, melyet a nevezett fenkölt keblű urnő s ritka áldozatkész honleány a székely nemzetnek ajánlott fel, hogy Háromszéken s általában a székelység között a közművelődés hathatós eszközeül szolgáljon; eddigelé fájdalom nem igen nagy részvét mutatkozott a nagylelkű urnő nemes s nagy horderejű ajánlatának érvényesítésére a székelyek között; legújabb értesülésünk után azonban örömmel jelezhetjük, hogy az érdeklődés, különösen Háromszék megyében nagyban fokozódik; több helyütt, így Baróthon, Zathureczky Berta urhölgnél, hangversenyek tartattak; f. é. február hó 23-án pedig Sepsiszentgyörgyön rendeztetik a muzeum berendezési költségeinek fedezésére egy táncestély a városház dísztermében, melyről a hozzánk beküldött meghívó következőleg hangzik: „Meghívó az özvegy Cserey Jánosné Zathureczky Emilia ő nagysága által alapított „Székely Nemzeti Muzeum“ berendezési költségeinek fedezésére Sepsiszentgyörgyön a város-

házi disztermében 1878. évi februárhó 23-án tartandó zártkörű tánc/estélyre. A rendező bizottság nevében: Baró Apor Gábor, Horváth László. Mely örvendetes körülményt azon megjegyzéssel említünk fel, hogy végre Csereyné ő nagyságának ritka s nagylelkű adománya nemsokára, czélszerű helyen felállítva s berendezve a derék székelység közkincsévé leendő azon vidéken a közműveltségi viszonyok egyik hathatós emeltyüjeül fog szolgálni.

— Három csanádi pap ezimen mutatja be Hunfalvy Pál a művelt külföldnek a magyar tudományos Akadémia által kiadott „Literarische Berichte aus Ungarn“ czimű folyóirat utóbbi füzetében dr. Csiky Gergelyt, dr. Szentkláray Jenőt és dr. Ortvy Tivadart, mely tényben délmagyarországi culturállapottainknak egyik lehangzatosabb s egyszersmind legörvendetesebb illusztrációját látjuk s általa társulatunk, a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat is különösen kitüntetve van, miután a kitüntetettek közül dr. Ortvyt és dr. Szentklárayt nagyérdemű s munkás tagtársaink között tisztelhetjük. A nevezett folyóirat Csikyt a nyelv mesterének mondja a komoly drámairodalom terén, ki nemcsak eredeti darabjaival aratott fényes sikereket, hanem remek fordításaival is gazdagította a magyar színmű repertoírját. Szentklárayt, ki ezelőtt a philosophiának és a classikai nyelveknek volt tanára Temesvárott, az elismerés meleg szavaival emeli ki a fentczimzett folyóirat; a délmagyarországi oknyomozó s kritikai történelem szerencsés művelőjének nevezi őt s topographiai, történelmi s ethnographiai munkáinak egész sorozata által tisztelt nevet szerzett magának a hazában. Ujabb értekezése az őstörténelmi telepekről méltó figyelmet ébreszt a tudós körökben. Ortvy fiatal, szorgalmas akadémikus, jelenleg egyetemi magántanár s rendes tanára a pozsonyi jogakadémiának. Irói pályafutását Szentklárayval kezdette s 15 év óta azzal együtt folytatja is. „Margum és Contra Margum“ czimű ujabb művében terjedelmes apparatussal corrigálja a történelmi irodalmunkban meghonosult anachronismusokat és a sokat vitatott Margum-kérdést elvégre helyes világításba helyezi. Részünkről köszönettel vagyunk a magyar Akadémia iránt, hogy délmagyarországi közművelődési fejlődésünket s a komolyabb törekvéseket szemmel kíséri s azokat méltányolni tudja.

— Délmagyarország szervezésének 100 éves jubileuma. A „Temesi kerület“ nevezete alatt fenállott délkeleti magyarországi részeket tekintve, melyek „Temesi Bánság“ elnevezése alatt voltak ismeretesek, azoknak a dicső emlékezetű Mária Terézia királynő által 1779-ben az anyaországhoz történt visszacsatolása és Temes, Torontál és Krassó vármegyék törvényhatóságának ujra felállítása óta, az évszázadi forduló időpont a jövő 1879-ik évben bekövetkeztén, Ormós Zsigmond Temes vármegye és Temesvár szab. kir. város főispánja, több oldalról nyilvánult óhajlás következtében felhívta a nevezett megye és város közönségét, hogy a százados ünnepélynek mikénti megtarthatása iránt, javaslatokat teendő bizottságokat válasszon. Értesülésünk szerint ezen jubileumi ünnepélyek a mindenfelől mutatkozó érdekeltség folytán, nagyszerűeknek ígérkeznek. Ormós főispán ő méltóságának ez ügyben tett felhívása a jelen füzet „Tárcza“ czimű rovatában olvasható egész terjedelmében.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat 1878-ban.

I) A társulat igazgatása.

A) Elnökség és tisztviselők.

Elnök:

Ormós Zsigmond, a Szent-Istvánrend kis-keresztese, Temesvármegye s Temesvár szab. kir. város főispánja, a magyar tud. Akadémia rendes tagja, stb. Temesvárott.

Alelnök:

Rácz Athanáz kir. tanácsos, ügyvéd Temesvárott.

Titkár:

Miletz János, kir. főreáltanodai r. tanár.

Ügyész:

Dr. Niámesny Gyula, ügyvéd Temesvárott.

Pénztárnok:

Odor Samu, Temesvármegye főszámvevője.

B) Igazgató választmány.

- Ardeleán** György, ügyvéd s Temesvár sz. kir. város alügyésze Temesvárott.
Balás Frigyes, a „Torontál“ cz. heti lap szerkesztője, Elleméren, Torontál vármegye.
Barách József, kir. tanácsos, magy. kir. pénzügyi igazgató, Temesvárott.
Bergmann Ágost, kir. főgymnásiumi r. tanár, Zomborban, Bácsmegye.
5 **Gr. Bethlen** József, birtokos, kataszteri igazgató, Temesvárott.
Bilszky Ferencz, esperes és lelkész, Oraviczán, Krassó vármegye.
Boleszny Antal, lelkész, Orsován, Szörény vármegye.
Csorba Ákos, Szörény vármegye főügyésze, Karánsebesen.
Dobó László, Temes vármegye főjegyzője, Temesvárott.
10 **Horváth** Pius, kegyesrendi házfőnök s főgymnásiumi tanár, Temesvárott.
Ivánfi Ede, kegyesrendi főgymnásiumi tanár, Temesvárott.
Korbonics János, nyugalmazott főgymnásiumi tanár, Temesvárott.
Molnár Vid, katonai főlelkész, czimzetes kanonok, Temesvárott.
Lözsardt Nándor, lelkész, Rudolfsnádon, Torontál vármegye u. p. Titel.

- 15 Pesty Frigyes, kir. tanácsos, az első magyar keresk. és iparbank vezértitkára,
a magy. tud. akad. levelező s több tudós társaság tagja Budapesten. Iparbank.
Pécs József, Temes-Béga-vizszabályozási főmérnök, Temesvárott.
Rötth László, Temes vármegye alispánja, Temesvárott.
Strasser Albert, lapszerkesztő s a keresked. és iparkamara titkára, Temesvárott.
Szandics István, ügyvéd, Temesvárott.
- 20 Varga Ferencz, lelkész, Gyorokon, Arad vármegye.
Vargics Imre, földbirtokos, Szinyérszeg, Temes vármegye.
Vogel István, ügyvéd, Temesvárott.
Wimmer József, kir. pénzügyigazgatósági titkár, Temesvárott.
Zéh Ferencz, polgáriskolai tanár, Tittel, Bács megye. = 24

II) A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat tagjai.

A) Alapító tagok.

- Bonnaz Sándor, csanádi püspök, belső titkos tanácsos stb. Temesvárott.
Buziási Eisenstädter Ignác, nagykereskedő, Temesvárott.
Dr. Coda Sándor, temesmegyei főorvos, Temesvárott. † 1875. decz 27.
Dobrán János, birtokos, Lukareczen. † 1871. decz. 26.
- 5 Gr. Karácsonyi Guido, birtokos, Budapesten.
Ormós Zsigmond, Temes vármegye és Temesvár szab. kir. város főispánja, a m.
tud. Akad. tagja, Temesvárott l. tisztikar.
Dr. Parlagi Márton, cs. kir. főörzsorvos, Temesvárott.
Reviczky-Bay Ilona, földbirtokos, Pusztá-Bagos, Szabolcs vármegye u. p.
Vámos-Pécs.
Sak Fülöp, birtokos, Temesvárott.
- 10 Scharmann Sámuel, váltóüzleti tulajdonos, Temesvárott, † 1877. nov. 17.
Vargics Imre, l. választmány.
Gr. Zselinszky Róbert, birtokos Uj-Arad. = 12

B) Tiszteletbeli tagok.

- Fiorelli József, muzeumi igazgató, Nápolyban.
Göndöcs Benedek, apát-plébános, a békésmegyei régészeti és közművelődési
egylet elnöke, Gyulán, Békés vármegye.
Horváth Mihály, püspök, vaskai apát, bölcsészettudor, a magyar. tud. Akad.
II. osztályának elnöke, Budapesten.
Ipolyi Arnold, besztercebányai püspök, pápai tiszt. kamarás, hittudor, a m.
tud. Akad. igazg. és rendes, valamint számos bel- és külföldi tudós tár-
saságok tagja, Besztercebányán.
- 5 Pulszky Ferencz, a m. tud. Akad. rendes tagja, a nemz. muzeum igazgatója, a
hazai műgyűjtemények és könyvtárak főfelügyelője stb., Budapesten.
Dr. Rómer Flóris Ferencz, nagy-váradi kanonok, jánosi apát, a m. td. Akad.
tagja stb., Nagy-Váradon
Szabó Imre, megyés püspök, a vasmegyei régészeti egylet elnöke, Szombathelyt,
Vas vármegye.
Trefort Ágoston, magy. kir. vallás- és közoktatási miniszter. = 8

C) Évdijas tagok.

a) Magyarország.

Temesvár.

- Aladics István, a temes-begavölgyi vízszabályozási társulat pénztárnoka.
Ardeleán György, I. választmány.
Ardényi Pál, magy. kir. kincstári ügyész.
Ballenegger Henrik, kir. főreáltanodai tanár.
5 **Barách** József, I. választmány.
Dr. Benedek Albert, kir. főreáltanár.
Berker Nándor, magántanár s nevelőintézet-tulajdonos.
Berky Gusztáv, kir. főreáltanodai tanár.
Bersuder Lajos, birtokos és kereskedő.
10 Ifj. Bersuder Lajos, ügyvédjelölt.
Bervanger Henrik, csanád egyházmegyei áldozár, s kir. főreáltanodai hittanár.
Gr. **Bethlen** József, I. választmány.
Dr. Bécsi Gedeon, városi kórház-igazgató.
Dr. Breuer Armin, orvostudor.
15 **Brettner** József, ügyvéd.
Bus Károly, temesvár-józsefvárosi plébános.
Clement György, magy. kir. távirtdai igazgató.
Cossel Waldemár, könyvkereskedő.
Dr. Csurgay Soma, ügyvéd.
20 **Déschán** Achill, megyei árvaszéki elnök.
Dobó László, I. választmány.
Dobó Miklós, csanád egyházmegyei kanonok.
Durmann Imre, közuti vaspálya-társulati pénztárnok.
Dr. Ehrenfest Fülöp, orvos.
25 Dr. Ehrenfest Mór, ügyvéd.
Feigenbaum Ignác, kir. főreáltanár.
Filipp Ede, cs. kir. katonai számvevő tiszt.
Folly Emil, püspöki szertartó s címzetes kanonok.
Fromberg Róbert, Temes-Bega szabályozási mérnök.
30 **Galgon** Mihály, ügyvéd.
Dr. Gettmann József, csanád egyházmegyei apát, kanonok.
Gombó Géza, kereskedő.
Hess Fridolin, fényképész.
Hidegkuty József, megyei számvevő.
35 **Horváth** Pius, I. választmány.
Hubert Samu, birtokos.
Ivánfi Ede, kegyesrendi tanár a főgymnásiumnál, I. választmány.
Jaeger Ádám, csanád egyházmegyei kanonok.
Kakujay Károly, főelemi tanodai igazgató-tanító, a gyárkölvárosban.
40 **Kapdebó** Ferencz, megyei aljegyző.
Kapdebó Gergely, megyei aljegyző.
Karnay Alajos, kir. főreáltanodai r. tanár.
Kassics Károly, püspöki igdtató.
Kastály Károly, kataszteri hivatalnok.

- 45 Keresztes Antal, megyei számvevő.
Kis József, költő s izr. hitközségi titkár.
Kisfaludy Zsigmond, árvaszéki előadó.
Koltor László, Temes-Béga vizszabályozási mérnök.
Korbonies János, l. választmány.
- 50 Kornis Géza, ügyvéd.
Kramár Béla, ág. hit. főesperes s az egyesült protestáns egyházak főlelkésze.
Kriniczky Ferencz, főgymnásiumi tanár, csanád egyh. megyei áldozár.
Kirják György, az első magyar általános biztosító társulat inspektora.
Leopold Márton, technikus.
- 55 Lévay Sándor, az első magyar általános biztosító társulat igazgatója.
Löwinger János, ügynök és üzér.
Magyar Salamon Dávid, nyomdatulajdonos és papírkereskedő.
Malcesek Gusztáv, kir. tanácsos, magy. kir. kinestári jószágkormányzó.
Marx Antal, kir. tanácsos, tanfelügyelő.
- 60 Menczer Ármin, a temesi takarékpénztár igazgatója.
Miletz János, l. tisztikar.
Mokry István, Temes-Béga vizszabályozási titkár.
Molnár Vid, l. választmány.
Morvay Ákos, kir. postaigazgatói felügyelő.
- 65 Mühlbach Károly, ügyvéd.
Nagy Lajos, árvaszéki főkönyvvezető.
Nebauer Ferencz, állami lottó-hivatalnok.
Németh József, czimzetes püspök.
Dr. **Niámessny Gyula**, l. tisztikar.
- 70 Novák Péter, megyei számvevő s aradmegyei földbirtokos.
Dr. Novosád Mátyás, irgalmasrendi főorvos.
Ódor Samu, l. tisztikar.
Ifj. Ormós Zsigmond, birtokos, megyei alügyész s nyug. áll. honvédfőhadnagy.
Peres György, Temesvár városi számvevő.
- 75 Dr. Petrusz József, ügyvéd.
Pééh József, l. választmány.
Pottyondy Ferencz, ügyvéd.
Rácz Athanáz, l. tisztikar.
Dr. Reiner József, főorvos.
- 80 Reitz László, megyei árvaszéki könyvvezető.
Rötth László, l. választmány.
Rudnai Nikolits Sándor, birtokos, a délmagy. természettud. társ. elnöke.
Rusz Vilmos, polgáriskolai tanár.
Schäffer Károly, főelemi tanodai igazgató-tanító, a Józsefvárosban.
- 85 Schiller Ignác Antal, kir. postaigazgatósági fogalmazó.
Schopf Antal, kataszteri felügyelő.
Schopf Kálmán, kir. postaigazgatósági fogalmazó,
Siprák Tamás, ügyvéd.
Dr. Stefanovits Tamás, orvos.
- 90 Steiner Ferencz, nyug. Temesvár városi polgárnagy.
Stetina Imre, cs. kir. ezred-pap.
Strasser Albert, l. választmány.
Susich Károly, ügyvédjelölt.
Susich Mihály, ügyvéd.

- 95 **Szandics** István, I. választmány.
Tácz József, lapszerkesztő és nyomda-üzleti felügyelő.
Tokodi Jenő, papneveldei aligazgató.
Tordai György, főreáltanodai igazgató.
Tóthfalusi Károly Mátyás, török consuli ügynök.
- 100 **Uwira** Ambrus, irgalmasrendi főgyógyyszerész.
Uy Kálmán, árvaszéki ülnök.
Várnay Ádám, állami főmérnök.
Várnay Ernő, ügyvéd.
Vogel István, I. választmány.
- 105 **Wälder** János, kir. reáltanodai tanár.
Dr. Weisz Lajos, ügyvéd.
Wimmer József, I. választmány.
Zsutty János, megyei árvaszéki előadó.

= 108

Arad vármegye.

- Bercsán János, gör.-kath. esperes, Arad.
Buczurka Ferencz, körjegyző, Ménes, u. p. Gyorok.
Isaák Imre, birtokos, Kreszta-Ménes, u. p. Silingyia.
Kopcsányi József, ügyvéd, Arad.
- 5 **Losonczy** Alajos, főelemi tanító, Arad.
Orody Nándor, jegyző, Glogovác.
Palla József, körjegyző, Kaprucza, u. u. Berzova.
Pick János, könyvvezető Reisner kereskedésében, Arad.
Quilla Antal, körjegyző, Forai-Nagy-Iratos, u. p. Kurtics.
- 10 **Török** Béla, földbirtokos, Simánd.
- Varga** Ferencz, I. választmány.
Varga János, ügyvéd, Arad.

= 12

Bács vármegye.

- Bergmann** Ágost, I. választmány.
Radics György, államgymnásiumi igazgató, Zombor.
Sümei József, r. kath. segédlelkész, Moholy.
Zéh Ferencz, I. választmány.
- 5 **Zombori** algymnásium.

= 5

Békés vármegye.

- Keblovsky Lajos, birtokos, Békés-Gyula.
Ormós János, birtokos, Békés-Gyula.

= 2

Bihar vármegye.

- Kümmer János Henrik, kir. tanácsos, apát-kanonok, Nagyvárad.

= 1

Brassó vármegye.

- Mály István, kir. törvényszéki elnök, Brassó.

= 1

Csongrád vármegye.

- Dáni Ferencz, Szeged, Arad, Kecskemét városok főispánja, Szeged.
Kovács Albert, gyógyszerész, Szeged.
Pálffy Ferencz, polgármester, Szeged.
Szegedi szabadelvű kör.

= 4

Fejér vármegye.

Bukó Kálmán, nevelő, Baracs, u. p. Duna-Földvár. = 1

Hajdu vármegye.

Zimmermann Gyula, városi főreáltanár, Debreczen. = 1

Háromszék vármegye.

Vasady Gyula, tanár, nevelő s a székelyföldi muzeum őre, Imecsfalva, u. p.
Kézdi-Vásárhely. = 1

Hunyad vármegye.

Weiss Károly, főreáliskolai tanár, Déva. = 1

Krassó vármegye.

Billmann Márton, gimnásiumi igazgató, Lugos.

Bilszky Ferencz, I. választmány.

Gr. Bissingen Nándor, birtokos, Jám.

Brosteanu Péter, bányatiszt, Resicza.

5 Gyika Szilárd, birtokos s alispán, Lugos.

Jakabfy Miklós, birtokos, Zaguzseny, u. p. Karánsebes.

Kellermann József, polgári iskolai rajztanár, Oravicza.

Kóhn Áron, polgári iskolai tanár, Oraviczán.

Kruesz Vilmos, minorita rendű házfőnök, Lugos.

10 Lugosi casino.

Markovits Gyula, birtokos, Zsena, u. p. Szákul.

Podhradszky Andor, ügyvéd, Lugos. = 12

Máramaros vármegye.

Janky Károly, kegyes r. házfőnök s gymn. igazgató, Máramaros-Sziget. = 1

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun vármegye.

Abafi-Aigner Lajos, kiadó könyvkereskedő, Budapest.

Dr. Despinitz Péter, kir. táblai pótbíró, Budapest.

Hajnik János, magányzó, Budapest.

Dr. Hampel József, a muzeumi régiségtár őre, Budapest.

5 Humburg Vilmos, magányzó, Budapest.

Kartner Gyula, tanárjelölt, Budapest.

Pesty Frigyes, I. választmány.

Reiner Géza, ügyvédjelölt, Budapest.

Rumi Józsa, bizt. t. titkár, Budapest.

10 Sasváry László, tanár a szini képezdénél, Budapest.

Szende Béla, magy. kir. honvédelmi miniszter, Budapest. = 11

Pozsony vármegye.

Dr. Ortvy Tivadar, bölcsészettudor, jogakadémiai tanár, Pozsony. = 1

Soprony vármegye.

Borgáta Szabó József, nyugalmazott főgymnásiumi tanár, Soprony.

Dr. Keszler Károly, főgymnásiumi tanár, Soprony. = 2

Szörény vármegye.

Boleszny Antal, l. választmány.

Csorba Ákos, l. választmány.

Dr. Niámessny Mihály, kir. közjegyző, Karánsebes.

Pausz János, alispán, Karánsebes.

— 4

Temés vármegye.

Árva y Mór, plébános, Német Szent-Péter.

Barra y Kajetán, polgármester, Fehértemplom.

Benedek Ignác, polgáriskolai tanár, Versecz.

Beniczky Dénes, kir. járásbíró, Klopodia.

5 **Böhm Lénárt**, birtokos, Fehértemplom.

Buday Antal, kir. telekkönyvvezető segéd, Versecz.

Chapó Elek, kir. aljársbíró, Versecz.

Dr. Cserey Zsigmond, t. orvos, Vinga.

Czveits Szevetiszláv, árvaszéki jegyző, Versecz.

10 **Czvetkovits Sándor**, városi tanácsnok, Versecz.

Demeter György, ügyvéd, Versecz.

Demetrovics Mihály, városi főorvos, Versecz.

Demetrovics Tima, ügyvéd, Versecz.

Despinitz János, földbirtokos, Kubin.

15 **Dr. Eisinger Ferencz**, plébános, Fehértemplom.

Falböck László, gazdatiszt, Hódos, u. p. Temes-Bresztovác.

Faragó István, tiszttartó, Kalácsa, u. p. Orezyfalva.

Fodor Péter, birtos, t. szolgabíró, Parác.

Frohmann Ödön, kir. járásbíró, Vinga.

20 **Fröhlich Gusztáv**, birtokos, Fűskut.

Gavrilovits Uros, magányzó, Versecz.

Gröber Károly, levéltárnok, Versecz.

Gruits Z. G., kerületi tanfelügyelő, Fehértemplom.

Heegn Károly, telekkönyvvezető, Versecz.

25 **Henny Sebestyén**, plébános, Nagy-Zsám.

Herczog Ferencz József, birtokos, Versecz.

Ivácskovics György, ügyvéd, Csákovár.

Jakabffy Pál, kir. járásbíró, Versecz.

Kadics György, kir. alügyész, Versecz.

30 **Kádár József**, ügyvéd, Versecz.

Kelety János, ker. szolgabíró, Fehértemplom.

Kiss Ferencz, kir. bírósági végrehajtó, Vinga.

Klevetay Lajos, tanácsnok, Versecz.

Kovachich Gyula, szolgabíró, Vinga.

35 **Dr. Kuktay Sándor**, megyei főorvos, Versecz.

Láng Károly, jegyző, Hernyákova, u. p. Rékas.

Lazarovits Vazul, kir. tanácsos, birtokos, Szredistye.

Mihajlovits Ádám, járásbíró, Buziás.

Mihajlovits Ferencz, birtokos, Versecz.

40 **Mikler Gusztáv**, ügyvéd, Uj-Arad.

Moldoványi Sándor, gyógyszerész, Versecz.

Neustadl Vilmos, polgáriskolai tanár, Versecz.

Novák István, kir. járásbíró végrehajtó, Rékas.

- Novákovits Emil, ügyvéd, Versecz.
- 45 Perjéssy Lajos, rajztanár, Versecz.
Pescha Szvetozár, ügyvéd, Versecz.
Pollák Adolf, földbirtokos, Uj-Arad.
Raác Pál, jegyző, Monostor, u. p. Vinga.
Radnay Károly, t. szolgabíró, Lippa.
- 50 Rakits János, kir. közjegyző, Fehértemplom.
Rieger Bálint, birtokos, Kudricz.
Dr. Rollmann József, orvos, Szent-András.
Schäffer Antal, plébános, Zádorlak, u. p. Uj-Arad.
Schlemmer József, tanácsnok, Versecz.
- 55 Schurits Nándor, kereskedő, Versecz.
Sternberg József, kereskedő, Versecz.
Stojanovits H. Vazul, birtokos, Fehértemplom.
Szepsy Lajos, kir. postamester, Vinga.
Dr. Szmolay Vilmos, járási orvos, Vinga.
- 60 Szöllőssy István, ügyvéd, Fehértemplom.
Takács Manó, birtokos, Vinga.
Ternajgó Caesar, gyógyszerész, Uj-Arad.
Tokin István, városi aljegyző, Versecz.
Turesányi Rudolf, jegyző, Klopodia.
- 65 Vannay Gusztáv, ügyvéd, Lippa.
Verzár József, kir. közjegyző, Versecz.
Véber Ágostou, cs. kir. udvari káplán, plébános, Bruckenu. = 67

Torontál vármegye.

- Babics János, a Csekonics uradalom ügyésze, Zsombolya.
- Balás Frigyes, l. választmány.**
Dániel János, birtokos, Ellemér.
Dr. Engelsz János, plébános, Német-Czernya.
- 5 Fuchs János, kegyes r. tanár, Nagy-Becskek.
Hertelendy Imre, birtokos, Török-Becse.
Istvánfi István, ügyvéd s kir. közjegyző, Török-Becse.
Ittebei Kiss Miklós, nagy-birtokos, Ellemér.
Dr. Littahorszky Károly, torontáli főesperes s plébános, Nagy-Kikinda.
- 10 Lőrinczy Sándor, kikindajárási szolgabírói végrehajtó, Nagy-Kikinda.
Lózsardt Nándor, l. választmány.
Pancsovai kir. főelőtanoda.
Dr. Rezy János, orvos, Zsombolya.
Rónay Mór, birtokos, Kis-Zombor.
- 15 Steinbach Antal, tanfelügyelő, Nagy-Becskek.
Dr. Szentkláray Jenő, bölcsészettudor, plébános, Török-Becse.
Dr. Tauszik Aladár, orvos, Török-Becse.
Telbisz György, takarékpénztári elnök, Zsombolya.
Várnay Imre, ügyvéd, Zsombolya. = 19

Trencsény vármegye.

- Dr. Telbisz Benedek, gymnásiumi tanár, Trencsény. = 1

Zala vármegye.

- Bertalan Alajos, kegyesrendi főgymnásiumi tanár, Nagy Kanizsa. = 1

b) Katonai végvidék.

Zsifkovits Theofán, gör.-kel. püspök, Károlyváros (Karlstadt). = 1

c) Ausztria.

Preyer János. ügyvéd, Kirchberg am Wechsel, Alsó-Ausztria. = 1

Jegyzet. Jelen névsor azon tagok neveit tartalmazza, kik az 1877. év végeig jelentkeztek s megválasztáltak.

D) Statistikai kimutatás a Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat tagjairól.

A) Alapító tagok 12

B) Tiszteletbeli tagok 8

C) Évdijas tagok.

a) Magyarország.

Temesvár sz. kir. város területén	108
Arad vármegye	12
Bács „	5
Békés „	2
Bihar „	1
Brassó „	1
Csongrád vármegye	4
Fejér „	1
Hajdu „	1
Háromszék „	1
Hunyad „	1
Krassó „	12
Máramaros „	1
Pest-Kis-Kun „	11
Pozsony „	1
Soprony „	2
Szörény „	4
Temes „	67
Torontál „	19
Trencsény „	1
Zala „	1
b) Katonai végvidék	1
c) Ausztria	1
Összesen	278

tagja van a társulatnak az 1878. év elején.

Miletz János,
titkár.

Fölszólítás!

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat helybeli s vidéki tagjai tisztelettel felkérletnek, hogy **5 frt tagdíjilletményüket** az előző évekre s a folyó **1877—8. egyleti évre legfeljebb f. é. márczius hó 10-ig** lefizetni sziveskedjenek. ➡ Különösen figyelmeztetnek azon hátrálékosak, kik két vagy már több év óta sem ötták le illetményeiket, hogy a jelzett határidőig lefizettségüknek annál bizonyosabban eleget tennének, mert ellenkező esetben **f. é. márczius hó 10-ke után bírói uton fognak a hátrálékos tagdíjak behajtatni.** ➡ A tagdíjak alulirt társulati pénztárnokhoz Temesvár, belváros megyeház, küldendők.

Temesvárott, 1878. február 16.

Odor Samu,
t. pénztárnok.

Előfizetési felhívás

a

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESSITO

1878-ik évi folyamára.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat alapító s évdijas tagjai az „Értesítő”-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történelemkedvelő honfi vagy houleány, 100 frt alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíjilletéssel, ha belépési szándékukat kijelentik Ormós Zsigmond elnök ö méltóságánál, vagy Miletz János titkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed, de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő”-t nemtagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1878. február 15.

Miletz János,

titkár.

Az „Értesítő”-be szánt mindennemű kölemények, reclamatiók, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések a szerkesztő titkárhoz intézendők.

A történelmi és régészeti társulat temesvári s vidéki tagjai tisztelettel felkérnek, hogy időközben változó lakásaikat a titkári hivatalban (Temesvár, belváros, Rudolf-utca 18. sz.) a füzetek pontos kibordatása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzetek nem fognak pótolatni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat titkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és régészeti „Értesítő” 1875. I. évfolyam II—IV. füzet.
2. Történelmi és régészeti „Értesítő” 1876. II. évfolyam IV. füzet.
3. Történelmi és régészeti „Értesítő” 1877. III. évfolyam I.—IV. füzet.
4. Történelmi és régészeti „Értesítő” 1878. IV. évfolyam I. füzet.
5. Miletz János: Gizela királyné élete. 12 iv 8-ad rét. Ára 1 frt 20 kr.
6. Miletz János: Temes- és Aradvármegyék történelmi és régészeti emlékei.

Ára 30 kr.

7) Miletz János: Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott. Ára 20 kr.

8) Miletz János: Temesvár hadászati jelentősége 4¼ iv. Ára 40 kr.

9) dr. Szentkláray Jenő: Torontáli őstelepek a Tisza mentén. Ára 30 kr.

Az „Értesítő” megjelen évnegyedenként jan., ápr., jul., okt. hónapokban.

TÖRTÉNELMI és RÉGÉSZETI
ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

MILETZ JÁNOS,

TITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT.

IV. ÉVFOLYAM.

II. FÜZET.

TEMESVÁROTT.
MAGYAR-FÉLE KÖNYVNYOMDA.
1878.

TARTALOM.

	Lap
Uti jegyzetek. Ivánfi Edétől I. közlés	53
Adatok a délmagyarországi spanyol telepek történetéhez. Miletz Jánostól	75
Tárca. Rendes havi választmányi ülés 1878. január 30-án	86
„ Rendes havi választmányi ülés február 27-én	89
„ Régi iratok ismertetése. Miletz Jánostól	92
V. Szakál Ferencz gunyverse 1673-ból. II. közlés. -- VI. Károlyi Sándor tábornok levelei.	
Néhány szó az „Archaeologiai Értesítő“ egy birálatához	97
Egyveleg	99

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

II. füzet.

1878.

April hó.

Uti jegyzetek.

JVÁNFI EDÉTŐL.

Felolvastatott a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat 1878. évi február 27-én és márczius 27-én tartott választmányi ülésein.

I.

Tartózkodás nélkül állithatjuk már mai napság, miszerint hazánk, s a nemzet összege azóta emelkedett a XIX. század színvonalára, s azóta haladt ipar s exact tudományokban: mióta felejthetetlen Széchenyink, a legnagyobb magyar alak történelmünkben, a külföld institúcióira fordítá figyelmünket.

Igenis, Bölöni Farkas, Császár, Gorove, Pados, Andrássy Manó gr., Ormós Zsigmond, Szemere Bertalan, Hoványi, Xantus, Maszlaghi, Zádori, Pulszky s egyéb bel s külföldi utazók leírásaik által vágyakat keltének bennünk, melyek most oly könnyen valósíthatók, nyugat fejlett intézményeivel megismerkedhetni, az ipar s hadászat, a tudomány s humanismus legujabb vívmányait kutathatni s azokat keletre fekvő hazánk fogékony területére átültethetni!

Alig van félszázada annak, hogy szépirodalmunk nyelvünket simítás alá vevé, s ime a szép virág szép gyümölcsöt termett. Csak hamar akadtak a komolyabb tudományoknak minden szakban buzgó mivelői, s miről akkor még alig merénk álmodni; ma a tudományos akadémián kívül a Kisfaludy s Petőfi, a természettudományi s történelmi, a földtani s philologiai s egyéb társulatok nemes feladatuknak tartják, az eléjük kitűzött tudományokat nemzeti irányban, az az a nemzet hasznára s e nép köréből vett részletekben mivelní s fejleszteni.

S hazafias örömmel mondhatjuk, hogy ezen társulatoknak nem egy terra incognitát sikerült már saját hazánkfiaival úgy mint a haladottabb külfölddel

megismertetni. S ezen hazafias működésért, ki ne szavazna köszönetet az irodalom napszámósainak?

Ily magasztos foglalkozásra vállalkozott szerény társulatunk is. Hivatva van ez bevitatni: való-e, hogy e vidéken terült el a mare dulce?, észlelni az őslakók nyomait, kutatni a dák, a római, a góth s gepid, az ősmagyar, török s legujabb telepítvények építkezését, iparműveit, fegyvereit, szokásait, s kölcsönös hatásukat e vidék művelődésére vagy hanyatlására kimutatni. — Ime mily nagy működési tér áll előttünk! S ennek élénkítésére adatokat közölhetne a tudomány számára e t. társulatnak minden lelkes tagja, s mindenki, kinek Délmagyarország hajdana szívéen fekszik. Minden legkisebb lelet, vagy mai iparunktól eltérő tárgy beküldve, bemutatva vagy legalább bejelentve, egy-egy sugár volna e vidék multjának felderítéséhez, s ha még nem is lehetendünk oly szerencsések alkotmányos életünk százados emlékünnepejére a hazát egy terjedelmes ismertetéssel meglepni: ugy legalább ösztönt nyerendünk kezdeményünk buzgó folytatására!

Igénytelenységem nincs azon szerencsés helyzetben Délmagyarország emlékeit tüzetesen fölkereshetni — s e vidékre vonatkozó műkincseinek holletéről tudomással birhatni: azért ez uttal bátor vagyok a mélyen tisztelt választmányt s a nagyérdemű közönséget egész tisztelettel arra fölkiérni, miszerint kegyes legyen engem egy kis szünnapi utra szellemben elkisérni, valamint az én szemeim előtt is mindig társulatunk feladata lebegett, s ha már nem találtam tárgyakat, melyek érdekeinket előmozdítanak, de szereztem tapasztalatokat, melyek némelyikünkre tán tanulságosak is lehetnek.

Meggyőződtem t. i. ujra s ujra e szünnapokban, miszerint minél miveltebb városba jutottam, annál inkább testté lón azon jelszó: Tiszteld az őslakók emlékezetét, s alkotásaikat. Láttam, miszerint nemzet, melynek multja volt, s annak emlékeit tisztelettel mutatja az új nemzedéknek — annak dicső jövőre is van kilátása; észleltem, hogy jólétnek csak oly népek örvendenek, melyek nemcsak őseik hős tetteire büszkék, hanem melyek a földművelésen kívül, a tudomány és művészetekben minél nagyobb fejlettséget képesek fölmutatni.

Bocsánat ezen hosszabb bevezetésért, de jeleznem kellett azon érdekeket, melyek engem kirándulásomban vezettek, nehogy valaki tőlem kéjutazási élményeket várhasson.

Julius 8-án tehát utnak indulván Kánaánnak kikiáltott, de műemlékekben, mintagazdaságokban oly szegény vidékünkéről, Budapestig meg sem álltam. Szegednél eszembe jutott Mátyás királyunk által épült, de stylszerü restauratióra várakozó temploma, mely mintegy intésül szolgál, hogy a magyar ember szintén már nem csak kenyérből él. Szeged buzdulhatna Pozsony, Soprony, Lőcse városok példáin, hol a polgárok vetélkedve segíték elő a góth templomok stylszerü restaurálását. Pannonhalma, Kassa, Lébény jötevői szintén büszkék lehetnek a középkori nemes műzslés terjesztésére, illetőleg fölelevenítésére.

Budapesten a néhány év óta renaissance stylon épült monumentális épületek, továbbá a hidak és rakpartok bizonyítják, miszerint fővárosunk díszét emelni az egész országnak törekvése. Ez a vidéki embernek némi irigységét kelti ugyan föl, s némi kárörömmel magyarázgatja a még ki nem épített sugárutakon mintegy romba döntött épületekből országos elszegényedésünket. Ámde a számító hazafiak csakhamar belátják, miszerint a testnek legnemesb része a szív levén, abból az ereken át az egész testbe szivárog el a mivelődés és nemesebb izlés vére, s igen természetes, ha a vér a szívbe tér vissza. — Így volt ez a régi Athenaeben és Rómában, így van ez jelenleg is bármily államban, bármily parányi legyen is az.

Budapesten minden ember maga dolga után lát. Minthogy nekem a régészeti tárgyak szemlélete szerez némi szórakozást: a nemzeti muzeumba siettem, hadd lássam a néhány év ótai haladást. — Először is szemembe tűnt itt az őstörténelmi tárgyak halmaza, vagy is a kőbalták, kővésők, kőszekerczék, az obsidián késpengék és nucleusok, az agyag iparművek, a csont, bronz, réz és vas őszeközök, melyek noha igénytelenségeknek tünnek föl a laicusok előtt, még is képesek voltak 1876-ban az országban szétszórt hasonló tárgyakkal kiegészítve, a VIII. nemzetközi ősrégészeti congressus tudós tagjait az egész világból Budapestre édesgetni, kik a magyar leletek sokasága s változatossága által meglepetve, szükségesnek találták az ősrégészetet egy rézkori osztálylyal megtoldani. Uraim! ezen csekélységek Magyarország tudományosságának színvonalát igen kedvező színbe helyezék; mert beláták, hogy nálunk is a történelem feladatául tekintik már, nem csak a fejedelmek és népek véres harczeit festeni, hanem kiterjeszkedni az emberi nem magán életére is. Ily gyűjtemények hivatva vannak bebizonyítani, miszerint az embernek rendeltetése nem a vérengzés, hanem a munka, melyet az nem állati őstőnénél fogva végez, hanem szelleme készíti fűrni, faragni, csiszolni fát, csontot, követ, érczet, csak hogy enyhítse a teremtő által rá kimondott kemény ítéletet, mely így szól: „véres verejtékkel kell keresned kenyeredet.“ Igen is az ész, a lélek az, mely az embert eszközök előteremtésére sarkalja, és mely azokat tökélyesíti — hogy t. i. könnyebben jusson fáradságának gyümölciséhez — s kényelmet, csint is kölcsönöz nekik. S mi az ember jutalma? Azon édes öntudat, miszerint alapját veté meg az iparnak, melyet fejleszteni, tökélyesíteni évezredeknek lón feladata. Végre azon meggyőződésre jutunk, miszerint nemcsak a szükség tanítá az embereket minden mesterségre, hanem az ész a szép és célszerű, kényelmünket előmozdító tárgyak előteremtésére is fordítá törekvéseit

A fenérintett csekély tárgyak képezik uraim az ipar primitiv gyümölcseit, melyek mai iparunkkal szoros összeköttetésben vannak, s hogy nemzeti muzeumunkban e tárgyak oly nagy számban láthatók, s hogy eziránt hazánkban úgy mint külföldön annyian érdeklődnek: az az igen tisztelt Rómer Flórisnak tiszteletbeli tagtársunknak kiváló érdeme.

Tovább indulván, új látványt nyujtanak az üveg fedélzet alatt kiállított

Corvinák. Miniatur gyönyörű festményeiben tehát már a nagy közönség is gyönyörködhetik; megemlékezvén egyszersmind legnépszerűbb királyunk bőkezűségéről, mit a tudományok iránt tanusított. Ki hitte volna, hogy két nemzetnek kiesért sympathiái juttassák ezeket ismét birtokunkba, mit ellenséges indulat tőlünk valaha elhúrcolt?

Gazdag gyarapodást tüntetnek fel továbbá a folyosókra szorult régi remek szobrok főszutánzatai. Vannak, kik ezeket feleslegeseknek s erkölcsrontónak tartják. Ez alkalommal eszembe jut, hogy Topsiderben — a szerb fejedelmek nyaralójában egykor Io s Jupiter képét függönyvel takarák el az utas szemei elől, pedig castis omnia casta. — Ha lesznek hazánkban, kik nagyjainkat az utódok elé varázsolandják: azt csakugyan Pulszky e nemű kezdeményezésének köszönhetni! Mert mi tagadás benne, ily szobrok látása eszméket ébreszt s tehetségeket szül, melyek különben tán örökre elszenderedtek volna. A lőpornak is, hogy fellobbanjon, szikrára van szüksége. — E csoportokban látjuk, mily könnyüded alakba állítja elő a szobrász a tökély eszméjét, melynek eredetije, hogy hatásosabb, önkényt értetődik.

De mellözöm az iparmuzeum, az egyetemi könyvtár palotáját s egyéb új alkotásokat, melyek mind arra mutatnak, miszerint Budapest hálásan viszonzza a nyújtott műelvezetek által a rá költött milliókat.

Ily gondolatokkal telítve, folytatám utamat, s Veszprémben megállapodám, melynek Gizela-kápolnáját a „Vasárnapi Ujság“ 1863. évi folyamában ismertetem. Székesegyházának Vethes-féle himzett misemondóruhájáról tán máskor fogok emlékezni. De régi érmeket s újabb fémereket — s néhány mükincset Bezerédy Miklós czimzetes püspök s nagyprépostnál lehet látni. Egyik fémer a reformatio első századának emlékére készült — Saeculum primum lutheranicum felirattal. 1617. De legérdekeseb a 82 éves aggastyánnak érdeklődése a régiségek s történelem iránt, valamint emlékezetének hűsége is, melynél fogva Veszprém, Zala stb. vármegyéknek élő monographusa. Kár, hogy buvárlatai vele együtt sirba fognak szállani. — Sajnos, hogy itt a már az 1870—71. évi nagygymnásiumi programmban megpendített, s alapszabályokkal ellátott muzeum egylet még maig sem jött létre. Pedig Véghelyi Dezső barátom a megyénél is indítványba hozá azt, mely elvben el is fogadta. De így van az, mikor ideiglenes lakosok más vidékre költöznek, kik az ügynek buzgó apostolai. Azóta néhai Ányos Móríc unicumokat számláló magyar s Rosos Miklós barátom ritka római éremgyűjteménye is a zirczi apátság birtokába jutott.

Néhány napot a barátság s tisztelet tárgyainak szentelvén, Grác felé vettem utamat.

Kis-Czellnél eszembe jutott ama aranynyal himzett szép oltár előfüggő, melyet mintegy 15. év előtt a templom többi ékszerai között láttam.

A Bakonyból kiérve, Vasmegeye hullámos területén áthaladva, Szombathely büszke tornyai üdvözöltek bennünket. Ez hazánkban a régészet egy

termékeny oáza s egy magyar Pompeji. Itt székel társulatunknak egy buzgó testvére, sorsa tehát bennünket közelebből érdekelhet. Látjuk azt rajzolva 5-dik évi jelentésében.¹⁾ Élén a megyei püspök áll. Van 5. tiszteletbeli, 43. alapító s 610. pártoló tagja. Nevezetes, hogy a pártoló tagok sokan csak 1 fjt fizetésére kötelezik le magukat s így a nép zöme is előmozdithatja érdekeit. Bevétele 673 fjt 79 kr. Kiadása ugyanannyi. E szerint vásárlások is történnek. Muzeuma, melyet 1870. óta nem láttam, Lipp Vilmos prémontrei kanonok s főgymnásiumi tanár és társulati titkár barátom biztosítása szerint tetemesen gyarapodott; mit az évi jelentésben közölt 26. fametszetű szobrok is tanúsítanak.²⁾ Ebből is kitünik, miszerint e társulat főleg a római régiségeket kutatja és ismerteti. Az évi jelentés a titkár tollából került. Hja Schönvisner István és Bittnicz Lajos irodalmi buzgalma ott is csekély követőkre talál! — Érdekesek muzeumában a római mécsesek mintái — melyek más muzeumokban nem láthatók, jele, hogy itt mécses gyár vala. Ilyent bátor vagyok bemutatni, mely enyém s Fortis névvel jelöltetik.

Vajha a magyarországi muzeumok is csereviszonyba lépnének! A nemzeti muzeum is sokszoros példányait nélkülözhetné.

Szombathelyről csakhamar Körmend, s St.-Goththardnál elrepülvén, itt csak történelmi reminiscentiákkal foglalkozám néhány magyar utas társaságában.

Fehringnél Steierország határába lépünk, Feldbachnál bucsuznak a vasuttól azok, kik Gleichenbergben keresnek egészségi enyhülést.

Minél jobban távozunk hazánktól, annál inkább szűkülnek a völgyek s annál feltünőbb a talaj- és gazdaság közti különbség. A földek keskenyek s domboruakra szántvák a gyakori esők miatt, a kereszttek öt egy-egy maroknyi kérékből állanak, melyeknek sűrű sorai távolról is már jó termést mutatnak. A nap sugarai megaranyozzák a steier havasok magasabb ormait, midőn egy tágasabb völgyben ez ország fővárosát megpillantjuk. Népe mint jó szomszéd ismeretes. Olesó fürdői, mint Rohics és Gleichenberg állítólag hemzsegek a magyaroktól.

Azokban minket Steierhon történelme érdekelt, mely dióhéjba szorítva következő³⁾: Hogy Kr. előtt e vidék már lakva volt, kitetszik onnét, hogy Drusus és Tiberius, Augustus mostoha fiai érdemesnek tarták azt végleg meghódítani Kr. e. 15-ben s Noricumhoz csatolni. A rómaiak eszélyes kormánya sietett birtokát biztosítani római törvények, nyelv, kereskedés, ipar és szokások meghonosítása által. Celeja ma Cilli, Poetavium ma Pettau és Flavium Solvense ma

1) A vasmegyei régészeti egylet évi jelentése 1877.

2) A czikkek következők: 1. A római szobrászat emlékei Vas megyében. 2. Baumkirchen András vasmegyei XV. századbéli birtokos s pozsonyi főispán s családja ismertetése. 3. Ó-római életképek. 4. Feliratos edények. 5. Adalék a Romy serleg történetéhez. 6. Egy német nyereg a XIV. századból. 7. A régiségtár femerei. stb.

3) Gratz Geschichte und Topographie v Franz Ilwof u, Karl J. Peters Gratz 1875.

Leibnitz vidéke jelentékenyebb városok voltak. De Steierország mai fővárosa helyén, hogy valamely nagyobb colonia lett volna, arról hallgat Olio — kisebb telepnek azonban mégis kellett itt lenni, minthogy területén ércek, hullák és római ércszeközök mégis jutnak fölszínre. Annyi áll, hogy Steierország eddig 201. lelhelyen, 686. leletet tud felmutatni.

Alarik uralmát felváltá a szlovéneké, kiknek további hódításait egy bajor raj akadályozá meg s így a frank uralom alá jutott.

Ezután 1246-ig a babenbergi osztrák hercegek uralkodtak, kiknek férfi ága kihalván, a steierek egy része Ottokárt, a másik IV. Béla királyunkat óhajta királyul, s a budai 1254. évi egyezkedés folytán csakugyan IV. Bélának íteltetett s így birtokába is vevé. Azonban nem volt szerencsés helytartója megválasztásában, Subiéc a Zrinyiek öse, tót- és horvátországi bán több steier főnemes birtokát különféle ürügy alatt elperelvén, gyűlölet tárgyává tette a magyar kormányt. A lázadás kitör már 1259-ben — IV. Béla István fiát küldé a nemzet lecsillapítására, de a nemzet már Ottokárnak mondott hódolati esküt, s a magyar sereg 11. nap mulva kénytelen volt az országot elhagyni. Egy ismételt támadás szintén meghiúsult.

Schönvizner s Mader erősen állítják, hogy IV. Bélának 175. szám alatti érme Ruppnál steier párduczva volna.¹⁾

Grác mai napság mintegy 90 ezer lakost számlál. Mint *urbis Graece*, vagy „castrum urbis graece“ már egy 1164. évi okmányban fordul elő E város mindig fejedelem vagy fejedelmi sarj székhelye volt. 1222-ban már pénzverdéje működött. 1233-ban a német lovagrend engedélyt nyert templom és iskola építésre. 1586-ban Károly osztrák herceg egyetemet alapít, melynek könyvtára ma 200 ezer kötet könyvet és 4286. kéziratot számlál. Egy salzburgi biblia 1469-ből és egy még régebbi antiphonale művésziek, initialéiban valódi gyönyört találtam. — Épülete, mely hajdan a jezsuitáké volt, temérdek gyűjteménye miatt már szűk lőn, melyek nemsokára az épülőfélben levő új palotába fognak költözni. — Archaeologiai kabinétje, mely 1865-ben alapítottott, magában foglal 235. fűszszobrot, reliefeket és diszitményi mintákat, 767. gemmát, az az: camaeákat s intagliókat, (ezekben szegény nemzeti muzeumunk) 45. db. egyiptomi, 2. db. assyr. s kisázsiai régiséget, 5254. érmet s fémert, melyek között görög csak 61. s római csak 88. darab van.

Vajjon ki tudja tüzetesen, mennyit bír a budapesti egyetem, akadémia s nemzeti muzeum? Ily világos kimutatás nem ártana minden ily gyűjteménynél. A gyarapodásokat számokban kell évenként közzétenni. Ez nyugtatja meg a közönséget.

Az egyetemi régiségtáron kívül gazdagok még itt a „Joanneum“ gyűjteményei.

---

¹⁾ Nummi Hungariae hactenus cognití 118. 1.

Igy p. az egyik teremben látunk egyiptomi, persa, babyloni s görög tárgyakat, egy czölöp építményi darabot, kő s bronzeszközöket, a legrégebbszűlymértékeket, pánczélokot, s más fegyverzeteket, s 9. sisakot. Legnevezetesb e teremben egy fűstölő eszközzel s 13. emberi szobrocskával diszitett kelt áldozó szekerke, mely Strettveg határában Judenburg mellett ásatott ki.

A római teremben találunk olaszországi fal mozaik darabokat, római ékszereket, fegyver és egyéb eszközöket, üveg findzsákat a tálczákkal együtt, üveg könny és kenőcstartókat, görög, római, középkori, s legujabb érmekeket, összesen 34.500. dbót. Azután gemmákat, szobrocskákat, s a columna trajana főszmásolatát, végre temérdek agyag ipartárgyakat.

Hátra lett volna, megtekinteni még a római kőemlékeke gazdag gyűjteményét, valamint az írástörténetét föltűntető írás példányokat, és a 73.000 kötetre menő könyvtárt — melyeket mind János főherczeg kezdeményezte s 1811-ben egy épülettel együtt, melyet a botanikus kert övez körül — s melyben még egy gazdag természetrajzi muzeum is látható, az ország rendjeinek adományozott, miért Grác örök emlékeben is tartandja őt, ki annyit áldozott egy nép művelődésének előmozdítására.

De tiszteletre méltó az átalános érdekeltség is, mely az egész ország lakosait lelkesíti, ezen gyűjtemények szaporításában, melyben a kormánynak is nagy része van.

A mivelődés terjesztői továbbá a jó hirben álló, s azért 187. magyar ifju által látogatott müegyetem, a két főgymnásium, a két főreáltanoda, vak s süket néma intézetek, a tanító képezdék s többi tanintézete. De egy sem érdemel annyi figyelmet, mint ipariskolája, melynek első osztálya az átalános ismereteket közli, a második osztálynak czime a faiparosztály, a 3-iké a fémipar, a 4-iké az építészeti, az 5-iké a mintázó és a 6-iké a müiparosztály.

Uraim, alig képzelhetni mily horderejű ezen intézet, s mennyire előmozditja a kopár hegységekekkel áradozó ország iparát, vagyonosodását.

Nem volna-e tanácsosabb iparos népünk számára is ily intézeteket állítani, mint csak mindig a diplomaticusokról gondoskodni?

Bocsánat ezen kis kitérésért, de meg vagyok győződve, hogy hazánk kevés ipartelepének fölvirágoztatására, s ujaknak teremtésére vagy a nép vagyonosítására semmi sem birna annyira hatni, mint ily tanintézetek fölállítása.

Bőven s remekül kifejté ezen eszméket a multévi országos történelmi társulat pozsonyi közgyűlésén e társulatnak nagy tudományú érdemdús másodelnöke, Ipolyi Arnold beszterczei püspök ő méltósága, s társulatunk tiszteletbeli tagja. Kiemeli ő iparunk emelésére a szükséges eszközöket, de mig a magyar elemnél még is annyi viszhangra talált, hogy üdvözlő föliratokkal tiszteltetett meg: addig a nem magyar nemzetiségek, sőt a kormány sem veszi figyelembe nagyhorderejű tanácsait.

Grácznak még nevezetesb épületeiről akarok szólni. Székesegyháza góth építmény, mely 1449-től egész 1456-ig épült. Három hajója közül a középső

öt felé ágazó heveder s gerinczeivel magasabb mint az igen hálózott mellék-hajók. E boltozatot négy szabadon álló s igen egyszerű pillér tartja. Ablakai kétszer gerinczettek. A csucsivek mint az e nemű ablakoknál szokás szerint mértani részletekből állanak. 3. kapuja közül a nyugati bir műbecscsel, csucsivezete számár hátat képez, melynek csucsa fel és kifelé hajlik. Ez ivezet 3 czimert tüntet elénk, fölül a kettejü sast III. Fridrik talányos A. E. I. O. U. jelszavával, a portugal czimert Eleonora neje tiszteletére s a tüzethányó párduczát mint Steierország czimerét. A templom külső falán egy török-osztrák harc van festve, fölötte a menyország szeraphjai és szentjei. A törökök alatt e fölirat van: $\mu\alpha\tau\eta\ \chi\rho\iota\ \mu\epsilon\mu\upsilon\rho\acute{\iota}\tau\ \mu\text{°}\ \text{ΠΠ}\text{°}\ \text{Ι}\epsilon\tau\tau\upsilon = 1485.$

Három oltárképe Pomisnak Salvator Rosa tanítványának művei. De legérdekesebb a szentély diadalive előfalánál felállított 2. ében fából készült szarkophag, melynek egyike sz. Maxentius és sz. Vincentius, a másik sz. Maxentia tetemeit és sz. Ágotha karját rejtí magában. II. Ferdinánd ezeket V. Pá 1 pápától ajándékba kapván, itt helyezé el. Szelességi oldalain látható két-két dombormű elefántcsontból, kitűnő olasz műfaragványok a XVI. századból, melyek Petrarca leírása szerint a szeretet, ártatlanság, halál és hit diadalait teszik szemlélhetővé. Közel e székesegyházhoz van csakugyan II. Ferdinánd rococo stylben épült Mausoleuma. Most sz. Katalin kápolnája.

Plébánia templomában a főoltárkép Tintorettitól való. A csucsives ablakok gyönyörű üvegfestményekkel ékesítvék. Többi részleteit lehetetlen volt szemügyre vennem, mert mindig tömve volt. 1862. lón befejezve egy goth templom az indóház közelében s egy kisebb Lech nevű külvárosban.

Világi épületei közül megemlítendő az országháza, mely 1569-ben épült. Udvarába lépve, egy neme a borzongásnak lep meg, ha a falra festett fekete négyszög feliratát olvassuk, mely következő: Jedermann mit Strafe an Leib und Leben bedroht, der sich untersteht in diesem hochbefreyten Landhaus zu rumoren, die Wöhr, Tolch, oder Brodmesser zu zucken, zu balgen und zu schlagen, gleichfalls mit anderen Wöhren ungebühr zu üben oder Maulstreich auszugeben. 1688.

Az épület arcadokkal van ellátva, fantasticus középkori vizöntőkkel. Udvarán egy 1590-ben Auer terve szerint Vening által érczből öntött szökőkút vonja magára figyelmünket. A márvány medence szélén 5. gnoma által tartott 5. karsu oszlopon egy nagy levélfedél emelkedik, melyen egy zászlótartó vizet szöktet alája! Az egész igazi remekmű.

E házban tartatik még a steierhercegek régi kalapja és egy Landschaden-bundbechernek nevezett serleg a XVI. századból, vannak kik Benevenuto Cellini művének tartják s Báthory István s nejének iker gyaloghintaja.

Az 1807-ban épült városház terén végeztettek ki az 1516. évi pórlázadás vezérei, a régi városház termében pedig 1671. Tattenbach Erasmus steier helytartó, ki a Zrinyi, Frangepan s Nádasdyféle mozgalmakba volt bonyolítva.

A város újabb részében gyönyörű paloták épülnek. A várhegyet gyönyörű park övedzi ugró kutakkal, egyik ezek közül a bécsi világkiállításon diszelgett, melyet Gráczi műértő polgárai magánadakozás útján városukba varázsoltak, mondják 36.000 frton. 1873-ban kezdé meg működését.

A várhegy a város közepén a Mura fölött emelkedik 120 m. magasra, honnét a Mura kigyózásaira, s a falvak, templomok, nyaralókra és a medenczét koronaszerűleg övedző hegyekre gyönyörű kilátás nyílik, van ott két tájékozó tábla is, a mely a faluk s hegyek neveit jelzi. Délre van a különös alakú óratorony, melyben 160 mázsás harangon adatik az órajel. A XVI. században a törökök által emelt erődjét 1809-ben a francziák rombolák le, pedig a fegyverszünet alatt, melyet 4. hét előtt Hacker cs. őrnagy 500. emberrel 3000. francia ellen megvédett. — Grácznak 5. emlékszobra van: János fhgé, Weldené, a parkteremtőé, Mohs-é a botanicus kertben, s I. Ferencz királyé a rendek színháza előtt. Végre a sétányon Schiller mellszobra diszelg.

Most úgy hiszem Grácznak képe még nem volna befejezett mű, hogyha nem emliteném, miszerint a várost a Mura vize két részre osztja, melyen két fa és két lánczhid tartja fenn a közlekedést. A város régi része rendetlenül kanyaruló szűk utcákkal bír, noha a városház tér és uri utca már mintegy átmenetet képez az új város részbe, hol széles s egyenes vonalban a legszebb paloták emelkednek. A városon kívül sok gyár kémény észlelhető, környékén mind a síkságon mind a legszebb alkatu hegyeken (Schöckel 1342 m. magas, Schwanberger Alpen legmagasb csucsá 2136 m. magas, s Buchkogel, 656 m. magas) dúz növényzet kínálkozik a botanikusoknak s legszebb kilátások a turistáknak. Levegőjét illatossá teszi a sok fenyő, nem is említve jó forrásvizét, s mi fő, a legtávolabb kirándulások a jó utak által kényelmesekké válnak.

A kirándulási pontok közül felkerestem az egy órányira eső Mária Trost bucsujáró hely kéttornyú templomát, hol kiaszott szerzetes tetemetek mutatnak. A kilátás nem oly kedves, mint a várhegyről az ember gondolná. Visszajövet megtekintém a Hilmerteichféle gyönyörű kertet, hol vasárnap lévén, temérdek vala a kedélyes mulatozó. Taván sokan csónakáztak s másnap az Andriczo eredetének völgyébe rándultam egy Fehértemplomból ideszakadt képezdei tanárbarátommal, hova menet egy gépgyár zugását vala alkalmunk hallani. Ugyan övele megtekintém Tobelbadot, hová vasuton 25. percz alatt eljut az ember Premstettenbe, innét mintegy 30. percznyi séta után — mely a legszebb erdőn vezet keresztül, a fürdő csinos helyiségei, a vendéglő s több villa s egy gyönyörű park tárul előttünk fel. Két forrása 20 s 23° R. kellemes fürdőket szolgáltat, vastartalmánál fogva ivásra is alkalmas, egyéb sói gyógygyerővel is bírnak. Kellemes alhavasi katlan lévén, több vendéglátogatást érdemelne. Többnyire a grácziak nyaralnak itt. Ezen helyeket csak azért látogattam meg, hogy egy kis fogalmam legyen, mi képezi a nyugalmazott világra nézve azon varázserőt, mi őket ide vonzza. — Innét kellemes emlékekkel Lincz felé vevém utamat.

II.

Gráczból körjeggyel folytatám utamat. Előnye mindenki előtt ismeretesek.

A Mura völgye egyre szűkül úgy, hogy szántó föld fölötté kevés, annál több lombos erdő mosolyog felénk, itt ott kastély, egy vidám kinézésű azaz cserép vagy legroszabb esetben fazsindelyvel fődött házakkal bíró falu ötlík szemünkbe, hol egy-egy eldobott gyufa nem juttat annyi jómódu családot tönkre, mint nálunk.

Nem sokára Bruck pályaudvarán vagyunk, honnét a városra egy tekintetet vetvén, már csak azért is megtekintésre méltónak tartottuk volna — hosszabb időzésnél — miután itt egy fejedelmi vár, románivü folyosóival s egy góth templom tüntek szemünkbe.

Nem messze ide esik Leoben szintén csinos fekvésű de nagyobb város, hol a székesegyház, s új góth torony emelkedik ki az épületek tömegéből. Székhelye ez egy steier bányaigazgatóságnak, mely évenként 6. millio mázsa vasat bocsát forgalomba. — A városon kívül eső Gősz nevű püspöki residentiát az teszi emlékezetessé, hogy I. Ferencz királyunk s I. Napoleon francia császár a campoformioi béke előzményeit itt állapíták meg. Végre Selzthalnál elhaladván, hol az Aussee s Gastein fürdőkhöz törekvők elhagynak bennünket, Admont-ba érünk.

Hire ezen Gebhard salzburgi érsek által 1074-ben alapított Sz.-Benedek rendi apátságának sokkal nagyobb, hogysen itt meg ne állapodtam volna. — Sz.-Balázs nevű münsterét 1865-ban a kolostor nagy részével tűzvész pusztítá el, s ime még alig telt le 12. év, phoenixként megifjodva kelt az ki hamvaiból s karsu góth stílusú tornya fennen hirdeti a mellette elvonuló utasoknak az apátság áldozatkésztségét és a mai korban is finom izlését. Templomépítésekhez azonban leginkább a hit s isten dicsőségének előmozdítása iránti buzgalom szükséges, mi Budapesten hiányozván — még sokára épülend ki a Lipóttemplom.

Az admonti egyház szigoruan korai góth stílusban van építve. A tornyok 4-dik emelete legdiszesebb, és míg ennek alsó osztálya az órát foglalja magában: addig felső 8. oldalú osztályában a 4. gerinczes csucsivü ablak felé két-két angyal fordul térdelve. Mindegyik ablak felett egy-egy Giebel és két-két fiatoronyka emelkedik az égfelé, melyből ismét a rézsisak virágkeresztje fejlődik.

E két torony közbe veszi a templomnak szintén diszes homlokzatát giebeles, s háromszor hornyolt s háromszor hengeres portáléjával, három csucsives és egy rózsaaablakával — melyeknek ismét Giebelek s fiatoronykák felelnek meg. Mindezen diszitmények nem csekély tökélyvel faragvák. — Most lépjünk az oldalkapun be a templom középső hajójába s a legfenségesebb csucsivezetes boltozat alatt találjuk magunkat, mely, hogy a régi leégett gerendázatot pótolhassa, a templom főfalainak is újból kellett épülniök. A főboltozatot a két mellékhajótól elválasztva karsu hengeroszlopok tartják, melyeknek talapzata 6. szögű márványból van készítve, a szentély főoltára, valamint az apát trónja, ugyszin-

tén a szószék, keresztvirágos toronyfiak cserfából vannak, és nem mindennapi tökélyű kivitelűek. A templom háttérében az orgona is csucsives részletekből áll, a kart diszes Giebelekkal diszített 3. kapuval ellátott fal tartja. — A főoltár mögött csucsives ablak festményét, ha jól értettem Schirmer Grätzban, az oltárt és szószéket Brandstetter Bécsben, az imaszékeket pedig egy admonti asztalos készíté. — A kis oltárok még nincsenek mind stylszerűen felszerelve. Egyiken egy szűz szobor van Stancel József sz. Benedek-rendi tagtól, egy másikon Jézus s Mária szive-féle szobor kőfaragványnak látszik lenni, pedig kőöntvény Thimótól, ki a XI. század végén Salzburgban mint a Sz.-Péter című apát szerepel. Valószínűleg értett a tökélyesb cémentöntvényekhez.

Az alkonyat beállván, a helység felé sétát tevén, mindenütt a víz ömlött a kutaknál. A meredeken emelkedő magas hegyek július 25-én hótól fehérle-
nek, míg utközben langyos eső termékenyíté a földet. Csoda-e, ha a fővárosok lakosai a nagy hőség elől ide menekülnek? Lakosai, mintegy 900. vas és vitriol termeléssel foglalkoznak. Az előbbiből mintegy 10.000 mázsát szolgáltatnak.

Másnap reggel siettem a harangszóra az apátság templomába. Az ájtatoskodóknak száma elég nagy volt, nem mint nálunk, hol a templomok vasárnapokon is konganak az ürességtől. Ennek befejeztével sikerült egy premontrei atyának rendkívüli szivességét kinyernem, ki a szokott óránál előbb bemutatá a még ki nem épült kolostor gyűjteményeit. Könyvtára — mintegy 80.000 kötetnyi — néhány incunabulát s manuscriptot őriz, mely utóbbiak kitűnő miniatur festményekkel s initialékkal ékesítvék. A terményrajzi gyűjteményben feltűnő a fák osztálya, melyek könyvalakban készítvék, sarkán a kéreg, táblái részint simitvák s részint természetszerűek. Kinyitva a fa lombját, virágát s gyümölcsét tartalmazzák. A termék frescókkal s symbolicus fafaragványokkal ékesítvék rococo stylben, az első Albomonte, az utóbbiak Stancel József sz. Benedek-rendi szerzetes társak művei. Az utolsó különösen figyelemre méltót nyújtott az utókornak, a négy utolsó dolgot személyesítvén. Szóval, ily gyűjtemények nem minden bokrban láthatók.

Sebtében emlékezetre méltó dolgokat látván, a vasuti indulás ideje csakhamar bekövetkezett. Mielőtt elrobogtunk, még Röthelsteint — az apátok nyaralóját pillantám meg erdős hegy közül kiemelkedni, mely mintegy az egész medenczét szemmel tartja.

Most nyílt kocsiba lépünk, hogy a bekövetkezendő vidék nagyszerűségét élvezhessük. Hazánkban is vannak hasonló szorosok s szép vidékek, de hogy az utazó közönség egy pár krajczár felülfizetése mellett ily figyelemben részesülne, sehol sem található! — Mindenekelőtt egy 239. méter hosszú alaguton robogunk át, azután 4. mld hosszóságban az Ens folyó iszonyu sziklatömegeken áttörve 142. méternyire esik, képzelhetni — a zuhogást, mely a gyors vonat daczára hallható — mily élvezetet nyújthat a gyalogló turistáknak. Innét van Gesäus neve is. A sziklából lőn elsajátítva a vaspálya számára a tér, s így a legfantasticusabb hegyformációk és faragások meg az égen kívül

mit sem látni. Az államnak sok milliójába került ezen ut az 1841—1847. években.

Eisenercznál ismét elhagyjuk nyílt kocsinkat, miután a hegyormok ködfátyollal be valának vonva. Hilflaub a érünk. 1000 éve már, hogy e vidéken vastermelés üzetik s 5000. munkás évenként 6. millió mázsát szállít a világra. Tehát az emberi szorgalom pótolja azt, mit a természet szántóföldekben megtagadott tölök.

Azután négy alaguton átrobovván Steyer várossal találkozunk. Itt is goth tornyok jelzik az építészeti styl czélszerűségét s kedveltségét. 1443-ban szentelték fel templomát. Vannak szép üvegfestményei, egy érczből öntött s domborművekkel ékesített keresztelő medenczéje és 18. méter magas stylszerű votiv oltára Guggenbergertől Münchenben. Szinte veszteségnek mondható — hogy enszemeimmel nem gyönyörködhettem e régészeti művekben! Napjainkban 14.000 lakosa, nemcsak termel vasat, hanem azt feldolgozás által értékesíti is. — Készít gépeket, fegyverrészteket, huzalt stb., legjobbak kései s borotvái, melyek kiviteli cikket képeznek nemcsak az egyesült birodalom minden országaiba, hanem Németországba, Schweicz, Francia, Muszkaországba s a Levanteba, azért német Birminghamnak beillik. Vasiparunk barátjai vajmi sokat eltanulhatnak itt.

Ezután még két perczig állapodunk meg Valentinnál, s Linczbe, felső Ausztria fővárosába érünk. A Duna-partján vevék szállást, hogy hazám és szülőföldem felé ringathassam képzeletemet. A város a Duna mindkét partján terjed, melyet egy 6. granit oszlopon nyugvó vashid köt össze 1872. óta. A 33. ezer lakost számláló város szebb, mondhatni nagyobb szerű épületei a Duna jobb partján láthatók. Egyenesen az 1833-dik évben keletkezett Francisco-Carolinum-féle országos muzeum felé irányozám lépteimet. A szűk bejárat alatt római emlékköveket és domborműveket látunk. Felmenvén az I-ső emeletbe, az első teremben könyvtárt s a Salzkammergut perspectiva térképét, fadiszfaragványokat, régi hangszereket találunk s ezek között azon zongorát, melyet Páris városa küldött ajándékba a hangok nagy mesterének Beethovennek! Mily primitivnek találjuk ezt alig háromnegyed század mulva azon zongorákhoz képest, melyeken Liszt elragadja hallgatóit. De Beethoven zenéje ma is mesteri ugy mint akkor volt mikor élt. Tovább haladván látunk régi fegyvereket, érmeket, pecséteket, kelt tárgyakat Hallstadtból, de nincsenek kizárva természetrajzi tárgyak sem! Valóban többet láttam, mint amennyit egy magyar vármegye-féle ország fővárosában vártam. Tudtommal évi jelentésekben adja tudtára a közönségnek a gyarapodásokat.

Még egy és fél óra volt hátra — mielőtt a nap fényes sugaraival együtt Lincz gyönyörű hegyeitől elbucszuk. Ezt is felhasználám, azon hegyre sietvén, honnét a legszebb kilátás kínálkozik a Duna kanyarodásaira, melyek a nap végsugarai által megvilágítva, tüzes kígyóknak látszanak. Freienberg e hegynek neve. Mindenfelé utasító táblák, pihenő padok, lépcsők, jó utak a hegy-mászást rendkívülieg megkönnyítik. Hazánkban tudtommal csak a kárpát-egylet

vonzza így a heglátogatókat körébe, s nem is bánja meg; mert már oda is ezenekint zárandokolnak utasok, de többnyire az ilyenekben élvezetet találó külföldiek.

Így bekalandoztam a török sánczokat, tündérvölgyet, kálvária hegyet sat. A 35. véderőd közül csak azt látám, mely e hegyen mint czélszerűtlen egy góth kápolnával a jezsuitáknak adatott át — kik a gyermek szemináriumot gondozzák.

Másnap a templomokat vevém szemügyre, de sem *style*, sem nevezetességre nézve nem nyujtanak érdekest. A kapuczinus atyáknál egy vörös márvány tábla jelzi Montecuccoli — a sz. gothardi hős és vasvári béke szerzőjének hamvainak hollétét Utközben betekinték az állami főgymnásium palotájába is; s örömmel látám gazdag gyűjteményeit, melyek nélkül az ifjak elméjébe át nem ültethetjük sikerrel az ismeretek tömegét.

Végre eljuték Lincz azon részébe, hol új monumentalis székesegyháza épül a hívek filléreiből, a sz. szűz szöplőtelen fogantatásának hitczikké történt kihirdetése emlékeül. Az egyház, mint rajzából láthatni Németországban a góthépítészettől egyik új remeke lesz, építője Statz ur, ki Kölnben sok évig vezeté az építést. 1855. óta 1860-ig az együletnek jövedelme 526.110 ftot tett. 11. kápolnájából egyben már isteni szolgálat tartatik. A kereszt alaku templomnak főfalai s oszlopai már 2—3 ölnyre emelkednek a krypta fölött. A kereszthajó legnagyobb hossza 276' szélessége 183' közép boltozatának magassága 96' melyet 28, 28' magas és 5' átmérőjű oszlop tartand, levéldiszítményei már sejtetik jövendő szépségét. E kívül még 17. szabadon álló oszlop fog alkalmazásba jöni. Ablak az egész épületen 150. magán a főhajón csak 38. lesz, melyek közül több igen művészies kivitelűnek ígérkezik. Oltára 18. lesz. Az egész külsejének hossza 410'. éppen annyi a toronynak magassága is. Az egész templomnak területe 30.000□' foglal magában. — Így remekmű építése tehát századunkban is lehetséges, látjuk ezt a bécsi votivtemplomon, és itt is. Minden műbarát csak szívből óhajthatja, hogy e remekül tervezett egyház soha jötevétkben ne fogyatkozzék, s az építő egyület tagjai szép feladatukban soha sem lankadjanak. (L. Der Dombau in Linz. Lincz 1862.)

Innét az állandó műkiállításba sieték még, hol 50. sikerült művet találtam, többnyire müncheni, bécsi s 3 linczi művészektol. Wagnernek, a müncheni festészeti akadémia tanárának magyar tárgyú művei is elárulják, hogy magyar. Lincz lakosainak tehát van alkalmuk műizlésüket képezhetni. Tudtommal hazánkban állandó műtárlat csak Budapesten van. Fájdalom úgy van, s így méltán kérdezhetjük: műizlésünk hol késik az éji homályban? Hol nincs kiképezve a lakosok műizlése, ott nincs is a művészetnek kelendőse s pártfogása.

Linczet elhagyván, a mérsékelt hegyek hullámszatos területté válnak. Welsnek, a római Ovilabisnak, új góth temploma van, hol I. Miksa császár s Lothringi Károly hg. az Auerspergféle hercegi kastélyban hunyták be szemeiket.

Lambachnál Salzburg helyett Gmunden felé vevém utamat. Lambach

városka feltűnőleg nagy épületeket számít. Legnevezetesebb az 1032-ben alapított Sz.-Benedekrendi apátság, hol szép rézmetszetek, és nyomtatványok, kéziratok, s Handrart 9. oltárképe érdemelték volna meg a megtekintést. De velünk az idő parancsolt. Tovább haladtunk tehát a fenyvesek illatárja között, míg egyszerre a Traun-tó sima tükkrét pillantjuk meg, melyben Gmunden város és szállodái, pompás villái, valamint a fák s bokroktól zöldellő Grünberg, ugy szintén a tóból meredeken 1688. méternyi magasságra emelkedő kopasz Traunstein az Edler és Wilder Kogl tükroződnek vissza.

Gmunden kellemes nyári tartózkodást nyújt, nemcsak üde levegője, buja növényzete és számtalan sétánya és kiránduláshelye folytán, hanem tó és sós-fürdői miatt is, melyekbe a vizet Ebenseeből csöveken át vezetik ide. Plebániájában Schwanthalertől faragott műoltár van. A Traunfolyó kiömlését a tóból megtekinteni akarván, egy kapu alatt egy kőczimer vonta magára figyelmemet; mely egy egyfejú koronás sas körül egy szalagon több kisebb czimert fűz össze, mely annál feltűnőbb volt Magyarország czimerének hiánya miatt, hogy a feliratban „Maximilian von Gottes Gnaden Römischer und ungrischer König“ olvasható. I R Q O (azaz 1490). E kő bizonyosan Mátyás királyunk halála előtt készült, midőn Miksa császár nemcsak Magyarország, hanem Bécs igényeiről is kénytelen vala lemondani. De hogy mikép jutott ez e házba, idő rövidsége miatt meg nem tudhattam, annál kevésbé, minthogy a gőzös indulást jelezett. Tehát egy havasi tó sötétzöld s tiszta hullámain lebegünk — körülbelül egy óráig s gyönyörködünk a sok nyaralón, a várhelyen, mely a tóban épült, s valószínűleg egy újabb czölöpépítmény, az Altmünster sötét falain, mely a vidék legrégebbi egyháza s a tó mesés kanyarodásain, mire Ebensee-ben kikötünk, hová a gőzös naponkint 4-szer megy; s mindig van nép és málna — mert hisz onnét posta-omnibuszok viszik az utast Ischlbe, addig míg a vasut elkészül — mely ez évben megnyitattik.

Mi is rohammal vettünk be tehát egy helyet az omnibuszon, daczára hogy meg voltak rendelve s alig vevők észre a sok tutajt, mely a sok sófőzde gyümölcsét a Dunához szállítja.

Ischlig a 4. posta-állomást mintegy 3. óra alatt hátrahagyván, szemünk elé tárult a fejedelmi fürdőhely, mely világos tanuságul szolgál, mikép tehet valamely helyet híressé, keresetté a divat, s vonzóvá a fejedelmek találkozása s ittidőzése. Az egész egy több ágra oszló medence, melynek szűk kanyarodásain a csinos házak között, itt ott egy-egy fővárosias hotel válik ki, míg a középszerű hegyek lejtőin villák, kertek, sétányok láthatók. A császári villa az udvar ittléte alatt hozzáférhetlen. Kisded plebánia templomában Kuppelwieser egy-két oltárképe szemlélhető. — Befutván a nyilvános sétahelyeket, látván az ott emelkedő kisebbszerű emlékeket, s a kálváriáról a vidék s medence szépségében gyönyörködván, s észrevevén a sófőzdeket is s a vaspálya új hidját — csak fokozta csodálkozásomat, mikép válhatott az savanyu viz s fenyves erdők nélkül annyira látogatott fürdőhelylő. Természetbuvároknak még

több élvezet kínálkozik, de mint régész itt szórakozást nem találván — elhataroztam következő reggel odább állni vagyis tulajdonkép utazni, emlékül mégis néhány photographiával látám el magamat. — Mig a vacsora ideje bekövetkezett, néhány levelezési lapot röpiték — rokonok s barátimhoz. — A főelvezet és szórakozás az ebédlő teremben várt rám ez napon. Itt t. i. Chyzer Kornél Zemplén megye genialis s sokat utazott főorvosában régi ismerősre akadtam, ki egy más zempléni család körében ült, most tehát a kölcsönös viszontlátás s azon tudat, hogy honfiakkal társaloghattam, egészen kárpótolt délutáni, czél illetőleg eredmény nélküli kalandozásimért.

Következő reggel utaink Salzburgba — de különböző módon vezettek. Orvos barátom s gyógyszerész barátja s neje hegyen-völgyön szép kilátást kerestek — én posta kocsin alulról néztem a világot, annyival inkább, minthogy a hegyek kupjai már két hét óta mindig füstölögtek, időnkint egy-egy záppal ijesztvén az utasokat.

Postán tehát Strobliig utazván, ismét gőzhajóra szállék a sz. Wolfgang taván. Ez $1\frac{1}{2}$ mfd hosszú s $\frac{3}{4}$ széles s 114 m. mély. Fekszik a tengerszine fölött 542. méternyire, gyönyörű hegyesoportok, s partok mellett elhaladván. St. Wolfgangban kötünk ki először, hol kora goth templom sőtélik felénk, melyben egy 1481-ben fából faragott szárnyas oltár látható, melyet ó német festmények díszítenek, valószínűleg Wohlgemuthtól. Udvarán egy 1515-ben Passauban ércből öntött kut is van szép domborművekkel. A rövid megállapodás ismét nem engedi ezeknek csak rövid megtekintését is. És ime ezen árnyoldala van a gőzhajók s vaspályákon való közlekedésnek. Zempléni barátainknak azonban a ködlepte hegyecsucokon a fáradságnál egyéb, ennyi élvezetök sem vala.

Tehát már a másik egy s $\frac{1}{2}$ mértföld hosszú és $\frac{1}{2}$ m. széles tó, melynek szép vidéke annyi idegent vonz ide, hogy egy gőzhajó vállalatot képes fenntartani, míg a balatoni gőzhajózás alig tengődik. Pedig van ott is szép vidék, van történelmileg nevezetes Tihanyunk, a költő által megénekelt Csobánczunk, Tátikánk és Szigligetünk. Van Balatonfüred fürdőnk, s egy szép kis tenger terül el szemeink előtt, melynek habjaiban tündérek fürödtek s még sem keresik fel nagyjaink, nem a külföldiek. Így tengődnek egyéb gyógyfürdőink s még nagyobb számu savanyu és sós forrásaink is! Mi oka ennek? — Ez más térre vezetne, mégis röviden megérintem, hogy kényelem hiány drágaság mellett, élelmesség hiánya keleti egykedvűség mellett — orvosaink tanácsa s reclámok hiánya is — főleg pedig utaink rosszasága, leginkább pedig fürdőinknek idegen nyelven való ismertetési hiánya oka mindennek. Terra incognita még hazánk sok tekintetben, azért fél a külföldi ezt felkeresni. Hazánkfiai sem értesülnek jó utirajzokból, fürdőink hatásáról, vidékeink varázs szépségeiről, természeti s történelmi nevezetességeiről Tibold Özséb Történelmi szótára csak egy csekélylyé képes tudvágyunkat kielégíteni. Mindenekelőtt tehát egy magyarországi Bäder-re volna szükségünk.

A tó nyugati partján St. Gillgenben — hol egy üveghuta ad foglalkozást a szerény falu lakosainak, kiszállván, ismét postakocsik állnak rendelkezésünkre, melyeken a Schaa f- vagy Gaisberg tővéről fölemelkedvén, s egy pillanatra a szt. Wolfgang tóra visszatekintvén — a tó egész szépségében még egyszer gyönyörködteté szemeinket. A bükkösök között tovább haladván, ismét a Fuschl tó tükrében látjuk a hegykupokat letükrözve, végre Hofba érkezünk, hol ebéd előtt néhány percre egy későkori góth templomocskát látunk egy temetőben. Sajátságos kegyeletet észleltünk itt minden siron, t. i. egy szenteltviztartót találván. — Innét a Nockstein hegy tővében egy meredek sziklatorony mellett elhaladván, Guggenthalnál a Gaisberg egyik lejtőjén III. Eberhard salzburgi érsek által 1424-ben épült Neuhaus várát pillantjuk meg a távolban, mely most gr. Thun-féle birtokhoz tartozik.

Innét a völgybe leereszkedvén, Salzburg 24. templomának tornyai egymásután bukkannak ki s így utazásunk egyik nevezetes czélpontjához értünk.

Salzburg jelenleg alig számlál 20—22.000-nél több lakost s fővárosa a 130 □mfdnyi s 150.000 lakosságu hasonnevű hercegségnek. — A kormány közegein kívül székhelye ez egy egykor souverain, 1802-ben pedig saecularisalt birtoku hercegei érseknek s jeles káptalanának. Az érseket IX. Pius is, midőn a vaticani zsinatra érkezett, kis pápának üdvözlé — miután ma is még ő nevezi ki a seckauai, gurki és lavanti püspököt, továbbá itt székel egy katonai várparancsnok s több magas s legmagasb uraság. A város a Salzach két partján terjed, egy lánczvid és két fahid tartja fenn a közlekedést. Az egész az erdőtől viruló s régi védfalak — majd villákkal ékeskedő Kapucinerberg, másrészt a várkoszoruzta Mönchsbergtől van átkarolva. A háttérben havasok és síkság látható.

Salzburgot csekély terjedelme daczára, ma is monumentalis városnak nevezik, oly sok emléke maradt t. i. a souverain érsekeknek. De történelme messze az ó-korba vezeti vissza emlékezetünket. Remélem a tiszt. választmány kegyesen megengedi, hogy egy kissé róla legalább röviden szóljak, önszemlélet és Bühler Adolf Salzburg, seine Monumente u. Fürsten cz. munkája nyomán. Hogy itt keltek s rómaiak tanyáztak, bizonyítják a hulla és mellékelt tárgyleletek. A római legiók sasait Drusus vezette ide s a Tauriskok felett nyert győzelmek koszorukat fontak azok körül. Noricumba keblezve, mint Juvavum, vagy Pliniusként mint Vivanum nevű város virágzott. Az első név nagyobb valószínűségét egy monda tartá fenn, mely Helfenburg várost helyez ide. Hadrian császár gyarmatosokkal népesítvén azt, Colonia Aelia Hadriana nevet kapott, ki állítólag a mai Mönchsberg végére két várt épített, s azokat árkokkal s falakkal körülvevé.

Az V. században a rómaiak uralmát, góthok, hunnok, herulok válták föl s ott, hol a Pantheon istenein kívül Mithras tisztelete is elterjedt: ott a kereszténység első hajnala is földerült 450. körül. — Sz.-Szeverin, később Sz.-Maximus, végre 582. körül Sz.-Rupert püspök Wormsból ide hozá a sz. evan-

géliom tanait, s Sz.-Maximus cellája alatt egy barlangot vájt magának a Mönchsberg sziklafalában, melyek maiglan is láthatók, téríté a még itt tanyázó népet, s miután Theodo bajor hg. a feldult Juvavum kerületét 2. mfdre köröskörül a néppel együtt 20. sóaknával, s a sőtizeddel neki ajándékozá együtt csakhamar Sz.-Margit tiszteletére Sz.-Maximus sirja fölött kápolnát, s hozzá iskolát épített, s miután hívását iparosok követék, csakhamar megveté a Sz.-Péter tiszteletére épült templom és zárdának alapját, mely a mai Salzburggá növé ki magát.

Itt 767-ben Sz.-Virgil, mint a Sz.-Péterhez czimzett zárdá apátja egyuttal a vidék püspöke is vala. 798-ban Arno püspök N. Károly nevelője és kegyeltje lévén, érseki rangot kap, s mint ilyennek joghatósága a Lechtől a Balatonig sőt a Dunáig terjedett. — 1179. óta a salzburgi érsekek mint apostoli követek s mint Németország primásai működnek. — 1200—1246. időközben önálló fejedelmi jogot nyernek II. Eberhard érsek alatt; s mint ilyenek Németország történelmének tényezőiként jelennek meg. Azóta Salzburg érsekei a nép fölött is különféle módon s a kor szokásai szerint gyakorolták uralmukat. Voltak, kiknek szenvedélyök vala az építkezés és fényezés s így az iparnak és művészeteknek előmozdítóiként szerepelnek, ilyen p. Ditrich Wolf, Paris de Lodron, ki alapítója lön az egyetemnek is, és ki alkotmányával boldogítá államát, mások más emléket hagytak az utódoknak. Így p. Ernst érsek csináltatá azon tornyot, melyben naponkint harangjáték hallható, 23. darabot játszván 37. harangon, ilyen Guidobald érsek, ki 1664-ben Dario Antonio olasz által készítetté azon diszes ugró kutat, mely a Residentia terét díszíti. E kut untersbergi márványból van készítve. Medenczéje 20' átmérőjű, felső csigája 14. egész magassága 45'. 4 lovat Titánok fékeznek. Fölül egy Triton egy kürtből egy ölnél magasabb vizsugarat lövell, mely nem egyszer a szivárvány színeit játsza. Hosszu volna mindezeknek sorát eredetét s viszontagságait rajzolni. Nehány épületnek fölemlítését még sem kerülhetem el.

Ilyen p. a Sz.-Péter apátság temploma, mely 1127-ben román basilica volt, később sok változáson ment át Sz.-Rupert és Solari Santino sirjával. A zárdának 40.000. kötetnyi könyvtára van, mely 1809-ben keletkezett. Továbbá 1000. ősnymtatványa s 314. kézírata, melyből 30. a VIII. s IX. századból való.

Ilyen továbbá az ugynevezett Sz.-Péter temetője a sziklafalon Sz.-Maxim s Sz.-Gertrud kápolnákkal. Az 1485-ben épült Margit kápolna ujitva van. Körüle sok sirkő a XV. századból. Ujabbak Schwanthalertől Lanckoronszka grófné-é († 1839) és Haydn Mihály a híres zeneszerzőnek fiáé, és szintén zeneszerzőé. Van nevezetes kincstára is.

Ilyen 3-szor a Sz.-Ferenczrendiek egyháza a XIII. századból, melyet Khuen gróf adott e szerzetnek. Ez is román stylben kezdett épülni, mint körivü friessei valamint tornya és két diszkapuja is mutatják. Azonban az ujitások sokat éktelenítettek rajta. Sajátságos a hatszögü kar, melynek boltozatát egyetlen karcu oszlop tartja.

4-szer a székesegyház: Sz.-Rupert 5-dik utódaig Sz.-Virgilig Sz.-Péter

temploma vala egyszersmind székesegyház is. A hivek száma azonban egyre nőtt. A buzgó püspök tehát 763-ban, mások szerint 767-ben egy 4. tornyu s egy kupolás román stylü basilikának veté meg alapját, mely 6. vagy mások szerint 13. év alatt föl is épült, s 773. föl is szenteltetett, melynek fényét sejtetik a márvány oroszlán, mely a diszkapu hengereit tartá, s azon márvány szobrok, melyek maiglan a muzeumban láthatók. De e templomot 8-szor a tüzvész annyira megrongálá — hogy Ditrich Wolf von Raitenau 1599. megkezdé annak teljes lerombolását s helyébe Sz.-Péter római templomának mását akará itt fölépíteni Scamozzi Vincze híres olasz építész terve szerint, s alapkövét 1611-ben le is téteté. De a nagy műbarát idő előtt sirba szállt. Utóda Sitticus a költségeket sokalván, Solari Santoni egyszerűbb terve szerint a mai nagy római kereszt alakú, két tornyu s kupolás székesegyháznak alapkövét letévé, mely különösen Lodroni Páris érsek áldozatkészsége következtében — 1655-ben elkészült. Így is a renaissance templomok között szép helyet foglal el. Oltárainak diszitményét képezik fehér, vörös s fekete márvány a vidék bányáiból. Oltárképei s frescói a florenczi szervita Mascagni Arsen atyától valók, ki korának legjobb festői közé tartozott (1579—1636), arczképe a kincstárban őriztetik.

Legnagyobb figyelmünket azonban magára voná egy 1321-ben érczből öntött keresztelő medenceze, mely egy hátulsó kápolna közepén szerénykedik. Alakja a Salamon templomi Mare aereum-féle s öblössége is már közepkoroknak jellegzi, melynél fogva t. i. több vizet tartalmazhat. — Talapzata még régibb. A világnak t. i. négy tája felé néző — de nyugvó 4. oroszlán tartja a medenczét, azt 4. ponton érintvén. Nagyságuk (legnagyobb magasságuk $13\frac{1}{2}$, hosszuk $16\frac{1}{2}$ láb) és sörényöknek valamint karmaik s nyílt torkuknak tökéletes kivitele a XI. legfölebb XII. századból valóknak gyanittatják. E kívül a medence könnyen metszhető harangöntvény, a talapzat pedig szilárd vörös rézből öntetett.

A medenceze diszitményei s alakzatos kiállítása is későbbi korra mutat. (Külső magassága 21. rajnai hüvelyk, külső átmérője 48, belső mélysége 20, vastagsága nem mindenütt $3\frac{1}{8}$). Külső körületét fölül $1\frac{1}{2}$ hüvelknyi vastag karima övedzi, melyen kora góth betűkkel következő három leonin vers domborodik ki, mely az edény rendeltetését magyarázza:

Sum vas ex aere factum, peccata delere

Per me fit sacri purgatio vera lavacri,

Purgatur totum quod sit baptismate lotum.

M. h. e. Frid. me fecit.

mi annyit jelent: Metropolitanus huius Ecclesiae Fridericus me fecit. Vagy: Magister huius Ecclesiae Fridericus me fecit. Tehát vagy III. Fridrik érsek (1315—1338.) csináltatá, vagy egy Frigyes nevű érczöntő készíté e művet.

Egy alsó övezeten három más hasonló szerkezetű vers a kereszttség kegyeit és hatását adja elmésen tudtára az olvasónak:

Gratia divina, peccatorum medicina
Munda mens fiat fontis unda,
Lex vetus erravit, nova lex me sanctificavit.

A két öv között félkörű 16. ívezet van. Ivtartó talapzatos oszlopokái fejezeteikkel együtt kidomborodnak. Ezen baldachinok alatt 16. püspök alacsony süveggel s dicsfényvel dombor alakja áll előttünk. Különös, hogy ezen alakok mindig ugyanazok, csak a fölöttük elvonuló szalagon van más-más név latin majusculákkal jelezve. Ez mutatja, hogy Salzburg eddigi püspökeit ezen érc-öntvényben nem egy elsőrangú művész, hanem egy egyszerű harangöntő — örökíté meg. Ügyessége így is diszessé teszi az öntvényt. A talapzatokon gyermek caricatura, a püspökök mellett egy-egy négyszögű Medaillonon mellkép látható. Ugy, hogy ez vagy a mű megrendelője vagy készítőjének képe. Végre az ívek találkozási pontjain egy mesterileg készült tölgygaly néhány gyümölcs-csel látható, melyek mind azon korra mutatnak, midőn a góth styl már teljes fejlettségében vala. Mindenesetre e medence egy olasznak, különösen milánói mesterembernek kellett lennie, kik e korból több ily művet hagytak hátra az utókornak, s kik a műszerető érsek által munkával megbizva itt letelepedének.

De menjünk a templom kincstárába s lássuk a régi műipar emlékeit.

Itt először szemünkbe tűnik egy ezüstbe foglalt bükkfakulacs, melyről a rajta levő barátbetükkel készült felirat állítja, hogy Sz. Ruperté vala. Tehát vagy a kulacs e vidéken is divatban volt akkor már, vagy az nem magyar találmány; legfőlebb, ha a hunnoktól maradt volna e tájon.

2-szor. Egy régi misemondó ruha selyemkóczból, hátul csillogó színes selyemből az üdvözítő feszületen látható. A kelmét tekintve mindenesetre azon korból való, midőn a casulák összevarrott köpenyek voltak — s így nem lehetetlen, hogy Sz. Rupert századából való. Alakját azonban átídomíták.

3-szor. Van két rendkívüli hosszú stóla s egy alacsony infula az állatkör skorpio és bakjegyével s feliratával. Mindenesetre régi tárgyak.

4-szer. Egy aranyozott ezüst kehely, melynek felső része idősebb az alsónál. Ennek diszitményei a kremsmünsteri kehelyhez hasonlók, mely III. Tassilo bajor hercegtől adományoztatott s így a VIII. század készítményének tartandó.

5-ször. Van egy püspökbot fából, melynek csiga fejéből csak a belső vas egy kis elefántcsont boritékkal létezik még.

6-szor. Egy ciborium gyanánt használt nyújtott rézből készült, de aranyozott galamb, melynek a nyugati egyházban az V. században már használatban voltak. Italiában oltárra tétettek ki, azért ennek is talapzata van.

7-szer. Egy onyxba metszett s valaha ércbe foglalt oroszlán — mely valamely ruhánál kapocs gyanánt használtatott.

E tárgyak mind Sz. Rupert korabelieknek tartatnak. Ujabbak a következők;

1-ször. Egy arannyal s gyöngyökkel himzett fehér alacsonycsucu infula. A keresztalakba fűzött igaz gyöngyök, a négy evangelista discsöre az akkor még igen értékes kék üveg gyöngyökből, s a néhány látható betű e művet a VIII. vagy IX. században készültnek bizonyítják. — 949-ben a régi kincstár tárgyait maga az érsek pénzzé tévé, hogy Nagy Ottó császár ellen a magyarokat betörésre indítsa. Képzhetni, mily műkincsek estek áldozatul!

2-ször. Egy oltár előfüggöny selyem és arany himzett képekkel, Jézus életéből. 1315—1338-ban élő III. Frigyes érsek ajándéka.

3-ször. A XV. századból 2 góth ereklyetartó.

4-szer. Egy 13'' magas keresztereklyetartó. Felső része filigran byzanti munka aranyozott ezüstműből, drága kövekkel kirakva. Bock Ferencz kölni kanonok, a régészet e terén első rangu tekintély, ezt koronázási világalmánk hiányzó kettős keresztjének tartja, melyet III. János (Beckenschlager 1482—1489.) előbb esztergomi érsek más kincsekkel is terhelve Salzburgba hozott. Ennek talapzata XV. századbéli német mű.

5-ször. Egy apostoli követ-féle 1 ölnyi kereszt ezüstműből 1449. évszámmal.

6-ször. Egy 1521-ben pergamenre nyomtatott missale, melynek diszes kötése Ditrich Wolf családi czimerét mutatja, ki 1587—1612. volt itt érsek. De ki bírná mind azt elszámolni, mit itt összehalmozva láthat az utas. Legértékesebb azonban (t. i.) 40.000 frtra becsültetik

7-szer azon szentségmutató, melyet gr. Thun Ernő érsek (1687—1709.) hagyott emlékül ezen templomnak 1697-ben, melyet Amende Zsigmond udvari ékszerésze által készíttetett, saját s Guidobald és Gaudolf elődeitől örökölt drágakövek s aranyból. Hogy előbb megesketteté azt, hogy t. i. semmit sem fog elidegeníteni: azt természetesen találjuk. — Magassága 2' 9'', legnagyobb szélessége 1'. Ékesítve van 1792 darab különféle nagyságu gyémánttal, 24 smaragd, 304 rubin, 16 saphir, 1 hyacinth, 8 amethyst, 1 aquamarina, 1 rubin korong, 2 granát és 9 chrisolithtal. Aranysulya a renaissance műnek 16 márka 12³/₄ lat. Bővebben leírja ezeket mind Schallhammer Antal lovag cs. k. kapitány „Beschreibung der erzbischöflichen Domkirche zu Salzburg. Salzburg, 1859. művében.

Ha ezen kincseket és drága ruhák nagy halmazát látjuk: önkényt azon gondolatra jutunk, miszerint Salzburg érsekei javaik jövedelmeit az ipar s művészet felvirágoztatására használták s hogy az isteni-tisztelet fényét magasztossá tévék. Bár mit mondjanak a hidegvérü philosophok, a szívnek magasabb érzelmeit e fény csak fokozni képes és igaz az, hogy az egyházak fénye mindig a vallásosság fokmérőjének tartható.

Salzburg egyik monumentalis épülete a Moenchsberg tetején emelkedő Hohen-Salzburg nevezetű vára is. Valódi Akropolis. 1740' magasán fekszik a tenger és 400' a Salzach színe felett. 1077-ben építé gr. Helfenstein Gebhárd érsek, a német császároknak az egyház iránt kifejtett tulkapásai ellen. Minden érsek mint fejedelem szaporítá az erődítési műveket s nem egyszer

daczoltak ellenséges támadásokkal. Bástyákat, elődvarokat, 4 tornyot, börtönöket és kápolnát építének Sz.-György tiszteletére késő góth stýlben. Ez utóbbinak falait a 12 apostol veres márvány domborműve ékesíti. Itt látható M. Terézia azon zászlaja is, melyet kezében tartva a magyarokat Nagy Frigyes ellen felhívá.

A legfelsőbb épületekben laktak az érsekek. Termeikben azon kor emlékei közül vajmi keveset találunk. Keutschach Lénárt érsek a két déli, III. János pedig a két északi termet szerelé fel góth izlésben. A bőr tapettek, az ajtók s ablak kereteinek faragványai, az 1489-ben állított s góth fülkével s toronyfiakkal diszitett óriás kályha mind erre mutatnak még! — A mestergerenda két oldala teli van német fejedelmi czimerekkel, mind azt tanusítván, mily tekintélyes fejedelmek voltak Salzburg érsekei a német lovagkorban. Tán a szép kilátás, mely a medenczének közepén emelkedő mintegy trónról látható havasok, a kopárságával is fenségeskedő Watzmann, s a Salzach kigyózásaitól átszelt rónák voltak fenkölt terveik, építkezéseik, hatalmuk némi indító okai. Mind ez az 1802-ben bekövetkezett saecularisatio folytán a minimumra lón leszállítva. Sic transit gloria mundi!

Bővebben ezekről szólni sem feladatomban, sem a mélyen tisztelt választmány már ugy is sokáig igénybe vett türelme nem engedi, csak annyit legyen szabad megjegyeznem, miszerint Salzburgba a turisták oly tömegesen járnak, mint nálunk bucsukra, részint az intézmények s emlékek megtekintése, részint a jó levegő élvezése, részint s pedig főképen az ide mintegy 2 $\frac{1}{3}$ órára eső Königssee Németország e legszebb tavának s Berchtesgaden szép fekvésének s románkori templomainak felkeresése végett. De ezeknek leírását természetbuvárookra bizzuk, a mint hogy zempléni főorvos barátom azt kitünő tollal le is irta „Nyugaton“ czimű művében.

Minket még a Sitticus Márk érsek által egy gymnásium számára 1617-ben épített s Lodron Paris érsek által 1622-ben egyetemmé kibővitett — épület, illetőleg a benne található könyvtár érdekelt. Ez tulajdonképen 44.000 forinttal lón megalapítva 1649-ben. Ő tehát, ki a várost erődökkel és falakkal látá el, ki a székesegyház építését buzgalommal folytató, talált módot Salzburgnak szellemi felvirágoztatására is. A könyvtár tehát 62.000. munkát (köztük 37 munka a legkritkább rézmetszeteket tartalmazza), 4626. ősnymtatványt, mely közül 1717. drb 1500. előtti időből a többi 1501—1536. közti időszakból, végre 1270. pergamen kéziratot foglal magában a legszebb miniaturekkel és initialékkal, köztük egy missale a XI. v. XII. századból. S hogy a diszból semmi se hiányozzék, van itt egy óriási földteke, melyet 1770. Fürstaller készített czirboly-fenyőből.

Mindezeknek koronáját képezi a Carolino August-féle muzeum. A hálás utókor t. i. az ősök érdemeit méltányolni akarván, egy saját épületben oly sok emléket gyűjtött egybe, s annak oly rendezést adott, mely igazán figyelemre méltó. A termék t. i. szak és korrendszert képviselnek.

Az első teremben p. vannak a kelt és római leletek, szobrok, mozaikok, urnák, hullák stb.

A 2-dikban iparművek s gépek ércből és fából.

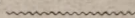
A 3-dikban szemlélhető a salzburgi pénzverdének — (mely jogot Hartvich érsek 996-ban nyerte Ottó császártól, és 1810-ben szűnt meg) 1989. érme s fémere. Ki tudná Magyarország pénzverdének szakadatlan éremlánczolatát összegyűjteni? — Ugyan e teremben van a három utóbbi században készült hangszerek gyűjteménye, a zenének kézzelfogható történelme. Nem hiába hogy Mozart s Haydn hazája. Ennél teljesebb gyűjtemény aligha van valahol. Láthatók itt még üveg, majolika, porcellán művek, Salzburg s vidékének jelesb emberei arczképekben, Kupeczky enarczképével, az ősök házi butorai, luxus tartalmával ruhákkal, himzésekkel és egy állítólagosan legalább 3000. éves bőrparittyával.

A 4-dik terem a vadász sport régi szereit tünteti elénk, s egy kályha-1566-ból, egy XVI. századbéli család háló, női munka s cselédszobáját s konyháját. Tehát három századelőtti időbe varázsoltatunk vissza.

Az 5-dikben a fegyverzetek különféle, s különkori példányai vannak, egy másikban a román s goth építészet maradványait láthatjuk, stb. stb. úgy hogy e termekből senki sem távozik okulás s gyönyör nélkül.

S ki hinné Salzburg ezen igényteleneknek látszó tárgyait összehalmozni egy honát s szülővárosát önérdek nélkül szerető, s a történelemnek szemlélhetővé tételét feladatul kitűző egyszerű férfinak sikerült. Neve Süß Vincze Márián, ki a városi zálogház kezelője volt. — A műértő rendezés érdeme pedig Schiffmann Joszt uré, kiknek emlékezetét Salzburg évkönyvei hálásan fogják megőrizni. — Hála az égnek, honunkban is nagyobb már a régészet barátjainak száma mint volt bold. Széchenyi István gr. nagy hazánkfíának korában. Virul is a nemzeti Muzeum a hazafiak áldozatkészsége folytán. De nem mindenki teheti szerét, hogy Budapestre menjen. Azért a lelkes tudománybarátok minden nagyobb városban nyitnak ily muzeumokat. Tán nincs messze az idő, midőn a mi muzeumunk iránt is nagyobb részvét fog mutatkozni. S akkor okuland benne fiatal s öreg, iparos és tisztviselő, nők és urak s a régi kor iránti előítéletek — hogy t. i. sötétség s barbarság uralkodott, foszlani fognak és lelkesedést meritend mindenki tudomány, ipar s művészet iránt, önszemlélet utján.

Ily gondolatok között távoztam Salzburg fejedelmi városból Münchenbe miről legközelebb lesz szerencsém a mélyen tisztelt választmány engedélyével előadást tarthatni.

Adatok a délmagyarországi spanyol telepek történetéhez.

MILETZ JÁNOSTÓL.

Felolvastott a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat 1877. évi október hó 31-én tartott választmányi ülésén

Temesvárnak, mint a török hódoltság főposztója s kulcsának visszafoglalása a XVIII. század második évtizedében 1716-ban, egy új aerát teremtett déli vidékünkön. A hajdani népes s virágzó temesi grófság területe a pusztulás kietlen képét tüntet fel; mindenfelé szomoru, elpusztított, népszegény, részben mocsáros, részben pedig homok sivatagtól elborított vidék s talaj tárult fel az utazók szeméi előtt. Különösen az elnéptelenedésnek látszottak még szomoru következményei; az álló vizek s mocsárok roppant területeket borítanak el. A Maros és Tisza melléke Szegedtől kezdve le Titelig ingovány-, nád- és sással borított álló vizek s mocsárokkal volt borítva; ezen kívül a területen található folyók semmiféle gátat nem ismerve, rakoncátlanul hömpölygő habjaik ki-kicsaptak a martokon s egész területeket elborítottak s újabb bűzhödtt mocsárokat s posványokat képeztek, melyek kigőzölgéseikkel temérdek betegség csiráit terjesztették szélylyel.

A víztől ment rónák áldott termékenységi talaja emberi kéz hiányában paragon hevert s műveletlenül maradt, s az iparnak, szorgalomnak nyoma sem mutatkozott. Ily elszomorító s kietlen állapotok mellett, vidékünkön tehát gyökeres reorganisatióra volt szükség s a terület új kormányzója gróf Mercy minden gondját s törekvéseit oda irányozta, hogy az elpusztult s lakatlan térségek benépesíttessenek, a paragon heverő rónák s a posványnyal, náddal borított területek termékeny szántóföldekké alakíttassanak át, hogy így mielőbb az ipar- s kereskedelemnek is utat lehessen egyengetni.

A nagy nevű s fáradhatlan kormányzó, hogy a kitűzött nevezetes célokat elérhesse, a népességi viszonyok fejlesztésére fordítá legfőbb igyekezetét s nagy számu gyarmatost, kézművest, iparost és földmivest hitt be Német-, Olasz- és Franciaországból, sőt még Spanyolországból is.

Vidékünk érdemes monographusai, mint: Griselini, Bárány, továbbá Preyer, Böhm és Schwikker csak igen hiányosan említik a spanyol telepítvényeket egyedirataikban, fáradhatlan történetbuvárunk Pesty Frigyes kivételével; mindannyian csak annyit tudnak, hogy 1722-ben Becskerekre biscayai spanyolok is telepedtek le, kik a helyet Uj-Barcellonának nevezték el, mely nevezet azonban néhány év múlva a jövevényekkel együtt kihalt, miután ezek a vidék nagyterjedelmű posványainak kigőzölgése által befertöz-

tetett levegőt elviselni nem tudták. Már 1728-ban a spanyolok helyébe szerbek, magyarok és németek telepítettek le.¹⁾

Ennyiben foglalható össze mindaz, mit monographusaink, Pesty Frigyesen kívül, a délmagyarországi spanyol telepekről felsorolni tudtak. Vidékünk kitűnő monographusa, s lankadatlan szorgalmu okmánygyűjtőnk Pesty azonban már buvárlatai alapján egy lépéssel tovább juthatott sa „Századok“ 1877. évi folyamának I. füzetében közölt ily című értekezésében: „Miveltségi állapotok Temesváron a XVIII. században“ az 1736. év végéről egy második spanyol telepítésről is megemlékezik a következőképen: „Eugen savoyai herceg a törökök ellen viselt nagy háboruinak egyik legszebb gyümölcse kétségtelenül Temesvárnak és tartományának visszahódítása. Az ország ezen része a XVIII. század elején teljesen kimerült és a nemzet egy majdnem lakatlan földet nyert vissza; vagyis helyesebben szólva, még egyelőre nem a nemzet nyerte vissza, mert annak befolyása ezen országrészre jó sokáig a képzelődésnél is kevesebb volt, hanem az ausztriai ház. A német adminisztráció, mely a visszahódítás után a közügyeket bécsi rendeletek alapján vezette, mindenekelőtt a tartomány benépesítését tette főfeladatává. A XVIII. század első felében a temesvári polgárok könyvében találunk Coblenz, Danzig, Krajova, Milano, Velence, Brandenburg, Königsberg, Belgrád, Pforzheim, Mainz, Passau, Nápoly, Breisgau, Darmstadt, Graubünden, Frankóniából, általában Németország, valamint Ausztria, Cseh- és Morvaország minden részéből ide bevándorolt, és polgári jogokat nyert iparosokat, de Magyarországból igen keveset. — A kitűnő közigazgatási képességgel bíró gróf Mercy tábornok pedig 1722-ben biscayai spanyolokat telepített Nagy-Becskerekre, mely azóta Uj-Barcellonának neveztetett, de ezen elnevezés néhány év múlva a jövevényekkel együtt kihalt, miután a kigőzölgő mocsárok a levegőt megfertőztették.“

„Ezt Grisellini maga írja. Föltűnő dolog tehát, hogy a temesvári tartományi kormány 1736. év végén ismét a spanyolokkal foglalkozik, panaszolkodván, hogy a leküldött „spanyol nyugdíjasok“ t. i. az udvartól segélypénzt nyert spanyolok, mily sok bajt okoznak a hatóságnak, miről eleve fogalma sem lehetett. A tartományi kormány fölterjeszté az építendő spanyol város tervrajzát és annak helyiségeül Nagy-Becskereket ajánlja, mintha ott azelőtt spanyol telep nem is létezett volna. Ezen helyiséget — elég különösen — egészséges levegője, jó ivóvize és a terület bőségének tekintetéből ajánlja, és mert Szeged, Arad és Temesvár erődítései közt fekszik, úgy, hogy sem háboru esetén ellenséges meglepetéstől, sem béke idején a rablók megtámadásaitól tartani nem lehet. A kormány minden intézkedést megtett, hogy 1737. év tavaszán a spanyol város építéséhez hozzá lehessen fogni.“

---

¹⁾ Grisellini: Geschichte des Temesvarer Banats. II. Theil, 156. s. — Böhm: Délmagyarország tört. II. k. 22. l.

„Ha ez tán egy második spanyol telepítés volt Nagy-Becskereken, akkor feltűnőnek kell tartani azon körülményt, hogy a Mercy idejében történt telepítés szóval sem említették. Akárhogy legyen, a spanyol családoknak, kik Nagy-Becskereken letelepitendők voltak, a megszerzendő építési anyagra nézve bizonyos kedvezmények engedtetek, hogy fájukat Liptóból és Árvából hozatták, ez csak arra mutat, mily nyomorultak lehettek a közlekedési eszközök, hogy a fát nem inkább az erdőségekkel bővelkedő Krassóból és végvidékből szerzették be. Ezen spanyolok derekabbak voltak áruló földijük Aldana-nál Losonczy idejében, mert sokan közülök készségüket fölajánlák tengeren és szárazon a törökök ellen harczolni.“¹⁾

Pesty imént elősorolt adataiból világosan kitűnik, hogy az 1736. év végén létezett egy második spanyol telepítés, de történet-búvárunknak az általa felkutatott adatok s iratok nem nyujthattak kellő felvilágosítást az udvartól segélypénzt nyert, s leküldött spanyol nyugdíjasokról; mert többszörösen mintegy csodálkozva fejezi ki magát az általa felsorolt események fölött, midőn így ír: „Föltűnő dolog, hogy a temesvári tartományi kormány 1736. év végén ismét a spanyolokkal foglalkozik“; vagy máshelyütt: „Ha ez tán egy második spanyol telepítés volt!“ stb. Én azonban oly szerencsés helyzetbe jutottam igen tisztelt barátom s társulatunk tagja, főtisztelendő Kassics Károly püspöki igató ur szivességéből, hogy ezen, az udvar által leküldött spanyol nyugdíjasokról bővebb felvilágosító adatokkal szolgálhatok. Kassics társulati tag ur egy alkalommal hozzám jövéen, figyelmessé tett Pestynek a Századokban megjelent s általam idézett értekezésére s több, különböző plebániáknál általa nagy gonddal gyűjtögetett anyakönyvi kivonatot, különösen pedig: szám szerint 7 darab oly okiratot adott át feldolgozás végett a püspöki archivumból, melyek a Pesty által is említett spanyol nyugdíjasokra vonatkoznak s azok helyzetét s körülményeit bővebben megvilágítják.

A mult XVIII. század harmadik évtizedében déli vidékünkön letelepített spanyol nyugdíjasok története véleményem szerint összefüggésben látszik lenni az 1733-tól 1738-ig dühöngő lengyel örökösödési háboru történetével, midőn II. Frigyes Ágost lengyel király halála után a trón üresedésbe jutott. A lengyel korona után két fejedelem vágyakozott t. i. az elhunyt király fia a szász III. Frigyes Ágost és a nagy éjszaki háboru után detronizált lengyel király Lesczinski Szaniszló; az előbbinek Oroszország s Ausztria kedvezett, az utóbbi trónjelöltségét pedig Franciaország, Spanyolország és Szardínia pártolták. A kitört háboru folyamában III. Frigyes Ágostnak sikerült ugyan az orosz segélylyel, a lengyel nemzet többsége által királyul elismert ellenfelét futásra kényszeríteni s a lengyel trónt elfoglalni, de III. Károly hadai Olaszországban s a Rajnátnál a szövetséges francia, spanyol és szárd hadak által

¹⁾ Pesty Frigyes: Századok 1877. I. füzet, 49. 54. l.

mindenütt meggyőzettek s III. Károly kényszerült elleneivel 1738-ban Bécsben békét kötni, mely béke szerint, mellőzve egyéb pontozatokat lemondott Don Carlos spanyol herceg javára Nápolyról is, mely még a spanyol örökösödési háboru befejeztével az 1714-ben kötött rastadti béke értelmében jutott az osztrák ház birtokába.

Nápoly uralkodót cserélvén itt is az történt, mint legtöbbször a politikai viszonyok ily nagy fontosságu változtával történni szokott, hogy mindazon katonai polgári s álladalmi tisztviselők, kiket a volt uralkodó házhoz a hűség, ragaszkodás és hála érzete csatol, elhagyják hazájukat s a volt uralkodó iránti hűséget s alattvalói függést továbbra is fentartják s kitől viszont elismerés fejében, a körülmények lehetősége szerint, részint mint tisztviselők ujból alkalmaztatnak a kivándorlottak, részint segélypénzt huznak.

A lengyel örökösödési háboru alkalmával a nápolyi s olasz területről is III. Károly királynak hasonlólag számos hű alattvalója, köztük sok spanyol költözött ki az osztrák örökös tartományokba s ezek közül valók részben azon spanyol tisztviselők, spanyol nyugdíjasak is, kikről Pesty szerint a temesvári tartományi kórmány az 1736. év végén intézkedéseket tesz; kik a hatóságnak oly sok bajt okoznak, miről eleve fogalma sem lehetett. Ezen spanyol nyugdíjasak s tisztviselők az okiratok tanúsága szerint még a lengyel viszályok kitörése kezdetén elhagyták hazájukat s 1733-ban Bécsbe költözködtek, hol egyideig az udvartól segélypénzt huztak, utóbb pedig Délmagyarországon, az ugynevezett Bánátba telepítették le különböző helyeken u. m. Merczifalván, Temesvárott és Verseczen, mint nyugdíjasak; de más még távolabbi vidékekre is elszéledtek; így a mult századi 30-as évek vége felé a belgrádi káptalan tagjai között la Figuerre s la Casse spanyol nevű két pap is fordul elő; ezek még 1739-ben is itt tartózkodtak, azonban nem sokára la Figuerre pestisben meghalt.

Irataink bizonyítása szerint Merczifalvára 1736. elején érkeztek spanyolok s mint az itteni anyakönyvekből kitünik, 1736. ápril 1-től Mugnos József¹⁾ nyugdíjas trinitáriusrendi atya volt ugyanezen évi augusztusig merczifalvi lelkész.²⁾ Az anyakönyvek s a parochiális történeti adatok nyomán érdemesnek tartom néhány itt lakott spanyol nevét is felemlíteni. 1736. évi augusztusban „Antonius Campos Hispanus“ neve fordul elő. 1737. május 6-án elhunyt Cajola Domokos a spanyol gyarmathoz tartozó nyugdíjas, életének 53-ik évében.³⁾ 1763. augusztus 30-án Soro Gáspár valenciai eredetű

¹⁾ Munoz-nak is van irva többszörösen az iratokban.

²⁾ Matric. parochiae Merczifalva. Tom. I. ez áll: „A 1-a Aprilis 1736. P. Predicans Josephus Munoz religiosus Ordinis SS-mae Trinitatis Redemptionis Captivorum, Cappellanus quarundam familiarum Hispanorum, parochus Merczifalvensis erat.“

³⁾ Die 6-a Maii 1737. pie ac in domino obdormiuit Dominicus Cajola inter Hispanorum Colonias adscriptus et Pensionista, qui aetatis erat annorum 53 etiam sepultus in coemeterio Merczidorffiensis.

spanyol házasságra lépett Orbenitz Barbara nevű cseh nővel.¹⁾ Itteni lakos Ribes de Soldevilla János nevű spanyoltól vezeti le származását női ágon a Bilszky család is. Ezekkel összefüggőleg felemlitem azt is, hogy századunk elején 1804-ben a derek, jótékony és hazafias szellemű báró Lo-Presti család lett Merczifalva birtokosa; mely család szintén régi és spanyol származású Ó-Castiliából. A család a XIV. században Sziciliában vitt nagy szerepet, honnan 1736-ban vándoroltak ki a lengyel örökösödési ügy miatt kitört háború következtében s mint VI. Károly császár hű alattvalói Bécsben telepedtek le. A merczifalvi plébánia lakban a család 11 tagjának szemlélhető arczképe.²⁾

Sokkal több spanyol névvel találkozunk azonban az eddiginél a temesvári r. kath. egyház anyakönyveiben, melyből az tűnik ki, hogy itt mint központban, az ugynevezett „Bánátus“ székhelyén települtek le legtöbben. Hogy melyik évben történt a temesvári ideiglenes letelepítés, erre nézve is a merczifalvi parochia anyakönyvei nyújtanak felvilágosítást. A „Matricula parochiae Merczidorf 1734—1753.“ czimű anyakönyvben ez áll: „Deczember közepén az 1735-ik évben érkezett a spanyol nyugdíjasok első csoportja letelepítés végett a császár parancsolatjából a Bánátba s fensőbb parancs folytán Temesvárott helyeztetek el; közöttük volt bizonyos Mugnos József nyugdíjas trinitárius szerzetes atya is lelkész minőségben.“ A Temesvárott letelepült spanyol nyugdíjasok testi szervezete s egészségére nézve azonban nagyon kártékony s pusztító befolyással voltak a temesvárvidéki klimatikus viszonyok; mert mint az alább közölt anyakönyvi kivonatokból látni fogjuk, rövid 3—4 évi itt tartózkodásuk alatt számarányukhoz képest, igen sokan elhaltak közülök oly nagy mérvben, hogy az 1739-ik év után már csak szórványosan találhatunk spanyol nevekre. Kassics Károly püspöki igató s társulati tag ur szorgos kutatásai a bel- és gyárvárosi r. kath. egyházi anyakönyvekben a következő eredményt tüntetik ki az elhunytakról:

Elhunytak 1736-ban :

Perramon Márk. — Puertulas Ágoston. — Cereso Joannes Baptista. — de Pilva Vincze L. B.

Peralda Julius Caesar. — Don Josephus de Castro. — Don Joannes Calcagni de Toledo, római birodalmi aranyarkantus vitéz, nyugdíjas spanyol.

Don Michael Josephus de Balencha mad, spanyol — Oliva Péter.

Prá Antal Catalóniából, nősült Spanyolországban, nyugdíjas ezredes.

¹⁾ 1763. 30. Augusti. Casparus Soro Regni Valentiae Hispanus et Leg. Laudon, copulatus est cum Barbara Orbenitz Bohema Merczifalvae. Ugyanerről a halálozási anyakönyvben ez áll: „1769. 31. Januarii Casparus Sebastianus Soro, 60 annorum, ex Hispania oriundus mortuus est.

²⁾ Laurenz Schlauch: „Genealogie der Freiherrlichen Familie Lo-Presti Fontana d' Angioli“ és Kassics Károly jegyzetei nyomán.

Donna Ludovica Jetreria, özvegy spanyol nő, nyugdíjas. — Perez Éva Mária, spanyol nyugdíjas neje.

Don Buais Tamás, kiérdemült kapitány s nyugdíjas spanyol. — de Mora Mária Erzsébet, özvegy nyugdíjas spanyol nő. — Don Grau Felix, Valenciából, nyugdíjas spanyol.

1736. szeptember 8-án elhunyt a közkórházban Navarra Anna spanyol nő Murcziából, Navarro József özvegye.

Pinedo József, császári nyugdíjas spanyol, kiérdemült helytartó elhunyt 1736. október 10-én a katonai kórházban.

1736. október 19-én meghalt Abbadia Anna Mária, nyugdíjas spanyol nő Arragoniából, a spanyol főúrsági parancsnok özvegye, eltemettetett a Ferenczesek, (jelenleg a kegyesrendiek) templomában.

1736. november 27-én elhunyt Más Boldizsár tisztelendő atya, spanyol nyugdíjas Valenciából s a keresztény foglyok kiszabadítására alakult szerzetes rend tagja; eltemettetett a Ferencz-rendieknél.

1736. december 31. elhunyt Katalin urnő, Bajet nyugdíjas spanyol neje.

1737-ben :

Január 7-én eltemettetett Perez János Szilvester, 50 éves catalóniai spanyol.

1737, január 31-én (ultima Januarii) Ferre Dominica, Patomióból (ex Hispania) bevándorolt spanyol nő 19 éves korában.

Domenico Fernandez. — Portall Jakab spanyol.

Alvarez Mária Bernardina kisasszony.

Donna Ximenez Gertrud, özvegy nyugdíjas spanyol nő.

Pellizari Domokos, kiérdemült alkantarai spanyol lovag.

Salin Jozefa, özvegy spanyol nő.

Don Marcos András, nyugdíjas spanyol kapitány.

1737. augusztus 30. Don Josephus a Castro et Gongora, nős spanyol nyugdíjas, főúrsági parancsnok.

de Andrea Illés Jakab, nyugdíjas spanyol; ennek családjából nagyon számosan haltak el.

Bellardi Bernát, spanyol nyugdíjas. — Asnar Máté spanyol nyugdíjas.

Sanctos Miklós, spanyol nyugdíjas. — Berdosa András, spanyol nyugdíjas.

1738-ban :

Don Velasco Antal, nyugdíjas spanyol Sziciliából.

Carreras Mihály, nyugdíjas spanyol.

de Calcagni János, kiérdemült tizedes Ahumadából, most nyugdíjas spanyol.

Don Segura Péter, nyugdíjas spanyol.

Portal Jakab, nyugdíjas spanyol 1738. márczius 4-én.

Calon József, nyugdíjas spanyol 1738. ápril 9-én.

Don Entero Alfons, kapitány, nyugdíjas spanyol 1738. június 13-án.
de Mora József Antal spanyol árva kis gyermek; özvegy édes anyja,
mint már említve volt, még 1736-ban halt meg.

1736-tól 1738-ig még a következő spanyol családnevek is említetnek:
Anrubi, Puius, Pumareda, de Andrea, Caló, de Toloya, Secura,
Marco, Valero stb.

1739-ben már csak egy haláleset fordul elő, és pedig ápril 12-én eltemetett Caupes Marián a ferencziek templomában, Cataloniából bevándorolt ezredorvos (őrnagy) rangban).

A felsorolt elhunytakon kívül az anyakönyvekben a jelzett idő alatt csak egy születési s kilencz házassági eset fordul elő a temesvári spanyol családok között, u. m.:

1736. szeptember 10-én kereszteltetett Antal csecsemő; szülői: Monzodai Antal és Zsuzsanna. Keresztszülők: Romani Mihály és Mixal Anna a spanyol családok közül.

Házasságra léptek:

1736. július 17-én de Gusman József Adolf, spanyol eredetű, Baya-i (Nápolyország) születésű, házasságra kelt Martinez Mária Annával, ki született Soros-ban (Dioecesis Lerinensis) Spanyolországban. Tanuk voltak: Balenchana Mihály József és Rivas József spanyolok. Az egyház részéről összeadó: Biruega Ildefonz trinitárius rendi szerzetes atya. Ez mint alább látandjuk a verseczi spanyol telepítvénynek volt lelkésze.

1736. november 22-én Don Garzia János Kristóf, spanyol kapitány, most nyugdíjas, házasságra lépett Donna Serra y Laguna Máriával. Tanuk voltak: Don Rovira János és Don Garzes József nyugdíjas spanyol tisztek. Egyházilag összeadó: Valdoriola Ferencz spanyol szerzetes atya, a fogoly-kiváltó rend tagja. (Ordo B. M. V. de Mercede.)

1737. február 10. Don de Castro et Gongora József, granadai főúrsági parancsnok, nyugdíjas, házasságra kelt de Acuna et Bracamonte Katalin urnővel; tanuk voltak Főtisztelendő Rossi és ab Arca spanyol gróf. Meghalt a férj még ugyanazon évi augusztus 30-án. L. az elhunytak rovatát.

1737. február 24. Vucka József trienti származású nőül vette Perez Terézt, ki Cataloniából származott be. Tanuk voltak Don Oliva Péter és Don Carreras Mihály spanyol nyugdíjasak.

1737. február 28. Don Sanz Péter és Reccas Donna Mária Erzsébet spanyol nyugdíjasak, házasságra léptek; tanuk voltak: Don Gavilá Fülöp, Don Terrasa Kristóf, Don Perales Pál, Don Lopez Péter. Összeadó: Valdoriola Ferencz spanyol szerzetes atya a fogoly-kiváltó rendből.

1737. június 10. Fernandez Domokos házasságra kelt Dubor Má-

riával, Pomareda József spanyol helytartó özvegyével. Tanuk voltak: Antich József százados, de Castro József főrségi parancsnok és Valero Lajos, mindannyian nyugdíjas spanyolok. Összeadó: Vilatersana József spanyol szerzetes atya a fogoly-kiváltó rendből (Ord. B. M. V. de Mercede).

1737. június 11. Martin Bertalan spanyol és Medina Antónia bécsi születésű spanyol urnő házasságra keltek. Tanuk: Valero Lajos és Barral Antal spanyolok.

1737. augusztus 24. Pont Florentin spanyol és Melis Anna Mária magyarországi születésű spanyol kisasszony házasságra léptek. Tanuk: Valero Lajos spanyol és Capograsso Ferencz olasz. Összeadó: Vilatersana József.

1738. február 2. Calo József özvegy, nyugdíjas flandriai, házasságra lépett Perez Katalin spanyol özvegy nővel. Tanuk: Entero Ildefonz és Portal Jakab spanyolok. Összeadó: Vilatersana József szerzetes atya.

Ezen adatokon kívül, melyek a temesvári spanyol telepesek s nyugdíjasak viszonyai s állapotának ismertetéséhez szolgálhatnak némi kiegészül, még bővebb adatokat is szolgáltatnak a Verseczre letelepített spanyolokról fennmaradt okmányok, melyeket, mint már említém: Ft. Kassics Károly püspöki ígató ur volt szíves a püspöki archivumból számomra lemásolás végett kikeresni.

Ezen oklevelek bizonyosága szerint III. Károly király egyenes parancsolatjából 1736. april havában telepítették le a Bécsből leküldött spanyolok Verseczen, s kezdetben vallási ügyeik vezetésével bizonyos Biruega Alfonz szerzetes atya, a sarut viselő trinitarius rend tagja bizatott meg¹⁾, ki egyszersmind magát leveleiben „a Bánátban lakozó összes spanyolok pásztornak is nevezi.“²⁾ Később egy év elmúltával Biruega szerzetes atya, némely spanyolok vádaskodásai következtében 1737. augusztus havában a lelki ügyek vezetésétől elmozdítottatott,³⁾ s a spanyolok helyettes lelkésze Cuttiè-Salzedo Antal szerzetes atya lett, kinek azonban Piberger Sebestyén József dékán, akkori verseczi plébános, azon okból nem akarta megengedni a parochiális templomban az egyházi functiókat végezhetni, mivel a püspöki hatóságtól semmiféle engedélyt nem volt képes felmutatni; miért is Cuttiè-Salzedo egy levelében, mely Verseczen 1737. augusztus 7-én van keltezve, erre nézve engedélyt kér az akkori püspöki helyettes Majer Gábor csanád-egyházmegyei kanonoktól annálisinkább: miután a temesvári főkormánysektől s gróf Escoti-tól engedélye és szabadalma van a nevezett verseczi parochia területén élnie s tartózkodnia.⁴⁾

¹⁾ Pater Alfonsus de Biruega religiosus SSmae Trinitatis ordinis Calciator, Két spanyol kapitány levele szerint. Dat. in Versitz 1737 die 29. augusti.

²⁾ P. Alfonsus de Biruega indignus pastor omnium hispanorum in presenti (sic) Benatu residentium stb. Biruega sajátkezű levele.

³⁾ Piberger levele. Datum Versezini 6. August. 1737.

⁴⁾ Cuttiè-Salzedo levele. Datum Versitz die 7. Augusti 1737. az aláírás következő: „obsequiosissimus subditus P. Antos Cuttiè et Salzedo“.

Okmányaink tanúsága szerint az 1736. april havában Verseczen ideiglenesen letelepített spanyol tisztviselők s nyugdíjasak kilencz hajóval jöttek le Bécsből „folyókon vizeken át“ a Bánátba, s a bevándoroltak között voltak részint spanyol tisztviselők, részint spanyol iparosok és kézművesek is, s Biruega Alfonz trinitarius szerzetesen kívül egy másik szerzetes atya is jött még t. i. a már említett Cuttié-Salzedo Antal. Az ideiglenesen letelepített spanyol bevándorlók, a déli éghajlatszülte heves vérmérsékletüket s gyorsan fellobbanó természetüket Verseczen, új lakhelyükön sem vetközték le egészen, sőt közülök többen indulatoskodásaik-, fékvesztett természetök- s szenvedélyes magaviseletökkel sok botránynak voltak okozói s nem igen nagy dicséretet szereztek a spanyol névnek, a hatóságnak pedig megfélemezések sok gond- s fáradságba került. Irataink a Verseczen letelepített spanyol tisztviselők s nyugdíjasak közül többeknek fentartották nevét s véleményem szerint nem lesz érdektelen az okiratok egynémelyikét kivonatosan közleni, miután az iratok beltartalma érdekes fényt vet a spanyolok beleéletére s viszonyaira nézve.

I. Biruega Alfonz szerzetes atya, „a jelenleg Bánátban tartózkodó összes spanyolok méltatlan pásztora“ jelentést tesz a püspöki helyetteshöz, hogy hívei között egy Landolfi Pompejus nevű elvetemült egyén találtatik, ki lator módra viseli magát, a lakosok előjóságait elfogdossa, élete nyilvános botrány, miértis két katona felügyelete alatt őt saját házában a város előljárója (sive Ferbolter istius civitatis) letartóztatta; de rossz lelke sugallatából az igazság előtt meghajolni nem akarván, házi börtönét elhagyta és őt a városi börtönbe kellett elzáratni; miértis a spanyol tisztviselők mindannyian óhajtják, hogy az ily nyilvános botrányt okozó ember közöttük ne maradjon, miután érdemetlen arra, hogy közöttük lakozzék.

II. Biruega jelenti a püspöki helyettesnek, hogy a verseczi parochiához tartozó két spanyol, egy férfi s egy leány t. i. Martin Bertalan és Medina Antónia kisasszony, kik 5. cs. kir. fenségétől nyugdíj huznak, oly szándékkal távoztak Temesvárra, hogy ott házasságra léphessenek titokban, miután tulajdon lelkészök előtt még nem is jelentkeztek s ezen tettökkel a törvényes kihirdetést akarják kijátszani.¹⁾

III. Piberger Sebestyén József dékán s verseczi lelkész jelenti Major Gábor csanádi kanonok- s püspöki helyettesnek Biruega spanyol szerzetes atyát védelmezve, kit ellenei a temesvári püspöki helyettnökségnél bevádoltak, hogy Pompejus nevű spanyol, csakugyan a sokszoros lopások, rablások végett, mely botrányos tettek a spanyolok jó hírnevét mocskolták be, záratott el, s ebben nem volt része Biruega atyának, sőt a bebörtönzés alkalmával távol volt. Pompejus gyakran fölfegyverkezve gyilokkal kóborolt s lopásokat követett el, mit bizonyítanak Surreu József, Ville-Omet Tamás, Sanchez Cajétán,

¹⁾ Datum Verzis die 10. mensis Junii Ao 1737. s mint a temesvári spanyol adatokból kitünik ez évi Junius 11-én össze is keltek,

Serra Onuphrius, Parry József és más spanyolok. Hogy ezen ügyben a vizsgálatnak mily vége leend a jövő fogja megmutatni.¹⁾

IV. Biruega szerzetes atya jelenti, Majer kanonoknak, hogy tudósítása alkalmával csakis azon cél lebegett szemei előtt, miszerint a spanyol tisztviselők s a verseczi parochia hívei között minden botrányt s vizzálykodást távol tartson s megszüntessen.²⁾

V. Piberger 1737. augusztus 6-án jelentést tesz Majer kanonoknak, hogy Biruega Alfonz atya szerzeteshez nem illő tettek miatt távozik el, kit, miután ő (t. i. Piberger) az ünnepélyes egyházi funtkciók által akadályozva volt, csak holnap fog kihallgatás végett magához hivatni, s a kihallgatás eredményéről alkalmilag tudósítani fogja.³⁾

VI. Lombardo Simon János és Marimon János spanyol kapitányok ő cs. kir. Felsége szolgálatában,⁴⁾ pecsétjük s nevök aláírásával megerősített védelevelet adnak ki Biruega érdekében s esküt tenni is készek arra nézve, hogy Tisztelendő Biruega Antal (igy) szerzetes atya, a sarut viselő trinitáriusrend tagja, Bécsben velök együtt 5 évig tartózkodván, egy nő rokona lakott nála két kis gyermekével együtt s azután ő cs. kir. Felsége egyenes parancsolatjából, folyókon vizeken át együtt utaztak le egy hajóval. Jöttek még más spanyolok is, részint tisztviselők (officiales) részint 5 más iparos család s még egy trinitárius szerzetes. Tanuk esküvel készek állítani azt is, hogy az említett Alfonz atya s nő rokona között soha semmi olyas vizzály, veszekedés vagy botrány nem történt, mi rosz példát adhatott volna a spanyoloknak vagy a város más lakosainak, pedig tanuk már 4 hónap óta étkeznek Alfonz atya asztalánál. Van azonban a spanyol tisztviselők között egy rosz lelkű egyén, ki gonosz szándéktól vezéreltetve Alfonz atya ellen tör s ellene vádaskodik stb. s a levél a következő aláírással végződik: „Capitano Sig. Simone Gio. Lombardo, et Capitan Sn. Juan Marimon.“

VII. Végre egy levelében⁵⁾ Biruega szintén védekezik Majer Gábor püspöki helyettesnél azon vádak ellen, melyekkel őt némely rosz akarói illették, hogy t. i. egy nőt tart lakásában egy fiú s egy leány gyermekkel; s a vádakra vonatkozólag megjegyzi, hogy a nő rokona, s kis gyermekeivel együtt már Nápolyban s Bécsben is nála tartózkodtak, mely utóbbi városban 5 évet együtt töltött velök s Bécsből a császár-király egyenes parancsára 9 hajóval együtt jöttek a Bánátba. Becsületére állítja egyszersmind, hogy nő rokona

¹⁾ Dat. Versezini 11. Julii 1737.

²⁾ Dat. Verzis die 20. Julii an. Dom. 1737.

³⁾ Versezini 6. Aug. 1737.

⁴⁾ Nos Simon Joannes Lombardo, et Joannes Marimon duces, sive Capitanei in dominio et servitio S. C. C. et Rae Maitis, quem Deus sub sua protectione custodiat. Dat. Versitz anno a nativitate Domini 1737. die vigesima nona currentis mensis Augusti.

⁵⁾ Dat. Verzis die 29. mensis Augusti an. a nat. Dni 1737.

s ennek gyermekei, kik unokaöcscsei a temesvári kórmányszék tudtával tartózkodnak nála Verseczen s miután gyengélkedők Budára óhajtanak menni egészségök helyreállítása végett; állítja továbbá, hogy a nő, sógornője s bátyjának volt a felesége s ha szükséges, ezt hiteles iratokkal is igazolni fogja.

A Verseczre letelepített spanyol nyugdíjasok közül igen kevésnek maradt fenn neve a verseczi rom. kath. egyház anyakönyveiben, s Kassics Károly ur jegyzetei alapján a következőket közölhetem:

1736. deczembertől 1738. april közepéig a verseczi spanyolok közül elhunyt 7, született 1 s házasságra lépett 1, mint a következő adatok tanúsítják:

Elhunytak: 1736. deczember 16-án . . . . . Gáspár, nemes spanyol; a vezeték neve nincs kitéve.

1737. márczius 27-én Bidal Özséb, 50 éves spanyol.

1737. augusztus 23-án Carreras Mária 70 éves spanyolnő; ily nevű férfi 1738-ban Temesvárott is halt meg.

1738. január 16-án Campamar Ferencz, spanyol hadnagy.

1738. február 13-án Torrente Péter, 60 éves spanyol.

1738. február 27-én Nemes Figeras Rajmund spanyol kapitány 60 éves korában.

1738. február 27-én Sera Onufrius ur, 53 éves spanyol.

*

1737. augusztus 27-én kereszteltetett Mária Scholastica, Sera Onuphrius és Katalin nejének leánykája. Keresztelők: Nagyságos Sanchez Mária Scholastica urhölgy s ennek édes anyja Mendoza Scholastica urnő.

*

1738. april 14-én Escoriollo József Jakab házasságra lépett Sarda Antónia kisasszonynyal. Tanúk: Don Lorenzo és Rödt, az akkori verseczi német tanító.

Ezek azon adatok, melyek az 1735—1736-ban Délmagyarországon másod ízben letelepített spanyol tisztviselők s az udvartól segélypénzt nyert spanyol nyugdíjasokra vonatkoznak, s letelepítésök Merczifalván, Temesvárott és Verseczen ugy látszik csak ideiglenes volt, miután a temesvári tartományi kórmány egy építendő spanyol város tervrajzáról tett Bécsbe fölterjesztést s annak helyiségeül újból Nagy-Becskereket ajánlotta, hol már 14—15 évvel előzőleg is telepítették le spanyolok; az építendő új spanyol város tervrajz-kivitelét azonban meggátolta az ideiglenesen letelepülők gyorsan s rohamosan bekövetkezett kihalása, miután a meleg s egészséges déli éghajlat szülőtteire vidékünk éghajlata egyáltalában a legpusztítóbb befolyást gyakorolta.

Mint az iratokból némileg meggyőződhattünk ezen spanyolok voltak azok, kik viszálykodásaik-, s heveskedő természetükkel oly sok okoztak az egyházi s világi hatóságoknak s egyszersmind ezekről írja Pesty Frigyes is,

hogy „ezen spanyolok derekabbak voltak áruló földijük Aldanánál Losonczy idejében, mert sokan közülök készségüket felajánlák tengeren és szárazon a törökök ellen harcolni.“ — Utódjaikra itt-ott szórványosan, még ma is akadhatni vidékünkön, s új magyar hazájuknak mint hű fiai ismeretesek.

TÁRCSA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi választmányi ülése január 30-án. Elnök: Rácz Athanáz, kir. tanácsos, alelnök.

Jelen vannak a választmányból: Miletz János, titkár; Odor Samu, pénztárnok; Korbonics János, Molnár Vid cz. kanonok, Péch József, Róth László alispán s a társulati tagok közül Feigenbaum Ignác, a karzaton pedig női és uri hallgató közönség s a helybeli középtanodák történelem s régészet kedvelő nemes törekvésű növendékei számosan.

Elnöklő ő nagysága megnyitójában üdvözlí a választmányt s felemlíti, hogy Ormós Zsigmond elnök ő méltóságának hivatalos távollétében a jelen választmányi ülést ő vezetendi s azt megnyitottnak nyilvánítja.

Ezután a múlt évi december havi választmányi ülés jegyzőkönyve olvastatik fel s hitelesítettik; Miletz János titkár pedig a következőleg terjeszté elő havi jelentését:

Tisztelt választmány!

December havi utolsó összejövetelünk óta letűnt ismét egy év, az 1877-iki, az enyészet mindent magába ölelő örvényébe. A letűnt év ma már a múlté s a multat hiven figyelemmel kíséző Clio feljegyzéseinek leend majdan tárgyává. De bármiként történjék is tisztelt választmány a történelem géniuszának ítélete a volt felett, az mindenesetre áll: hogy mi a letűnt multért nemcsak nem pirulhatunk: sőt inkább önérzetesen s elégteliséggel tekinthetünk arra vissza.

De nem is lehet az másképen tisztelt választmány! mert mindig találkoznak oly lelkeseink, kik nemzeti közmívelődésünk viszonyait szeméik előtt tartva, nemcsak a multban istápolták, támogatták e délvidéki társulatot, de jelenleg is, az 1878-iki új év küszöbén újból az ő jótékony s részvétteljes neveikkel találkozunk. Ezen érdemes jótévíink s kiváló lelkeseink közé tartozik két nemeskeblű honleány, t. i. Reviczki-Bay Ilona társulatunk alapító tagja s Cserey Jánosné urnó, kik legközelebb e társulat iránti érdeklődéseiknek elismerésre méltó tanujelét adták.

Igy Reviczki-Bay Ilona urnó s társulatunk alapító tagja beküldött hozzám két darab cs. kir. aranyat azon czélból, hogy az a Rámánál hősiés önfeláldozással elhunyt báró Lo-Presti József siremlékére begyülemző összeghez csatolassék. Mint tudva van, a Lo-Presti sirján felállítandó emlékre nézve még a mult évben egy bizottság alakult legnagyobb részben ezen társulat kebeléből, melynek élén érdemteljes elnökünk, Ormós Zsigmond ő mltga áll, tehát a jótékony-sága s szívnemességéről előttünk ismeretes ajándékozó urnó ezen adománya által is a társulat ezen nemes és hazafias irányu törekvéseit igyekszik előmozdítani. A beküldött adományt legközelebb a Lo-Presti siremlék-bizottság elnöke, Ormós Zsigmond ő mltgánál fogom letéteményezni.

Továbbá Cserey Jánosné urnő legközelebb Erdélyből szintén érdekes ajándékokkal kedveskedett társulatunknak s beküldött hozzám 36 kötet különböző tudományágat képviselő régi könyvet, melyek között egy XVI. századbeli görög-latin szövegű biblia is találtatik; küldött továbbá az 1834-iki kolozsvári országgyűlés jegyzőkönyveiből egy kivonatot s 9 darab régibb s újabb — több előkelő erdélyi családtól kibocsátott halotti gyászjelentést s emlékszedet s végre 5 darab Kossuth bankjegyet. Mindezen küldeményről a jövő havi választmányi ülésen fogok a tisztelt választmánynak részletesen beszámolni; a jótékony adományt jelen titkári jelentésemben csupán azért soroltam fel, hogy a nemes urnőnek, ki a messze távolban is ily szép érdeklődést tanúsít társulatunk iránt, a társulat nevében tisztelt választmány, fejezzük ki legőszintébb köszönetnyilvánításunkat.

Társulatunk belügyeit érdeklőleg a következőket is van még szerencsém jelentetni:

I. Deczember havi választmányi ülésünk hivatalos iratait a begyűlt adományokkal együtt illető helyeikre eltettem s a beválasztott új tagot hivatalosan értesítettem s részére a társulat kiadványait megküldöttem; továbbá a társulati „Értesítő“ is, mely a negyedik évfolyam I. füzetét képezendi, nem-sokára tartalomdusan meg fog jelenni s a társulati tagoknak szétküldetni.

II. Utolsó választmányi ülésünk óta a következő hivatalos iratok érkeztek be hozzám:

1) Egy jegyzőkönyvi kivonat a délmagyarországi természettudományi társulattól, melyben köszönet szavaztatik, hogy a választmány szives volt megengedni a természettani muzeum ideiglenes elhelyezését a történelmi és régészeti muzeumba.

2) Melczer Istvánné született báró Lo-Presti Henrika urnő ő nagyméltósága egy levelében arról értesít, hogy a Rámánál hős halállal elvérzett Lo-Presti József fényképezett arcképét, melynek eredetije birtokában van, a társulatnak a levélhez mellékelve megküldé, s egyszersmind 100 frtot küldött be a rámai hős siremlékére, a Lo-Presti emlékbizottság elnöke Ormós Zsigmond ő méltóságához.

3) Marossfy Francziska urnő egy kérvényt adott be hozzám, melyben jelenti, hogy férje Marossfy János ügyvéd s volt tagtársunknak a mult évben bekövetkezett elhalálása folytán annak összes könyveit, továbbá egy, a régiségek elhelyezésére alkalmas szekrényt a társulatnak elárusítani szándékozik.

III. A társulati muzeum részére a már jelzett könyv- s irat-adományon kívül a következő adakozások is történtek még:

1) Braila Illés főreáltanodai VI. osztálybeli tanuló ajándékozott több apró kagylócskát, melyek az ős hajdanban a nők nyakékességéül szolgáltak; az ajándék lelhelye Billét, hol a tégláégetéshez felhasználandó földhordás alkalmával a falu közelében találtattak a mult 1877. év végén.

2) Diakonovits Aurél főreáltanodai VI. osztálybeli tanuló több régi cserép- s edénydarabot ajánlott fel a társulatnak, melyek Bogsánbánya délnyugati részén, alig néhány száz lépésre a „Bründl“ nevű mulatóhelytől emelkedő csekély magasságu hegytetőn, melyet a románok „Cleantiu lui Varariu“ néven neveznek, találtattak az ajándékozó bátyja Diakonovits Adolf mérnök ur által még a mult deczember hó végén. Az itt található régi edénytöredékek — mert egészet még nem sikerült feltalálni — leginkább urnák, edények, talak s fazekak maradványai s vastagságuk 4 és 30 milliméter között változik; az edénydarabok különféleképen csifázottak s dudor- vagy füllel voltak ellátva.

Találtak itt egy 35 cm. átmérőjű urnát is, mely csontot, szenet és hamut tartalmazott; továbbá egy csiszolt követ, mely 9 cm. hosszú s 4 cm. széles és hajdanta hosszabb lehetett, mert mindkét végén a törés kétségtelen nyomait viseli; hogy ezen leletek kinek birtokában vannak, előttem ismeretlen.

Az itt található edények legnagyobb részben szürke agyagból készültek s égetésök igen tökéletlen; az edények alakja, mint a töredékekből meg ítélni lehet, többé-kevésbé kerek volt, de találtak már oly edénydarabokat is, melyek négyszögletes alakra hagynak következtetni.

IV. Könyvtárunk gyarapítására megküldé Edelspacher Antal ur ily című művét: „Dentek és magyarok.“ Magyar-őstörténelmi vázlat. Irta: Edelspacher Antal. Budapest, 1878.

Ezen előterjesztések képezik tisztelt választmány, titkári jelentésemet azon társulati ügyeket tekintve, melyek legutolsó választmányi ülésünk óta a társulatot érdeklőleg felmerültek.

* * *

A titkári jelentés tudomásul vétetvén, határozatott: hogy Reviczki-Bay Ilona urnőnek a társulat iránt tanusított lelkes részvéte s buzgalmaért elnökileg tudtul adandó köszönet nyilváníttassék, valamint Cserey Jánosné urnőnek is, hogy a messze távolban a társulatot becses figyelme s méltánylata érdemesíteni méltóztatott. A választmány elnökileg tudtul adatni határozta el továbbá legőszintébb köszönetnyilvánítását Melczer Istvánné született báró Lo-Presti Henrika urnő ő nagyméltóságának is az általa beküldött arczfényképért s a rámai hősi síremlékére felajánlott s Ormós Zsigmond elnök ő méltóságánál letéteményezett 100 frtért, mely összeg megjegyzendő, már takarékpénztárilag kezeltetik.

Végül mindazoknak, kik a társulati muzeum s könyvtár gyarapítására adományaikkal befolytak s a társulat iránt megemlékezés- és elismeréssel viseltettek, nevezetesen: Edelspacher Antal urnak, továbbá Braila Illés s Diakonovits Aurél főreáltanodai VI. osztálybeli tanulóknak a beküldött adományokért jegyzőkönyvileg nyilvánított elismerés és hálás köszönet. A begyűlt adományokat a választmány titkár gondozására bizta s illetékes helyeikre eltétetni rendelte. Egyuttal azon óhaj is kifejezést nyert, hogy a rámai hősi arczfényképe sokszorosíttassék s mindazon nemes keblű jőtevőknek, kik a hősi síremlékére adakoznak, a hősi egy-egy ily fényképe adassék emlékül; elnöklő ő nagysága pedig azt is szives volt megígérni, hogy ha legközelebb, a tavasz nyíltával Bogsán s Resicza vidékére rándul, igyekezni fog Diakonovits Adolf urtól több érdekes régiséget s római emléket a régészeti muzeum részére megszerezni, mely becses ígéret a választmány által lelkes éljenzéssel fogadtatott.

A társulathoz beérkezett egyéb hivatalos iratokat tekintve, a délmagyarországi természettudományi társulat köszönetét kifejező jegyzőkönyvi határozat tudomásul vétetett; Marossy Francziska urnő ajánlatára nézve pedig határozatott, hogy a megvásárlás végett felajánlott könyveket s szekrényt titkár vizsgálja meg s eljárásának eredményéről a jövő választmányi ülésen terjeszzen elő véleményes jelentést.

Erre Ódor Samu társulati pénztárnok ur adta elő jelentését a társulati pénztár állásáról; mely jelentés alapján kitűnt, hogy az időközben felmerült társulati szükségletekre történt kiadások levonásával 893 frt 70 kr. készpénz szolgál a folyó kiadások fedezésére, a társulat javára kamatozó 1355 frt 5 kr. tartaléktőke alapon kívül. A pénztárnoki jelentés, a lelkes, önzetlen kezelést s

a kedvező pénzügyi viszonyokat tekintve, éljenzések között örvendetesen tudomásul vétetett.

Következett Iványi István ily czimű értekezése, mely Miletz János titkár által olvastatott fel: „Adatok Lugos és Karánsebes történetéhez 1695—1718“; mely értekezésében szerző a nevezett városok mult eseményeit sorolja fel elég érdekesen s élvezetes modorban összeállítva a jelzett időszak tartama alatt; nem használta ugyan a szerző a történelmi buvárlat ujjabb productumait, mindazonáltal tekintettel azon tevékeny munkásságra, hogy az ismert, de jobbára szétszórt adatokat egy keretbe összegyűjté, a választmány az értekezést az „Értesítő“-ben kinyomatni elrendelte.

Több tárgy nem levén, az ülés véget ért.

Rendes havi választmányi ülés február 27-én. Elnök: Ormós Zsigmond ő méltósága. Jelen vannak a választmányból: Rácz Athanáz, kir. tanácsos, alelnök; Miletz János, titkár; Odor Samu, pénztárnok; dr. Niá-messny Gyula, társulati ügyész; Ardeleán György, Barách József, kir. tanácsos, Bilszky Ferencz, Ivánfi Ede, Horváth Pius, Korbonics János, Molnár Vid, czimzetes kanonok, Péch József, dr. Reiner József, Szandics István; továbbá diszes vendégkoszoru s a helybeli középtanodák történelem és régészet kedvelő nemes törekvésű növendékei számosan.

Elnök ő méltósága megnyitójában üdvözlí a választmányt s az ülést megnyitottnak nyilvánítja.

Ezután a január havi választmányi ülés jegyzőkönyve olvastatik fel s hitelesítettik; Miletz János titkár pedig a következőleg terjeszté elő havi jelentését:

Tisztelt választmány!

Január havi utolsó választmányi ülésünk alkalmával hangoztattam azon fokozott érdeklődést titkári jelentésemben, mely a beköszöntött ujév küszöbén társulatunk iránt mutatkozni kezdett, hogy újból találkoztak oly lelkesek, kik az előhaladás s a közműveltség pártfogói levén, hathatósan előmozdítani igyekeznek fáradhatlan s buzgó törekvéseinket a kulturális haladás érdekében. Jelen titkári jelentésben is, mint annak több passusaiból meggyőződhetik a tisztelt választmány, ugyanazon érdeklődést és rokonszenvteljes pártolást jelezhetem a tudományos műveltség előmozdításának szent ügyét lelkesen felkaroló pártfogóink, tagtársaink s e déli vidéken a szellemi előhaladás támogatását szívén viselő, buzgó, lelkesült közönség részéről.

Mindezen örvendetes körülmény azt mutatja tisztelt választmány, hogy a közműveltség érdekében kifejtett buzgó s lankadatlan törekvéseinket a nagy közönség is mindinkább figyelemmel kíséri s azokat méltányolni kezdi és közelebb juttatni segédkezik társulatunkat azon nemes czélokhoz, melyekre megalakult.

Czéljaink s törekvéseink iránya ismeretes, t. választmány; míg egyrésről kutatgatjuk a mult hagyományait, hogy tanulságul szolgáljanak a jelenben, s biztos bázist képezzenek egy szebb s boldogabb jövő megalkotására nézve, addig másrésről összegyűjtjük a mult századok régiségeit, emlékeit, hogy ezek is a jelen s jövő nemzedék kulturális haladásához tanulságos példányképül szolgálhassanak.

De el is mondhatjuk önérzettel tisztelt választmány, hogy nem kerüli el egy mozzanat sem a társulat figyelmét, mely lételünk kitűzött czéljai körébe vág. Igy legközelebb nagyérdemű elnökünk Ormós Zsigmond főispán ur ő

méltósága egy meleg hangon irt felhívást intézett Temes vármegye, Temesvár szab. kir. városhoz és a vidék központi törvényhatóságaihoz azon czélból, hogy a „Temesi kerület“ nevezete alatt ismert országrész, t. i. vidékünk Dél-magyarország törvényhatósági s közigazgatási szerveztetésének 100-ik évfordulója a jövő 1879-ik évben Temesvárott, mint a vidék geographiai központján megünnepeltessek, mely jubiläum hogy nagyszerü leend, a minden irányban mutatkozó érdekeltségéből is eléggé sejtünk lehet.

Társulatunk belkörülményeit érdeklőleg a következőket is van szerencsém jelentetni.

I. Január havi választmányi ülésünk hivatalos iratait a begyült adományokkal együtt illető helyeikre eltettem s a társulati „Értesítő“ is megjelent, mely a negyedik évfolyam I. füzetét képezi. Továbbá foganatosítottak a legutóbbi választmányi ülés határozatai s megküldettek az elnöki köszönetnyilvánítások Bay Ilona, Cserey Jánosné és báró Lo-Presti Henrika urnóknak a társulatot kitüntető kegynyilvánításaiért, s egyuttal bemutatom a mult gyűlésen titkári jelentésemben felemlített arcfényképét a rámai hősnak, mely báró Lo-Presti Henrika ő nagyméltóságának ajándéka. Végül eljárám azon kiküldetésben is, melynek tárgyát a Marossfy-féle könyvtár megvizsgálása képezte s eljárásom eredményéről a jelentést a mai gyűlés folyamában fogom előterjeszteni.

II. A társulati muzeum részére a következő adományok érkeztek be:

1) Dr. Szentkláray Jenő érdemteljes tagtársunk, a nemcsak ezen társulat körében, de országosan a tudós világ előtt is nagy figyelmet gerjesztett borjasi kutatásainak kiegészítéseül beküldött hozzám két darab kőszekeretzét s 3 darab római érmet azon kijelentéssel, hogy azok a társulati muzeumban, a már általa adományozott többi borjasi őskori emlékekhez csatolva, helyeztessenek el. Az adomány, tisztelt választmány, a kitünő tagtárs és szakférfiu újabb osztatlan s állandó érdeklődéseinek képezi tanujelét társulatunk iránt. A kőszekeretzek a borjasi kőkorszaki telepben találtattak 1877. október havában, az érme is ugyanakkor, nem nagy távolságra a hires őskori teleptől azon partmagaslaton, melynek aljában egykoron a Tisza medre folyt, hol hajdanta az ősi Borjas lakossága a törökök elől menekülve, sirját találta.

2) Rádl Gusztáv bányabirtokos ur Bogsánból küldött dr. Kuhn Lajos természettudományi társulati titkár ur közvetítésével 16 darab ezüst érmet, melyek közül 14 darab Lengyelország XVI. és XVII. századi érmeit, 2 darab pedig Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1626-ban vert ezüst pénzeit képviselik. A pénzek lelhelye Bogsánbánya.

III. Könyvtárunk gyarapítására a következő adományozások érkeztek:

a) Bay Ilona urnó s alapító tag kedveskedett Horváth Mihály nagynevű történészünk legújabbán megjelent ily czimü érdekes művével: „A kereszténység első százada Magyarországon.“ Az ajándék a régi pergamentkötésekhez hasonló diszkötéssel bir, mely antikszerü czifrázatokkal van diszitve s dus aranyozással ellátva.

b) Cserey Jánosné urnó, kinek irántunk tanusított becses részvétéről már a mult választmányi ülésünkön megemlékeztem általánosságban, ajándékozott 36 kötet különféle tudományágat képviselő régi könyvet, melyek a következők:

1) Görög-latin szövegü régi biblia, elől hátul csonka, de a betük s kiállításból következtetve a XVI. századbéli kiadás.

2) Baróczi Sándor: Kassandra. Pest 1793. 2 kötet.

- 3) Rousseau: Párbeszédék. 1782. Francia mü. 1 k.
- 4) Decretum Tripartitum Regni Hungariae. Claudiopoli 1762. 1 kötet.
- 5) Quinti Horatii Flacci Opera. 1 k.
- 6) Segédkönyv a deákul tanuló magyarnak könnyebbségére. Pest 1844. 1 k.
- 7) Philosophia. Göröz 1747. 1 k. Czimplapja nincs.
- 8) Schwaben Joachim: Magazin für Kinder. Lipcse 1772. képes kiadás. 1 k.
- 9) Iklandi Filep József: Törvénybeli gyakorlás, vagy erdélyi ügyfolyások. Maros Vásárhely 1831. 1 k.
- 10) Gróf Verri Sándor: Római éjszakák. Olaszból fordította Felfalusi Kováts Antal. Kolozsvár 1823. 1 k.
- 11) Erster Unterricht im Lesenlernen der deutschen und lateinischen Sprache. Zum Gebrauche der Schulen in der Burzenland. Kronstadt 1828. 1 k.
- 12) Magyar-német-latin szótár. 1 k. Czimplapja nincs.
- 13) K. Boér Sándor: Bárkláj Árgénisse. Kolozsvár és Szeben 1792. 1 k.
- 14) Instructio pro tabula regia judiciaria transylvanica. Cibinii 1767. Czimplapja nincs. 1 k.
- 15) Kibédi Péterfy Károly: Filozofusok és Filozofia históriája. Maros-Vásárhely 1833. 1 k.
- 16) A deáknyelv mennyire szükséges voltáról kiadott kérdésre való felelet. 1 k. Czimplapja nincs.
- 17) Zenker F. G.: Nicht mehr als sechs Schüsseln. Ein Kochbuch. Wien. 1820. 1 k.
- 18) Breviarium juris Transsylvanici. Szeben 1791. 1 k. Czimplapja nincs.
- 19) Nagy-Ajtai Cserey József: A magyar beszédnek példái. Szeben 1791. 1 k.
- 20) Az erdélyi nagy fejedelemség rendeinek névsora 1848-ban. Kolozsvár. 1 füzet.
- 21) Syntagma juris Hungarici. Claudiopoli 1741.
- 22) Eder Josephus Carolus: Breviarium juris Transsylvanici. Szeben 1800. 1 k. A 18. szám alattival ugyanazon mü.
- 23) Cornelius Nepos. 1742. 1 k.
- 24) Syntaxis ornata. Czimplapja nincs. 1 k.
- 25) Mária Terézia intézkedései az erdélyi kormánysszékre nézve. Czimplapja nincs. Latin mü 1777.

Ezen kívül Csereyné urnő 6 nagysága adományozott még 1 kötet német evangéliumos könyvet (czimplapja nincs) 4 kötet német iskolai tankönyvet; 2 kötetke német imakönyvet, az egyiknek czimplapja nincs; s 3 kis kötetecske régi latin imádságos könyvet. Végre irattárunk gyarapítására ajándékozott 9 darab régibb s újabb halotti gyászjelentést s emlékbeszédet, továbbá az 1834-iki kolozsvári országgyűlés egyik ülésének jegyzőkönyvi kivonatát s bankó-gyűjteményünk növelésére 5 darab Kossuth bankjegyet.

Ezen előterjesztések képezik tisztelt választmány titkári jelentésemet azon társulati ügyeket tekintve, melyek utolsó választmányi ülésünk óta a társulatot érdeklőleg felmerültek.

* * *

A titkári jelentés tudomásul vétetvén, mindazoknak, kik a társulati muzeum gyarapítására adományaikkal befolytak s a társulat iránt megemlékezés és elismeréssel viseltettek, nevezetesen dr. Szentklára y Jenő s Rád I Gusztáv

uraknak, a beküldött adományokért jegyzőkönyvileg nyilvánított elismerés és hálás köszönet. A begyült adományokat a választmány titkár gondozására bizta s illetékes helyeikre eltétetni rendelte.

Erre Ódor Samu társulati pénztárnok ur adta elő jelentését a társulati pénztár állásáról; mely jelentés alapján kitünt, hogy az időközben felmerült társulati szükségletekre történt kiadások levonásával 935 frt 63 kr. készpénz szolgál a folyó kiadások fedezésére, a társulat javára kamatozó 1355 frt 5 kr. tartaléktőke alapon kívül. A pénztárnok ur jelentése örvendetesen s eljenzések között tudomásul vétetvén, a választmány elnök ő méltóságának indítványára azon határozatot hozta, hogy a folyó kiadások fedezésére szánt összegből, miként az más hasonló társulatoknál is történni szokott, — egy rész tő késittessék s az alapítványi összeghez csatoltatván, a jelenlegi 1355 frt 5 kr. összeg 1500 frtra egészittessék ki.

Következett Ivánfi Ede választmányi tagurnak ily című értekezése: „Uti jegyzetek;“ mely értekezésében szerző élénk, változatos modorban s vonzó nyelvezettel leírja mindazon tapasztalatait, melyeket a mult 1877. évi szünidei kirándulása alkalmával tett különösen a haza nyugati részében s az osztrák örökös tartományokban. Értekezésének felolvasott részlete Grácz ismeretetésével végződött s keretébe felölelte mindazon nevezetességeket, melyek a hazában s külföldön a történelem, az archaeologia s iparmű-történelmi téren mint említésre méltók felmerültek. A választmány s a jelen volt díszes hallgatóság a derék s fáradhatlan értekezőt élénken megéljenzette s érdekes értekezésének folytatására a legközelebbi választmányi ülés alkalmára melegen felkérte.

Ezután Miletz János titkár adta elő jelentését azon kiküldetéséről, mely a mult január havi választmányi ülés alkalmával történt a Marosssy Francziska urnó által a társulatnak megvásárlás végett felajánlott könyvtár megvizsgálása tárgyában. Ezen jelentés folytán kitünt, hogy a könyvtár, eltekintve a több mint 100 kötet s füzet ügyvédi, politikai s statisztikai irányu s utazási leírásokat tárgyaló művektől, melyek megjegyzendő inkább kötve s igen csinos állapotban vannak fentartva, — számos régészeti, történelmi és szép-irodalmi olyan műveket is tartalmaz, melyek a könyvtár ezen utóbbi részének megvásárlását, ha a társulat jutányosan hozzá juthat, nagyon kívánatossá teszik: miért is előadó indítványozza, hogy küldessék ki egy három vagy négy tagból álló bizottság a könyvek újbóli átvizsgálása s felbecslése végett, hogy mielőbb megtétessék a tulajdonos urnónek a vételár-ajánlat a kiválasztandó könyvek értéke s mennyisége szerint. A választmány az ajánlatot s indítványt némi eszmecsere után, melyben különösen Ardeleán György, s Ivánfi Ede választmányi tag urak vettek részt egész terjedelemben magáévá tevén a könyvtár újabb megvizsgálása végett Rácz Athanáz kir. tanácsos s alelnök ur elnöklete alatt Ardeleán György, Ivánfi Ede választmányi tag urakat s Miletz János titkárt küldé ki oly kijelentéssel, hogy megállapodásuk eredményéről a legközelebbi választmányi ülésen véleményes előterjesztést tegyenek.

Több tárgy nem levén, az ülés véget ért.

Régi iratok ismertetése. Miletz Jánostól.

V.

Szakál Ferencz gunyverse 1673-ból.

II. közlés.

Midőn ezen gunyvers első részletét közlém már említettem, hogy annak éle az erdélyi ügyek magas intéző körei s az akkori főurak ellen van intézve; a gunyvers szerzője bizonyos Szakál Ferencz volt, kit az első közlés alkalmával megnevezni elmulasztván, a hiányt utólagosan pótolom.

Ad Principissam D. Clementissimam Annam Bornemisza.

Kegyelmes asszonyom fonók varrókhoz láss,
Nem asszonyok tiszti ország-gubernálás,
Commissió által való parancsolás,
De fejtérselédhez (igy) való igazgatás.

De hogy férfiaknak tisztibe is hágtál,
Sok féle dolgokban sokat parancsoltál,
Alkalmatosságot írásomra adtál,
Meg bocsáss ha azzal tölem megbántáttál.

Sok helyen kecskéket vettél kertészeknek,
Tisztet méltóságot pénzen adsz ezeknek,
Részét neked adják, részét erszényeknek,
Instructiót is tudsz adnia ezeknek.

Szegénységen hogy ha bitangot vonhatnak,
Harmadát ő ládájokba takarítanak,
Két részt pediglen a tárházadhoz adnak,
Ha így lesznek hívek, tisztet sokan birnak.

Tisztek is már teszik az bányáshelyeken,
Aranyas, ezüstös és kincses helyeken,
Az holott tilalom vagyon az félelmen,
Álnokságot szerez az bitang szerzemény.

Aranyat, ezüstöt és kincset ad annak,
Kit csalárdok közül szerzett faktorának,
Eredj, így szól: Vidd ezt az pénzt az jámbornak,
Add néki, precalója lesz mindnyájunknak.

Megcsalnak itt sokat itt az hopezihérek,
Mindjárt jelen vannak, készen sok ledérek,
Fogják, tánczoltatják, kifacsarják pénzek,
Oh az ám látod-e? mely istentelenek!

Az ilyen bitang pénzt, mikor oda vitték,
Vigan nagy örömmel meg is beszéllették,
Kedvesen szemeik az ilyen pénzt nézték,
Kezeik(et) pediglen ládába rejtették.

Miért nem ölod meg az ily keresőket?
Hamis keresettel csalárdul élöket!
Ilyen álnoksággal molyos pénzt gyűjtöket,
Ilyen gazdagságban gyönyörködtetöket.

Az ilyen szolgálkat Dávid mind el üzte,
Az megbüntetésre egyig összefüzte,
Százegy zsoltárban ő fogadásba tette:
Gonosz, álnok latrot, hogy nem szenvednéje (igy).

Kegyelmes asszonyom fősvénységet hagy el,
Maradékod nincs, pénzt ne rakj öszve éllel;
Szegény nyomorultat, ne eressz durderrel,
Hogy ne végy együtt részt, amaz Jezabellel.

Ad Joannem Bethlen cancellarium ¹⁾.

Az cancellarius igen esztergárol,
Krisztus tanitványit elméje mészárol,
Az mennyei jókat azoktól ócsárol,
Hogy abban része nincs, mástól azt is károl (igy).

Az apja nálánál jobb utat követett,
Kit jó méltóságért régen által lépett,
Amaz Lucziferrel égből levettetett,
Kiért ő is sokat pokolba vezetett.

Ad Paulum Béli. ²⁾

Palkó! bár örökké laktál volna Bélien,
Hogy sem amaz pénzes székelyeknek földén,
Bár Tatárországban laknál tenger szélén,
Ne láttalak volna soha laktam földén.

---

¹⁾ Bethlen János a Balázs ágból, fia volt Bethlen Farkas és Sükösi Annának. János született 1613-ban s Barcsai, Kemény és Apafi fejedelmek alatt kanczellár, Fejér vármegye főispánja és Udvarhelyszék főkirálybírája volt. Leirta kora történetét latinul s utódainak igen szép vagyont hagyott hátra. Meghalt 1678. február 28-án vizkorságban.

²⁾ Béli Pál, a háromszéki Uzonból származó ős székely Béli család egyik legnagyobb s legkiválóbb alakja, Béli Kelemen s Bánfi Zsuzsától született. Történelmünk lapjai kevés ily, hozzá hasonló, önfeláldozó s önérdékét feledő honfit s hőst képesek felmutatni. Midőn I. Apafi Mihály ellen fejedelmül felléptették, maga küldte haza a védelmére fegyvert fogott harczkész székelyeket s a trón helyett az örökös börtönt választá, hogy hazáját a polgár háboru és idegen beavatkozás dulásaitól megmentse. Meghalt Konstantinápolyban a Jedikula, vagy is héttornyu vár börtönében, hol önkezevel a falba vésett neve még ma is olvasható. — Szakál Ferencz a gunyvers írója, mint a fent közlött versek is mutatják, szintén a nagy hazafi ellenségei közé tartozott, mert különben ily hangon s modorban nem irt volna azon nagy emberéről Erdélynek, ki fedhetlen jelleme s tetteinek nagyságával bizonyitá be leginkább a gunyvers írója állításainak valótlanlanságát.

Sok székelly siratott, de nem jóságodért,
Magyar, szász és oláh, kegyetlenségédért,
Jobb apáden szántat ördög ily dologért,
Rajtad boronálnak, jövődőben azért.

Ad Paulum Haller.¹⁾

Fejéregyház²⁾ majdan elpusztul Haller Pál,
Az eszes embernek szive bal felől áll,
Azt ballom hogy néked szintén jobb felől áll,
Sok kegyetlenkedő eszközt elméd talál.

Jobbágyid megunták az széna takarást,
Szenvednek biráktól sok kemény pálcázást,
Még az gyermekeken is láttam itt békózást
Istentől ilyekért, ne várj te áldomást.

Ad Joannem Haller.³⁾

Fundáld vizek között Szent-Pált János Hallér, (igy)
Meggölkezik⁴⁾ ha sok, ládában az tallér,
Mennyi jobbágyod van, annyi a sok pallér,
Még is méltóságod csak fősvénység azér(t)

VI.

Károlyi Sándor tábornok levelei.

Az alább közölt négy levél a II. Rákóczy Ferencz vezérlete alatt a mult század elején kitört belmozgalmak s hadjáratok alatt kiváló szerepet játszott Károlyi Sándor tábornoktól származik s mindannyi Geréb József kapitányhoz van intézve s beltartalmukat tekintve leginkább katonai ügyek- s intézkedésekre vonatkoznak. A leveleket lemásolás végett Vasady Gyula ur, a székelly-muzeum öre volt szives hozzám elküldeni s ezek a következők:

1.

Szolgálók kegyelmednek!

Kegyelmed 4. Praesentis költ levelét veszem, melyből Informatióját értem, elfogott katonáiról kegyelmednek alá mentemben tészek Dispositiót. Az mely katona tiszték Patensem mellett voltak exmissusok kegyelmed seregének sza-

¹⁾ Haller Pál, Apafi korában tekintélyes szerepet vitt, 1656-ban tartá lakodalmát Bunban Bethlen Borbálával, Bethlen Miklós nővérével. Meghalt utód nélkül 1685-ben.

²⁾ Fejéregyháza Segesvár közelében fekszik a Haller család érdekes régi kastélyával, melyet Haller Péter építtetett még 1553-ban. Itt történt 1849-ben azon csata is, melyben Petőfi nagy költőnk halálát lelte.

³⁾ Haller János, Pál testvére, eszes és gazdag ember. A nagy Beldi Pállal Apafi ellen szövetkezett s elfogatván Fogarasba zárták, hol az ismeretes „Hármas Istória“ című munka irásával tölté fogsága idejét. Neje volt Kornis Katalin, meghalt Szent-Pálon 1696-ban.

⁴⁾ Meggölkezik, megfiadzik helyett.

porittására, mind eddig sem tudhatom volt-e valami benne vagy sem. Ezzel Istennek ajánlom kegyelmedet s maradok

Kegyelmed

Jóakaró szolgálja

Károlyi Sándor m. k.

É. ujjár 25. Április 1710.

(Legalul ez van írva: Geréb József urnak.)

Külczim: Nemzetes vitézlő Geréb József kapitány jóakarómnak ő Ke-
gyelmének Ocsva¹⁾).

2.

Adjon Isten minden jót Kdnek!

Vevén ezen leveletem az transmittált Passus mellett, azonnal Csulák nevü hadnagyát paripás és fegyveres jó tizenkét katonával expedálja az kótai²⁾ puszta, az ottan csapongó, kóborló s Haza szolgálatját kerülő tolvaj katonáknak persecutiójára; kiket is öljenek, vágjanak szabadosan; az mit tőlük nyerne senki el nem veszi, kezeknél marad; ha kiket pedig (így) elfoghatnak, kemény büntetéseknek elvételére kezemhez hozzák. Ezzel éltesse Isten kedgt s maradok

Kegyelmed

Jóakarója

Károlyi Sándor.

Ocsva, 30. máj. 1710.

Külczim: Ugyanaz mint az elsőnél azzal a különbséggel, hogy ennek rendeltetési helye Mada³⁾).

3.

Szolgálok Kegyelmednek!

Tekintetes és Nagyságos Perényi Miklós Brigadéros és egri Commendans Uramtól informáltatom, hogy az mely két Egri sereg eddig volt ő kgyme directiója alatt, azokat Mgos Fő Generalis és Locumtenens gróf Bercsenyi Miklós uram ő Excellentiája avocalta, nincs kívül csak az vár szükségére kívántató muneralekat⁴⁾ (így) is compellaltatni, annyival inkább az ellenség felé excursiókat tétetni. Azért kegyelmed seregét említett Commendans ur dispositiója alá rendelem, Kegyelmed alatta valóival együtt igyekezzék mindenkben szavainak obtemperálni és dispositióitól függeni. Interventiója iránt kegyelmednek nem lészen fogyatkozási, Committálván Darvas Ferencz provincialis Commissarius urnak. Azonban kgymed Companiája még mennyi flinta hijjával vagyon, arról is

¹⁾ Ocsva, falu Szathmár vármegyében a Kraszna és Szamos összefolyásánál a Tiszától nem messze.

²⁾ Kót, kóti, pusztá Bihar vármegyében.

³⁾ Mada, Kis-Mada, fekszik Szathmár vármegye határán Nagy-Mada közelében, mely mezőváros már Szabolcs megyéhez tartozik.

⁴⁾ Muneralekat az az szolgálatokat, tisztségeket.

informáljon, reményilem edgyünnét is másunnét is, kipótolhatom. Ezzel maradok

Kegyelmednek

Jóakarója
Károlyi Sándor s. k.

Lőrinczi Tábor,¹⁾ 9. Aug. 1710.
(Legalul írva: Geréb József urnak.)

Külczim: Nemzetes Vitézlő Geréb József kapitány jóakarómnak ő Ke-
gyelmének Eger.

4.

Károlyi Sándor Geréb Józsefet Szathmár alá rendeli.

Praesentibus intimáltatik Nemzetes Vitézlő Geréb József kapitány uramnak, az mint Olcsván létemben is megmondottam vala, hogy ezen Orderem vételével az maga mellett levő Volentérekkel s ugy katonasággal egyetemben Szakmár-hoz jöjjön; ha élésse (élelme) nem volna kegyelmeteknek, elhagyván bizonyos Commenciósakat, két hétre valót hajtasson elő, különben sem cselekedvén. Actum Károly²⁾ die 22. Április 1711.

Felséges urunk Hadainak
mezei Marschallus Generálissa

Károlyi Sándor s. k.

(Legalul írva: Geréb József urnak.)

Külczim: Mint az előbbi leveleknél azon különbséggel, hogy itt a czim-
zett hely Járm³⁾.

Néhány szó az „Archaeologiai Értesítő“ egy bírálatához.

Az „Archaeologiai Értesítő“ f. é. III. füzetében a délmagyaror-
szági „Történelmi és régészeti Értesítő“ IV. évfolyam I. füzeté van
bonczkés alá véve s a füzet tartalma nem felel meg a (— c — o alatt lappangó)
bíráló épen nem nagy igényű várakozásainak. Bíráló a füzet két nagyobb
cikkét compilációnak nevezi s a „Tárcza“ közleményei bár érdekesek, de
azért szerinte semmi közük sincs a délvidékhez, mert gyümölcsözőbb volna temesi,
krassói, torontáli dolgokat közölni stb.

Ezekben összpontosul a jóakaratu (!) bírálat, melyre nézve röviden csak
annyit jegyzünk meg, hogy azon bíráló urak ott fenn a fővárosban, kik tal-
puktól fogva nyakukig elhalmozva vannak feldolgozandó anyaggal, a vidéki
társulatok kiadványai s az ilyes társulatok önfeláldozó munkás tagjai iránt

¹⁾ Lőrinczi, pusztá Nógrád vármegyében Vadkert közelében, a Vác és Balassa-
Gyarmat közötti országutban. Károlyi stratégiai feladata ekkor itt az volt, hogy a köz-
lekedést Érsekujvárral fentartsa.

²⁾ Károly, azaz Nagy-Károly Szathmár vármegyében. Ezen levél egyike azoknak,
melyek a Rákóczy-féle hadtestek összevonására Szathmár körül, Károlyi által kibocsa-
tattak, mert kevéssel előzőleg a május 1-én kihirdetett szathmári béke előtt kelt.

³⁾ Járm, falu Szathmár vármegyében, Máté Szalkától éjszak-nyugatra nem nagy
távolságban.

kissé méltányosabbak lehetnének, tekintettel azon nehézségekre, melyekkel a vidéken megküzdeni kell, s a melyekről a fővárosba cseppent kritikus uraknak ugy szólván fogalmuk sincs. A mi a compilatiót illeti; ezen állítás felett csak mosolyognunk lehet, mert ha ez állna, akkor: hogy egyebet ne mondjunk, az „Archaeologiai Értesítő“ által közölt „Uti jegyzetek“ is a bíráló állítása értelmében compilatio lenne, mert már azon anyagot mások is leírták, — mit azonban józanon senki sem állithat; arra pedig fogadni mernénk, hogy bíráló előtt, bár a főváros kényelmei között él, a compilált cikkeknek még csak tizedrésze sem volt ismeretes, jóllehet a legfitymálobb nyilatkozatokkal critizálja azokat. Egy társulatnak a vidéken mindig oda kell hatnia, hogy a tagok ismeretét bővítse különösen a hatásköréhez tartozó vidéken s a társulati kiadványoknak is ily szellemben kell hatni s közreműködni s ez okból a vidéki társulatok kiadványaiban közölt értekezések nem a fővárosi szaktudósok, hanem a vidéki tagok ismeretkörüének bővítése tekintetéből vannak írva s közölve.

Arra nézve pedig, hogy a „Történelmi és régészeti Értesítő“ nem csupán délvidéki dolgokat közöl azt jegyezzük meg, hogy így van már ez négy év óta s igen csodálatos, hogy bíráló még csak most veszi észre, jóllehet a szerkesztő titkár által minden évben hangsúlyoztatik az előszóban az, hogy az „Értesítő“-ben a helyi vagy vidéki érdekű eseményeken kívül röviden országos vagy külföldi nevezetesebb s érdekesebb történelmi és régészeti tárgyak is közöltenek; mert csak is ezen uton tudhatják meg a társulat tagjai a nevezetesebb történelmi és régészeti eseményeket, miután a fővárosi szakközlönyök igen kevésnek járnak? No de ezen állításon sem csodálkozunk! hiszen bíráló maga bevallja, hogy füzetünket rosszul szokta felvagdósni.

Végül bíráló urat arra kérjük, hogy jövőben a vidéki egyletek s társulatok működési körének s kiadványainak megítélésénél vegye mindig figyelembe azon nehézségeket, melyekkel a provincián, mint mondani szokás, minden lépten nyomon küzdeni kell s ha így a méltányosság határai között, miután szerencsésebb körülmények közé jutván, a tudomány egy vagy más ágában nagyobb ismeret-kört szerezhetett magának, felfedi hiányainkat, az ily jóakaratra mindig csak örülni fogunk s azt hálával fogadjuk, mert elnézést nem, csak méltánylatot kérünk.

—z.—s.¹⁾

---

¹⁾ Több társulati tag kérelmére közöljük ezen választ, bár nézetünk szerint czélszerűbb lett volna az „Archaeologiai Értesítő“ bírálatát válasz nélkül hagyva átadni a felelősenységnek. Nem jó s nem czélszerű mindjárt minden kicsinységért érzékenykedni. Különben is a bírálat reánk vonatkozik leginkább, a legjobb akarat- s törekvéssel irt értekezésünkért s nem a társulatra.

Egyveleg.

— A délmagyarországi megyék százados emlékünnepe iránt, melyet megyénk derek főispánja s társulatunk nagy érdemű elnöke Ormós Zsigmond ő méltósága kezdeményezett, a déli részeken minden felé örvendetes érdeklődés mutatkozik. Így Torontál vármegye kitünő s szakfériakból alakítá meg azon küldöttséget, melynek feladata leendő a temesvármegyeiekkel együttesen megállapítani az ezen ország-rész lakosaira kétségen kívül nagy fontosságú ünnepély megtartásának módjait. A torontáli küldöttség május havában fog Thurn-Taxis Egon herczeg elnöklete alatt Temesvárra jönni s a küldöttség tagjaiul a következő urak küldetnek ki, u. m.: gr. Csekonits Endre, Balás Frigyes országgyűlési képviselő s a „Torontál“ című lap szerkesztője; dr. Szentkláray Jenő az „Adattár“ szerkesztője s vidékünk hírneves írója; ittebei Kiss Miklós, Babics József, Tallián Béla, Trifunác Mladen, Kiss Elemér, Szávits Döme, Wolsinger Izidor, Rónay Jenő, Várnay Imre és Mesterovics Pál.

— A délmagyarországi megyék műveltségi viszonyai s kulturális haladására vonatkozó s a déli megyék e tekintetbeni fejlődését tartalmazó tudományos mű megírása általános óhaj tárgyát képezi vidékünk s városunk szépért s jóért lelkesülő közönségénél s különösen igen kívánatos s alkalomszerű lenne ily mű megírása a jövő évi százados emlékünnepe alkalmára. Mint értesültünk egy ily mű megírására dr. Szentkláray Jenő derek tudósunk s tagtársunk, hajlandó is vállalkozni, ha vállalata eleve biztosítást nyer, min kétkednünk, tekintve a közóhajt, nem is lehet; arra nézve pedig, hogy a tudós szerző által alkotandó mű kielégítendő ugy a tudomány mint a nagy olvasó közönség embereinek igényeit, a kitünő képzettségű férfiu s tudományos író neve teljes biztosítékot s kezességet nyujt.

— A biharmegyei régészeti, történelmi és iparműtörténelmi kiállítás april hó 22-én nyitattott meg Nagyváradon igen fényes közönség jelenlétében; a megnyitó beszédet b. Döry József főispán ur tartá. A vendégek között láthatók voltak: Ormós Zsigmond temesmegyei főispán ur, mint társulatunk képviselője; továbbá Pulszky Ferencz, Hunfalvy János, Finály Henrik, Pulszky Károly, Szél Farkas, Gervay Mihály stb. A megnyitási ünnepély alkalmából dr. Fraknoi Vilmos tudósunk s nagyváradai kanonok ur egy kitünő gonddal irt méltatást olvasott fel Zerednai Vitéz János nagyváradai püspökről. Szorgalmas kutatásról tett e felolvasás tanúságot s érdeklő hallgatta végig mindenki. Az egész felolvasást egy külön füzetben a Bihar megyei régészeti egyesület fogja kiadni. A kiállítás a legfényesebben sikerült, már az első két nap a bevétel jóval meghaladta a 200 frtot. A tömegesebb kiállítók a következő egyesületek, társulatok, intézetek s magánosok voltak: A Bihar vármegyei régészeti és történelmi egyesület; a latin és görög szertartásu nagyváradai kaptalan; az országos műiparmúzeum (érdekes szövevtárgyakat); özvegy Vertán Andrásné urnó; báró Gerliczy Félix; Des Echerolles-Kruspér Sándor; Bucsis Zsigmond; Szabolcs-megyei múzeum; a magyar nemzeti múzeum; a békés megyei művelődés-történelmi egyesület; a debreczeni főiskolai könyvtár és múzeum; a gödöllői múzeum; a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat kiállítása vas nyílscsucs gyűjtemény, sarkantyuk, fibulák, vassisak, lándzsa, buzogány, ezüstnyelű kés, régi pisztoly, arannyal kihimzett fehér selyem papucs, virágos diszítésű régi edények. — Kiállítók voltak még továbbá az erdélyi múzeum és Huzella. Ez utóbbi igen érdekes japáni, kínai és kelet-indiai tárgyakat állított ki. Kívánatos volna, hogy mi is mielőbb, különösen igen alkalomszerű lenne a jövő évi százados emlékünnepe — ha nem is ily

fényesen sikerült, de a nagyvárival hason irányu iparműtörténelmi kiállítást rendeznénk s bizton remélhetjük, hogy ha a kezdeményezést a minden szépért-jóért lelkesülő nagyrődemű elnökünk Ormós Zsigmond ő méltósága kezébe veendi, törekvéseinket a legszebb siker koronázza. Adja Isten hogy úgy legyen!

— A délmagyarországi történelmi s régészeti társulat ünnepélyes közgyűlése május hó 23-án csütörtökön d. e. 10 órakor fog megtartatni a vármegyeház nagy termében, mely alkalommal Ormós Zsigmond elnök ő mltga Viminaci um régi nevezetességeit, Boleszny Antal vál. tagtárs ur pedig gr. Széchenyi István, a legnagyobb magyar eddig ismeretlen leveleit a 30-as évekből, — fogják ismertetni. Annak idejében a társulati tagok részére nyomtatott meghívók is fognak küldetni s reméljük, hogy minél tömegesebb megjelenésükkel a közgyűlés ünnepélyességét emelni s a társulati életet élénkíteni fogják.

— Kagyló nyakék s ő s urnadarabok. Braila Illés főreáltanodai tanuló több darab átfurt kagylócskát, milyenek hajdanta a nők nyakékességüil szolgáltak, ajándékozott. Az ajándék lelhelye Billét Torontál vármegye, hol a falu közelében a tégláégetéshez szükséges föld hordása alkalmával találtatott. Továbbá Diakonovits Aurél szintén főreáltanodai tanuló több régi urna darabot s töredéket ajánlott fel a társulatnak, melyek Bogsánbánya közelében egy csekélyebb magasságu hegytetőn ásattak ki. A hegyen egy őskori telep kétségtelen nyomai mutatkoznak s ismertetését bővebben „Krassó vármegye történelmi és régészeti emlékei“ leírásánál közlém. L. „Történelmi és régészeti Értesítő“ IV. k. 3. l.

— Ujabb borjasi kőkori emlékek. Dr. Szentkláray Jenő érdemteljes tagtársunk borjasi kutatásainak kiegészítéseül ujabbán két darab kőszekerczét ajándékozott. Az ajándék a már általa régebben adományozott többi borjasi őskori emlékekhez csatoltattak, s a muzeumban vannak elhelyezve.

— Kevei (Kubini) régiségek. Az Al-Duna melletti Keve n Temes vármegyében a régi Keve vára földmagaslatának leomlásakor különböző időben a leomlott földtömeg között a következő régi tárgyak találtattak: Vas csoroszlya, kaszatöredék, vas buzogánygomb, lópatkó, vas sarkantyú, négy darab agyag s égetett átfurt karika, mely a régészek előtt „orsófej“ név alatt ismeretes; hosszában átlukasztott, megkövesült csontdarab, agyag kanál-töredék, vas puskacső, téglá-töredék homoru ékítéssel. Mindezen tárgyak jelenleg a délmagyarországi régészeti muzeumban vannak elhelyezve.

— Régészeti muzeum Szarvason. Mint a „Szarvasi Ujság“ f. é. 18-ik számában olvassuk több régészet kedvelő lelkes tudománybarát Szarvason egy helyi régészeti muzeum alapítását határozta el. Ezen helyi muzeum alapját azon tetemes számra rugó régészeti leletek fogják képezni, melyek a város környékén egyesek által gyűjtettek. Eddig már Pokorny László, Sipos Soma és Sarlay János ajánlák fel e célra magángyűjteményeiket. Az eddigi tárgyak tulnyomólag barbár-koraiak; az ajándékok között egy teljesen rendezett, mindegy 600 darabból álló pénzgyűjtemény is van. Megjegyzendő, hogy a muzeumot alapító magán társaság a gyűjteményt a város valamelyik középületében óhajtaná elhelyezni s ez okból a városi képviselő-testületet fogja felkérni, hogy a mult idők s a művelődési viszonyok ezen maradványai- s emlékeinek megőrzése céljából alkalmas helyiséget engedjen át, azok célirányos elhelyezhetése végett. A nemes cél reménylenünk engedi, hogy Szarvas város derék képviselő-testülete nem fog visszariadni az áldozatkészségtől akkor: midőn közműveltségünk tekintetében ily fontos tényezőről van szó és egyuttal szívünkől gratulálunk a derék, nemesen érző kezdeményezőknek.

Fölszólítás!

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat helybeli s vidéki tagjai **sürgősen** felkérletnek, hogy **5 frt tagdíjilletményüket** az előző évekre s a folyó **1877—8.** egyleti évre **mielőbb** lefizetni sziveskedjenek. Különösen figyelmeztetnek azon hátrálékosak, kik két vagy már több év óta sem rótták le illetményeiket, hogy május hó végeig kötelezettségeiknek annál bizonyosabban eleget tegyenek, mert ellenkező esetben **f. é. május hó 31-ike után birói uton fognak a hátrálékos tagdíjak behajtatni.** A tagdíjak alulirt társulati pénztárnokhoz Temesvár, belváros megyeház, küldendők.

Temesvárrott, 1878. ápril 30.

Odor Samu.

t. pénztárnok.

Előfizetési felhívás
a
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESSITŐ
1878-ik évi folyamára.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történelmekedvelő honfi vagy honleány, 100 frt alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíjilletéssel, ha belépési szándékukat kijelentik Ormós Zsigmond elnök ö méltóságánál, vagy Miletz János titkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed, de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nemtagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1878. ápril 15.

Miletz János,
titkár.

~~~~~

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű kölemények, reclamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések a szerkesztő titkárhoz intézendők.

~~~~~

A történelmi és régészeti társulat temesvári s vidéki tagjai tisztelettel felkértenek, hogy időközben változó lakásaikat a titkári hivatalban (Temesvár, belváros, Rudolf-utca 18. sz.) a füzetek pontos kihordatása és szötküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzetek nem fognak pótoltnai.

~~~~~

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat titkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1875. I. évfolyam II. IV. füzet.
2. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1876. II. évfolyam IV. füzet
3. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam I. II. füzet.
5. Miletz János: Gizela királyné élete. 12 iv 8-ad ré. Ára 1 ft 20 kr.
6. Miletz János: Temes- és Aradvármegyék történelmi és régészeti emlékei. Ára 30 kr.
- 7) Miletz János: Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott. Ára 20 kr.
- 8) Miletz János: Temesvár hadászati jelentősége 4/4 iv. Ára 40 kr.
- 9) dr. Szentkláray Jenő: Torontáli östelepek a Tisza mentén. Ára 30 kr.
- 10) Miletz János: Torontál vármegye történelmi és régészeti emlékei. Ára 20 kr.

~~~~~

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként jan., ápr., jul., okt. hónapokban.

TÖRTÉNELMI és RÉGÉSZETI
ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

MILETZ JÁNOS,

TITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT.

IV. ÉVFOLYAM.

III. FÜZET.

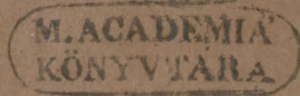
TEMESVÁROTT.
MAGYAR-FÉLE KÖNYVNYOMDA.

1878.

TARTALOM.

	Lap
Kirándulás Viminacium és Margum romjaihoz. Ormós Zsigmond elnöktől	101
Uti jegyzetek. Ivánfi Edétől II. közlés	120
Tárca. Rendes havi választmányi ülés 1878. márczius 27-én	134
„ Rendes havi választmányi ülés ápril 30-án	137
„ Hetedik évi közgyűlés május 23-án	140
A közgyűlés alkalmával tett indítványok.	
I. Indítvány több egyházi czím fölelevenítése tárgyában. Dr. Szent- kláray Jenőtől	155
II. Indítvány egy délmagyarországi történet-régészeti és statistikai munkalat elkészítéséről a centenarium alkalmára. Ivánfi Edétől	158
Egyveleg	161

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ

A DÉLMAGYARORSZÁGI

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

III. füzet.

1878.

Julius hó.

Kirándulás Viminacium és Margum romjaihoz.

ORMÓS ZSIGMOND ELNÖKTŐL.

Felolvastatott a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat 1878. évi május 23-ki nagygyűlésén.

I.

Mult 1877-ik év június 22-kén dolgaim Kubinba vezettek, s ez időpontot készséggel felhasználtam arra: hogy a szomszédos szerb fejedelemség classicus helyeit, Margum és Viminacium városok hajdani színhelyeit, melyek a római birodalomhoz tartozott Moesiában feküdtek, megtekintsem.

Kubin Temes megyében, a Ponjavicza és Dunavác nevű dunaág mellett, mintegy 3500 lakost számláló mezőváros. Hajdan Keve vármegye székhelye volt, és honi történelmünkben Keve, Kövi, Kovin helynevek alatt gyakrabban szerepelt.

A római korból emlékei nincsenek. Ezen korbani szerepelésének a történelemben nyomára nem akadunk és Kubinban még pénzeket sem igen találnak a római korból, melyek a vidéken mindenütt feltalálhatók.

Az újabb korban épült kubini őrház falazatába valószínűleg egy siremlék töredékes felső részét szemléljük befalazva a római korból. A kőtábla két mezőnyre van felosztva. Az egész kő magassága 1 méter és 7 cm., szélessége pedig 92.9 cm. A diszitésszerű felső mezőnyben két szárnyas nemtő, nehézkes leveles füzért tart, mely a nemtők vállain átnyulva, lefelé hajlik. A füzérköteg felett a közepén egy páva jobbra fordulva látható. Ez alatt az alsó

mezőnyt dóriai oszlopfőt mutató két oszlop szegélyezi. Az oszlopok hármas tagozatu architrvszerü gerendázatot látszanak tartani, mely a két mezőnyt egymástól elkülöníti. Ezután négy tagozatu csucs ives keretben egy alakot valószínűleg az elhunynak 39 cm. magas alakját, tógyszerü bő burkolatban, egész arczezal szemléltünk. Végre az oszlopok és csucsívek közti szöglettereket delphin-szerű alakok foglalják el. A siremlék felirata valószínűleg ezen alul következett, de ez most már hiányzik. Az egész primitivszerű dombormü. Ezen dombormü kétségtelenül római eredetü, azonban annak, ha valjon az Kubinban találtatott-e? vagy máshonnan szállítottat ezen helyre? nyomára nem jöhettem. A helybeli lakosok ez -utóbbi esetet valószínűnek tartják.

Dr. Ortva y Tivadar Margum és Contra-Margum helyfekvése czimü művében, a kulicsi romok leírása közben Marsili gróf Danubius Pannonico-Mysius czimü munkája után, egy római feliratos márvány emlékkő leírását adja, mely a kulicsi rom déli oldalának, most már teljesen bedőlt kisebb kapuja felett volt elhelyezve.

Ezen emlékkő két részből állt. Felső része figurális volt, az alsó pedig felirást mutatott, melyet Marsili után Muratori és legújabban Mommsen megmagyarázott.

Az emlékkő a helyszínéről eltűnt, hollétezése nem tudatik, s miután felső figurális részének dr. Ortva y által adott leírása a kubini őrházba befalazott római dombormüves kőnek általam adott leírásával megegyez, valószínűnek tartom, hogy a kubini őrház falán látható római emlékkő Marsili gróf idejében a kulicsi rom déloldali kapuja felett állt emlékkő felső részét tette, honnan Kubinba átszállítása könnyen megtörténhetett, miután ehhez hasonló emlékkövek még napjainkban is átszállíttatnak.

A régi magyar kor maradványaira ellenben Kubinban gyakrabban akadunk. Saját éremgyűjteményemben Zsigmond király idejéből vannak érmeim, melyek Rupp leírásában 434. sz. a. fel- említve vannak, és Hunyady Jánostól is van egy példányom, melyen a kettős kereszt a csehországi koronás oroslánál látható, ezek Kubinban találtattak.

Ezen leletek azon történelmi igazság mellett tanuskodnak: hogy Kubin honi történelmünk ezen szakában fényes korszakát élte.

A hajdani Kevevár maradványai, melyek a város déli oldalán a Ponjavicza partja mellett emelkedő dombon mai nap láthatók, még nevezeteseb emlékeit képezik az elvihartzott régi magyar időknek.

Kitűnő régészünk dr. Ortva y Tivadar, Margum és Contra-Margum hajdani helyfekvésének megismertetéséről kiadott művé-

ben¹⁾ határozottan ezt írja: nem lehet kétség benne: hogy a kubini várom helyén Contra-Margum feküdt.

Margum és Contra-Margum helyfekvése a régészek vitás kérdését képezi, mely dr. Ortvy Tivadarnak kétes magyarázatu történelmi forrásokra, valamint helyszinti észleléseire fektetett véleménye által megoldva nincsen.

Margum városa Ortvy szerint a Morava jobb partján a mostani Dobravicza felé délnek eső ugynevezett Orasje helyén volt, mely jelenleg a Morava folyam száraz medre mellett árnyas diófákkal beültetett térséget képez, s a szerb oldalon a Dunától csak fél órai távolságra fekszik.

Az épület maradványok, a kibontott szoba szép mozaik padlata, a colossalis faragott építkezési kövek, ajtó- s ablak-béletek, lépcsők és egyebek, melyeket Ortvy a helyszínén heverni látott, valamint a szembetűnt felírással nagy oltárducz kétségtelemné tesz: hogy ezen rommaradványok színhelyén hajdan Margum városa állt.

A margumi castrum s a római Duna flotilla állomás helye hasonlólag a szerb oldalon az ugynevezett kuliszi romvár helyén, a Morava folyamnak Dunába szakadásánál a balparton keresendő. Ennek meghatározásánál dr. Ortvy Tivadar véleményét szintén el kell fogadni. Így valamint Margum Civitas ugy a castrum helyének autopsia útján történt szabatos meghatározásáért a régészet dr. Ortvy urnak elismeréssel tartozik. Contra-Margumra nézve azonban véleményem szerint a dolog másként áll.

Dr. Ortvy azon állítását, hogy Contra-Margum a kubini várom helyén feküdt, régi írók kutforrásaira és autopsiára alapítja.

A »Notitia dignitatum utriusque Imperii,« mely a 4-ik század végén, vagy az 5-ik század elején jelent meg, a Justinianus korszak földírásának ezen nagyfontosságú forrása, és Priscus Rhetor ifjabb Theodozius császár követe Attila udvarához, Augusta Flavia és Constantia nevezete alatt a Duna folyam mentében erődöt említenek, mely állítólag Margum átellenében feküdt.

Azonban véleményem szerint a felhozott deductiók alapján a különböző két nevezetű Augusta Flavia és Constantia helyeknek egymással s annál kevésbé Contra-Margummal való azonossága kimutatva nincsen.

Priscus Rhetor állítja: hogy a Dunánál fekvő Margummal

---

¹⁾ Margum és Contra-Margum (Castra Augusto Flavianensia vagy Constantia) helyfekvése, források és közvetlen helybúvárlat alapján, írta dr. Ortvy Tivadar akadémiai l. tag. Budapest, 1876.

szemben a folyó másik partján állott Constantia; azonban daczára annak, hogy a Moravát nem, hanem csak a Dunát említi, mégis miután be van bizonyítva: hogy Margum a Duna és Morava folyam mellett volt elhelyezve, azon esetben is, ha Constantia azonos volt Contra-Margummal és az ókor irálybeli hiányait tekintetbe vesszük, a lehetősége fenforog annak: hogy a folyam alatt nem a Duna, hanem a Morava volt értve, és hogy e szerint Contra-Margum, a Morava balpartján lévő Margummal szemben ezen folyam jobb partján keresendő.

Mannert, kinek művei alapos forrás tanulmány által kitűnnek, a dr. Ortvy által felhasznált indokok alapján azon eredményre jutott, hogy a két név alatt különböző két erődítvény létezett, melyeknek egyike a dunai Osztrova szigeten, másika pedig az átellenes parton állt.

Kánitz, ki a Balkán félsziget hajdankorának földérintésében annyi érdemmel bír, a helyszínén tett szemlélődései után Contra-Margumot szintén nem Kevevára helyére, hanem Margummal szemben a jobb partra teszi.

Dr. Despinitz Péter kubini származásu régész, ki a vidéket régészeti szempontból több ízben és behatóan tanulmányozta, azon állítás elfogadásától, hogy Contra-Margum a kevevári dombon emelkedett, szintén határozottan idegenkedik.

De a kubini várdomb helyfekvése sem igazolja Ortvy következtetéseit.

A kubini várdomb Duna felőli része igaz oly meredekséget képez, hogy ezen oldalról megmászhatlan. Felső területe mint a vidék egyetlen magaslata a Duna két oldalán elterülő síkságra szép kilátást nyújt. A feljárt, mely észak-keleti részén a községgel összeköti, legott tájékoztatja a szemlélőt, hogy ezen helyen hajdan jelentékeny erődítmény volt.

A magaslatnak falszerűleg meredek oldalait növényzet nem borítja, hanem ezek meredeken sárgás földanyagot mutatnak s a helyet a Dunán jó távolságra jelzik.

A magaslat kopár meredeksége onnan származik, hogy a dunaárvizek hullámai a domb alját verdesik s végre alámossák, miáltal folytonos szakadást és földomlást okoznak. Ezen körülmény miatt a vársík magaslata már is jóval kisebbé lőn, mint az hajdan volt.

Ámde még mind ez nem elég arra, hogy az erődöt római eredetűnek mondjuk és hogy ezt a hajdani Contra-Margummal azonosítsuk.

Ezen magaslat nem közvetlenül a Duna folyam mellett, hanem

ettől jó félóra távolságra a Dunavác nevű dunaága és a Ponjavicza folyam találkozásánál van. A Duna tulsó partján levő Kulicsfal a hajdani Margum castrumával nem szemben, hanem ettől nyugati irányban Szendrő felé mintegy középen áll.

Már maga a helyfekvése feltűnteti, hogy ezen magaslat a Morava-torkolat s a Duna felett sem uralkodhatott. Ezeketől távolsága miatt ezt még napjainkban sem tehetné, daczára annak, hogy korunk lövegei, vízi járművei s egyéb hadászati eszközei hasonlítlanul tökéletesebbek mint a hajdani római kor evezőlapátos, tegezés és parittyás eszközei voltak.

Dr. Ortway ezen vármagaslatról állítja, hogy valóságos Contra-castruma volt Margumnak s tekintve emelkedettebb fekvését, nyilván ép oly jelentős hadi telepe volt a dácziai vidéknek, mint milyen volt maga Margum a moesiai vidékre nézve.¹⁾ Ebben igaza van Ortway urnak; csak hogy ezen állítás is mutatja, hogy a két erőd nem ugyanazon egy, hanem két uralom alatt állott, hogy egymással ellentétes örködésre és védelemre volt alkotva.

A történelem tanúsága szerint Moesiát Krisztus előtt 29 évvel Marcus Lucius Crassus hódította meg. A rómaiak ezen időtől kezdve uralkodtak a Duna jobb partján, s a bal partra vagyis Dácziaába Traján hadai csak száz egyedik évben hatottak át, melyet aztán 274-ik évben Aurelianus korában a germánok birtokoltak.

Mig tehát a rómaiak csak Moesiát vagyis a Duna jobb partját uralták, addig a Contra Margumot az innenső vagyis dácziai parton, mint idegen földön nem építhették, azután pedig, midőn mind a két part uraivá lettek Contra Margumot ezen helyen, mely a bal partot a jobb part ellen védelmezte volna, építeni felesleges volt.

A Moravának ellenben mind a két partja Moesiában nemesak a rómaiak birtokában volt, hanem ezen nagy jelentőségű folyamnak a Dunába szakadó torkolata szemben állott az ellenséges indulatu Dácziaival, melynek e szerint mind a két partja nagy valószínűséggel szintugy meg volt erősítve, mint a kisebb jelentőségű Viminacium mellett a Dunába ömlő Mlava folyam mind a két partjai hasonló indokból, a helyszínén még mai napig fenálló rommaradványok-, és magának Ortway urnak elismerése szerint is erődökkel ellátva voltak.

Ezen érvek alapján hajlandó vagyok inkább Kanitz véleményét elfogadni, ki a Contra Margum neve alatt fenállott erődöt a Morava jobb partján keresi.

---

¹⁾ Lásd Margum s Contra-Margum, írta dr. Ortway Tivadar. Budapest, 1876. 66. lap.

Azon feltevésnek, hogy Kevevára helyén hajdan Contra Margum állt, még több adat ellene szól.

Kevevára földsáncz és töltés maradványainak némi eszményies magyarázata után a római castrumok jellemzetes alapszerkezetét, a négyszöget fel lehet ugyan találni. Itt azonban a négyszög nem áll egyedül és az erődítésnek nem is főalapját képezi, mint ennek a római castrum-négyszög mai napig fenálló falaiban és a hajdani Bersovia (mai nap Zsidovin) négyszög alapfalazatában kiváló példányait szemlélhetjük; hanem a kevevári erődmaradványok közt észlelt négyszög az egésznek csak egy jelentéktelen s az előretolt sánczozat által védett része volt, míg az egésznek Marsili rajza szerint ékben végződő hosszukás négyszög alakja van, melynek nyugati oldalon egybefutó külső része a kisebb négyszöget magában foglalja. Ortvay ur rajzán pedig, melyet Keveváráról említett munkájában kiadott, az egész erődnek alakja hosszukásan kördednek van feltüntetve.

Az erődmaradványok alakja után tehát római származásra következtetést tenni nem lehet.

Kubinban ily következtetést az erődmaradványokban felfelalható építészeti anyagok, mint római korbelt téglák vagy kövek után sem lehet tenni.

Marsili állítja ugyan, hogy a kubini vár római korbelt kőmaradványai, melyeken feliratok is voltak láthatók, nagy részben Szendrő városa megalapításakor felhasználattak. Ortvay ur felemlíti, hogy a sánczok földből hánývák, de itt-ott tömör falrészletek is jelentkeznek.

Csekély faltöredéket s itt-ott téglát lehet ugyan a vár területén találni, azonban mindezek nem a római, hanem jóval később kor művei.

Kubinban római emlékeket, mint érmek, edények, kövek, vagy téglák, nem találhatni. Ha a mult időkben léteztek volna ily maradványok Kubinban, bár mennyire széthordották volna is azokat, mint ezt Marsili állítja, az egésznek mégis bizonyára szintugy ki nem aknázhatták volna, mint ezt a sok dúlás és nagymérvű pusztítások daczára például Viminacium, az ennél jelentéktelenebb bersoviai castrum és más helyekről mind elhordani képesek nem voltak.

E részben hitelt kell adnunk a helybeli értelmesek és részben illetékes lakosok előadásának, kik Ivánfi és Despinits urakkal egyetértésben Kubin vidékének római emlékekben feltűnő szegénységét erősen vitatják.

A monastiristie maradványok Kulicscsal szemben, melyeket némelyek római korból származtatnak, csakis a török korszakból

maradtak, az épületrom pedig ezen helyen napjainkból származik.

Ha ezek után a kubini vármagaslatokat s a hajdani erődnek ezen magaslaton mai nap látható maradványait figyelmesen szemléljük, azon meggyőződésre jutunk, hogy a műveltség alacsony fokán állott hajdani népnek nagyszerű földalkotásával szemben állunk.

Ezen alkotás, véleményem szerint nemcsak a vársikra, földhányásaira, hanem magára a dombmagaslatra is kiterjed. Az egész dombot szintugy mint az erődöt reá emberek alkották.

A domb egy lapályos sikságon feltünő meredekséggel emelkedik, oldalai falszerűleg egyenesek; északkeletre a községgel egybe van kötve s a főbejárás ezen az oldalon volt, azonban a hajdani meder, melyben a Ponjavicza-esatorna vize az erődöt körítette, s a magaslatot ily módon szigetté alakította, még mai nap észlelhető. Ezen meder felett bizonyára hid kötötte össze az erődöt a vidékkel.

A kubini vár földerődítésből állt, — s mint ilyen a közel fekvő duplaji, grebenácsi és oresácsi hasonló alkotásokkal együtt az ugynevezett avar sánczoknak szomszédságában azonos védelmi rendszer kifolyása volt.

Ivánfi a kubini várat Keve, hun kapitánynak tulajdonítja. E részben azonban hiteles adatok hiányában csak egybeillesztés és következtetések útján ítélhetünk.

A régi történetírók az avarokról felemlitik, hogy földsánczok és földerődök felállításában kitűntek.

Aventinus¹⁾ bizonyítása szerint pedig azon földtöltések, melyek vidékünkön három irányban, délről északra huzódnak, az avarok által emeltettek.

Az avarok 555-ik évben jöttek Dáciiába s így megengedhető, hogy a kubini magaslat és erőd, melyek az említett földművek sorához tartoznak, szintén ezen korszakból, vagyis a népvándorlás idejéből származnak.

A régészet terén fölmerült jelentéktelen dolgok gyakran nevezetes következtetésre jogosítanak.

Kubinban létezőemkor egy körded alaku, közepén kidomborodó, mint egy fél golyó alaku, két fülecskével ellátott kiesinyke cserépcsészének jutottam birtokába, mely sajátságosan a várdomb oldalának földomlása után, a falmeredekségű földből a vársiktól mintegy két ölnyi mélységben kidomborodván, szombatünt és helyéből kiemeltetett.

---

¹⁾ Aventinus János, igaz nevén Thurmayer 1477—1534 évig élt, korában kitűnő humanista, történelmi író s a bajor történet írás atyja volt.

Ezen csésze korongnélküli primitív és fénymázolatlan alkotása nem római, hanem barbár eredetű s azon körülmény, hogy a földmagaslatban oly mélyen s egyedül elhelyezve találtatott, azon feltevést megerősíti, hogy a földdel együtt jutott volt helyére, következésképp, hogy a magaslat barbár nép által emeltetett.

Azon több darab apró régiség, mint buzogány, gomb, megkövesült kanáltöredék, átfurt golyó, karikák és csont, melyek a kubini várdomb földomlásaiban szétszórva egyenkint feltaláltattak, és melyek jelenleg muzeumunk birtokában vannak, az előadott feltevést szintén igazolják.

Keve várának a régi kortól kezdve tüzetes ismertetését adni feladataim közé nem tartozik. Ivánfi Ede ur »Keve vármegye emléke« czim alatt a történelmi kutforrások felhasználásával ezen feladatnak már megfelelt.¹⁾

Nem tartom azonban feleslegesnek azon emlékiratra ezuttal megemlékezni, melyet az 1871. évi június 8-kán legfelsőbb rendelettel feloszlatott bánási katonai határőrezredekéből alkotandó megyei törvényhatóságok régi s történelmileg jogosult neveinek föllevenítése iránt a magyar tud. akadémia osztály értekezlete a miniszterelnökhöz intézett, és mely emlékirat történelemirónk Pesty Frigyes tollából 1872. évi február 13-án keletkezett.

Ezen emlékirat szerint Kevevármegye székhelye a mai Kubin, melynek neve (Keve, Kövi, Kovin és Kubin) régi eredetét bizonyítja. Ezen vármegye közéletének nyomaival a legrégibb időkől kezdve a XV. század elejéig történelmünkben folyvást találkozunk mindaddig, míg a török foglalások ezen vármegyét meg nem szüntették. A fennállott megye számos főispánjának és most már elenyészett számos helyeinek nevei fennmaradtak. Nádori közgyűlést tartott 1347-ben, Torontálmegyével közösen és követküldési jogát gyakorolta. Királyaink több ízben meglátogatták Keve városát. Zsigmond király, Hunyady János és V. László Keve városában időztek. Megszaporodott lakossága kirajzott, a Csepel-szigetre telepedett és a XV. században Ábrahámtelkét népesíté meg, mely ezen idő óta előbb Kis-Keve, utóbb Rác-Keve neve alatt ismeretes. Királyainktól a város számos kiváltságokban részesült.

Ezen néhány sorban Kevevármegye és Kubin városa történelme fővonásaiban befoglaltatik.

Keve vára és városa Zsigmond király idejében legfényesb

---

¹⁾ Lásd Századok a magyar történelmi társulat közlönye. Hatodik évfolyam Pest 1872. III. füzet 149. l.

korszakát élte. Szabadalmi, adományozási és kiváltságos oklevelei, melyeknek egy része Rác-Keve községe levéltárában őriztetik Zsigmond királytól származnak, ki a török-szerb had ellen ezen vidékre seregét vezette. Keve vára első feldulása 1439-ik évben Murad szultán által történt, midőn ez a Duna jobb partján álló Végszendrőnek hatalmába kerítése után a szemközt fekvő Keve várát feldulta; azonban ennek daczára a vár még 1460-ik évben is nevezetes erőd volt, mert Kaprinay tanusága szerint Szilágyi Mihály a szomszéd Szendrő ellenében a várat jól megerősíté. Szilágyi a poszaszini csata után serege egyik szárnyvezérével Lábatlan Györggyel együtt török fogságra jutottak. Lábatlannak jó összeg váltságdíj lefizetése után Konstantinápolyból a halál elől menekülni sikerült ugyan, de Szilágyi lefejezve lőn. 1478-ik évben a vár már annyira rosz állapotban volt, hogy a budai országgyűlésen ennek egyesült erővel kijavitása iránt a temesi gróf utasítva lőn, miután a vidék lakosai a kijavitást önjerejükből nem teljesíthetik.

A vár végre 1716-ik évben a töröktől visszafoglaltatván, a belgrádi béke föltételei szerint 1739-ik évben szétromboltatott.

II.

Következő nap, június 23-án, verőfényes szép nap reggelén élelmezésre szükséges ételekkel és itallal ellátva, ügyes evezők vezénylete mellett, a kubini várdomb tövében, a harminczad épület-hez közel, a Ponjavicza vizén két jókora nagy és kényelmes csónakra szálltunk s a berendezett ruganyos üléseken, melyeknek ládái éléskamarákul szolgáltak — magunkat kényelmesen elhelyezve, a távolban fehérülő Duna- és még távolabbi szerbpart felé utra keltünk.

Csónakjainkat nemzeti háromszinű lobogók ékesítették, melyek a szellőben vígan lengedeztek. Előre haladtunk. A kubini várdomb meredek oldalai már a távolban fehérlettek, a község körvonala mindinkább enyészni kezdett; a Morava iszapos vizét a világosabb, szőke színű Dunába beömleni láttuk és álmétkodva szemléltük, mily tartósan mutatja magát a két folyam vize a felületen elkülönítve. Mintegy két órai haladás után végre a szerb parton Dubraviczára, a gőzhajótársaság kikötői állomás helyére érkeztünk.

A partra kiszállt társaság, velem együtt, 11 egyénből s következő urakból állt: Brezovay András, es. kir. huszárhadnagy,

Chapó Elek, kir. járásbíró, Dr. Despinits Péter, kir. táblai bíró, régész, ki a szerb oldalt már ismételve megvizsgálta, Emánuel Sándor Kubin város bírása, Kozáry János, a szerbiai oldalon jártas megyei orvos, Rieger Bálint, kudriczi földesúr, Schaffer Béla, szolgabírói segéd, Theodorovics György, megyei bizottsági tag Kubinból, Tóth Gyula, reál tanuló, mint rajzoló és Tóth Imre, járási szolgabíró.

Előzetes intézkedések folytán nemesak feltartóztatás nélkül szálltunk ki a szerb partra s a tovaszállításra szánt kocsisor kézszen várt, hanem a gőzhajó-társaság ügynöke, Jovanovics György, házánál szives vendégszeretettel fogadott.

Vannak helyzetek, melyekben régészeti tárgyak megszerzésére az alkalom magát önkénytelenül feltolja, és melyekben habár csak dilettáns hajlammal, csekély fáradsággal jelentékeny tárgyakat szerezhethetünk. Ilyen a helyzet Dubraviczán, mely Margum és Vimina-cium hajdani helyeinek mintegy közepén s oly vidéken fekszik, a melyen a gőzhajózási ügynök állása és műveltsége által kitűnik.

Jovanovics ur magyarhoni, dognácskai származású. Németül jól beszél. Szívélyes vendégszeretettel fogadta a társaságot és zacskóban tartott római érmeit szemlélés végett készséggel átnyújtá.

Az érmeiket egy nagy tálczára kiöntve, vizsgálni kezdtük. Az érmeiket száma néhány százra rugott. Az idő rövidsége nem engedé, hogy azokat egyenkint tüzetes vizsgálat alá vegyük. Az érmeiket legnagyobb részben a közel Vimina-cium és Margum romjaiban találtattak és tulajdonosa ezeket természetesen olcsó áron a földműves néptől vásárolta. Az érmeiket néhány arany, több bronz, de leginkább ezüst darabokból állottak. Meglepetésünkre érdekes családi érmeiket nagyobb számmal találtattak a gyűjteményben.

Szerettem volna néhány darabot megvenni, tudakozásomra azonban Jovanovics azon választ adta, hogy az érmeiket az ango-
lok legdrágábban fizetik s ezek számára tartja fenn azokat.

Jovanovics ur néhány carniol gemmát is mutatott, hármasszó palmaágot tartó szárnyas Viktória jobbra haladva, Hygiea a kígyóval s végre az Abundantia alakját koszorúzó Viktória vannak a carniol kövekre vésve, de egy égetett cseréptárgy, mely Vimina-ciumból származik, mindenek felett érdekes volt. A tárgy házfede-
leinken lévő szelelők felett alkalmazni szokott érzilemez fedélhez hasonló alakú erős és nehéz téglagyag volt. Világosan római mű.

Ezen tárgy figyelmünket annyival inkább magára vonta, minthogy hozzá hasonló régiség a budapesti és belgrádi muzeumokban sem létezik. A régiséget ifju utitársunk a tulajdonosnak az eredeti után készített rajzai szerint lemásolta oly végből, hogy

a régészet terén szokatlan tárgy megbirálására és meghatározására másoknak is alkalmat nyujtsunk.

A nap folyama alatt nagy munka állt még előttünk s ez okból az előzőkeny ügynöktől bucsuzva, a kocsikat előreküldve, csónakjainkba szálltunk és Kosztolác szerb falu felé törekedtünk a kijelölt helyig, hol a kocsik megérkezésünkre várakoztak.

Ezen hely a Weifert-féle kőszénbánya közelében levő diófás liget volt közvetlenül a Duna partján. Dubraviczáról balra a dunai nagy sziget Osztrova, jobbra pedig Szerbia partjai közt folyó Dunaágon lefelé tartva, egy óra elteltével a Weifert-féle kőszénbánya mellett kikötöttünk.

A Duna partján a Mlawa folyam völgyéig jókora meredek heglánáz emelkedik. Ennek tövében egy árnyékos diófa-ligetben megállapodtunk és utazásunk kitüzött célját szem előtt tartva, a meredek hegyre felmáztunk, hogy onnan a szabad kilátást a Duna és Mlawa regényes völgyében élvezzük s a római kor emlékeit a hegysikon megszemléljük.

Kosztalác községe a Mlawa balpartjára huzódó hegy tövében fekszik.

A hegytetőn alkalmunk volt egy négyszöget szemlélni, mely helyenkint még fennálló erős alapfalzattal a római korból, körül volt véve. Ez, mint Castrum kétségtelenül Viminacium védelmére szolgált, római peremes téglá és kődarabokat csaknem minden lépésre találtunk szétszórva. A hegytető nyugati oldalán valószínűleg egy torony, éjszakra pedig római téglákból a hegyoldalán íves boltozat akadt szemünkbe, mely beszakadt állapotában is a Dunából fel a várba szolgáló vízvezetéknek mutatkozott. Mennyi század folyt le Viminacium elpusztulása óta, mennyi követ s építőanyagot hordottak szét azóta az emberek ennek helyéről, s a régi kor alkotásainak nyomát elenyésztetni még sem tudták! A hegyezésben és kutatásban kifáradva tértünk vissza a diós alá, hol az árnyékban elhelyezkedve, a szolgabíró gondozása alatt állott hideg konyha, és pinczetok tartalmával magunkat felüditettük.

Étkezésünk vidám kedv kíséretében javában folyt, midőn az elmaradt Chapó járásbíró ur fáradtan megérkezve a társaságot értesíté: hogy kutatásai közben a hegyen legalább egy mázsányi homok kőtöredéket talált, ki nem betűzhető felirattal, melyet sulya miatt a hegyről le nem hozhatott.

Emberek közül hármat Chapó ur rendelkezésére bocsájtottunk, ki azután ezek segélyével a követ leemeltette. A homokkő csonka alakjában sirkő maradványának látszott, melyen négy sorban igen megromlott felirat volt látható. A görög felíráso kő

hihetőleg a byzánti császárság korából származik. A követ azonnal a csónakra szállítottuk oly végből, hogy azt Kubinba átvigyük, hol az jelenleg ugyan azon őrháznak falába be van illesztve, melyen a már említett római domborműves kő szintén befalazva van.

Dr. Despinies ur a kőnek nehezen kivehető hiányos feliratát a vonások utánzásával lehetőleg lemásolta.

Ezután a közel Kosztolác helységébe kocsikon bevonultunk.

A közegészség ügye Szerbiában elhanyagolt állapotban van, mert a népesség értesülvén arról: hogy társaságban orvos létezik, ezt fölkeresni sietett.

Kozáry orvos a helység lelkészét Popa Sztevát ismerte, s hogy ezt a társaság iránt kedvező hangulatba hozza, számára erős jó szilva pálinkát hozott magával. Popa Szteváról Kánicz is megemlékezik Szerbiáról kiadott művében, s őt önzőnek találta. Nekünk felkeresnünk kellett a papot, részint hogy a birtokában levő sok nevezetes római régiséget megszemléljük, részint pedig hogy őt csatlakozásra bírjuk, a hajdani Viminacium helyére tervezett kivándorlásunkban. Mint idegenek nélküle nem véltük tanácsosnak a helyet fölkeresni, nehogy a helységbeli lakosok gyanus féltékenységét fölbresszük.

A paphoz menetelünk közben Kozáry orvos a lakosok felhívására betegek megszemlélése végett ismételve a házakba betért. Eközben kocsijainkról leszállva, az udvarokban mi is körültekintettünk.

Az emberek kicsinyke faházaikban valószínűleg csak a hideg évszakban huzódnak meg, és nyáron az udvarra települnek, hova betegeiket is terebélyes fák árnyaiban elhelyezik. A betegek azonban, kiket az orvosnak megszemlélni alkalma volt, a betegség végstadiumjában gyógyíthatlanok voltak. Bizonyossá vált előttünk: hogy a nép babonás vagy kuruzsló eszközöket használ gyógyításul s orvost a veszély vég szakában keres csak. Kozáry emberszeretete biztató reményt nyújtott vevényeket irt, hogy ezeket a poszreváci gyógytárban majdha a városba lemennek elkészíttessék. A szegények köszönettel fogadták az orvos jó akaratát s egy nő néhány darab római bronz éremmel hálálta meg az orvos tanácsát.

Pópa Sztevát lakásán megleptük. Magas kerítéssel körülvett udvarába belépve, háztelkén szétszórva több apró épületet szemlélünk. Ezekből az egyik szobával és kamarával s a másik hasonló szobával és konyhával lakásul szolgált, míg a többi épületek hasonlóan kicsinyek, élés kamara, istálló, magtár, lomtár, szin s a t. gyanánt használtattak. Az udvar közepén egy öreg eperfa állt, melynek árnyékában az asztal és padok annak bizo-

nyitékaul szolgáltak, hogy a pap ősi szokás szerint e helyen tanácskozik hiveivel s ott fogadja látogatóit.

Velünk is így történt. Pópa Szteva pongyolán, ingben, fején kaluger-féle főveggel elénkbe jött, és Kozáry orvos bemutatása után az eperfa alatt üléssel kínált.

Mig Kozáry orvos a pappal a bizalom kötelékeit szorosbra füzte, a pap személyét jól megtekinteni, s a tágas udvarban körül nézni alkalmunk volt.

Pópa Szteva külsőleg inkább athletához mint paphoz hasonlít. Alakja erőteljes, harmincz évet haladó virágzó korban, vállaira leömlő gazdag hajazata, erős bajusza és szakála, valamint tüzes fekete szeméi és szájában a szép fogsor, rendkívüli erőre és egészségre mutattak, míg öltözetének pongyolasága és hiányai, mint teste felső részének nyakkendő nélkülisége, a mellét csupaszon hagyó elviselt ing is, nem gondozott lábbelije feltűntették, hogy illem, külsin, és tisztaság tekintetében Kosztolácson verseny nem létezik.

Egy pillantás szét az udvarban bizonyossá tón arról, hogy az érdekes régiségeknek egy része a kert s az istálló körül a folyosó, s eresz alatt szétszórva vannak, mig más része a szétszórt épületek falaiba beillesztve van.

Papunk közlékenynyé lón, lakházába vezetett. Az első s belső szobácska padozata közép nagyságu római téglákból állt, melyeken különböző jelek és ezírázatok, mint § vagy ## másokon kutya- vagy ember-láb nyomok vagy L E G. VII. CL. felírás láthatók. A másik házaeska szoba padozata ezeknél még nagyobb római téglákból áll.

Mindjárt az utca ajtó mellett jobbra egy sárfalas kamara oldalán Viminacium jelképes alakja befalazva van, a mint ez Gordianus, Philippus, Trajanus, Decius, Etruscilla, Hostilianus, Trebonianus Gallus stb. császárok és császárnő azon korbelt pénzelt látható szemben álló nő, bika és oroslán közt. A négyszögletes homokkő táblán lévő dombormüvet Kanitz is felemlíti. Ezen tábla Viminacium helyfekvésének legerősb bizonyítványát képezi; azonban sajnálni lehet, hogy jelenlegi helyzetében az enyészetnek anynyira kitéve van, hogy a Despinics előadásaként 1875-ik évben Ortvy látogatásakor még egészen ép kőlap jelenleg alsó bal sarkán már megromlott.

Ugyanezen épületnek a kerítésre néző hátulsó falában azon dombormü Victoriát szemléltük homokkő dombormüben, melyről Kanitz szintén megemlékezik. A tulajdonos régészeti hajlamaira sajátos következtetést tehetünk azon helyzetről, melyben ezen kitűnő

régiséget találtuk. A kerítés és kamara hátulsó sárfala közti tér apró marhák tartására szolgál és miután a koszorut tartó szárnyas Victoria az érintett falba van beillesztve, a megszemlélés a köz tisztátalansága miatt igen meg van nehezítve; midőn a kőtáblához hozzá értünk, bámulva szemléltük, hogy a dombormű hibás befalazás miatt az alakot nem álló, hanem fekvő helyzetben mutatja.

Az udvaron előrehaladva, ennek közepén az örökké csörgedező jóvizü forrás mellett egy római felirásos nagy sirtáblát észleltünk, melyet Despinies még 1873-ik évben, midőn először fordult meg Kosztolácson, ugyanezen helyen szemlélt volt. Ortway szintén látta ezen sirtáblát, melyet fiatal utitársunk rajza után közlök.

A 240 centiméter hosszú és 113 centiméter széles négyszögletű márványtábla két részre van osztva. Alsó részében két oszlop között fekirányos fedezettel következő felírás olvasható:

D. M.
HELVIUS PROB
VET. LEG. VII. CL.
VIX. ANN. LIII.
H. S. P.
PONTIA OPTA.
CONIVGI SUOPI
ENBEN. MER. POS.
Q. HELVIUS. OPTAM
PAR. SUOPI BEME
POSUIT.

A siremléknek a fekirányos vonalon, mint alapon felül lévő része hasonló, de vékonyabb és rövidebb két oszloppal íves boltozatot képez, melynek közepén koszoru által környezett nyoleczágu nagyobb s ebben hatágu kettős csillag, a boltozat felett két oldalon pedig leveles és fürtös szőlő indák láthatók.

A kő szilárd jóságáról tanuskodik az: hogy a szabad ég alatt több éven át az idő s emberkéz rongálásának kitéve, a siremlék még épen fenn van tartva, s a felírás könnyen olvasható.

Az istálló külső falára támasztva egy márványszobrot szemléltünk, mely megesonkitott állapota daczára figyelmünket nagy mértékben felébresztette. Az alak magassága 60, szélessége 22 cm. Szemben álló nőalakot és balján lent egy sphinxet mutat körded talapzaton. A szobor aláírása: DEAE SAISTAENEM, nem hagy fenn kétséget az iránt: hogy az egyiptusiak által SAIS név alatt tisztelt Minerva istennő szobrát képezte. A szobor ép állapotában az alak fején bevett szokás szerint tollas sisak, jobbájában,

hasta pura, baljában pedig Medusa fővel ékesített paizs lehetett, valamint a lábainál lévő szárnyas sphinx feje nőt képezhetett. Mindezen kellékek jelenben a szobron hiányoznak, mert a szobornak feje s karjai valamint a sphinx feje letörve vannak. A szobor azonban jelenlegi megcsontított állapotában is, főkép a lábakig leérő alsó öltönyt borító bő peplon szép redőzetiért érdekes.

A magtár mellett a földön hasonló fehérés márványból egy még jobban megcsontított torso feküdt 56 cm. magas, 18 cm. széles, mely az alak csupasz jobb mellén kívül a baloldali testet borító palliummal maradt csak fenn.

Ugyanezen magtárnál, továbbá a lépcsőzet alatt egy 56 cm. magas és 48 cm. széles homokkő tábla van befalazva következő felirással:

D. M.
RVPINA
VALENTI. VIX.
ANNIS. VIII.
MIR. RVFMAT.
EF. VAL. GIIFI.
P. B. M. I.

Ezekon kívül egy nagy rakás négyszögletes felirástalan római ép téglát, egy másik rakásban pedig hasonló tégladarabokat szemléltünk, melyeknek felhasználása jelenlegi faszerkezetű sárral tapasztott házánál szilárdabb épületet nyújtott volna a lelkésznek.

Az udvarban szétszórt régiségek megtekintése után a terebélyes fa árnyékában az asztal körül letelepedtünk és beszélgetés közben alkalmunk volt megérteni a paptól: hogy régiségei mind a helység határában a hajdani Viminacium romjaiban találtattak. Megértettük tőle egyuttal azt is: hogy a legközelebb lefolyt török háboruban Kosztolác községe lakosait ő vezette volt a törökök ellen. Hadjáratából elmondott episodjait azonban fel nem jegyeztük. Előadása athlethaszerű kinézésével annyira összhangzásban volt, hogy benne a mozgósereg vezető kellékeit inkább feltaláltuk mint a lelkészét. Pópa Szteva, habár nős és gyermekes volt, családját be nem mutatta, hanem ezek keleti szokás szerint láttatlanul maradtak az idegenek előtt.

Végre eszébe jutott, hogy római érmei is vannak, miket a lakosoktól összeszedegett. Ezen érmeit egy zacskóban kihozva, az asztalon kiürítette. Feltűnő volt, hogy a mintegy száz darabra rugó érmek közt a viminaciumi colonia számára külön vert és P

(rovintia), M (oesia), S (uperioris), Col (onia), Vim (inacium)-féle körirattal ellátott egyetlen darabot sem találtunk.

Pópa Szteva régiségeiből vagy érmeiből még pénzért sem volt hajlandó egyetlen darabot átengedni. Ezen sajátjátságáért őt önzőnek nem tartottam, de mindnyájan méltó megbotránkozásunkat jelentettük ki a belgrádi kormány indolentiája felett, mely a régi kor emlékeit a pap birtokában pusztulni engedi.

Végre Szteva készségét jelentette ki, hogy társaságunkat felső Moesia hajdani fővárosa rommaradványai közé elkisérendi. A nyári időszak daczára szőrmés hosszú s keleti idomu kabátot felöltve, utazásra készen megjelent és szivélyes bucsuzás után a kocsikra újra fölkerelkedtünk.

A tekervényes Mlawa folyam tulsó vagyis jobb partján a Dunára néző tágas magaslatra értünk, mely részben gabonával bevetve volt, részben pedig cserjével benöve, szabad helyein római kő és téglamaradványokkal, kiásott árkokkal és gödrökkel s ezek közelében halmokkal elborítva oly térséget mutatott, melyen az emberek turkálásainak, építőanyag és elrejtett kincsek utáni keresgéléseinek nyomai szembetűnőképp láthatók voltak.

Ez a hajdani Viminacium területe volt. Az egész terület kiterjedését megközelítőleg sem birtuk meghatározni, mert egy része hullámzó kalászokkal el volt borítva. A magaslat azonban, mely a Duna és Mlawa völgyére egyiránt kilátást nyujta, a hajdani főváros fekvésének nemcsak szépségéről, hanem a vidék feletti uralmáról is tanuskodott.

Az ásások és kutatások eddig egyesek által ezek tetszése szerint, szakavatottság és bizonyos rendszer nélkül történtek. Mindenki annyi építőanyagot emelt ki a földből, amennyire éppen szüksége volt. — A feleslegest halomban a kiásott gödör mellett hagyta, s ha a véletlenség valamely szobrot, oszlopot, emléktáblát vagy sirt juttatott ásója alá, csak éppen annyi földet hányt ki az árok mellé, mennyi a feltalált tárgy kiemelésére kívánatos volt. A gyakori szűk árkok ily műveleteknek tulajdoníthatók.

Megelőzőink példái után az idegen országban, hogy a régészet iránti hajlamunkat részben legalább kielégítsük, mi sem tehetünk egyebet, mint hogy a feldult területen szétozolva, a már kiásott árkokban és gödrökben tovább turkáljunk.

Fáradásunk kielégítő eredménnyel lőn megjutalmazva. — Találtunk egy fénymázás mécszet, melynek fogója hiányzik; számtalan üvegdarabkákat, melyek földben lételük hosszú ideje alatt a változatos színü opálhoz hasonló színvegyületben ragyogtak, szivárvány színüket azonban a kezek érintése alatt elveszítették. —

Egyik társunk egy sarcophagot talált, mely 47 centimetryi négyszög vasalaphoz hasonlítva égetett cseréplapokból volt egybeállítva s ezen koporsóban emberi csontváz maradványok voltak. Egy másik árokban szintén cseréplapot egy koponyával találtunk. Piskota és hatszög alakú mozaik téglácskák és végre nagy Konstantin fiától Flavius Julius Constantiustól, ki 335. évtől egész 361-ig uralkodott — egy kisdud bronz érmet szintén magunkkal hoztunk, melynek hátlapján „Fel. temp. reparatio“ körirat olvasható.

A térség, melyen kutatásainkat tettük, nem valamely castrumnak, hanem magának a városnak térsége lehetett. Ezt kiterjedettsége, az alapfalazatok különféle iránya, a feltalált kő- és tégladarabok, valamint egyéb tárgyak változatossága eléggé bizonyítja. A hajdani Viminacium e szerint a Mlawa folyam jobbpartján terült el, míg a castrum és erődök ennek balpartján voltak.

Az előrehaladt idő miatt, végre is a lelkesztől, ki mindvégig velünk volt, köszönetnyilvánítással elbucszunk s a Weifert-féle kőszénbányánál újra csónakokra szállva, a szemközi Osztrova szigetre átevezünk.

A hosszú sziget, mely a rajta levő hasonnevű község után neveztetik, Kulicstól majdnem Rámáig terjed. Helyzeténél fogva a szembeni magaslaton elterülő Viminaciumot fedezte s a fővárost védő erődök bizonyára nemcsak a Mlawa folyam két partján hanem ezen szigeten is léteztek, amint erről Mannert¹⁾ megemlékezik és Ortway az Osztrova szigetén fennálló erődmaradványokról azon véleményben van, hogy azok kétségekívül a viminaciumi erődökkel állottak hadi kapcsolatban.

A magyar kincstárnak több ezer holdra terjedő erdői vannak ezen szigeten, melynek azonban nem nagy hasznát veszi, — minthogy a belopódzó szerbek pusztításait meggátolni nem lehet s maguk a sziget lakói a száraz földtől elkülönített helyzetükben, mintán télen, árvizek és szelek idején a velük érintkezés csaknem lehetetlen, egymásra szoritkozva a kommunisztikus iránynak nagymérvben hódolnak s a marha- és főkép sertés-tenyésztést nagyban gyakorolják. A helységben levő pénzügyőri szakasz a magyar államiság látszólagos kifejezését képezi ezen elkülönített kis országrészen.

Az est hanyatlott, midőn a több mértföldre terjedő szigetnek nyugati végén lévő helységhez kocsikon eljutottunk.

A nép szívesen fogadott. A község korezmája menhelyet nyújtott, melyben megszállva, malacz nevezete alatt bemutatott jókora

¹⁾ Geografie der Griechen und Römer VII. 77.

nagy süldőt jó étvágygal elköltöttünk s azután a Duna partjára azon helyre siettünk, amelyre csónakjainkat megrendeltük volt.

Az este kellemes holdvilágos s a hatalmas folyam partján az időzés kezdetben mulatságos volt, miután azonban várakozásunk csónakjaink után mindig tovább és tovább terjedt, a társaság nyugtalankodni kezdett. Egy része a Duna porondos partjára települt, másik része kémszemlét tartott a várt csónakok után. A folyam hullámai a partot verdesték, s a hold fénye mint csillogó tűz tükrözte magát a folyam vizében. Nyugatról Szendrő tájékáról ágyu dördülések hallatszottak, melyek az orosz ezár látogatásáról visszatért és Szendrőre megérkezett Milán fejedelem tiszteletére vonatkoztak.

Csónakjaink végre 10 óra után megérkeztek, mire folyvást viz ellen haladva, éjfél után 2 órakor Kubinba szerencsésen megérkeztünk.

Érem-gyűjteményem ezen kirándulás alkalmával a már említett Constantius secundus féle érmen kívül Antoninus Pius, Julia Mamaea, Nagy Constantin, 2-ik Constantius, Valentinianus és Arcadius-féle érmeikkel szaporodott, melyek mind Kosztolác határán találtattak. Viminaciumra vonatkozó érem, daczára annak: hogy ily érme a vidéken gyakoriak, egy sem volt közöttük. Ellenben Julia Mamaea, Alexander Sever 235-ik évben megöletett anyjától, birtokomba jutott érem, melynek hátlapján korszorut tartó szárnyas Victoria Munic-(ipium) felirással látható, a ritkébbak közé tartozik. A Municipium név alatt Pozsarevacz városát értették.

III.

Az élelményekben gazdag másodnapi kirándulás után, junius 24-ke Margum-Civitas hajdani színhelyének a kulicsi romok mint a Castrum meg szemlélésének s végre Báziáson át haza utazásnak volt szánva.

Az idő fájdalom ezen kirándulásnak nem kedvezett.

A láthatár már akkor, midőn reggel a kubini parton csónakjainkba elhelyezkedtünk, terhes felhőkkel elborítva volt és midőn a Ponjaviczáról a Dunába értünk, a leereszkedő ködöt sűrű eső váltotta fel, mely miatt, midőn a kulicsi várrom tövében a szerb partra léptünk, lábaink alatt a föld talaj velünk együtt átázva volt.

A római Margum castrumának színhelyén álltunk, mely classicus hely hajdan a római Dunaflozilla állomás helye volt.

Attila uralkodása kezdetén Margum falai alatt kezdette és fejezte be a római birodalom küldötteivel azon alkudozásokat, melyek a szökevények és foglyok különös kiadatásán kívül, Attila javára a 350 font aranyat tevő tributumnak 700 fontra felemelését eredményezték.

Itt alapította meg Diocletian vetélytársa Carinus ellenében véres csatával uralmát a világ leghatalmasb birodalma felett.

Zsigmond király és Hunyady János hadai is küzdöttek később ezen vidéken a törökök ellen, s a hajdani castrum falaiból keletkezett kulicsi erőd a törökök ellen az újabb kor hadjárataiban is szerepelt.

Demelics Száva főhadnagy vezénylete alatt 150 főre menő szabadesapat a tulnyomó török haderő ellen 1788-ik évi július 26-kán vitézül megvédte az erődöt, melyet a törökök a császári katonaságnak időközben önkénytes visszavonulása után vehettek csak birtokukba.

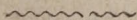
Ez volt végszaka a kulicsi erődnek, mely ezután a Duna partjain állott többi erődökkel együtt rommá lőn.

A sűrű eső daczára körüljártuk a romokat, s a kiemelkedő erős alapfalakra felmentünk, hogy hajdani alakja iránt tájékozást nyerjünk.

A romok alapját a római négyszög képezi, mi a római hadtelep e helyen létezésének erős bizonyítéka. A déli oldal kisebb kapuja felett, mely napjainkban bedőlt állapotban látható, egy feliratos emlékkő találtatott, melyet Marsili gróf a „Danubius Pannonico-Mysius“ czimű művében lerajzolt, és melynek a kubini őrház falában látható római emlékkővel valószínűleges azonosságát fentebb említettem. Ezen emlékkő a kulicsi erődnek római származását, kétségtelenné teszi.

Szorgos kutatása a Duna hullámai által érintett partnak, és a rom körül tett körmenetünk némi régészeti leleteket is eredményezett, a mennyiben egy érmet találtunk ismeretlen keleti vagy talán kun-tatár irással, melyet Rupp Magyarország pénzei czimű művében 323. és 324-ik sz. alatt a határozatlan magyar érmek sorában felemlit, — továbbá nyilhegyet vasból és lőfegyver golyókat szintén találtunk a romok közt.

A kellemetlen esős idő régészeti kutatásaink folytatását, s a fél órai távolságra fekvő Orasje nevű diósnak felkeresését, hol Margum a hirneves civitas állt, meg nem engedte, ezért utunkat vizen Dubravicza felé folytatva, innen gőzhajón Baziásra értünk, s ezzel ezuttali kirándulásom befejezve lőn.

Uti jegyzetek.

JVÁNYI FÉDÉTŐL.

Felolvastatott a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat 1878. évi ápril 30-án tartott választmányi ülésén.

III.

Salzburgból elindulván, csakhamar elértük a német birodalom határát, melylyel monarchiánk fejedelmei 1866-ig oly szoros viszonyban valának. Annak bajor földjére lépven, ez már csak azért is jobban érdekel minden magyar embert, mivel őseink is gyakran megfordultak itt mindaddig, míg a Lech partján keletkezett zápor lehüté a már régóta zaklatott németekkel való küzdelem hevét.

De kellemesb érdekek is fűződnek e szép földhez. Innét hozá hazánkba Pilgrin passauai püspök a keresztény hit palmaágát. — Szt. István első királyunknak pedig családi boldogságát is Gizela bajor fejedelmi hölgy alapítá meg épen úgy, mint azt imadott királynénk teszi — napjainkban. De cseh Venzel által elorzott koronánk visszahozatalát is bajor Ottó királyunknak köszönheté a magyar nemzet.

De minket más érdek vonzott ide. Látni, okulni s meggyőződni akaránk, mint lehet egy kis ország — mely csak 1806 óta számlál 1387 □mflndnyi területen ötödfélmillió lakost — rövid idő alatt a Muzsák tanyája. S ha kérdjük, miként történhetett ez földrészünk szinte legifjabb királyságában? — röviden azt mondjuk: „Ubi Maecenates, ibi sunt et Marones.

Mondják, csak heves véralkatu emberek birnak a költészet s képzőművészetek iránt lánggra hevülni. S a régi Görögország, az olasz és spanyol nép ezt igazolni is látszanak. De Németalföld régente, s jelenleg Bajorország bizonyítják, miszerint a német hidegvérűség nemcsak a gründlich tudomány művelésére alkalmas: hanem lelkesülni tud az magasb eszmékért is u. m. a hon dicsőségének előmozdításáért nemcsak a harcz, hanem a tudomány, ipar és képzőművészetek tág terén is.

Igen is, Bajorország belátja, hogy mai dicsőségét s jólétét ezen uj, ezen nemes versenynek köszönheti, mely szenvedély egy uj kereseti forrást, egy kincsbányát nyitott számára, mely nemzetgazdászatának jövedelmeit tetemesen szaporítja, anélkül, hogy fényes szónoklatok által engedné magát elragadtatni.

Ámde valamint az elvetett jó mag is csak jól előkészített talajban fejlődhet buján fizető gyümölcsöse: úgy a népek szép és jó iránti hajlamát csak fejleszteni s irányozni szükséges, hogy vállvetve nagy célokat elérhessen, vagyis a népet azzá lehet nevelni, a mivé a bölcs statusférfiak akarják s szükségesnek találják.

S ha Bajorország s különösen München történetét csak felületesen is átlapozzuk: észlelni fogjuk mostani fejlettségének természetes tüneteit. Lássuk tehát történelmének néhány vonásait.

Bajorország a római uralom alatt Vindelicia néven volt ismeretes, később Theodorik keletgóthnépe tanyázott itt. Lakossága a germán nép bojer törzse, mely állítólag a Markomannok által Csehországból kitolva e területen telepedett le s Bécsig terjeszkedett. A bécsi s bajor dialectus kifejezései s szavai csak igazolják e történelmi eseményt. — De hogy erélyes nép volt, onnét következtethetjük, miszerint annak az V. század végén már saját fejedelme vala. Ennek neve 555-ből már ismeretes, midőn I. Garibald az Agilolfingerek családjából már Regensburgban székelt, hol Sz.-Szeverin Eustach s Agilius, Sz.-Rupert és Sz.-Emmerám már a VII. században a keresztény vallást terjesztvén kolostort s püspökséget is alapítottak. Nemsokára a Karolingektől függtek, de különösen a Wittelsbachiak uralma alatt teljes függetlenségre tettek szert.

De ott, hol ma München van, sem római sem góth telep nyomára nem akadunk. Neve csak 1102. évben tűnik fel először. Czímerében maiglan egy barát látható, állítólag földje, hol ma elterül a schäftlarni szerzeteseké volt. Neve tehát a Moench szóból származik. Oroszlán Henrik segíté kibontakozni pólyaiból, midőn itt mintegy 1½ órányival föllebb 1158-ban az Isar folyón hidat csináltatván, mellette vám s pénzverdét építtetett. 1164-ben a Wittelsbachi család időnként itt időzvé e helyet falakkal véteté körül s 1253-ban Lajos a szigorú, itt már állandó lakást épített magának. I. vagy bajor Lajos, 1314-ben a császári méltóságra emeltetvén új kiváltságokkal halmozá el azon hűségért, melyet iránta e város tanusított; minek következtében virágzásnak kezd indulni, s midőn Ingolstadt s Landshut birtokával nagyobbodott: I. Miksa fejedelem az ország fővárosává s állandó lakhelyévé tevé, miáltal e város jövőjének megveté alapját. — Emelkedése azonban leginkább az 1806. évtől számítandó, midőn a pozsonyi 1805. évi béke folytán a királyság fővárosává lőn. Alig vala ekkor 20.000 lakosa, s igen szerény épületekkel s utcákkal bírt, de az új királyok méltóságukhoz képest bőkezűleg építkezének, s a tanügyet minden irányban annyira előmozdíták, hogy mai napság, itt egy modern Athen áll, német város, de görög s római stílusú nyilvános épületekkel, melyekhez román s góth épületek is járulnak. Ugyan ilyenek nyilvános gyűjteményei s, úgy, hogy Münchent méltán a tudományok s művészetek főiskolájának nevezhetjük. Lássuk tehát leginkább azokat, melyek a régészre is tanulságosak:

Ilyenek 1-ször, a Glyptothek vagyis szoborgyűjtemény: Épülete igénytelenségében nagyszerű, mert homlokzatát 8 jóni oszlop tartja, melynek előcsarnokába öt kőlépcsőn jutunk. A homlokzat három szögében Minerva mint a plasztikai művészet védnöke van környezve a művészetek képviselőitől. E szoborcsoportozatot tervezte Wagner s fehér márványból kivéste Schwantaler. Az épületet építé Klenze 1816—1830 úgy, hogy a vakablakok fülkéiben Pericles, Phidias, Vulkan, azután Hadrián Prometheus s Daedalus, ke-

leti szárnyában, Canova, Thorwaldsen, Rauch, Tenerani, Gibson és Schwanthaler, nyugoti szárnyán, Ghiberti, Donatello, Vischer Péter, Michel Angelo, Benvenuto, Cellini és Giovanni di Bologna szobrai láthatók. — Az előcsarnokból benyitunk az előterembe, mely római boltozattal s diszitményekkel ékeskedik — úgy mint a többi 13. terem is — mely közül mindegyik a művészet egy-egy korszakát tünteti fel. — Az 1. vagy assyr. teremben látunk két óriás oroslánt ember fejjel, fősz utánzata ez a Louvreben lévő III. Sardanapal palotájából hozott példányoknak. Ezenkívül látható itt hét alabastrom dombordiszitmény Kalahból, a későbbi Larissából, Assyriában, szárnyas nemtőkkel és ékírásokkal.

A 2-dik vagy egyiptomi teremben, két papszobor fekete márványból későkori, egy fekvő sphinx bazaltból (római munka), Ra nap istenszobra karvalycsőrrel (ókori munka), egy férfi-arcuszobor. Brahma négyes és Budha feje az indszobrászat példányai, egy Isis, egy főpap ülőszobra — ó-egyiptomi mű-, egy obelisk syenitből stb. — látható.

A 3-dik vagy Incunabulák terme, a legrégebbi görög vagy etruszkkori emlékeket foglalja magában p. etruszki bronzkocsi domborművet, egy 3 oldalú vert érczből ötvözzel készült candelábert mindkettő Peruggiából került s igen régi mű. A teneabeli Apollo szobra — ez archai mű — s az Akrokorinth tövében találtatott, etruszk hamurekeszeket, egy szakállas Bachust s több kitűnő fősz utánzatot.

A 4-dik vagy Aegineti teremben vannak az 1811-ben Aegina szigetén talált két templom háromszögű homlokzatának domborművei, a mütörténelem legérdekesb adalékai. Az elsőnek 10 alakja mutatja az Achilles tetemei miatti küzdelmet. A másíknak 5 alakja Hercules s Telamonnak küzdelmeit Laomedon ellen teszi szemléltetővé Schwanthaler által kiigazítva. Minden alak egy-egy jellemet ábrázol. Ritka tökélyű alakok.¹⁾ — A balfalon láthatók a templom töredékei s Akroteriak vagy végtagok és csucsdiszitmények, végre egy oszlopfejezet.

Az 5-dik vagy Apolloteremnek diszei: Ceres, a barkós Bachus, rhodosi és attikai diszedények, egy ifju női fej, Apollo Citharoedus stb szobrai.

A 6-ik vagy Bachus teremben figyelmet gerjesztenek egy alvó Satyr. Eirene és Plutos, egy gyermek Delphinen Silen Bachusszal, mint gyermekkel stb.

A 7-dik vagy Niobidák termében feltűnik: Medusa feje, a knydoszi Venus, Praxiteles eredetije szerint, továbbá egy gyermek egy luddal küzdve, egy haldokló Niobid, egy csonka Niobid (Hlineus), remek görög eredeti példány.

A 8-dik vagy istenek termének boltozatán valamint a két következő helyiségben is Cornélius frescoi gyönyörködtetik a szemlélőt A főkép

¹⁾ Az egyes alakok következők: Hercules, harczoló, elesett, haldokló trójai hősök. — A másik csoportban: Pallas v. Athene. Achilles, Ajax a telamoni, Teucer, Ajax Oileus fia, sebesült görög. Aeneas, Páris, térdelő és sebesült trójai.

az alvilágot festi elénk, Orpheus könyörög t. i. Pluto s Proserpinánál Eurydice neijéért. A 2-dik Neptun menyegzője Amphitritével, Arion s Thetisszel. 3. Az Olymp. Jupiter s Juno. Hercules Hebetől átveszi a nectárcsészét. Ganymed és a sas. Az ajtók fölötti dombordiszítmények Schwanthalertől. A következő kis csarnokban látjuk, mint lehel Minerva a Prometheus által képezett emberekbe lelket. Prometheus Herculestől megszabadíttatik, s Pandora megnyitja szelenczéjét.

A 9-dik vagy trójai teremben le van festve Achilles küzdelme Agamemnonnal, az elrabolt Briseis miatt. Harcz Patroclus tetemeiért. Trója pusztulása, Priamus, Hekuba, Cassandra, Aeneas s Anchises alakjaival.

A 10-dik vagy hősök terme; mutatja Demosthenes, N.-Sándor, Hannibal, Sokrates s Mercur stb. szobrait.

A 11-dik vagy római teremben leginkább császárok s császárnék meg Cicerónak s több celebritas mellszobrai, egy 3 lábú pompás diszedény, az istenek trónjai stb. láthatók.

A 12-dik teremben színes művek vonják magukra figyelmünket. A közepén egy antik mozaik, rajta egy háromlábú asztal, melyen egy Silen modern bronzszobrocskája áll. — Ceres fekete s fehér márványban, egy kitünő szépségű athletfej bronzból. A folyók istene fekete márványból stb.

Végre a 13-dik vagy újabb művészek termében van Páris Canovától. I. Napoleon mellszobra Spallától. Amor s Musa Eberhardtól, a térdelő gyermek Jézus Algarditól, Adonis Thorwaldsentől, Vesta Teneránitól stb.

Ezen mintegy 336 szoborból álló gyűjteményt I. Lajos király gyűjté még mint koronaherceg, s annak közszemléltetésére ezen Münchenben első nagyobszerű építményt emelé. — Ki nem látja itt egyesülve a szobrászat történelmét a Mythologia, a görög s római történelem kiváló alakjaival?

E térnek szép harmoniát kölcsönöz az áttellenben épült műkiállítási épület. Ennek is kiugró nyolcz de kokorinthei oszlopu csarnoka van, háromszögű homlokzatát Bavária szobra ékesíti Schwanthalertől, amint a művészeknek koszorukat osztogat.

E két épületet nem kevésbé emeli, a köztük épült s mintegy zárkaput képező Propylaeumok. Ez egy két csonka tornyu diszkapu, kívülről hat-hat dór, belülről négy-négy jóni oszlop fölött emelkedik a háromszögű homlokzat, melyen domborművü jelenetek vannak a görög szabadságharcz, Otto király uralkodása idejéből Schwanthalertől. Az egész épületnek mintául szolgált a régi Athen Akropolisza. A csarnok falain a görög szabadságharcz hőseinek, s a legnevezetesebb philhelléneknek nevei vannak görög betűkkel följegyezve. A közlekedés három kapun át történik. Itt vonult be I. Otto görög király 1862. oct 30-án.

Valóban classikus téren gondolhatjuk itt magunkat. Az épületeket parkok környezik. Mig az utcák, némelyikén a házak előtt virágkertek diszlenek.

Most legyen szives a mélyen tisztelt olvasó egy más térre elkísérni,

hol ismét nagy műkincsek a festészet régi s újabb köréből kínálkoznak a megsejmlélésre.

Már az épületek is sajátos modorban építvék. Egyszerűségükben is nagyszerűek ezek. Az Ó-Pinakotheka vagy képtár renaissance stylben a vatikán melléképületeinek modorában van Klenzetól 1826—1836-ban építve, egész hossza 152 méternyi, a tető karzatát 24 híres festőnek álló szobra disziti Schwanthaler alaprajzai szerint. E képtár 1400 képet tartalmaz, iskolák s kor szerint 9 teremben, melyek fölülről nyernek világosságot, s 23 kisebb oldalvást világított szobában elrendezve. Minden kép magyarázattal van ellátva, s így a szemléltre igen tanulságos. E képtárnak alapját képezik a bajor mükedvelő fejedelmek gyűjteménye. Gyarapodott ez 1805-ben a Düsseldorfból ide menekült képtárral, mely be is kebelezetett. Ebben különösen Rubens igen gazdagon van képviselve. Hozzjárult 1827-ben a Boisserce-féle gyűjtemény, végre I. Lajos király alatt megszerzetett 1828-ban a Wallersteinféle tárlat, hozzájárulván még több Olaszországban történt egyes vásárlás. Ezen egyesült gyűjtemény a bajor állami s a festészet fejlődését igen szépen tünteti elé, kár hogy Rafaél-féle képekben oly szegény! Déli szárnyában Cornelius freskók tüntetik élénk 25 osztályban, a festészet történetét, 13 kép az olasz, a többi a német, a németalföldi, s francia festészetet tárgyalja. Egyenkint ezeket elszámolni nem tartozik e leírás keretébe.

Ez épületnek földszinti helyisége még 168.000 főleg német s holland rézmetszetet, 22.000 kézrajzot (5 Rafael s 10 Fra Bartolomaeotól stb., végre 1300 diszedényt, Wázát) tartalmaz. Ez utóbbi miután etruszk, görög, sicíliai, s alsó-itáiali diszedényeket foglal magában, minket is rendkívülleg érdekeltek. Négy gyűjtemény van itt egyesítve I. Lajos király bőkezűségéből. Csak a feltűnőbbeket legyen szabad itt érintenem, miután azok festmények vagy domborművekkel ékesítvék. Így az:

1-ső teremben a középső asztalon, egyiken egy kobzát pengető nő látható, egy másikon Theseus Anthiopot elragadja, Perseus Gorgót üldözi (igen régi), Theseus Minotaurust leküzdi stb.

A 2-dik teremben feltűnt egy kis füdeles edény, az ugynevezett Dodwell Wase, mely Korinthnál találtatott, vadkan vadászatot s névfeliratokat, párkányzatán állatokat mutat. stb.

A 3-dik teremben egy nagy csésze látható, melynek aranyozott s dombor ékesítvényei mutatják, mint furja keresztül Penthesileiát.

A 4-dikben figyelmet gerjeszt egy edényen Ida harca Apollóval a mellette álló Marpessa miatt. Az Argonauta-jelenetek, egy korsó, melyen Orpheus az alvilágban látható, méltó párja ez a nagy amphorának Canosából Apuliában stb.

Legnevezeteseb mert legrégiibb tárgyakat mutat szerintem az 5-dik terem, u. m. ó-etrusk fekete edényeket benyomott alakokkal, s néhány igen régi sárga edényt, széleiken állatdiszitményekkel, továbbá cyprusi egyszerű

edények. Az 5-dik asztalon egy nagy csészén kocsiviadal van ábrázolva, végre egy nagy mozaik padozat antik mű, melyen a föld istennője Gaa a négy évszaktól körülvéve, és fölötte Helios az állatövben látható. Ez Leuchtenberg hg. birtokáról Romagnából való lelet.

Innét térjünk az Uj-Pinakotheka épületébe, mely nemcsak fekvésre de építkezési styl és műbecsre nézve is a régiekkel paralell műveket foglal magában újabb, többnyire müncheni festőktől. Az épület hossza 107, szélessége 29, magassága 26 méternyi. Voit terve szerint 1846—1853, keleti s nyugoti falán Nilson freskói láthatók, melyek Kaulbachnak a 3-dik kisebb termében látható olajfestményei után készültek. A nyugotnak levők az időviszontagságaitól már sokat szenvedtek. A festmények 6 nagyobb 15 kisebb termet, s 14 szobát foglalnak el. Az új nemzedék igyekezetének méltó bizonyítványai.

Földszint itt is talál a régész tárgyakat, melyek érdeklik az ugynevezett Antiquariumban. Az 1-ső teremben egyiptomi tárgyakat találunk, u. m. sarkophagokat, mumiákat s más sirhelyrajzokat. A 2-dik terem magában foglalja parafamintáit a Pantheonnak s Vesta templomainak Rómában s Tivoliban. Láthatók itt terracottaféle tárgyak, ruhás szobrocskák egy attikai sirból, mécsesek, egy üvegserleg egy kölni sirból, és Hermes és Latona árchai dombormívű párkánydiszitmények. A 3-dik teremben látjuk Konstantin diadalívének parafa miniatürjét, kő, bronz, s vaskorszaki tárgyakat, kődiszitményeket, s aranyozott bronzszegeket a mykeni Atreus kincstárából. A 4-dik teremben arany s ezüst ékszereket, arany koszorut Armentóból (alsó Itália), katonai okmányokat, egy szandálait oldó Venust, ezüst s bronz edényeket, újabb szobrocskákat, antik s középkori fegyvereket — szóval a történelem előtti s az azt követő kisebb tárgyakat.

Nem messze ide van a világszerte híres Polytechnikum épülete, a 16. századbeli olasz renaissance stylben Neureuther által épült nagyszerű 233 méter hosszú palota, az előre nyomuló középrész 138 méterre terjed. Frieséjét, vagyis párkányát a leghíresb 72. építész-mathematicus s természetvizsgáló éremalaku arczképe disziti. Közepén levő, jóni oszlopokon nyugvó portálja fölött e felirat áll: Ludovico II. Bav. rege aere publico exstructum artibus — scientiis. Lépcsőháza s gazdag technikus gyűjteményei valóban megleptek, ha mindjárt nem is vagyunk szakemberek.

Most menjünk a Ludwigsstrasséra, mely a paloták egész sorozata.

Itt térjünk be az állami könyv s levéltár nagyszerű, de mindig szerénynek látszó épületébe, mely florenczi stylben Gärtner által van 1832—1843-ban építve. A kapujához vezető lépcsőzetet Aristoteles, Hippocrates, Homer és Thucydides óriás ülőszobrai diszitik Sangvinetti s Mayertől. A nagyszerű lépcsőház széles márvány lépcsőin följutunk egy 16 oszlop által képzett csarnokba, melynek falain híres költők és tudósok medaillonszerű arczképei láthatók, míg a könyvtár ajtajá előtt a könyvtár alapítójának V. Albrechtnek s I. Lajos a könyvtár építőjének állószobrai vannak Schwanthalertől. A könyvtár

77 teremben 400.000 művet 800.000 kötettel foglal magában, mely évenként 2—3000 kötettel növekedik, évi költsége 25.000 frt. lévén, mihez a köteles példányok is járulnak, gazdag leginkább bibliai s theologiai szakasza. Van ekivül 25 000 kézírata s 1300 ősnymata.

Ritkaságai üveg szekrényben egy külön teremben őriztetnek. Ilyenek p. az 1-ső osztályban római kiszolgált katonák réz és viasztáblái. A 2-dikban a Codex purpureus vagy latin evangeliomos könyv, piros pergamenre, arany és ezüst betűkkel írva, a IX. századból. A 3-dikban Alarich breviariuma, vagyis Nagy-Theodosius törvénykönyvének kivonata 484—506-ban Spanyolországban Alarich nyugoti góth király parancsára készítve. A 4-dikben a legrégibb német kéziratok, u. m. Liber de inventione s. crucis 814 előtt írva. A Niebelungenlied legrégebbi kézírata a 13-dik századból. A korán pergamenen arany betűkkel. (A livre de Jehan Bocace des cas des nobles hommes et femmes fordítása János francia hg. számára készítve Fouque gyönyörű miniatúráival. Továbbá az Orlando Lasso által kottára tett veszteglő zsoldárok Müelich H. pompás miniatúr képeivel.) A Codex aureus, vagy a 4. evangelium 870-ben arany uncial betűkkel, iratott kopasz Károly császár idejében, s 888-ban Arnulf császár ajándékként a sz. Denisi apátságából, a sz. Emmeram apátságába jutott. Felső kötéstáblája egy nyújtott aranylap drága kövekkel és gyöngyökkel ékesítve stb. De lehetetlen nem emlitenem a Corvinákat u. m. Agathius de bello Gothorum 1466-ból. Ennek hitelességéről Rómer Flóris tudós Corvina buvárunk néhány sorral bizonyosságot tesz. 2-szor Artium Aureli ratio medicinae Celsii. 3-szor Beda liber de natura. De ezek kétesek utóbbi kettőn, II. Ulászló czimere van. stb.

Nem messze ide van az egyetem újépülete, 2 szökőkuttal. De említésre méltó még a Siegesthor, mint a Ludwigsstrasse méltó befejezése. Ez a római Constantin diadalkapujának utánzata, 3 bejárati ívvel, 23 m. magas, 26 m. széles. Építeni kezdé Gärtner 1843-ban s befejezé Metziger 1850-ben. Tetején egy érczből öntött Bavaria, egy 4 oroslán fogatu kocsin Wagner mintája után, Müllertől ércbe öntve. A városba jövők felé irányozva külső fölirata: Dem bayerischen Heere, belsején: Erbaut von Ludwig I. König von Bayern. MDCCCL. — A négy-négy korinthe oszlop tetején Bajorország nyolcz kerületének szobrai, ezek talapzatán Medaillonfele dombor művek. A diadalkapu főive felé két-két Victoria koszorut nyujt. A két kis bejárat fölött harci tettek domborodnak ki.

A Ludwigsstrasse mely 1170 m. hosszú s 37 m. széles, másik végén szemünkbe tűnik a Feldherrnhalle, mely a florenczi Loggia dei Lanzi mintájára 1841—44 Gärtner által épült Eddig csak Tilly s Wrede álló ércszobrai tartalmazza, Schwanthalertől.

Innét a királyi lakba térünk, mely Európában a legterjedelmesebbek s legfényesebbek közé tartozik. Három részből áll. Az első I. Miksa választófejedelem által 1612—1618 épült, négy udvarral, — egyikben egy csiga-

barlang van. Közepén Zopfstylben Perseus Benvenuto, Cellinitől, körülötte gyermekek halakkal. Egy másik udvaron szintén egy kutat Neptun szobra disziti. Egy harmadikban ismét egy kut Wittelsbachi Otto szobrával érczből Candidtól látható.

Belső termei a 17. századbeli izlés szerint butorozvák. A hálósobában egy aranyozott ágy van, melynek értéke állítólag 800 000 frt. Csak az aranyhímzés 219 font aranyt tartalmaz. stb. Van gazdag kincstára s kápolnája is, sok ritkasággal.

2-dik része a királyi laknak az ugynevezett Festsaalban az udvari kert felé 233 m hosszú épület. 1832—1842 évben a Palladio módorú, renaissance stylben, Klenzetől. Kiálló erkélyének homlokzatát 10 joni oszlop tartja. Tetején két oroszlán között Bajorország nyolcz kerületének kőszobrai diszelegnek, Schwanthalertől.

Földszinti 6 termében Odyssea négy-négy énekéből jelenetek vannak encaust, azaz domborodó módorban festve, Hiltenspergertől Schwanthaler cartonai után. Az 1-ső emelet, 3 dik előszobájának diszitményei pompeii módorban vannak készítve. — Csafa termében nagy olajfestmények láthatók, Hess, Kobel, Ádám, Heydek s Montentől. A jelenetek 1805—1815-diki évekből vannak kölcsönözve, melyekben Bajorország is részt vett.

Nagy-Károly termében ismét viasz alapon 5 nagyobb s 15 kisebb festmény látható a német császárok történetéből. Schnorr terve szerint, Jäger, Giesmann s több másoktól.

A Barbarossa teremben ngyanazon festőktől a Wittelsbachi család történetének fénypontjai. — A Habsburg terem, Habsburgi Rudolf életének főmozzanatait tünteti a szemlélő elé. — A trónteremben: A wittelsbachi fejedelmi ház 12-őjének aranyozott bronzszobra lepi meg az utast. A fenséges Ottótól, XII. Károly svéd királyig, Schwanthalertől. Nem-e a német történelem iskolája-e ez, nem-e kelti fel az ifju nemzedék lelkesülését a haza iránt? Nagy tettek ismét nagyokat szülnék. Nincs-e így bőven megtérítve a rájuk fordított költség?

A kir. lak 3-dik része a Königsbau név alatt ismeretes, ez ismét egy 125 m. hosszú épület, tisztán négyszögü kövekből, 1826—35 Klenze ebben mintául veve á Brunellesco által Flórenczben épített palazzo de Pittit. Belseje márvány szobrokkal s frescokkal van diszítve. II. Miksa lakosztályaiban görög, a királynéiban német költők arczképei vannak. — Földszinti helyiségeiben 5 teremben láthatók a Niebelungen frescok Schnorrtól 19 nagy jelenetben, a boltozaton pedig sok apró holdalaku kép köti le az ember figyelmét.

A fűvészek módját találják, hogy az ide csatolt király-kert ritka növényeit megtekinthessék.

De a régész a Maximilianstrassen lévő és sajtáságos uj német stylben 1858—1866-ban épült Bajor nemzeti muzeumba siet. Ez épület 146 m. hosszú, s 29 m. magas homlokzatán Bavaria az oroszálannal van zinkből.

— Főirata: Meinem Volk zu Ehr und Vorbild. Diszitményeit teszik karyatidák, álló szobrok, domborművek stb.

E muzeumot 1855-ben II. Miksa király alapítá, mely Aretin (+ 1868.) s Hefner-Altenek igazgatása alatt rövid idő alatt a művelődés s művészet leg-gazdagabb gyűjteményévé fejlődött.

Földszint az 1. teremben római mértföldmutatók, sirkövek, votiv-oltárok és kövek láthatók. A 2-ban Mozaik padlózat Westerhoferből Ingolstadt mellett. A 3-ban római agyag-edények s kisebb római és góth ércztárgyak. A 4-ben ékszerek s különféle tárgyak a népvándorlás idejéből, a 375—800. évi időszakból, a nordendorfi leletek a hunnok sirjaiból, ékszerezszerény a bambergi templomból, egy románkori oroslán, s kőszoborcsoportozat stb. Az 5-dik teremben püspöki mitrák, reliquiariumok a XI. századból, egy kereszt, hegyi jegeczből, óbyzanti és orosz festett képek. A 6—9. teremben késő románkori kereszték, oszlopféjek, műfaragványu szobrok. Itt találkozunk még a középkor való-lató eszközeinek gyűjteményével is.

A földszint balszárnyában van 10 terem teli góth oltárokkal, szobrokkal, sirkövekkel, üvegablakokkal Seligenthalból 1280-ból — üvegfestményekkel a regensburgi régi templomokból. A 3. teremben különféle műfaragványok elefántcsontból és érczből. 1300—1450. évi időszakból, oroslán s lóalaku kancsók. A 4. teremben vannak pergamen kéziratok régi pecséték s ékszerezszerények. Az 5. teremben láthatók fali szőnyegek az augsburgi szövőgyárból 1457-ből. Továbbá szép ládák s egyéb bútornemek. A 6. teremben ismét egy flandriai falszőnyeget 1470—1500. évi időszakból. A 7. teremben kítűnik két imakönyv s gyöngyház művek. A 8. teremben egy weissenburgi oltár 1480—1510. A 9. teremben üvegfestmények. A 10. teremben egy arannyal átszőtt alrajnai falszőnyeg s több szárnyoltár stb.

Most az 1-ső emeletbe megyünk. A lépcső házban fresco jelenetek Bajorország történetéből tűnnek szemünkbe. Az 1. teremben chronologiai rendben vannak felállítva a fegyverek. Itt látható Sz.-Henrik császár tunicellája is, s nem egy adalékot nyújt a viselet történetéhez. Egy más teremben sok külön-féle kori hangszer van 1450—1800. évi időszakból, másban ércziparcsikkék 1400-tól 1800-ig. A középső teremben több város domborművü terveiben, régi hajók mintáiban, szövetekben, agyag, kő és porcellán edényekben és üvegekben gyönyörködhetünk a rómaiak korától — napjainkig. Itt tehát az ipartör-ténelem fejlődését tanulmányozhatjuk.

A második emeletben 19. teremben a renaissance kor műtárgyai e szá-zad elejéig láthatók. Az 1. teremben feltűntek p. a nyomdászat primitiv ter-mékei, régi kéziratok miniatúr képekkel. Gobellinek Rafael cartonai után Sz.-Pál történetét előtűntetvén.

De nem fárasztom a t. választmányt az egyes tárgyak elsorolásával, csak annyit mondok, hogy itt az emberi kegyelet, s iparnak ezernyi műpéldányát láthatjuk; melyekből minden kornak izlése, igénye felismerhető, s ha a közép-

kornak lovagjátékai voltak s vérengzései — de volt képzelhetlen kitartásról tanuskodó ipara is. Ezeket ily muzeumokban összegyűjteni s a régi századokat mintegy szemünk elé varázsolni, ez a mi századunknak dicsősége.

A régészt még a tudományok s művészeti akadémia gyűjteményei érdeklik, melyek a Sz.-Mihálytemplom mellett lévő volt Jezsuita collegium terjedelmes helyiségeiben vannak nagy szorgalommal felállítva. Az épület elhagyatottsága nem is engedi sejteni, mily kincsek vannak itt összehalmozva, pedig palaeontologiai gyűjteménye tán legteljesebb Európában. A kövült állatok zoológiai, a növények geológiai rendben vannak 7 teremben felállítva — A természetrajzi gyűjtemények nagyon gazdagok, valamint a physikai s optikai készletek is. A régész leginkább gyönyörködik a 20.000-nyi görög éremgyűjteményben. Az aranyak egy elefántcsontból művészileg készült szekrényben őriztetnek. Magyarország érmei szegényen vannak képviselve, így p. Róbert Károlynak csak két veretű pénzét láttam itt. — Monumentalis épületek még udvari s nemzeti színháza, mely Németországban legnagyobb, 2500 embernek nyújt helyet. De kitűnők gépezetei, melyeket nyáron mind megtekinthetni — főleg vízvezetéke érdemel figyelmet, mely medenczéiben 900 akónyi készletet tart s néhány pillanat alatt az egész színházat képes előzönlenni. A padlásról a tetőre juthatunk, honnét egész Münchent áttekinthetjük. A benyomás maradandó.

Góth épületei Münchennek 1-ször. Az új városháza szép toronyfiakkal s 4 szoborral — melyek az ipart, háziasságot, polgári bátorságot s a jótékonyágot ábrázolja, Hesstől. 2-szor. A Sz.-Péter s Sz.-Lélekhez címzett templomok, melyeket korra ugyan nem, de nagyságra s érdekességre fölülmulja a b. Szűz temploma vagyis a müncheni székesegyház, mely 1468—1488. épült, tehát késő góth stýlben s pedig, mint itt minden nagyszerűbb épület, igen kemény téglából s homokkődiszitményekkel. Egész hossza 98, szélessége 36, boltozatának magassága 33 méter, két 98 m. magas tornyának sisakja byzanti — mi sajátságosan veszi ki magát a góth építményen, s nem épen rosz benyomást tesz. Belseje három egyenlően magas 22 nyolczszögű karsu pillérrel elválasztott hajót képez. Ezen egyháznak oltára 30, kápolnája 24 van. Oltárai közül több szárnyat s többnyire Sickingertől készítvék. Ilyen a főoltár is, melyen művészileg fából van faragva a sz. Szűz koronázása Knabltól. A szárnyak festményeit Schwindl készíté. — Az érsek trónja valamint a kanonokok székei, és a fölöttük lévő 12 próféta és 12 apostól XV. századbeli műfaragványok.

A középhajó elején a szentélyt mintegy elzárja egy sötét márvány Kاتفalk, melyen bajor Lajos német császárnak (+ 1347.) Krumper Jánostól öntött ércszobra látható a koporsó fölött. A 4 szögleten szintén ércből öntött sisakos vitéz mintegy őrizi a nagy császár tetemeit; egyik térddel mintegy a tetem fölé hajolva, kezeikben egy-egy zászlón N. Károly. jámbor Lajos, vastag Lajos és IV. Lajos valamint nejeiknek neveit lengetvén. A két oldalon még wit-

telsbachi V. Albrecht s V. Vilmos érekszobra látható. A katafalk talapzatán a XV. század tán legtökélyesb sirlapja van, melyen nyilások is vannak. I. Miksa választó fejedelem a család dicsőségének emelte azt 1625-ben.

Egyik pillérén leng egy nagy török zászló, melyet Miksa hg. Nándor-fehérvárnál elfoglalt. — Az orgona alatt van Gebstattel 1846. meghalt püspök domborművü siremléke, Schwanthalertől. E mellett van egy sajátságos pont, honnét a templomnak 30, mindegyik 20 m. magas ablaka közül egy sem látható.

Hogy e templomnak külső falain, s támfalain sok sirkő diszleg, alig kell emlitenem, hisz goth templomoknál ez ugy is szokásos.

E három templomon kívül Münchennek még 27 temploma van. Ezek közül I. Lajos király négyet építtetett, ellátván azt mind, a művészet zamatával. Ilyen a mindenszentek vagy udvari kápolna, mely a királyi lak leg-régibb részével van összekapcsolva, byzantin-rómán stylben építve Klenze által 1837-ben. Mintául szolgált a velencei Márk templom s a palermói Capella palatina, 3 kupulával. A templom belső falai márvánnyal vannak bevonva, az oszlopok fejezetei aranyozvák, boltozatát, ablak s karfülkéit Hess tanítványai frescokkal láták el arany alapon. Sajátságos benyomást tesz a világítás elrejtett modora is. — A 2-dik az ugynevezett Ludwigskirche, a Ludwigsstrassén, az allamkönyvtáron tul, keresztformában olasz-római stylben épült, négyszögü mészkövekből, 1829—1843-ban, négyszögü két tornya 69 m. magas, pyramis sisakkal. A templom fedele tarka cserépszőnyeg, portáléja fölött Krisztus és 4 evangelista szobra, Schwanthalertől magaslik. — A főoltár mögött az egész falon az utolsó itélet a világ legnagyobb frescója van festve Corneliustól, 18 m. magas, s 11 m. széles. A templom boltozatát s falait is fresco képek diszitik Cornelius terve szerint, tanítványaitól.

A 3-dik a sz. Bonifacz basilica, közel a mükiállítás épületéhez, kitünő utánzata az ó-itáliai 5. s 6. századbeli basilikáknak 76 m. hosszu, 36 m. széles, Ziebland által építve 1835—50. években. 5 hajóval bir, főhajójától 66 fehér márvány talapzatu s fejezetü szürke tiróli márványoszlop választja el a mellékhajókat. Ezek fölött félkörü oldalivek emelkednek, melyek fölött 34 pápának (III. Juliustól XVI. Gergelyig) éremarczképeik, az ivek falain, mellékoltárokon s a kar és ablak közti falakon pedig jelenetek sz. Bonifác életéből, s egyéb német szentekéből Hesstől s (Schraudolph és Koch) tanítványaitól. Sajátságos e templomban az, hogy templompadlása nyílt, a vas szarufák barnára festvék s gazdagon megaranyozvák, s a középhajó fedelének vaslemezei is kékre festvék, melyen a csillagok ezrei aranytól ragyognak, különös még, hogy a szószéket a mellékhajókból a főhajóba vassineken lehet tolni. A bemenettől jobbra a mellékhajóban egy sarcophag van barna-vörös márványból, melyben I. Lajos király 1868 óta és Teréz neje 1854 óta nyugszik. Ajtó bejárata előtt, diszes oszlopcsarnok, mellette pedig a sz. Benedek rend növeldeje van.

A 4-dik I. Lajos király által épített templom, az Au nevü külvárosban

s Maria Hilf név alatt ismeretes. Kora góth styllben épült diszes, három hajóval, fesz- vagy szökőivekkel s támtoronykakkal ellátott egyház. Hossza 68, szélessége 24, magassága 25 m. Ohlmüller († 1839) és Ziebland által építve 1831—1839. Kár hogy 79 m. magas, s áttört sisakkal ellátott tornya a fedélre nehezedik, mely a különféle színű mázzal bevont cserepekkel mintegy mozaik szönyeget képez. Az egész épület téglából épült, csak giebeles portálja, ablakai, s három rózsája, valamint feszivei és támtoronykái vannak szürke homokkőből készítve, belül a falak is homokkőszinre festvék. Érdekeseen szépek a 15 m. magas ablakok üveg festményei, melyek Mária életéből s sz. fiához való viszonyaiból vannak véve, Schraudolf, Fischer, Ruben és Röckltől, ezeknek diszítései Aiumüllertől, az egész Hess felügyelete alatt készült. Az oltárok műfaragványokkal diszítvék, valamint a mellékhajók falai is (az üdvözítő szenvedése), Schönlaubtól. A góth toronyhoz hasonló, fa-szöszéket Entres készíté. Az orgonakar alatt két bronztábla látható, a jobb oldalon levő I. Lajos királyt magas domborműben élénk állitva, kinek Ohlendorf a templom terveit átnyújtja. A másik tábla Ohlendorfnak s mindazoknak kik az építést vezették, vagy a templom művészi diszítéséhez hozzájárultak, arcképeit örökíti meg.

Haidhausen külvárosban is áll egy három toronnyal (a középső 87, a két szélső 35 m. magas) ellátott gyönyörű góth templom készen, mely 1852—1863. évben épült, melyben azonban maiglan sem tartatik istentisztelet, a városi tanács és az érsek közti differentiák végett. Azért belseje sincs egészen fölszerelve.

A templomok között még a Theatinerkirche vonja magára az utas figyelmét magas kupolájával s két magas tornyával. Olasz barackstyllje, kissé tultömött, épült 1661—1675 és homlokozata 1767-ben. Három hajójában láthatunk képeket Tintoretto, Zanchi, Loth Károly és Cignani és másoktól. Ezeken kívül itt van a kir. család sirtboltja, melyben VII. Károly császár is nyugszik II. Miksa királynak külön sirkápolnája van, két ifjkorban elhunyt családtagnak csinos emléke, s a sekrestyében Hessnek Krisztusnak koporsóba tétele gyönyörködtet.

Hogy München csakugyan antik színezetű modern város s a jelenlegi művészet fővárosa, hallgatással nem mellőzhetem a nyílt téreken emelt számos szobrokat. Ilyenek p., először nem messze a székesegyháztól fekvő sétatéren levő 5 ércszobor, kézepén Max-Emmanul választó fejedelem s Belgrád elfoglalójaé, ettől balra Westenrieder († 1829) történetíróé és Orlando Lasso († 1599 családineve Roland de Lattre németalföldről ide származott; mindhárom Widemann műve). Jobbra Gluck zeneköltőé, Bongertől és Kreitmayer († 1790) államkancellaré, Schwanthalertől.

A 6-dik Max József királyé († 1825) a hasonnevű téren, a király 25 éves uralkodásának jubileumára 1824. (Leleplezve 1835-ben). Ülő alakja 3.5 m. magas, talpzata 7.5 m. magas s az államgazdászatot, művészetet, alkotmányt,

s vallásfelekezeti egyetértést ábrázoló domborművekkel van diszitve talapzaton. Mintázá Ranch, ércbe önté Stiglmayer.

7-dik az Odeon téren van az 1862-ben aug. 25-én leleplezett I. Lajos király lovagló szobra, királyi diszruhában, kezében a jogart tartva, két oldalán két apród a király két jelszavát Gerecht és Beharrlichkeit mutatja egy-egy táblán. Wiedmann mintája után önté Miller. A talapzat szögletein a vallás, költészet, művészet s ipar szobrai. Felirata: Errichtet aus Dankbarkeit von der Stadt München den 25. August 1862.

8. Az Odeon nyugoti oldalán I. Miksa választófejedelemnek († 1651) s a katolikus liga alapítójának, s a fehérhegyi győzőnek (1620) tiszteletére emelt szobor; mintázta Thornwaldsen, többnyire elfoglalt ágyukból öntötte 1839-ben Stiglmayer.

9. A Maximilianstrasse végén több granit lépcsőzeten emelkedik 8 méter magas talapzaton II. Miksa királynak 5 m. magas álló szobra koronázási diszöltönyben, jobbában az alkotmányokmányt, baljában kardot tartván. A talapzaton ülnek a béke, felvilágosodás, véderő s igazságosság alakjai — a főszobor közvetlen talapzatának négy szögén 4 gyermek koszorukat nyújt. Mindezen alakok aranyozott bronzból valók s igen jóhatásu Zumbusch mintái szerint Millertől vannak öntve. Felirata: „Errichtet von seinen treuen Volke.“ (1875.)

10—13. Ugyanezen uton a sétány fái között van még 4 emlékszobor. Az 1. Deroy Rézmáné a bajor sereg által emelve (elesett Potocknál 1812.) Halbig mintája szerint. A 2-dik Rumford gróf az angol kert teremtője Zumbuschtól (1868.) Evvel szemben Schilling a nagy philosophé — állitva II. Miksa király tanítványától — s Frauenhofer optikusé († 1826.) Halbigtól. Mind a négy szobor fekete-szürke Syenit talapzaton Millertől öntve.

14. A Maximilianstrasse keleti végén Schiller szobra.

15. A Károly-kapu táján van Göthe ércszobra.

16. A Carolin téren egy 29 méter magas többnyire háboruban zsákmányolt ágyukból öntött 34.649 kilogram súlyu 29 m. magas Obelisk következő feliratokkal: a) Den 30.000 Bayern, die im russischen Kriege den Tod fänden. (1812.) b) Auch sie sterben für des Vaterlands Befreiung. c) Errichtet vom Ludwig I. König von Bayern. d) Vollendet am 8. Oct. 1833. — Mondhatom ezen egyszerű 4 oldalával négy utczára néző emlék zöldpázsit közepette nem mindennapi benyomást tesz az utasra, de mutatja egyszersmind a király kegyeletét az elvérzett vagy megfagyott népe iránt.

Mellőzve a Mária-téren 1620-ban a fehérhegyen kivitt diadal emlékére emelt sz. Szűz szobrot s a temető szebbnél-szebb emlékeinek felemlítését — csak még a Bavaria colossust s a Rumeshallét akarom röviden érinteni, — ez egy fensikon emelt [ ] alaku diszépület, melynek előudvarán Bavaria óriás szobra néz le a Theresien-Wiesére, Münchenre s az egész vidékre. — A fenérintett emlékeket nagyszerűsége mind fölülmulja.

Az óriási szobornak 16 m. magas kőtalapzata a rétből emelkedik ki.

Főirata következő: Als Anerkennung bayr. Verdienstes und Ruhmes, ward diese Halle errichtet von Ludwig I. König von Bayern; ihr Erfinder und Erbauer war L. v. Klenze. Begonnen 15. Oct. 1843. Vollendet 15. Oct. 1853. E talapzat fölött emelkedik a 16 m. magas, sőt a kar által felemelt koszoru tetejéig 19 m. magas óriási nőszobor a bajor oroszlánnaal. Hozzá a talapzaton 66 lépcsőn jutunk. Azután a szobor belsejében 60 fokú vascsigalépcsőn feljuthatni a szobor fejébe, hol 2 ércpadon 5 személy kényelmesen foglalhat helyet, 2 lábnyi orlyukain, 15" szemein s 5" szájnilylásaán a legszebb kilátás kínálkozik a szép Münchenre s a 12 mfdre eső havasokra. Az egésznek sulya 1560 mázsa, az érczértéke 93.000 frt, hüvelyke félhüvelyknyi vastag. A fejben következő felirat olvasható: Dieser Koloss, von Ludwig I. König von Bayern errichtet, ist erfunden u. modellirt von Ludwig von Schwanthaler, u. wurde in den J. 1844—1850. in Erz gegossen und aufgestellt von Ferd. Miller.

Hogy forró napokon ez Nabuchodonozor kemenczéje, természetesen gondolható. Hűvösebb nap lévén — élveztük innét is a kilátást.

E colossust környezi a Ruhmeshalle, mely 4—4 talapzaton emelkedik. A 48. dóri oszlopból álló csarnoknak hossza 67 méter. Hosszu derékszögü szárnyai 30. 5. méternyiek.

Itt egy falpárkányon látható 80 hirre jutott németnek carrarai márványból faragott mellszobra, kik örök koszorut vívtak ki maguknak. Legrégibb Schongaueré († 1499.) Hogy Hess. Klenze, s Cornelius is e dícsarnokba jutottak, most már nem csodáljuk. München ő általok lett szép!

Hol ily becsben tartják a tudomány, képzőművészetek és költészet nagyjait, hol fejedelmek annyit áldoznak népok mivélődéséért s képzéséért: ott nem csoda, hogy a tudományok s művészetek virágzanak s ott a nép önkényt lelkesül fejedelmeiért s emléksobrokat állit, mint azt fentebb láttuk.

München temérdek műemlékeivel valóban emelkedett gondolatokat ébreszt, midőn 5—6 nap alatt ennyi élvezetet nyújt. Pedig még sok itt a látni való, érdemes tehát, hogy minden magyar hazafi oda zarándokoljon, hogy lássa mint lehet rövid idő alatt egy nép miveltté, keresetté és nagygyá.

Münchenben — ugy látszik a nap delelő pontján van számunkra — de hanyatlása is itt következik be, midőn Regensburgba, Wallhallába, Prágán s Bécsen keresztül hazánkba térünk vissza. De ezek leírásával nem fárasztom a t. választmány béketürését.

TÁRSZA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi választmányi ülése márczius 27-én. Elnök: Ormós Zsigmond ő méltósága.

Jelen vannak a választmányból: Rácz Athanáz, kir. tanácsos, alelnök; Miletz János, titkár; Ódor Samu, pénztárnok; dr. Niámessny Gyula, társulati ügyész; Ardeleán György, Horváth Pius, Ivánfi Ede, Korbonics János, Molnár Vid czimzetes kanonok, Péch József, Rötth László alispán, s a társulati tagok közül: dr. Reiner József, Tordai György, Uwira Ambrus; továbbá diszes vendégkoszoru s a karzaton a helybeli közép-tanodák történelem és régészet kedvelő nemes törekvésű növendékei számosan.

Elnök ő méltósága megnyitójában üdvözlí a választmányt s az ülést megnyitottnak nyilváníti.

Ezután a február havi választmányi ülés jegyzőkönyve olvastatik fel s hitelesítettik; Miletz János titkár pedig a következőleg terjeszté elő havi jelentését:

Tisztelt választmány!

Egyleti életünk utolsó hivatalos nyilvánulása óta egy havi időköz tünt le felettünk; mely időtartam alatt több oly körülmény merült fel társulati bel életünket érdeklőleg, melyekről részletesen beszámolnom hivatalos kötelességem hozza magával.

Mielőtt azonban ezen hivatalos jelentésemben a mult február havi választmányi ülésünk óta felmerült adatok és események részletezésébe bocsátkoznám, társulatunk kegyeletes szokásához alkalmazkodólag, emlékezzünk meg egy feledhetlen derék tagtársunkról, dr. Novoszád Mátyás irgalmasrendi főorvosról, ki f. hó 8-án e földi életet egy tulvilági boldogabb hazával cserélte fel, s tegyük le kegyeletes megemlékezésünk gyászkoszoruját csendes nyughelyének hideg sirhantjára. Az elhunytban mi egy feledhetlen derék tagtársat, a szenvedő emberiség, a gyámoltalan árvák s szegények ritka gyámolót s támaszt, a társadalom pedig egy közkedvességű emberbarátot veszített el. Városunk közrészvéte kíséré örök nyughelyére, s végtszesség tételén társulatunk is több tagtárs jelenléte által volt képviselve. Aldott, maradandó és kegyeletes legyen emléke közöttünk.

Társulatunk belügyeit érdeklőleg a következőket van szerencsém továbbá constatalhatni:

I. Február havi választmányi ülésünk hivatalos iratait a begyült adományokkal együtt illető helyeikre eltettem, s foganatosítva lett a legutóbbi választmányi ülés határozata a Marossy-féle könyvtár egy részének felbecslése s megvétele végett, s a kiküldött bizottság eljárásának eredményéről a jelentést a mai gyűlés folyamában fogja a t. választmány meghallgathatni.

II. Muzeumunk részére a következő adományozások érkeztek be, melyekről az alant közlöttékben van szerencsém beszámolni a t. választmánynak.

1) Schwerer János orsovai harminczadfelügyelő ur beküldött egy nehéz s hosszu vascsövet, mely évekkal ezelőtt több vidéki írónk által azonosítottott, az Alduna mellett regényesen fekvő s multunkban jelentékeny szerepet játszott Lászlóvár között talált sugárágyuval. Schwerer ur azonban bővebb fürkészet után kideríté, hogy a romok között talált régi

ágyu Resiczán az olvasztóban lett feldolgozva s ugyancsak a Lászlóvár romjai között talált, s muzeumunknak beküldött vascső pedig Lászlóvárában vízvezetőcsőül szolgálhatott.

2) Vármegyénk határszélén, az Al-Duna mellett fekvő Kevén (Kubin) a következő tárgyak találtak a régi Keve vára földmagaslatának leomlásakor különböző időben a leomlott földtömeg között:

- a) Vas csoroszllya.
- b) Régi kaszatöredék vasból.
- c) Vas buzogány-gomb.
- d) Jókora nagyságu lópatkó vasból.
- e) Vas sarkantyú.

f) Négy darab agyag s égetett átfurt karika, melynek leginkább a régi őskori hamvvedrekben szoktak előfordulni s közönségesen „Orsófej“ név alatt ismeretesek; továbbá egy henger alakú, hosszában átfurt s a középén átellenesen keresztül lyukasztott s megkövesült csont darab s egy golyó alakú átfurt agyaggomb.

g) Őskorszaki agyag-kanál töredék, mely a ritkább leletek közé sorolható.

- h) Régi bronz vaspuska-cső töredéke.
- i) Téglátöredék, homorú ékesítéssel.
- k) Végre régi harczi bárd rozsdás vasrészlete.

3) Orsováról a következő tárgyakat nyertük, u. m.: 7 darab különböző nagyságu ágyugolyót, hat darab bombatöredéket, melyek a II. József császár alatti török hadjárat maradványai; továbbá egy márvány ornamentáció töredékét s egy homokkő oltároszlop részletét; mindezen tárgyak lelhelye Orsova környéke, s elnök ö méltóságához küldettek be.

III. Könyvtárunk gyarapítására Ormós Zsigmond elnök ö mltga egy átirata mellett, melyet mindjárt szerencsém lesz egész terjedelemben előterjeszthetni, megküldé minden, eddig nyomtatásban megjelent műveit, összesen 13 kötet s füzetben. Az ajándékozott művek következők:

1) Ormós Zsigmond: Adatok a művészet történetéhez Pest 1859. 1 kötet.

2) Ormós Zsigmond: Urbinoi Santi Rafael. Temesvár 1867. 1 kötet

3) Ormós Zsigmond: Utazási emlékek, 6 kötet. Pest 1860—63.

4) Ormós Zsigmond: A banya sziklája — Piatra—Bábi Korrajz. Pest. 1858. 2 kötet.

5) Ormós Zsigmond: Fóth művészeti szempontból. Pest 1862. 1 füzet.

6) Ormós Zsigmond: A Széchenyi szobor és a szobrászat realismusa. Pest 1863. 1 füzet.

7) Ormós Zsigmond: Giorgione Barbarelli di Castelfranco. Történeti korrajz. Temesvár 1872. 1 füzet.

Ezen becses adomány tisztelt választmány, mely nagyérdemü elnökünk szívjóságának s társulatunkat kitüntető ritka kegyének fényes bizonyítékát képviseli, bizonyára megérdemli legmélyebb hálánk s köszönetünk nyilvánítását.

IV. Végezetre, mielőtt jelentésemet bezárnám, felemlitem azon hivatalos átiratot s felhívást, mely a „Biharvármegyei régészeti és történelmi egyesület“ részéről érkezett be hozzám oly czélból, hogy társulatunk a nevezett egyesületnek, mely f. évi ápril hó 21-től kezdve 4 heti időtartamra egy „régészeti, történelmi és iparműtörténelmi kiállítást“ rendez Nagyváradon, mint az egyesület székhelyén, — a hazai tudományos előhaladás s

culturalis viszonyok emelésének tekintetéből megpendített nemes vállalatát elősegíteni sziveskednék az által, hogy a muzeumunkban levő régészeti, történelmi és iparműtörténelmi tárgyak közül azok, melyek akár műbecsük, akár történelmi érdekük következtében figyelmet gerjeszhetnek, a kiállítás tartamára átengedtetnének, vagy hogy társulatunk a kiállítás érdekében belátása szerint saját körében közremunkálni segédkeznek. A határozathozatal tekintetéből van szerencsém az iratokat egész terjedelemben a tisztelt választmány elé terjeszteni.

Ezen felmerült események képezik titkári jelentésemet azon társulati ügyeket tekintve, melyek utolsó választmányi ülésünk óta társulati életünket közelebbről érdeklik.

* * *

A titkári jelentés tudomásul vétetvén, az előterjesztésből folyólag dr. Novoszád Mátyás irgalmasrendi főorvos s társulati tagtárs elhunytá feletti részvét és kegyeletes megemlékezésének nyilvánítását a választmány jegyző könyvileg megörökíttetni rendelte; továbbá mindazoknak, kik a társulati muzeum s könyvtár gyarapítására ajándékokkal kedveskedtek s a társulat iránt megemlékezés- és elismeréssel viseltettek, nevezetesen Ormós Zsigmond elnök s méltóságának és Schwerer János urnak, a beküldött adományokért jegyzőkönyvileg nyilvánított elismerés és hálás köszönet. A begyűlt adományokat a választmány a titkár gondozására bizta, s illetékes helyeikre eltétetni rendelte. Végül a „Biharvármegyei régészeti és történelmi egyesület“ átirata s felhívására vonatkozólag határozatotott, hogy tekintve a nemes czélt s irányt, mit a nevezett egyesület tervbe vett, a társulati muzeumból azon tárgyaknak, melyek régészeti, történelmi vagy iparműtörténelmi szempontból figyelemreméltók s nevezetesebbek, mielőbbi kiválasztása s elküldéséről Rácz Athanáz kir. tanácsos s alelnök és Miletz János titkár gondoskodjanak olyaténképen, hogy az elküldendő tárgyakról két példányban jegyzék veendő fel s egyszersmind az egész eljárás eredményéről a kiküldöttek a legközelebbi választmányi ülésen véleményes előterjesztést tegyenek.

Ezen határozat után elnök s méltósága igen érdekes ismertetést közölt azon kubini lelhelyről, hol a jelen gyűlés alkalmával bemutatott tárgyak találtak s igen talpraesetten kideríté, hogy a kövi vagy kevei (kubini) várdomb nem római korbéli, hanem avar vagy barbár korszaki maradvány s jellegű.

Erre Ódor Samu társulati pénztárnok ur adta elő jelentését a társulati pénztár állásáról, mely jelentés alapján kitünt, hogy az időközben felmerült társulati szükségletekre történt kiadások levonásával s a mult választmányi ülés határozatából a folyó kiadások fedezésére szolgáló alapból az alapítványi összeghez csatolt 150 forintnyi összegnek tőkésítésével, 697 frt 17 kr. készpénz szolgál jelenleg a folyó kiadások fedezésére, a társulat javára kamatozó most már 1505 frt 5 krnyi összeget kitevő tartaléktólke alapon kívül.

Következett Ivánfi Ede választmányi tagtárs urnak folytatólagos felolvasása ily czimen: „Üti jegyzetek;“ mely értekezésében a derek szerző igen élénken adta elő azon tapasztalatait, melyeket utazása alkalmával mint a történelem s régészet szakmivélője s barátja látott s érdekeseeknek feljegyzett. Üti jegyzeteinek ismertetését a regényes fekvésű Salzburg leírásával fejezte be, s a választmány határozatából az értekezést egész terjedelemben a társulati „Értesítő“ fogja hozni.

A tárgysorozat szerint ezután tárgyalatott a múlt február havi gyűlés alkalmával a Marossfy-féle könyvtár egy részének s egy régi szekrénynek megvásárlása végett kiküldött bizottság jelentése, mely Miletz János titkár, mint bizottsági jegyző által egész terjedelemben felolvastatván, határozattá lett, hogy a jelentésben foglalt könyvek s szekrény 55 frt vételárban megvételnek s a jelzett könyveket s szekrényt titkár mielőbb vegye át s eljárásáról a jövő választmányi ülésen jelentést tegyen.

Ezen ügy elintézése után ugyancsak a tárgysorozat szerint következett egy bizottság kiküldetése, mely a közelgő május havi közgyűlés alkalmából feladatává tegye a nagygyűlés tárgysorozata s ünnepélyességének megállapítását; a választmány e tekintetben azon határozatot hozta, hogy Rácz Athanáz kir. tanácsos s alelnök ur elnökelete alatt Miletz János titkár, dr. Niámessny Gyula, Déscsán Achill, Ardeleán György, Dobó László és Kapdebó Gergely urak küldessenek ki s a kiküldött bizottság megállapodásának eredményéről a legközelebbi ápril havi választmányi ülésen véleményes előterjesztést tegyen.

Végül következett az új tagok választása. Miletz János titkár új tagul ajánlja báró Radvánszky Béla nagybirtokost s országgyűlési képviselőt; lakása Sajó-Kaza, utolsó posta Vadna (Borsod vármegye). Az ajánlatba hozott egyhangulag s éljenzések között rendes tagul megválasztatik s részére a társulati diszoklevél s a kiadványok megküldése elrendeltetett.

Több tárgy nem lévén, ezzel az ülés véget ért.

Rendes havi választmányi ülés ápril 30-án. Elnök: Ormós Zsigmond 5 méltósága.

Jelen vannak a választmányból: Rácz Athanáz, kir. tanácsos, alelnök; Miletz János, titkár; Odor Samu pénztárnok; dr. Niámessny Gyula, társulati ügyész; Ardeleán György, Barách József, kir. tanácsos, Horváth Pius, Ivánfi Ede, Korbonics János, Molnár Vid cz. kanonok, Róth László alispán, s a társulati tagok közül: dr. Breuer Armin, Folly Emil cz. kanonok, s Kapdebó Gergely, a karzaton pedig történelem s régészet kedvelő tanuló ifjak szép számmal.

Elnök 5 méltósága megnyitójában üdvözli a választmányt s a választmányi ülést megnyitottak nyilvánítja.

Ezután a márczius havi választmányi ülés jegyzőkönyve olvastatik fel s hitelesítettik, Miletz János titkár pedig a következőleg terjeszti elő havi jelentését:

Tisztelt választmány!

Múlt márczius hó 27-én tartott választmányi ülésünk óta több oly esemény merült fel társulati körülményeinket érdeklőleg, melyekről beszámolnom hivatalos kötelességem közé tartozik.

Mindenek előtt kegyeletes szokásainkhoz alkalmazkodólag felemlitem azon veszteséget, mely társulatunkat Clement György társulati tagtárs s a temesvári kerület távirda-igazgatója elhunytá folytán érte. A boldogultban társulatunk egy ügybuzgó tagtársat, a haza egy fáradhatlan buzgalmu hivatalnokot s a társadalom egy ritka műveltségű férfiut vesztett el. Aldás és béke poraira!

Társulati ügyeink egyéb fejleményeit illetőleg a következőket van szerencsém jelentetni:

I. A biharmegyei történelmi és régészeti egyesület által e hó 22-től kezdve Nagyváradon rendezett régészeti, történelmi és műpartörténelmi kiállítás meg-

nyitása alkalmával társulatunk is képviselve volt elnök Ormós Zsigmond ő méltósága által s ez alkalomból a kiállítás tárgymutatóját s a „Nagyvárad“ czimű lap négy számát, melyekben a megnyitás s kiállítás ünnepélyességei körülményesen leírva vannak, magával hozni s társulatunk irattárának ajándékozni kegyeskedett; melyeket van szerencsém bemutatni.

Ezen alkalomból felemlitem, hogy a múlt választmányi ülés határozatából muzeumunkból több tárgyat küldöttünk el Rácz Athanáz kir. tanácsos s al-elnök urral az említett nagyvárad kiállításra, mely küldeményünkről a jegyzék-másolat a nagyvárad kiállítási bizottság ellenjegyzése mellett vissza is küldetett s van szerencsém előterjeszteni; végül felemlitem tudomásvétel végett, bár utólagosan, azt is, hogy a kiállításra társulatunk tagjai is meg voltak hiva hivatalosan a rendező bizottság által.

II. Márczius havi választmányi ülésünk hivatalos iratait a begyűlt adományokkal együtt illető helyeikre eltettem s foganatosítva lettek a választmányi gyűlés minden határozatai, amennyiben a társulat által Marosszfény urnótól megvásárolt könyveket és szekrényt a muzeumba elszállítottam s a választmány által a május havi nagygyűlés sorrendje s ünnepélyességének előleges megállapítása végett kiküldött bizottság jelentését a jelen gyűlés alkalmával fogja előterjeszteni megállapodásairól.

III. Muzeumunk részére a következő adományozások érkeztek be hozzám :

1) Bay Ilona nagy s társulatunk alapító tagja ajándékozott négy darab ezüst tallért, melyek közül 2 darab XIV. Lajos, 1 darab Frigyes Keresztély szász herceg pénzeit képviseli; egy pedig a körirat kopottsága miatt nehezen határozható meg.

2) Lovász Titusz állami községiskolai tanító Dragsinán, ajándékozott egy 32 cm. hosszú régi, vasból készült harci csákányt, egy nagy, félig kövült bölény lábszárcsont részletét s 2 darab ezüst s egy játékpénzt; az ajándék lelhelye a dragsinai földvár, hol a Temes folyó szabályozása alkalmával a vár egyik földből készült sánczának átvágása alkalmával találtattak az 1877-ik év nyarán.

3) Hain Géza IV. osztálybeli gymnásiumi tanuló beküldött 4 darab ezüst s egy törökországi réz pénzecskét; továbbá Weisz Mayer Béla gymnásiumi I. osztálybeli tanuló egy darab 100 forintos Kossuth bankjegyet, Ivánfi Ede választmányi tagtársunk közvetítésével.

IV. Könyvtárunk gyarapodott a társulat által megvásárolt Marosszfény könyvtár következő műveivel, melyeket van szerencsém ezennel bemutatni :

1) Toldy Ferencz: Uj magyar muzeum, 1855. évi folyam, I—XII. füzet.

2) Ujabb nemzeti könyvtár, kötetlen, 25 füzet.

3) Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történetéből, füzve, 1. 2. kötet.

4) A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből, füzve, 1 k.

5) Beniczky Lajos: Kálmán király és József császár, füzve, 1 k.

6) Török János: Töredék gr. Széchenyi István kiadatlan irataiból. 1 füzet.

7) Vállas Antal: Nemzeti Encyclopaedia, kötetlen, 1—7. füzet.

8) Preyer János: Monographie der königlichen Freistadt Temesvár, füzve, 1 k.

9) Rückblicke auf Temesvár, füzve, 1 k.

10) Plutarchs moralisch-philosophische Werke. Szépen kötve, 1—7. kötet.

- 11) Schirach Gottlob: Biographien des Plutarchs, kötve, 1—8. k.
- 12) Boysen Fridrik: Die allgemeine Welthistorie. Szépen kötve, 1—30. kötet. Az ujkorból a 13. kötet hiányzik.
- 13) Fessler: Die Geschichte der Ungern; az 5-ik kötet hiányzik. Kötve, I—X. kötet.
- 14) Gesner Jakob: Adpendicula ad numismata graeca, bőrkötés, 1 k.
- 15) Tabulae numismaticae pro catalogo numerum Hungariae ac Transilvaniae instituti nationalis Széchényiani, füzve, 1 k.
- 16) Catalogus numerum Hungariae ac Transilvaniae instituti nationalis Széchényiani, füzve, 1. 2. kötet.
- 17) Neumann Franciscus: Populorum et regum numi veteres inediti, kötve, 1 k.
- 18) Frölich Erasmus: Notitia elementaris numismatum, kötve, 1 k.
- 19) Khevenhüller Franciscus: Regum veterum numismata, kötve, 1 kötet.
- 20) Khell Josephus: Ad numismata imperatorum romanorum supplementum, kötve, 1 k.
- 21) Eckhel Josephus: Sylloge I. numerum veterum, kötve, 1 kötet.
- 22) Eckhel Josephus: Doctrina numerum veterum, kötve, I—VII. k.
- 23) Hanthaler Chrisostom: Exercitationes de numis veterum, kötve, 1—6 kötet.
- 24) Doederlini Jos. Alexius: Commentatio historica de numis Germaniae, kötve, 1 kötet.
- 25) Joannes Cuspinianus: De consulibus romanorum. Folio kötve 1 k. 1553-ból.
- 26) Ephemerides Vindobonensis ad annum 1780. Kötve, 1 kötet.
- 27) Mokry Benjamin: Közöséges historiai-biographiai kézi Lexicon, kötve, 1—4. kötet.
- 28) Fessler: Attila König der Hunnen, kötve, 1 kötet.

Ezen vásárlott könyveken kívül Varga Imre, gymnásiumi III. osztálybeli tanuló ajándékozott ily czimű művet: Mausoleum regum et ducum Hungariae. Nürnberg 1664. Kötve. 1 k. A magyar vezérek s királyok képeivel I. Lipótiig.

Ezen előterjesztések képezik tisztelt választmány titkári jelentésemet azon társulati ügyeket tekintve, melyek utolsó választmányi ülésünk óta felmerültek.

* * *

A titkári jelentés tudomásul vétetvén, az előterjesztésből folyólag Clement György Temesvárkerületi távirdaigazgató s elhunyt tagtárs feletti részvét s kegyeletes megemlékezésének nyilvánítását a választmány jegyzőkönyvileg megörökíttetni rendelte; továbbá mindazon tárgyak átvételéről, melyek a nagyváradi régészeti és iparműtörténelmi kiállításra elküldettek, annak idejében titkár gondoskodjék s illetékes helyeiken rendezze el s e tekintetben eljárásáról adandó alkalommal a választmányt értesítse; végül mindazoknak, kik a társulati muzeum gyarapítására befolytak s ajándékokkal kedveskedtek, nevezetesen: Bay Ilona urnó s alapító tagnak, Lovász Titusz állami elemi iskolai tanító urnak, Hain Géza, Varga Imre s Weismayer Béla gymnásiumi tanulóknak, a beküldött adományokért jegyzőkönyvileg nyilvánított elismerés és hálás köszönet. A begyűlt adományokat a választmány titkár gondozására bizta s illetékes helyeikre eltétetni rendelte s egyuttal azon körülmény folytán, hogy

a társulat könyvtára örvedetesen gyarapodik, a titkár utasított, hogy a már eddig vásárolt s ajándékozott könyveket mielőbb a társulat hivatalos bélyegével lássa el a tulajdonjog kitüntetése tekintetéből.

Erre Odor Samu társulati pénztárnok ur adta elő jelentését a pénztár állásáról, mely jelentés alapján kitünt, hogy az időközben felmerült társulati szükségletekre történt kiadások levonásával 650 frt 77 kr. készpénz szolgál a folyó kiadások fedezésére a társulat javára kamatozó 1505 frt 5 kr. tartaléktőke alapon kívül. Tudomásul vétetett.

Következett Ivánfi Ede választmányi tagtárs urnak értekezése ily czimen: „Uti jegyzetek,” mely értekezés folytatását s befejezését adja a már két választmányi ülésen ily czim alatt felolvasott értekezésnek s az utóbbi különösen Münchent, a tudomány, művészet s a régi emlékek ezen nevezetes pontját ismerteti vonzón s érdekesen. A választmány nagy köszönetét fejezte ki a derék s fáradhatlan szerzőnek értekezéseért s közlését az „Értesítő”-ben elrendelte.

A felolvasás befejeztével a tárgysorozat szerint következett a május havi nagygyűlés sorrendje s ünnepélyességének előzetes megállapítására nézve kiküldött bizottság jelentése; melyre vonatkozólag határozattá lett, hogy a nagygyűlés május 23-án csütörtökön reggel 10 óraker veszi kezdetét, mely alkalomra elnök ő mltsa egy értekezés megtartását ígérte Viminaciumról, s annak történelmi és régészeti nevezetességeiről; továbbá az egész évi számadások megvizsgálására kiküldendő bizottság tagjaiul megválasztottak: D é s c h á n Achill, Korbonics János s dr. Niámessny Gyula urak s a nagygyűlés egyéb ünnepélyességének megállapítása s rendezése céljából pedig a következők: D é s c h á n Achill, D o b ó László és K a p d e b ó Gergely urak küldettek ki.

Végül következett az új tagok választása. Rendes tagul jelentkezett Bessenyei Ferencz köz- és váltó-ügyvéd Temesvárott. A jelentkezőt a választmány egyhangulag s éljenzések között rendes tagul megválasztja s részére a diszoklevél s a társulat kiadványainak megküldése elrendeltetett.

Több tárgy nem lévén, az ülés véget ért.

Hetedik évi közgyűlés 1878. május 23 án.

A délmagyarországi történelmi s régészeti társulat f. évi május hó 23-án örömmünnepélyét ülte. Ezen napon tartatott meg a hetedik évi tisztújító közgyűlés a vármegyeháza dísztermében Ormós Zsigmond főispán s társulati elnök ő méltósága elnöklete alatt.

Közművelődésünk s a tudomány minden barátjának keblét a legőszintébb öröm érzete tölté el annak láttára, midőn az ünnepély alkalmából a gyűlés teremben összesereglett díszes hallgatóság s női uri vendégkoszoru között a helybelieken kívül a messze-távol vidékről is nagy számmal megjelent történelm s régészetkedvelő kitünőségeket vettünk észre.

Pont 10 óraker a társulati elnök Ormós Zsigmond ő mltsa a terembe lépven, a jelenlevők által hangos éljenzéssel fogadtatott. A teljes számmal megjelent tisztikaron kívül, melyet Ormós Zsigmond elnök ő mltsa, R á c z Athánáz, kir. tanácsos, alelnök, Miletz János titkár, dr. Niámessny Gyula társulati ügyész, s Odor Samu pénztárnok urak képviseltek, a teremben látuk: Ardeleán György, Árvay Mór (Német-Szent-Péterről) Barách József kir. tanácsos, Bercsán János (Aradról), Berker Nándor, Bessenyei Ferencz, Bilszky Ferencz (Oraviczáról), Boleszny Antal (Orsováról), Böhm Lénárt (Fehértemplomból), Breuer Armin, Buziási Eisenstädter Ignác, Capdebó Ferencz, Dobó László, Edelspacher Antal (Arad-Szent-

Mártonról), Feigenbaum Ignác, Folly Emil, Ivánfi Ede, Jakabfy Pál (Uj-Aradról), Kapdebó Gergely, Kassics Károly, Korbonics János, Kiss József (költő), Kornis Géza, Kramár Béla, Lang Géza, Löwinger János, Marx Antal kir. tanácsos, Nagy Lajos, Nagy László, ifj. Ormós Zsigmond, dr. Reiner József, Rötth László alispán, Schiller Ign. Antal, Schopf Antal, Sternberg Adolf a „Temesvarer Zeitung“ szerkesztője, Szandics István, dr. Szentkláray Jenő (Török-Becséről), Takács József, Tács József a „Temesi Lapok“ szerkesztője, Tokodi Jenő, Tordai György, Török János polgármester, Uwira Ambrus, Weber Agoston (Bruckenauból), Wimmer József, dr. Wolafka Nándor urakat.

Elnök ő mltsaga elfoglalván elnöki székét s a megjelent helybeli s vidéki társulati tagurakat röviden üdvözlővén, a következő megnyitó beszédet tartotta:

Tisztelt közgyűlés!

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat hetedik évi közgyűlését van szerencsém ezennel megnyitni.

Hét év egy ember életében a gyermekkort képezi; de hét év a mi tarsulatunk életében, melynek meglelt férfiai jóakarattal arra vállalkoztak, hogy a tudományt, s a szellemi munkásságot e részben eddig műveletlen vidékünkre átültessék, társulatunk életrealitásának kétségtelen jelét tünteti fel. A lefolyt 7 év bizonyosságul szolgál annak, hogy az elhintett mag termékeny talajra talált: hogy vidékünk a szellemi tér munkásainak elégséges számával bir arra való nézve, hogy culturalis törekvésünk állandó, életrealáló és maradandó becsü emléket az utókornak átadja.

Nem számítom feladataim közé azt: hogy azon törekvéseket, melyeket utolsó közgyűlésünk óta feltüntetni s mind azon eredményeket, melyeket ezen idő óta elérni szerencsénk volt, előadásomban részletesen felsoroljam. Ez társulati titkárunk köréhez tartozik, ki szellemi gyarapodásunk jelenségeit gondosan feljegyzi és ügyesen tolmácsolja.

Midőn ezek szerint szíves üdvözlésre szorítkozom, melylyel a közgyűlésünkön jelenlevő tisztelt társulati tagok és vendégek iránt eltelve vagyok, inkább igénytelen jelét kívánom adni önálló munkásságomnak, melylyel a társulat feladatának megoldásához tehetségem szerint hozzájárulni mindenkor kész vagyok.

*

*

Az elnöki megnyitó beszéd zajos éljenekkel fogadtatott s nyomban utána következett egy történet-régészeti szempontból nevezetes tanulmánya Ormós Zsigmond elnök ő mltságának Margum, Contra-Margum és Viminaciumról. Az értekezés igen érdekes s ami fő, autopsián alapuló adatokat közöl az Al-Duna vidék ezen nevezetes római emlékhelyeinek multjára vonatkozólag s közben-közben az állítások, a helyszínén talált s lerajzolt emlékek képmásolataival lettek érdekeseitve; szóval az egész értekezést nemcsak a tudományos színezet, hanem a beható tanulmányozás is különösen becsesté teszik. A felolvasást szünni nem akaró éljenzés kísérte s egész terjedelemben a társulati „Értesítő“ július havi füzete fogja hozni. (L. e füzet 101. lapját.)

A tárgysorozat szerint, miután a tarsulati tagok névjegyzékének felolvasása közkívánatra elmaradt, következett Miletz János titkár jelentése a lefolyt évi szellemi mozzanatokról. A jelentés a következő:

Tisztelt közgyűlés!

Minden nemzet fenmaradásának egyik legfőbb létjoga műveltségi állapota s viszonyaiban rejlik, s hogy mennyire van kifejlődve a tudomány és műv-

szetek iránti érzeke, mely a culturalis haladás egyik legbiztosabb alapjának szokott tekintetni.

Ámde, egy nemzet culturalis haladása, kedvező jelene, s fényes jövőjének feltételei nagyon sok körülménytől függenek, s egyebek mellőztével attól is: hogy mennyire csügg múltján, s mennyire tartja tiszteletben a múlt időknek reá visszamaradt emlékeit!

Az utóbbi feltevést figyelembe véve, ha tekintetbe vesszük azon nagy haladást s fontos vívmányokat, melyeket a történelem s ennek ikertestvére az archäologia terén a legujabb időkig hazánkban kifejtve tapasztalunk, s hogy a fáradhatlan buzgó törekvések nem csak benn a hazában, de a külföld előtt is a legnagyobb elismerést szerezték a magyar névnek, csak örvendő jelezhetjük a magyar nemzet létjogosultságát a világ művelt nemzetei közepe mellett annál is inkább: miután e tekintetben a haladás s a lankadatlan buzgó törekvés jelenléte széles e hazában, a Kárpátoktól kezdve le az Adriáig mindenfelé örvendően észlelhetők.

Ily jelenségek közé számítom különösen azon számos, tudományos czélu nyilvános és magán egyesületek s társulatok keletkezését is, melyek napjainkban magyar hazánk minden részében a múlt idők emlékeinek kutatása s a meglevők fentartása s megőrzése czéljából alakultak, s létezésüknek a legörvendesebben megfelelni iparkodnak; melyeknek díszes sorában foglal helyet társulatunk is, a „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“.

Valóban tisztelt közgyűlés, a jelen ünnepélyes alkalommal, midőn társulatunk hetedik közgyűlését tartja, midőn hivatalos kötelességem szerint az egész választmány nevében én lehetek oly szerencsés társulatunk egész évi munkásságáról, működéséről s az általunk elért eredményekről beszámolhatni, a legnagyobb örömmel s azon édes megnyugvással jelenek meg önök előtt, hogy előterjesztésemet bizonyára megleléssel s megnyugvással fogadják, mert jelentésemben, ha nem is rohamos, de fokozatos haladást jelezhetek egyleti működésünk múlt évi folyamáról.

Allításaim valódiságának bizonyosságára önértetesen hivatkozhatom választmányi üléseink folyamára, melyek eclatans tanubizonyosságot nyújtanak arról, hogy társulatunk tagjai, felfogva s átérzve nemes hivatásuk nagvságát egész teljében, soha sem szüntek meg közreműködni azon nemes és magasztos czélok további fejlesztésére, melyek társulatunk létjogát képezik s nemcsak a társulat jó hírnevét, tekintélyét iparkodtak nevelni szerte e hazában, hanem egyszersmind arról is meglepő példát nyújtanak, hogy a minden önérdékajhásztól eltekintő, csupán a közművelődést s tudományos haladást előmozdítani igyekvő munkásság s buzgalom, még ily nehéz körülmények között sem szünik meg, mint mi élünk s működünk, a szépért, jóért s magasztosért hevülni; s társulatunk tagjai fényesen beigazolták azt, hogy tudnak is, akarnak is tenni s közremunkálni azon nemes irányban, melynek értékét nem a korunkbeliek, csak is az utókor fogja megítélhetni egész teljében.

Hogy ez így van, s az általam mondottak nem csupán hangzatos szavak, évi jelentésem következő passusaiból győződhetik meg a tisztelt közgyűlés:

Igy társulati életünk örvendős jelenségeit mutatja nemcsak tagjaink létszáma, mely az előző évekhez képest folyton szaporodik, hanem egy másik körülmény is, hogy a tudományos világ s a hazai szakirodalom figyelme mindinkább felénk kezd irányulni s működéseinket élénk figyelemmel kíséri.

Muzeumunk, melyet szerény működésünk fáradhatlan buzgalma te-

remtett meg, mely megalakulásunk óta mindnyájunk közóhaját képezte, bár ugyan még jelenleg a kezdet nehézségeivel kénytelen küzdeni, de mégis évről-évre mutatkozó örvendetes gyarapodásával, szintén egyik jelensége e délvédeki társulat szükségességének és tanujele társulatunk lankadatlan ügybuzgalmának.

A helyiség, melynek megszerzését nagyérdemű elnökünk fáradhatlan buzgalmának köszönhetjük, szerény ugyan még, de mindenesetre elegendő arra nézve, hogy eddig begyűlt s szerzett tárgyainkat kellőleg elrendezhettük s a nagy közönség számára is kiállíthattuk, hogy a nagy közönség az ott látotakon okulva, annál inkább méltányolni tudja létünk nemes célját s fáradaimaink irányát és a szerte heverő mükincseket, régi emlékeket tudni fogja majdan hová küldje megőrzés és elhelyezés végett. A muzeumi látogatók száma, bár közbejött akadályok folytán a helyiség csak néhányszor nyitott meg a nagy közönség számára, már is meglepő eredményt tüntet fel.

Társulatunk a folytonos haladást tüzvén ki feladatául, soha sem szünet meg érdeklődni, sőt tehetsége és erejéhez mérten közreműködni is mindazon felmerült jelenségek és események alkalmával, melyek hivatása szakkörébe vágnak. Így legközelebb résztvettünk Nagyváradon a biharvármegyei régészeti és történelmi egyesület által folyó é. április hó 22-én rendezett régészeti, történelmi s iparműtörténelmi kiállításon, s ezen a hazai tudományos előhaladás és kulturális viszonyok emelésének tekintetéből megpendített nemes vállalat elősegítésére elküldöttük muzeumunkból mindazon régészeti, történelmi és iparműtörténelmi tárgyakat, melyek mübecsük s történelmi érdekük által figyelmet gerjeszhetnek. Ezen kiállításon az ünnepélyes megnyitás alkalmával társulatunkat, nagy érdemű elnökünk, Ormós Zsigmond ő méltósága képviselte.

Örvendetesen jelezhetem továbbá, hogy közszeretben álló elnökünk legközelebb egy meleg hangon irt felhívást intézett egész Délmagyarország központi hatóságaihoz s intéző köreihez azon célból, hogy a „Temesi kerület“ nevezete alatt ismert országrész, t. i. vidékünk Délmagyarország törvényhatósági és közigazgatási szervezetetésének 100-ik évfordulója a jövő 1879-ik évben Temesvárott, mint a vidék geographiai központján megünnepeltessék, mely jubileum hogy nagyszerű leend, a minden irányban mutatkozó érdekelt-ségből is eléggé sejtenünk lehet.

A felsoroltakon kívül társulatunk életképessége s életrealóságának még egyéb örvendetes jelenségei is vannak, melyek leginkább a szellemi munkásság s irodalmi tevékenység terén mutatkoznak; s örömmel constatálhatom tisztelt közgyűlés, hogy e tekintetben, t. i. a szellemi téren buzgó és törekvő tagjaink működésére nézve, nem állunk rosszul, sőt örvendetes adatokat jelezhetek.

Szellemi munkásaink sorát ismét csak a mi fáradhatlan nagyérdemű elnökünk nyitja meg; ki is a múlt évben az Al-Duna vidékére tett kirándulást tudományos szempontból, melynek eredménye Palánka és Ráma nevezetességeinek ismertetése lett; ugyanezen alkalommal elnök ő méltósága egyéb adatok gyűjtésével is foglalkozott Délmagyarország legdélzsidkibb történelmi jelentőségű helyeinek multját érdeklőleg.

Továbbá társulatunk ez előtti nagyérdemű titkárja dr. Szentkláray Jenő tagtársunk, kit a jelen közgyűlésünk alkalmával körünkben tisztelhetünk, nagybecsű munkásságot fejtett ki a szünnapok alatt, s több helyütt, u. m. Budán, Pozsonyban és Bécsben hetekig adatok gyűjtésével foglalkozott, melyek az általa megírandó „Tisza-Maros határvidék monographiája“ czimű mühez szolgálnak becses s ritka kuffőkül. Ugyancsak az ő fáradhatlan buzgalmának köszönhetjük a torontálmegyei borjasi östelepek szakszerű át-

buvárlását is, melynek eredménye több érdekes és a derék kutató által muzeumunknak ajándékozott kőkori tárgy lett; legújabbán pedig folyó hó 6-án díszes társaság kíséretében az arácsi romokat és azok környékét vette beható vizsgálata alá s mint értesülve vagyok, már is szép s meglepő eredménnyel, ámbar ezen első kirándulása még csakis kellő tájékozás tekintetéből történt. Igéretét birjuk fáradhatlan, derék s érdemteljes tagtársunknak arra nézve, hogy az itt találandó emlékeket muzeumunknak fogja ajándékozni és becses tapasztalatait egyik választmányi ülésünkön behatóan meg fogja ismertetni.

A lefolyt évben érem gyűjteményünk, régiség, könyv, s irattárunk érdekes darabokkal gyarapodott. Mielőtt azonban ezeket részletesen elősorolnám, el nem mulaszthatom társulatunk kiváló jótevői s pártolói közül különösen fel- említeni Bay Ilona urnő ő nagyságát, ki folytonosan a legnagyobb érdeklődéssel viseltetik társulatunk iránt, s nincs választmányi ülésünk, hogy az ő jótékonyágteljes nevével ne találkozzunk s legújabbán is mint alapító tag 100 frtos alapítványát 200 frtra felemelni kegyeskedett. Oly tények ezek tisztelt közgyűlés, melyek elengedhetlen kötelmeinkké teszik, hogy ezen kiváló s derék jótévőnk iránt legmélyebb hálánkat s köszönetünket kifejezni el ne mulasszuk.

Muzeumunk gyarapodását tekintve, örvendetes eredményt mutathatok fel a mult évről s rokonszenveltjes pártolást és érdeklődést jelezhetek pártfogóink, tagtársaink, s e déli vidéken a szellemi előhaladás támogatását szívén viselő buzgó, lelkesült közönség részéről, és pedig:

I. Pénz- s éremgyűjteményünk a lefolyt évben szaporodott 352 darabbal, a következő adományozók szivességéből.

1. Freund Mór gyorsíró ajándékozott 3 darab koronázási ezüst érmet s 12 darab ujjakkori ezüst s rézpénzt. 2. Beranek János kőrajzoló 4 darab ujjakkori török, magyar s osztrák ezüst s rézpénzt. 3. Frey Izidor gymnasiumi tanuló 1 bajor ezüst s 2 osztrák rézpénzt. 4. Klima Albert temesvári lakos 1 római rézérmet, mely Turnu-Severinben ásott ki. 5. Dr. Szentkláray Jenő tagtársunk 5 darab érmet, melyek adományozó által a híres borjai telpeben találtattak. 6. Bay Ilona alapító tag 18 darab különféle értékű s országbeli ezüst tallért. 7. Štetina Imre társulati r. tag 25 db. ezüst és rézpénzt, melyek legnagyobb részt Dalmátiában találtattak és I. Lajos magyar király korabeliek. 8. Magyar Salamon Dávid társulati tag 4 db. ezüst és rézpénzt. 9. Susich Károly társ. tag 5 db. ezüst és rézpénzt, melyek Mehala felől a vársánczokban találtattak. 10. Dr. Ehrenfest Mór társ. tag 1 db. ezüst pénzt. 11. Jovánovits György gymnasiumi tanuló 3 db. ujjakkori rézpénzt. 12. Novák Péter társulati tag ur 233 db. 1 és 3 kros ujjakkori rézpénzt 1800-ból, melyek Vaszoján Aradmegyében találtattak szántás alkalmával. 13. Schaffer Mátyás róm. kath. lelkész ur, dr. Kuhn Lajos főgymnasiumi tanár ur közvetítésével 6 db. különféle ezüst és rézpénzt, melyek ásatások alkalmával Kis-Becskeken találtattak. 14. Susich Mihály társ. tag ur 6 db. ezüst s rézpénzt, melyek a mult évi szeptember hóban a várkapu tágitása alkalmával találtattak a Mehala felől a sánczok között. 15. Rádl Gusztáv bányabirtokos ur Bogsánból dr. Kuhn Lajos főgymnasiumi tanár ur közvetítésével 16 db. nagobbbrészt lengyelországi ezüst érmet. 16. Lovász Titusz állami községiskolai tanító ur Dragsinán 2 db. ezüst pénzt, melyek 1877. év nyarán a Temes folyó szabályozása alkalmával a dragsinai földvár egyik sánczának átvágása alkalmával találtattak. 17. Hain Géza gymnasiumi tanuló 5 db. ezüst s rézpénzt.

Az érmeiken kívül gyűjteményünk növekedett még 20 db. különféle ér-

tékü Kossuth bankjeggyel: Oszwald János, Pollák Lajos, Dulósy Jenő, László Árpád, Schlichting Győző, Weismayer Béla gymnásiumi, és Bartha Lajos reáliskolai tanulók s Cserey Jánosné urnő szivességéből.

II. Régiségtárunk 99 darab érdekes tárggyal bővült a következő ajánlékozók megemlékezése folytán:

1. Horváth Pius vál. tag ur ajándékozott egy petrificált kagyló átmet-szetet, mely a szviniczai márványbányában találtatott az Al-Dunánál. 2. Pattala Károly gattajai lelkész ur egy régi, templomi réz csengetyüt, lel-helye Padé, Torontálmegye. 3. Náglics Ferencz reáliskolai tanuló egy régi villanykészüléket. 4. Dr. Szentkláray Jenő tagtársunk 50 drb. kőkorszaki tárgyat, melyek ajándékozó által Borjason találtattak. 5. Izsák Amália urnő egy pár selyem törökös alaku női cipőt s egy régi legyezőt. 6. Barách József vál. tag ur egy szarvalaku cseppkövet. 7. Hajnal Imre gyógyszerész ur Botusánban (Moldvaország) egy ezüstnyelű cserkesz kést. 8. Susich Ká-rolly társ. tag ur egy réz pecsétnyomó gyűrűt, mely Mehala felől a sánczár-kokban találtatott. 9. Kerschek Gyula vaskereskedő ur Temesvárott egy régi vassisakot, egy antik török pisztolyt és egy alabárdot; lelhelyük Temesvár. 10. A temesvári kir. főreáltanoda tanári kara egy koszorut a Deák-gyászünnepegy alkalmáról. 11. Schwerer János ur Orsováról egy 90 cm. hosszú régi kardpengét, vasfurót, két drb. vassarkantyu részletét, egy üres, mult századi kartácsglyót s egy nagy, fogantyúval ellátott veder nagyságu bomba felét. Az ajándék lelhelye az Al-Duna vidéke. 12. Boleszny Antal munkás, s derék, tevékeny választmányi tagtársunk egy épnégyszögöralaku római téglát, mely Orsován találtatott Taraska János otthelyi lakos udvarában 1874. tavaszán. 13. Braila Illés reáliskolai tanuló több apró kagylócskát, melyek hajdanta a nők nyakékességeül szolgáltak; az ajándék lelhelye Billét, Torontálmegye. 14. Diakonovits Aurél ugyancsak főreáltanodai tanuló több régi cserép- s edénydarabot; lelhely Bogszánbánya. 15. Schwerer János ur egy hosszú vascsővet, mely Lászlóvár romjai között találtatott. 16. Az Al-Duna mellett fekvő Kubinból (Kevevár) beküldetett: egy vas csoroszlya, régi kaszatöredék, buzogánygomb, lópatkó, vas sarkantaru; négy darab agyag, átfurt karika; egy hengeralaku, átlukasztott csontdarab s egy golyóalaku agyaggömb; őskorszaki agyagkanál töredék, bronz puskacső töredék, téglatö-redék homoru ékesítéssel s egy régi harci bárd részlete. A küldemény a régi Kevevár földmagaslatának leomlásakor találtattak különböző időben. 17. Or-sov á r ó l küldtek 13 db. különböző nagyságu ágyugolyót s bombatöredéket, melyek II. József császár korabeliek; továbbá egy márvány ornamentáció rész-letét s egy homokkő oltároszlop töredékét. 18. Lovász Titusz dragsinai tanító ur ajándékozott egy 32 cm. hosszú csákányt s egy nagy, félig kövült bölény lábszárcsont-részletet.

III. Társulati könyvtárunk 212 kötet s füzetel növekedett részint vételutján, részint a következő adományozók szivességéből: Trefort Ágoston miniszter ur ő nagyméltósága ajándékozott 1 kötetet; Bay Ilona alapító tag 11. k.; Náglics Ferencz főreál tanuló 7 k.; dr. Rómer Flóris Ferencz tiszte-letbeli tag 1. k.; Lenhossék József 1 k.; dr. Kuhn Lajos 1 k.; Marossfy Jánosné urnő 5 k.; Cserey Jánosné urnő Imecsfalváról (Erdély) 36 k.; Edelspacher Antal 1 k.; Örmös Zsigmond társulati elnök ő méltósága 13 kötet s füzetet; Varga Imre gymnásiumi tanuló 1 k.; s végre a társulat által Marossfy János ügyvéd s társulati tag könyvtárából megvétetett 134 kötet s füzet.

IV. Irat- s okmánytárunk 15 darabbal bővült dr. Szentkláray Jenő, Náglics Ferencz s Bilszky Ferencz urak szivességéből.

V. Térkép gyűjteményünket gyarapítá Molnár Vid választmányi tag ur egy ujabkori orosz kis térképecskével.

Mélyen tisztelt közgyűlés! Miután muzeumunk mult évi gyarapodásáról a lehető legteljesebb képet nyújtottam, meg kell még emlékezmem azon szellemi termékekről is, melyek a lefolyt társulati év tartama alatt választmányi üléseinknek kedvességét s elevenességét kölcsönöztek s társulatunk hírnevét s tekintélyét kifelé növelték. Értekezés a mult évi közgyűlés óta 10 tartatott s időrend szerint a következő társulati tagurak által:

1. Junius hóban elnökünk Ormós Zsigmond ő méltóságának kirándulása lett ismertetve ily czimen: „Történet-régészeti kirándulás Palánkára és Rámára.“ 2. Szeptember hóban értekezett dr. Szentkláray Jenő tagtársunk ily czimen: „Torontáli őskori telepek a Tisza mentén.“ 3. Októberben Böhm Lénárt társ. tag ur „Uj-Palánka krónikája a legrégebb időktől napjainkig“ s Miletz János titkár: „Adatok a délmagyarországi spanyol telepek történetéhez“ czimen értekeztek. 4. Novemberben Miletz János titkár „Krássó vármegye történelmi és régészeti emlékei“-ről. 5. Deczemberben Miletz János titkár folytatólagosan s befejezőleg „Krássó vármegye történelmi és régészeti emlékei“-ről. — 6. 1878. januárban Iványi István értekezése olvastatott fel ily czimen: „Adatok Lugos és Karánsebes történetéhez 1695.—1718.“ 7. Február, márczius és ápril hónapokban Ivánfi Ede vál. tagtárs ur értekezett „Uti jegyzetek“ czim alatt, s így mult évi szellemi productumaink felsorolása után eljutottam végre a mai ünnepélyes közgyűlésünkhez, mely alkalommal, mint a közgyűlési tárgysorozatban is említve van, újból két nagybecsű tanulmány szolgál buzgó igyekezetünk s törekvésünk tanubizonyságul.

Tisztelt közgyűlés! Titkári előterjesztésem hosszadalmassága által úgy hiszem kissé próbára tettem a t. közgyűlés becses türelmét, de szolgáljon némileg mentességemül az: hogy titkári jelentésemmel kapcsolatosan mint muzeumőr is, lelkiismeretes kötelességemnek tartottam bővebb és részletesebb képet nyújtani a muzeum részére begyűlt adományokról és mielőtt zárszavaimat elmondanám, engedjék meg önök, hogy az egész társulat nevében letegyem kegyeletes megemlékezésünk gyászkoszoruját azon kedves tagtársaink sirhal- mára, kiket a lefolyt év alatt a halál kiragadott közülünk. Társulatunk halottjai a következők: Scharmann Sámuel, alapító tag; Olteanu János nagyváradi gör. k. püspök, Fábrián Gábor akadémiai tag, Novoszád Mátyás irgalmasrendi főorvos, s Clement György távirtdai igazgató. Elhunytaink hogy kik voltak?, erre nézve érdemtelen életük tettus pályája felel meg; kik fájdalom! nincsenek ugyan már közöttünk, de tettek annyit: hogy neveik a haza leghűbb és legkiválóbb fiai között fognak mindig emlegettetni. A sir nyugalma legyen számukra csendes és háborítlan s emlékezetük maradandó, áldott s kegyeletes közöttünk.

Igy eljutottam végre tisztelt közgyűlés hivatalos jelentésemnek befejezéséhez s előterjesztésemből eléggé meggyőződhetek önök, hogy e társulat a letűnt multért nemcsak nem pirulhat, sőt inkább önértetesen s elégtelenséggel tekinthet arra vissza. Ismeretes levén céljaink s törekvéseink iránya, kutatgassuk jövőre nézve is a mult hagyományait, hogy tanulságul szolgáljanak a jelenben s biztos bázist képezzenek egy szebb és boldogabb jövő megalkotására nézve; mert az eddig kijelölt uton haladva bizton remélhetjük, hogy a társulatunk által elvetett jó mag bizonyára meghozandja azon áldásdus gyű-

Fábián Gábor, aradmegyei birtokos s magyar akadémiai tag úr „5 évi kötelezettségének megfelelése után“ mint évdíjas	1
Marosffy János, temesvári ügyvéd úr „4 évi kötelezettségének megfelelése után“ mint évdíjas	1
Dr. Novoszád Mátyás, temesvári irgalmasrendi főorvos úr „1 évi kötelezettségének megfelelése után“, mint évdíjas	1
Olteánu János, nagyváradai g.-k. püspök úr „5 évi kötelezettségének megfelelése után“	1
Okadatolt kérelem és eltávozás folytán Bakalovits Mihály úr „a társulatba felvétele után tartózkodásának feljelentése nélküli eltávozásánál fogva“, mint évdíjas	1
Hesz Fridolin, temesvári fényképész úr „1 évi kötelezettségének megfelelése után“, mint évdíjas	1
Kohn Áron, főleemi tanító úr „1 évi kötelezettségének megfelelése után tartózkodásának feljelentése nélküli eltávozásánál fogva“, mint évdíjas	1
Killer Károly, temesvári ügyvéd úr „2 évi kötelezettségének megfelelése után“, mint évdíjas	1
Kartner Gyula, temesvári főreál tanár úr „2 évi kötelezettségének megfelelése után“, mint évdíjas	1
Lörintzi Sándor, nyug. főhadnagy úr „a társulatba felvétele után tartózkodásának feljelentése nélküli eltávozásánál fogva“, mint évdíjas	1
Rumi Józsa, biztosító társulati titkár úr „a társulatba felvétele után tartózkodásának feljelentése nélküli eltávozásánál fogva“, mint évdíjas	1

felmentettekkel kevesbedett = 13 tag,

leszámításával a társulat ma = 267 tagból áll, —

kik közül — a nyilvántartással megegyező naplóm szerint — jelesül

2. alapító tag által földtehermentési kötvényben a 100 frt. fizetett = ...	200 frt. — kr.
1. alapító tag által szállóváltási kötvényben a 100 frt. fizetett = ...	100 frt. — kr.
8. alapító tag által 100 frt. illeték szerint készpénzben lefizetett, s befolyásukhoz képest „tartalék alap czimén“ a temesi takarékpénztárban gyümölcsözöleg elhelyezett 805 frt. és ez után 1877. év végeig felszaporodott kamattal együtt	1055 frt. 05 kr.
és az 1878. évi február 27-én tartott választmányi ülés intézkedése folytán a pénztári tartalék tőkének 1500 ftra kiegészítése végett a költségek készletből napló 158 száma szerint kimenesztett, és a temesi takarékpénztárban gyümölcsözöleg elhelyezett	150 frt. — kr.

hozzáadásával összesen = 1505 frt. 05 kr.

tevő hátralek tőke alapon kívül — a társulati szükségletek fedezésére felhasználtatott. —

Bevétel.

1-ször. Az V-ik évi számadásom szerint átvett pénztári fennmaradványhoz — alulírt napig	540 frt. 57 kr.
2-ször. A kezelési naplóm tanúságaként a VI-ik évfolyam alatt összesen 209 évdíjas tag által 5 frt. illeték szerint fizetett	1045 frt. — kr.
3-ször. 15 tag által diploma díj fejében 2 frt. illeték szerint fizetett	30 frt. — kr.
4-ször. ^{2351/6075} számú 2 darab földtehermentési kötvény tőke alap után 1877. évi május hó 1-től 1878. évi april 30-áig járuló 1 évi kamat fejében adó lerovás szerint	9 frt. 76 kr.
15,614 számú szállóváltási kötvény tőke alap után 1877. évi július hó 1-től 1878. évi június hó 30-ig járuló 1 évi kamat fejében adólerovás szerint	4 frt. 63 kr.
Összesen befolyt =	14 frt. 39 kr.
5-ször. A napló 72, és 120 számai tanúságaként „a szegedi szabadelvű kör“ és Dáni Ferencz által okozott költség megtérítése czimén	— frt. 86 kr.
mindössze bevételezett =	1630 frt. 82 kr.

költsékezési alapból. —

Kiadás.

1-ször. Miletz János társulati titkár urnak — napló 20 és 105 számai tanúságaként 1877. évi június hó 1-től 1878. évi február hó 28-áig terjedő $\frac{3}{4}$ évi tiszteletdíja fejében 2 darab nyugta mellett	150 frt. — kr.
2-ször. Miletz János társulati titkár urnak — napló 13 száma szerint „a társulati Múzeum berendezéseért — fáradságának elesmerésül jutalom czimén“ kiutalványozott	100 frt. — kr.
3-ször. A társulati múzeum helyreállítására fordított költség czimén napló 9, 10, és 21 tételei szerint, asztalos, lakatos s üveges munkáért s a helyiségek tisztításáért és kisurolásáért	9 frt. — kr.
napló 11 száma szerint U h r m a n n G u s z t á v temesvári könyvkötőnek a múzeum számára készített albumért	12 frt. 50 kr.
napló 167 és 168 tételei tanúságaként a társulat számára megvásárolt „Marosffy“-feleszakkönyvek, 2 szárnyú üveges könyvszekrény, és ezek beszállítási költségei czimén	56 frt. 40 kr.
Összesen	77 frt. 90 kr.
4-szer. A társulati múzeum gyarapítására — jelesül napló 26, 78 és 82 tételei szerint = Gödöllő, Baziás és Resitzáról	

régiségek szállításaért vaspálya díj fejében	2 frt. 45 kr.	
napló 115 és 121 számai szerint — Baziás és Orsováról régiségek szállitásaért vaspálya díj fejében	2 frt. 16 kr.	
napló 129 tétele szerint Budapestről Melczer István urnó által küldött Br. Lo-Presti-féle fényképért pósta- bér fejében	— frt. 45 kr.	
	<u>Összesen</u>	5 frt. 06 kr.
5-ször. A társulati pénztár érdekében tett kiadásokra, jelesül napló 126 száma szerint engedélyezés folytán 1878. évre hozatott „sorsolási Ertesítőért“	3 frt. 05 kr.	
napló „több tételei alatt“ a társulat vidéki tagjai által postán küldött illetkeik után fizetett posta bérekre összesen	6 frt. 42 kr.	
napló 32 száma szerint a vidéki tár- sulati tagok hátralékos tartozásának behajtására vonatkozó pénztárnoki felhívásokra posta bélyegekért fi- zetett	7 frt. 22 kr.	
	<u>Összesen</u>	16 frt. 69 kr.
6-szor. napló 125 tétele szerint elnöki utalvány folytán Bárth János társulati szolgának 1877. évi julius- december havi 1/2 évre fizetés címén		10 frt. — kr.
7-szer. Miletz János, társulati titkár urnak „a Polacsek- féle könyvkereskedésben vásárolt szakkönyv, irodai szerek és küldeményeire szükségelt pósta bér és bé- lyegekért napló 154 és 155 számai szerint fizetett		20 frt. 10 kr.
8-szor. „Magyar testvérek“ című temesvári nyomdaüzlet- nek a társulat nevében kiadott „Ertesítő“ kiállításá- ért, jelesül: napló 33 és 34 tételei tanuságaként az „Ertesítő“ 1877. évi III-ik füzetéért és abban közlött régiségi könyvmatuképekért	205 frt. 55 kr.	
napló 114 száma szerint az „Ertesítő“ 1877. évi IV-ik füzetéért	93 frt. 20 kr.	
napló 159 száma szerint az „Ertesítő“ 1878. évi I-ső füzetéért	108 frt. 25 kr.	
napló 174 száma szerint az „Ertesítő“ 1878. évi II-ik füzetéért	87 frt. 45 kr.	
napló 12 tétele szerint a vidéki tár- sulati tagok hátralékos tartozásá- nak behajtására vonatkozó 500 példány felhívók nyomtatásáért	11 frt. 20 kr.	
	<u>Összesen</u>	505 frt. 65 kr.
9-szer. Az alapszabályok értelmében előirt diplomák kiállításá-		

ért Förc Gusztáv temesvári könyomdásznak napló 19 és 122 számai szerint .	22 frt. 10 kr.
10-szer. Az 1878. évi február hó 27-én tartott választmányi ülés intézkedése folytán a pénztári tartalék tőkének 1500 ftra kiegészítése végett napló 158 tétele tanusá- gaként kimenesztett és a temesi takarékpénztárba gyümölcsözőleg elhelyezett bevételként is elszámolt .	150 frt. — kr.
Elnökileg kiutalványozott nyugták szerint mindössze	1057 frt. 50 kr.
kiadásnak -- a fennebb jövedelemként elszámolt .	1630 frt. 82 kr.
bevéttel összehasonlítása szerént a pénztárban találtató készpénz fenmaradványhoz -- a külön vezetett nyilván- tartásom tanuságaként (Schák Fülöp alapító tag ur- nál kötelezettségének meg nem felelése miatt gyümöl- csözetlen még ma is kintheverő 100 ft. tőke alapon kivül).	573 frt. 32 kr.
1 évdijas tag urnál 187 ² / ₃ -ki I-ső évről 5 frt. szerint .	5 frt. — kr.
14 évdijas tag urnál 187 ³ / ₄ -ki II-od évről egyenként 5 frt. szerint .	70 frt. — kr.
57 évdijas tag urnál 187 ⁴ / ₅ -ki III-ad évről egyenként 5 frt. szerint .	285 frt. — kr.
71 évdijas tag urnál 187 ⁵ / ₆ -ki IV-ed évről egyenként 5 frt. szerint .	355 frt. — kr.
109 évdijas tag urnál 187 ⁶ / ₇ -ki V-öd évről egyenként 5 frt. szerint .	545 frt. — kr.
224 évdijas tag urnál 187 ⁷ / ₈ -ki VI-od évről egyenként 5 frt. szerint .	1120 frt. — kr. 2380 frt. — kr.

behajtandó követelés hozzászámításával összesen = 2953 frt. 32 kr.
fog a pénztár folyó évi kiadásai fedezéséül a tekintetes társulatnak rendelkezésére alapként szolgálni.

Temesvárott 1878. évi május hó 14-én.

Odor Samu,
társulati pénztárnok.

A fentti számadást úgy a bevételi mint kiadási tételeiben pontról pontra meg-
vizsgálván, azt a kezelési napló- és okmányokkal összehasonlítva, mindenben megegye-
zőnek és e szerint kifogástalannak találtuk, mely vizsgálatnak eredménye alapján a
számadót a felelősség további terhétől felmenthetőnek véljük.

Temesvárott 1878. évi május-hó 17-én.

Déschán Achill.
Korbonits János.
Dr. Niámessny Gyula.
Vizsgáló küldöttség.

Odor Samu pénztárnok ur jelentése, a ki fáradhatlan buzgalommal,
minden anyagi érdek nélkül, valódi aristidesi szellemben kezeli a tár-
sulat vagyonát, zajos éljenzéssel fogadtatott s fáradalmiért a közgyűlés leg-
nagyobb köszönetét s elismerését fejezte ki, és miután a számvizsgáló bizott-
ságnak a pénztárnoki számadásokra nézve tett helyeslő előterjesztése megtörtént,

Odor ur részére a felmentvényt kiadni rendelte és egyuttal megbizta a választmányt, hogy a tetemes kint levő tartozások és hátralékok beszedéséről sürgősen intézkedjék, miután jelentékeny összeget 2380 frtot tesznek ki. — Végre Schak Fülöp társulati tag, ki a társulat megalakulásakor alapító tagnak jelentkezett, de kötelezettségeiről megfellelkezve nemcsak hogy alapítványát nem fizette le, de még az alapítvány kamatait sem, — hivassék fel sürgősen, hogy a hátralékos alapítványi kamatokat mielőbb egyenlítsé ki.

Ezután a tárgysorozatban kitűzött második értekezésre került a sor s felolvasott Boleszny Antal választmányi tagtárs ur, ily czimen: „Széchenyi munkálatai az Al-Dunán, tekintettel a Széchenyi ut s a Dunagőzhajózás történetére!“ Az értekezés Széchenyi eredeti, még ismeretlen levelei nyomán, melyeket a gróf, Popovics Főta gazdag orsovai lakos s benső barátjához intézett, igen érdekes adatokat közöl nagy hazánkfia al-dunai működéséről. Az élénk, kedves s vonzó előadás után a közgyűlés a derék szerző fáradoimai iránti elismerését zajos éljenzésben s tapsal fejezte ki. Az értekezést egész terjedelemben a társulati „Értesítő“ fogja hozni.

A felolvasás befejeztével indítványok következtek, dr. Szentkláray Jenő s Ivánfi Ede társulati tagurak részéről. Dr. Szentkláray Jenő ur mint első indítványozó ékes szavakkal s mély szakismerettel előre bocsátva felvilágosító adatait, körvonalozá, hogy miután még négy első keresztény korszakbeli magyar egyházi történelmi emlékünknél benn lappang félezredéves sírjában t. i. a Ker. szent Jánosról czimzett csanádi apátság, az itebői (vituhui) prépostság, az arácsi és szőregi apátságok, miért is indítványozza, hogy „intézzék a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat a közgyűlésből indokolt kérvényt a csanád-egyházmege nagynevű főpásztora Bonnáz Sándor püspök ur ő excellentiájához, megkeresvén őt, méltóztatnék eljárni, hogy a vidékünkön hajdan virágozott Ker. szent Jánosról czimzett csanádi apátság, az itebői prépostság, nemkülönb az arácsi és szőregi apátságok czimei a jövő évi százados ünnep alkalmára ő cs. kir. apostoli Felsege által legkegyelmesebben feleleveníttessenek.“ (L. bővebben 155. l.)

Az indítvány, tekintettel magyar egyháztörténelmi szempontból annak kiváló fontosságára, egyhangulag s éljenzések között elfogadottat s mielőbb indokolt kérvény alapján az indítvány egész terjedelemben, egy nyomtatott példánynak hozzá melléklése mellett, pártolás s további intézkedés végett megyés püspök ő excellentiájához fog betérjesztetni.

Ezután következett Ivánfi Ede választmányi tag ur azon szintén fontos indítványa, hogy a társulat, Délmagyarország jövő évi százados emlék-ünnepe alkalmára gondoskodjék egy, e déli vidék történelmi, művelődési és statisztikai viszonyait — jelen korunk kívánalmaihoz mérten — tartalmazó mű létesítése s kiadásáról s intézkedjék arra nézve a közgyűlés, hogy ezen, hazai műveltségünk tekintetében fontos czél minél alaposabb létesíthetése tekintetéből a délvideki megyék főispánjai, előkelő családai, a városok, falvak előjárói stb. megnyeressenek. (L. bővebben 158. l.)

Az indítvány a közgyűlés általános helyeslésével találkozott ugyan, de tekintettel azon körülményekre, hogy a nagyszabásu indítvány pontos s helyes kerestülvihetésére nézve az idő igen rövid, s azután több pontozataira nézve a törvényhatóságok hatásköreibe vág, melyeket csakis ezek eszközölhetnek, míg a társulat egyáltalában nem, — az indítványra nézve azon intézkedés tétett, hogy tanulmányozás végett egy szűkebb bizottságnak adassék

ki, mely feladatává tegye azon módozatok megállapítását, melyek értelmében az indítvány legkönnyebben kivihető lenne s azután megállapodásainak eredményét a déli megyék hatóságaival is tudassa az intézkedések megtehetése tekintetéből. Ezen bizottság tagjaiul Ormós Zsigmond elnök ő mltgának ajánlatára egyhangulag s nagy éljenések között a következő urak választattak meg: Rácz Athanáz elnök, dr. Szentkláray Jenő titkár (Torontálból), Bessenyei Ferencz jegyző; bizottsági tagok: Ardeleán György, Bilszky Ferencz (Oraviczáról), Boleszny Antal (Szörényből), Böhm Lénárt (Fehértemplomból), Gyoroki Edelspacher Antal (Áradmegyéből), Ivánfi Ede, dr. Niámessny Gyula, Csorba Ákos (Szörényből), Ódor Samu és Rötth László urak s egyuttal ezen bizottság bizatott meg azon módozatok megállapításával is, hogy a jövő évi secularis ünnepély alkalmával, miképen lenne megtartható egy történet-régészeti s iparmű-történelmi kiállítás is Temesvárott?

Az indítványokra történt határozatok hozatala után következett az új tagok választása, mely meglepőleg örvendetes eredményt tüntetett föl s ez alkalomból különösen azt emeljük ki, hogy az ujonnan belépő tagok között országos kitünőségeket s vidékünk kiváló notabilitásait látjuk csoportosulva s fényes tanujele annak is, hogy ezen tudományos irányu társulat mennyire hódít mindenfelé. Új tagokká lettek dr. Szentkláray Jenő társ. tag, s Miletz János titkár ajánlatára a következők:

1. Ambrus József, segédlelkész Ó-Bébán Torontálmegye.
Andrássy Mihály, megyei könyvvezető Nagy-Becskereken.
Antal József, ügyvéd Török-Becsén Torontálmegye.
Dr. Bende József, apát Ó-Becsén Bácsvármegye.
5. Dr. Bieder Vilmos, orvos Temesvárott.
Bielek Vilmos, ügyvéd Nagy-Becskereken.
Bittó György, távirdai állomásfőnök Török-Becsén.
Botka Géza, megyei első aljegyző Nagy-Becskereken.
Dr. Demkó Pál, ügyvéd Nagy-Becskereken.
10. Gyoroki Edelspacher Antal, birtokos és író Arad-Szent-Mártonban.
Hertelendy József, torontáli főispán Nagy-Becskereken.
Kéler Elek, tiszteletbeli megyei főügyész Nagy-Becskereken.
Kulifay Lajos, polgármester Nagy-Becskereken.
Maderlik Antal, segédlelkész Török-Becsén.
15. Nagy László, városi főjegyző Temesvárott.
Nédics János, városi kapitány Nagy-Becskereken.
Dr. Plechl Szilárd, megyei főorvos Nagy-Becskereken.
Pókay Szidónia, urnő Ó-Bébán.
Poroszkay Béla, megyei főügyész Nagy-Becskereken.
20. Rónay Jenő, megyei alügyész Nagy-Becskereken.
Gróf Roggendorf Aladár, nagybirtokos Roggendorfon Torontálmegye.
Szabó Ferencz, plébános Elleméren Torontálmegye.
Tabakovics Gusztáv, megyei főjegyző Nagy-Becskereken.
Tallián Béla, szolgabíró Török-Kanizsán.
25. Török János, polgármester Temesvárott.
Vuchetich József, megyei aljegyző Nagy-Becskereken.
Dr. Wolafka Nándor, hittudor s theologia tanár Temesvárott.

Az új tagok választása után sorrendre került a tisztviselői kar s a választmányi tagok megújítása 3 évre. Rötth László alispán s választmányi

tag ur igen élénk s lelkesült beszédben emelvén ki a társulat nagy nevű elnöke Ormós Zsigmond ő méltóságának érdemeit a társulat ügyei körül a többi tisztviselőkéivel együtt s indítványára a közgyűlés eljenzései között a tisztujtás következőleg ejtetett meg:

Elnök: Ormós Zsigmond ő méltósága; alelnök: Rácz Athanáz, kir. tanácsos; titkár, muzeumőr s társulati „Értcsítő“ szerkesztője: Miletz János; ügyész: Dr. Niá messny Gyula; pénztárnok: Odor Samu.

Választmányi tagok: Ardeleán György, városi alügyész Temesvárott; Barách József, kir. tanácsos s magy. k. pénzügyi igazgató Temesvárott; Balás Frigyes, a „Torontál“ című lap szerkesztője s országgyűlési képviselő; Bilszky Ferencz, oraviczi lelkész; Boleszny Antal, orsovai lelkész; Böhm Lénárt, író Fehértemplomban; Csorba Akos, Szörénymegye főügyésze Karánsebesen; Dobó László, megyei főjegyző Temesvárott; Dobó Miklós, kanonok Temesvárott; Dészán Achill, megyei árvaszéki elnök Temesvárott; Horváth Pius, kegyesrendi házfőnök Temesvárott; Ivánfi Ede, kegyesrendi tanár Temesvárott; Korbonics János, nyugalmazott főgymnásiumi tanár Temesvárott; Molnár Vid, cz. mantuai kanonok s katonai főlelkész Temesvárott; Dr. Ortva y Tivadar, akadémiai tanár Pozsonyban; Péch József Temes-Bega vízszabályozási mérnök Temesvárott; Pesty Frigyes, kir. tanácsos, több tudós társaság tagja Budapesten; Róth László, alispán Temesvárott; Strasser Albert, kereskedelmi kamarai titkár s lapszerkesztő Temesvárott; Szandics István, ügyvéd Temesvárott; Dr. Szentkláray Jenő, író s török-becsei lelkész; Varga Ferencz, gyoroki lelkész s Szeged város monographusa; Vogel István, ügyvéd Temesvárott; Vargics Imre, birtokos Szinyérszegen.

Ezen névsor, mely vidékünk kitünőségei s első rangu országos capacitásaink közül többeket magába ölel, a legszebb garantált nyujtja arra nézve, hogy ezen társulat, valamint a múltban, ugy a jövőre nézve is a legszebb eredményeket mutatja fel a tudományos haladás érdekében.

Ezután több, a közgyűlés alkalmából érkezett üdvözlő távirat olvastattott fel, u. m. Borgátai Szabó Józseftől, ki a társulat nestora, jelenleg 88 éves Sopronban, továbbá Balás Frigyes és Varga Ferencz vál. tag uraktól, melyek eljenzéssel fogadtattak, s a felolvasás befejeztével elnök ő mltgának indítványára dr. Fraknói Vilmos nagyváradi kanonok s dr. Lenhossék József kir. tanácsos s egyetemi tanár urak, tekintettel országosan ismert tudományos működéseikre s kiváló érdemeikre, a közgyűlés nagy eljenzései közepezt egyhangulag tiszteletbeli tagokká választattak s részökre a társulati kiadványok s a diszoklevél megküldése elrendeltetett.

Végre a tárgysorozat utolsó pontja értelmében a közgyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésére, Rácz Athanáz kir. tanácsos, alelnök, Ivánfi Ede s Dobó László urak kérettek fel s miután több tárgy nem levén, a közgyűlés ő mltga által a jelenvoltak lelkesült eljenzései között bezártnak nyilvánítottattott.

A közgyűlés alkalmából a társulati muzeum s az ekkor itt működő aradvárosi magyar szintársulat javára műkedvelői előadás tartatott. Szinre került: „A Rablógyilkos“ című vigjáték 1 felvonásban, írta About, fordította Kullifay; melyben Kalmár Piroska, Parlagi Etel kisasszonyok, továbbá Dészán Achill, Kapdebó Gergely s Mihajlovics Ödön urak voltak szívesek közreműködni. Az előadás a legfényesebben sikerült s a közreműködők nemes s jótékony tettükért, fogadják a társulat legnagyobb köszönetét. Ugyan ezen alkalommal a műkedvelői előadást megelőzőleg a szintársulat legkitünőbb női s férfi tagjai által a „Pajkos diákok“ című vig 1 felvonásos operette

is előadatott még. Az előadás után a társulat helybeli s vidéki tagjai a „Rudolf korona herczeg vendéglő“ kerti helyiségében gyülekeztek össze, hol vig magyar zene mellett igen kellemesen tölt el az est s innen a kedélyes társaság az ünnepély legjobb emlékeivel oszlott szét.

A közgyűlés alkalmával tett indítványok.

I.

Indítvány.

Tárgyaltatott és elfogadtatott a „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“ 1878. évi májushó 23-án tartott hetedik évi nagygyűlésén.

Méltóságos Elnök Ur! Mélyen tisztelt Társaság!

A szt. István király alatt keletkezett csanádi egyházmegyének roppant geographiai térfogata, mely nyolcz politikai megye területeit részint magában foglalja, részint azok testébe többé-kevésbé behatol, avagy pedig azok széleit felöleli, könnyen megfoghatóvá teszi előttünk, hogy e nagy kiterjedésű területen, már a magyar kereszténység hajnalhasadtán, feltűnő mennyiségben találjuk a tekintélyes erkölcsi befolyással felruházott, gazdag uradalmakkal dotált egyházi intézeteket, melyek életével alkalmasint lényegesen összeforrt Délmagyarország hajdani története is. A káptalanok, monostoregyházak, apátságok, prépostságok és főesperestségek kétségkívül lüktető erei, gyűpontjai, előkelő tényezői valának a maguk korában Délmagyarország népeletének, kulturtörékvéseinek, valláserkölcsi és államjogi közrehatásának. Mindinkább kezdik ezt beigazolni a napról-napra szaporodó diplomatáriumok adatai, a történetbuvárok újabb levéltári tanulmányozásainak örvendetes sikerei. Sőt még ezentulra is mennyi kecsegtető remény kínálkozik e téren az ősi magyar egyházi institúciónak felkutatásával foglalkozó munkásoknak!

A hajdani délmagyarországi apátságokat és prépostságokat, két káptalant, több virágzó egyházi és közmívelődési intézetet, régen elsöpörte ugyan már a viharos idők mostohasága, de emlékek még sem vészett ki egészen. Tanuskodnak róluk okmányos emlékeink, sőt többnek nevét még a köznép számára is fennen hirdetik romereklyéik. Egykori dicsőségük nymbusát pedig megőrzé az egyház gondoskodása, az apostoli szentszék és óvja azt közel másfél század óta magyar apostoli királyaink kegyelete is, kik az elhanyatlott régi intézmények czimeit a hierarchiai méltóság eredeti fénypolezán meghagyva, azokat mai napiglan is adományozni szokták.

Igy óvta meg Délmagyarországon az egyháznak a multak iránti pietása és királyaink bölcsesége a csanádi székesegyházi prépostság, az aradi prépostság, a csanádi, pankotai, bulcsi, bizerei vagy kizerei meg az egresi apátságok, nemkülönben a szt. Üdvözítőről nevezett csanádi káptalani prépostság emlékeit. Ezek czimei jelenleg is conferáltatnak! Az utókor mintegy folytonos halálával akar áldozni oly történelmi reminiscentiáknak, melyeket az egyház és haza hűséges szolgálatábad kiérdemelt borostyán övedz. A csanádi püspöki hatóság részéről már Kőszeghy László és Lonovics József püspökök idejében tétettek a legmagasb trónnál kérelmező lépések, a mult illetén szent emlékeinek megmentéseire; boldogult Csajághy Sándor püspöknek pedig sikerült is Ő cs. kir. apostoli Fellegénél, I. Ferencz József királyunknál kieszközölni, hogy a mohácsi vész óta

eltemetett délmagyarországi hat főesperesttség újra föleleveníttessék. Ő Felsője 1859. évi szept. 1-én 13,446. sz. a. kelt királyi resolúcióval felnyitá a háromszáz éves koporsót és feltámasztá hamvaikból a homályba merült csanádi székesegyházi, orodi, torontáli, Maroson-tuli, sebesi és krassói archidiaconatusokat, az ő régi elnevezéseik megtartása mellett.

Azonban még négy, történelmileg teljesen konstatált, első kereszténykorszakbeli délmagyarországi egyházi intézmény emléke bennlappang félezredéves sirjában. Értem a Ker. szt. Jánosról nevezett csanádi apátságot, az aracsi és szőregi apátságokat, meg az itebői vagy vituhui prépostságot. Egyelőre mellőznünk kell a csanádi egyházmegye hajdanát érdeklő „Világosvári szűz Mária apátságot“ és a „Bisztriai szt. András apátságot“, melyeknek nagyon elmosódott, részben kevésbé épületes, részben pedig alkalmasint történelmi alany nélküli emlékét előbb még szorgalmas tanulmányozás, behatóbb kutatás tárgyává kell tennünk s illetve földerítenünk.

Azonban nagyon sajátságosnak tűnik fel, hogy az előbb említett négy főpapi czim már nem adományoztatik többé, holott egykori létezésüket épen ugy kétségkívülvé teszik okmányos kutfóink, történelmi hagyományunk, az etymologiai érvek, szaktekintélyek bizonyításai, sőt egyiknek-másiknak rommaradványai is, mint amazokét, melyek adományoztatás folytán most is állandóan életben tartatnak és az enyészettől nemes módon megóvatnak.

Ker. szt. János csanádi apátságát már a magyar kereszténység első századában, de még azelőtt is feltaláljuk. A délmagyarországi egyházi intézményekről legrégebb s egyszersmind legalaposabb tájékoztatást nyújtó „Vita S. Gerardi“ czimü XI. századbeli kutfő hitelesen értesít bennünket, miszerint Marosvárott már Ohtom építe Ker. szt. János tiszteletére monostort, apátot helyezvén bele görög barátokkal, az ő törvényük és szertartásuk szerint. Ezen monostorban temették el azon magyar keresztények testeit is, kik szt. István seregében a nagyősi csatasíkon hősi halállal elvérzetek. Marosvár elfoglalásával benczések és benczés apátok váltották fel e monostorban a görög barátokat, kiket Csanád vezér oroszlányosi győzelme után, ez utóbbi helyre szállított át. Ez a Ker. sz. János monostora arról is nevezetes, hogy első és anyaszékháza volt a csanádi püspökségnek. Apátját Fulöpöt, már szt. Gellért korából ismerjük; sőt a helyet is megtudjuk határozni, ahol a monostoregyház állott. Ott állott az az 1868-ban lerombolt csanádi templomka helyén, hol jelenleg a Bonnaz Sándor püspökünk ő excja nagylelkűségéből épített diszes plébániatemplom áll. — Az aracsi és szőregi apátságokban meg az itebői prépostságban szintén oly intézményeket ismerünk, melyek első kezdeteit a XI.—XII. századokig vihetjük fel, és melyek több évszázadon keresztül valának a délmagyarországi egyházi társadalom életképes tényezői, kiegészítő részei. Az aracsi apátságról tanuskodnak remek templomának hulladozó romjain kívül okmányos bizonyítékok is, melyek szerint e templom 1256-ban apátsági templom vala; akkori apátját, ki az az évi esztergomi zsinaton is jelen volt, Miklósnak hívták. Megszűnt az apátság — mintegy kétszázévi fennállás után — minden valószínűség szerint IV. Lászlónak Oldamur kun főnök ellen 1282—85-ben viselt rémes háborui alatt, midőn azt a kunok szilaj csordái, országrészünk egyéb vidékeivel együtt kegyetlenül feldúlták s benczés szerzeteseitől megfosztották. Erzsébet királyné 1370-ben már a Ferencz-rendi szerzeteseknek adományoztatá XI. Gergely pápa ál-

tal a sajátjából újra épített aracsi monostorházat, mely ezentul többé nem látott már apátokat. — A szőregi apátságnak meg az itebői prépostságnak eddigelé nem kerestük rendszeres ásatásokkal épületmaradványait, de azért e két ősmagyar intézmény egykori létezése is nem kevésbé van constatalva. — Nevezetesen az itebői prépostság 1221-ben már régi prépostság lehetett, mert ez évben III. Honorius pápa II. András király beleegyezésével már restaurálta, ujja szervezte azt. Ekkor ajándékozta meg a cseri (cserni) barátok e prépostságát Desidér csanádi püspök birtokokkal és a pápa azt a maga pártfogásába fogadta. Desidér csanádi püspök alatt, ki 1202—1229-ig kormányozta egyházmegyéjét, maguk a székeskáptalani tagok lettek az itebői préposti méltósággal felruházva. 1233-ban Mihály a „prepositus Ytubiensis“, ugyanaz, kit a diplomákban „prepositus de Itubuy“ néven is találunk, ki Mátyást, az esztergomi érsek ispánját, IV. Béla király meghagyásából Anyala komárommegyei földbirtokának egy részébe bevezette. Végre, hogy röviden szóljunk, ugyancsak IV. Bélától származik az oklevél is, melyből tanuljuk, hogy a Szőregen virágozott apátság, mely tudvalevőleg már a XI. században alapított, 1247-ben még teljes épségben fennállott. Ekkor vezeti be Leontius zewrevgi apát Szeged lakóit (hospites de Zeged) Thapey helységnek és a vártói halasnak birtokába.

Mindezen adatokkal szemben, melyek további kutatások által remélhetőleg gyarapodni is fognak, némi következetlenségnek és érthetlen eljárásnak látszik tehát lenni, hogy a szt. Györgyről nevezett csanádi székeskáptalani prépostság, történelmi jogfolytonosságánál fogva, manapság is conferáltatik, míg a Ker. sz. János apátsága egészen a feledésnek adatott át; hogy továbbá adományoztatni és az egyházmegyei hiv. névtárba „intra ambitum“ felvételni szoktak a szt. György vértanuról és szt. Gellérről vagy Bernádról nevezett apátságok, melyek pedig tudvalevőleg sohasem léteztek, míg a történelmi jogalanyul biró itebői prépostság, — hallgatva itt az 1246—1502-ig okmányilag beigazolt szőrenyi r. kath. püspökségről — sem nem adományoztatik, sem az egyházmegye által hivatalosan el nem ismertetik többé; hogy végre a homályos háterü világosvári, a még homályosabb battai, a bizerei vagy kizerei apátságok czimekben még ma is élnek, ellenben az aracsi és szőregi apátságok teljesen mellőztetnek!!

Eltekintve a nyomós érvektől, melyek az említett négy hajdani délmagyarországi intézmény czimbeli felfrisítését egyháziilag igazoltnak és méltányosnak, politikailag pedig — sajátos körülményeink között — tán czélszerűnek tüntetik fel: alulírott tisztán csakis szaktudományunk érdekében vélek eljárni, midőn feladatombnak tartom csekély magam részéről is odahatni, hogy délmagyarországi történelmünk minden irányai kiigazittassanak és a multak drága emlékei veszendőbe ne menjenek; sőt inkább, hogy azok minél nagyobb világosságba helyezettetvén, mint egy megszemélyesítve folytonosan szem előtt tartásának.

Az élet sokszoros viszontagságainak árja elsülyesztí történetünk legéltrevalóbb kincseit is, ha azok idejekorán biztos révbe nem tereltetnek. Nagy okulásunkra szolgál e tekintetben, hogy az egyszer elejtett történelmi adatokat és támpontokat vajmi nehéz később ismét kiaknázni és értékesíteni. Fuxhoffer csak egy félszáz évvel ezelőtt azt sem tudta már, hogy hol feküdt

Aracs. „Qua Regni parte Aracs quondam fuerit, nulla Geographia commonstrat. Nihil amplius de hoc conventu eruderare potui, quam eiusdem memoriam — — —“. Bárány Ágoston pedig, a mi kortársunk, 1845-ben komolyan állította torontáli monographiájában, hogy Torontálvármegyében az ő tudtával nem létezett soha apátság, sem prépostság.

Délmagyarországon jelenleg társulatunké a kötelesség felújítani s a köztisztelőnek átadni elkallódott történelmi emlékeinket. E kötelesség teljesítésében a hetedik munkás esztendő él immár társulatunk. És e kötelesség teljesítésére ismét kedvező alkalom kínálkozik most, midőn Délmagyarország a jövő évben centenáriumát ünnepli az anyahazához történt visszakebelezetésének. Ünnepelni fogja nemcsak külső ragyogvánnyal s mulékony örömnnyilatkozatokkal, hanem főképp oly jelentősebb maradandó becsü tények által, melyek országrészünk emelkedettebb értelmiségéhez és hazafias nemes erkölcsihez méltók.

Melegen óhajtánám, hogy e tények sorozatában szemlélhessük a fentemlített négy délmagyarországi egyháztörténelmi intézmény emlékének méltó helyreállítását is!

A miért is bátor vagyok tiszteletteljesen indítványozni:

Intézzem a „Délmagyarországi történelmi és régészeti társaság“ a mai közgyűlésből indokolt kérvényt a csanádi egyházmegye nagynevű főpásztorához, Bonnaz Sándor püspök ur ő excellentiájához, megkeresvén őt, méltóztatnék eljárni, hogy a vidékünkön hajdan fenállott a Ker. sz. Jánosról nevezett csanádi apátság, az itebői (vituhui) prépostság, nemkülönben az aracsi és szőregi apátságok czimeit, a jövő évi százados ünnep alkalmára ő cs. k. ap. Felsője által legkegyelmesebben feleleveníttessenek.

Dr. Szentkláray Jenő,

társ. tag.

II.

Indítvány

Temes-, Torontál- és Krassó vármegyék Magyarországhoz történt visszakebelezésének százados évfordulója alkalmából.

Felolvasatott az 1878. évi május 23-án tartott nagygyűlésen.

Még egy év folyik le az örökkévalóság tengerébe és Temes-, Torontál- és Krassó vármegyék azon nevezetes napnak ülendik századik évfordulóját, midőn t. i. felejthetlen és férfias erélyű Mária Terézia királynénk ezen a török iga alól 1716-ban felszabadult területeknek az anyaországhoz való visszakebelezését kegyesen elrendelé.

Ezen ünnepélyt a kegyes királynének átmeneti intézkedései előzték meg, míg végre hosszas uralkodásának utolsó évében a bekebelezés tényleg bekövetkezett.

Midőn ezt tevé, nemcsak koronázási esküjét tartá a b. emlékeztető királyné magas szemei előtt, hanem a századokra ható politikának és nemes szive meggyőződésének is követé sugallatát. Belátta t. i. miszerint az Európa minden országaiból ide özönlött s itt letelepített népek csak akkor lesznek új hazájukhoz hívek és szívből csak akkor fognak e haza lakóinak szellemével

összeolvadni s csak akkor lesznek itt megelégedett s boldog honpolgárok, ha nemcsak szabadon üzhetik az e Kánaánna már átalakított honban a földművelést, ipart és kereskedést s annak gyümölcseit nemcsak szabadon élvezhetik, hanem alkotmányos törvények szerint élve, nem szolgai kötelekkel, nem felsőbb parancs folytán lesznek e honhoz kötve és községi ügyeiket is saját belátásuk szerint kezelendik.

Valóban nagy áldás érte e három megye lakosságát 1779-ben, midőn a bécsi kamara majdnem katonai szigorral kibocsátott rendeletei által birtok viszonyai már rendezve lévén, az anyaország alkotmányának jótéteményében részesíté őket a legnagyobb kegy. — Csakhamar alkalmazkodának a magyar törvényekhez s megszokták azoknak intézményeit úgy, hogy nincs példa rá, hogy régi hazájukba visszaköltözni, vagy másutt letelepedni óhajtottak volna; mert hisz a magyar alkotmány biztosítá nemzetiségeiket, vallásukat és saját szokásaikat.

E telepítvényesek azonban a legujabb időkben, midőn t. i. az anyaország is visszanyeré önkormányzatát — veszik észre, hogy külnemzetiségükkel idegenek maradnak e hon virányain, hacsak ők is nem járulnak hozzá, hogy e hon mivel, hatalmas és virágzó is legyen. Valamint egyenlő törvények aegise alatt mindnyájan jól érezzük magunkat, úgy mindnyájunknak legszentebb kötelességünk e hon anyagi és szellemi javát előmozdítani. A haza és történelem figyelemmel kíséri törekvéseinket s szigoru bírálattal jegyzi fel mulasztásainkat.

Hogy e szigoru bírálat szerény társulatunkat ne érje, úgy hiszem illő kitűzött célunkhoz képest e vidéknek történelmi s művelődési viszonyait fokozott szorgalommal kutatnunk, annyival inkább, mivel e megyének százados ünnepélyére a hon tőlünk e megyék képét kellőleg megvilágítva várja. Hogy ezt kellő színbe helyezhessük, szerény véleményem szerint szükséges volna, hogy a mélyen t. közgyűlés e megyék érdemduis főispánjait kellő tisztelettel felkérje, miszerint ez ügynek a megyék intelligentiáját megnyervén s ezeknek bölcs tanácsa hozzájárulásával a kerületi jegyzőktől kimerítő feleleteket kérjenek a következő kérdésekre:

1. Mi a község neve minden nyelven s hagyományilag mikép nyerte azt?
2. Létezett-e a község, város, stb. a török hódoltság előtt, alatt és mikor alakult újra s melyek viszontagságai?
3. Kik voltak emlékezet óta földes urai, vannak-e róluk mondák, hagyományok, népdalok?
4. Volt-e a helység, város, stb. határán valaha vár, kastély, sáncz, zárdá, templom, csata, vagy hőstett színhelye, vagy sirja?
5. Hogy hívják a határban levő forrásokat, folyókat, hegyeket, dűlőket s mily jelentőségűek, vagy eredetűek?
6. Találtattak-e a helység határában kő, bronz és más érc régiségek, érmek, fegyverzetek, vagy régi agyagedények, stb. s kinek birtokában vannak?
7. Van e a helységnek híres szülöttje s mily tekintetben az?
8. Mily nagy a lakosság száma, mily ajku s vallásu?
9. Hány születik évenként s hal meg és mily betegségekben?
10. Van-e a községnek temploma, mily vallásu, mikor épült és mily stylben?
11. Van-e a községnek iskolája, mily előadási nyelvvel, hány osztálylyal s tanítóval s mi ezeknek fizetése?

12. Hány iskola kötelezettje s hány jár valóban a törvényes korig? s hány azontul?

13. Van-e kórháza s egyéb-jóteköny intézete v. egylete.

14. Milyek a helység területén a földmivelés eredményei s mit természetek leginkább? — (l. a 30. pontot.)

15. Van-e a népnek a földmivelésen kívül valami háziipara vagy ke-resménye?

16. Vannak-e a községben mesteremberek és hány? volt-e czéhök és mennyi? Mikor keltek u. u. privilegiumaik. Vannak-e birtokában kancsók, lá-dák és más okmányok? és készek-e azokat lemásolás végett társulatunknak átengedni, vagy éppen muzeumunk birtokába juttatni. Végre átalakultak-e már ipartársulatá?

17. Vannak-e a helység területén gyárak és milyenek, mióta léteznek s mily forgalommal, mennyi munkással?

18. Vannak-e bányái s milyenek és kik birtokosai s mily eredménnyel működnek?

19. Van-e a községben lelkész, orvos, ügyvéd, mérnök vagy bármily honoratior s hány?

20. Mily népszokások vannak a családi és nyilvános ünnepeken?

21. Mily erények, vagy gyakoriabb vétségek észlelhetők a községben?

22. Milyen a helységben az építkezés, s vannak-e urasági kastélyok, és a biztosítás divik-e?

23. Van-e egyeseknek vagy a helységnek birtokában valamely régibb okmány, s milyen? lehetséges volna-e a társulatnak azt lemásolnia?

24. A vármegyékét illetőleg kik voltak főispánjai 100 év óta s egyéb tisztviselői, országgyűlési követei, s milyen vala működésük?

25. Mily nevezetesb események fordultak elő a megye gyűléseken, melyek nevezetesb főiratai?

26. Milyen a czimerük s mikor adományoztatott?

27. Milyen volt a törvényszékek működése, börtönügye, nevezetes pörei s ítéletei?

28. Mily mivelődési, kereskedelmi egyletek keletkeztek s működtek te-rületén?

29. Mily lendületet nyert a kereskedés az utak s csatornák építése óta?

30. Üzetik-e a selyem és rizstermesztés vagy miért nem üzetik?

31. Vannak-e a megye területén nyomdák, s hol, s mily irodalmi ter-mékek kerültek ki?

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Ha ezen kérdésekre minden községből és városból őszinte feleletek be-folyónának, lehetséges volna minden megyének, városnak, helységnek, sőt a legutolsó pusztának is hű képét adni. S hiszem minden megyében találkozik oly irodalmi férfiú, ki hazafias megtiszteltetésnek fogja tekinteni a megbízást ezen adatokat legalább vázlatban összeállítani. Ki fog ebből tenni mennyi az, mi a lefolyt században vidékünk érdekében történt! Mily szép eredményekkel tudnánk a százados ünnepélyhez járulni? mert mi tagadás benne, legelső föltétele a ha-ladásnak az önismeret „Nosce te ipsum“ személyeknél úgy, mint vidékeknél és államoknál. Ezt ismervén, könnyű lesz a hiányokat pótolni.

Ha a mélyen tisztelt közgyűlés ezen szerény indítványomat elfogadni mel-tóztatik, történelmi és régészeti társulatunk reputatiója az egész ország előtt tetemesen fog növekedni. S ha a netán elérendő eredményünkhöz sikerülend itt

még gazdasági, ipar és régészeti tárlat által e vidék szellemét fölvilványozni, s egy emlékérmévetvetni, a százados ünnepély legméltóbban fog megtartatni, s így társulatunk nevezetes tényezőként fog működni.

Bátor vagyok szerény indítványomat a t. közgyűlés kegyes figyelmébe ajánlani.

Ivánfi Ede

vál. tag.

Egyveleg.

— Kirándulás Viminacium és Margum romjaihoz czimű értekezése Ormós Zsigmond elnök ő méltóságának, autopszián alapuló, igen érdekes s új adatokat tartalmaz, a római kor ezen két nevezetes helyének ismertetéséhez, miért is felhívjuk reá tisztelt olvasóink becses figyelmét. I. a III. füzet első értekezését.

— A hetedik évi közgyűlés májushó 23-án a helybeli és vidéki tagok igen tekintélyes részvéte mellett folyt le; az igen érdekes nagygyűlés egész terjedelmű leírását jelen füzetünk hozza, itt csak azt említjük meg, hogy ezen gyűlés tisztújító közgyűlés is lévén, a tisztikar és választmány 3 évre alakítottat meg. Az ujonnan beválasztott tagok közül kiemeljük a következőket, u. m. Böhm Lénárt urat, vidékünk derék monographusát, Dobó Miklós csanád-egyházmegyei kanonok urat, továbbá dr. Ortway Tivadar jogakad. tanár s dr. Szentkláray Jenő török-becsei lelkész urakat, tevékeny s fáradságtalan történetirodalmi munkásainkat. Ily kiváló és derék szakférfiak közreműködése mindenesetre a legörvendetesebb garantiát nyújtja arra nézve, hogy társulatunk tevékenysége és irodalmi munkássága nemcsak befelé, de kifelé is mindinkább hódítani fog s e társulat kiküzdendi országosan is azon előkelő állást, melynek elérésére ily kiváló irodalmi tekintélyek a legbiztatóbb reményt nyújtják.

— Harcsi vas csákány. Az ápril havi választmányi ülés alkalmával bemutatott egy harcsi csákány, melyet Lovász Titusz állami község iskolai tanító ajándékozott Dragsináról (Temesm.) a régészeti muzeumnak. — Az ajándék lelhelye a dragsinai földvár, hol a Temes folyó szabályozása alkalmával a vár egyik földből készült sánczának átvágása alkalmával találtatott az 1877. év nyarán, egy félig kövült bölény-lábszárcsontrészlettel és 2 drb ezüst pénzzel együtt; ezen utóbb említettek is a muzeumba lettek beküldve.

— A kevei (kubini) vármaraadványok az Al-Dunánál, Temes megyében. Keve, Kubin, Temes megyében a Ponjavicza és Dunavác nevű Dunaág mellett fekszik, hajdan Kevevármegyének volt székhelye. Vármaradványai a város déli oldalán, a Ponjavicza mellett emelkedő dombon terülnek el s néma emlékjelei multunk elviharzott századainak. A várdomb helyfekvését tekintve a Duna felől csaknem megmászhatlan meredekséget képez s felső területéről igen meglepőleg szép kilátást nyújt a Duna mindkét oldalán elterülő síkságra. Féljártat a domb tetőre az északkeleti oldalon volt, mely csak is ezen helyen van a községgel egybekötve, míg a többi részen a domb faszzerű meredekséggel emelkedik. Hajdan az egész erőd a Ponjavicza csatorna által egészen vízzel körítettett. A várerődítmények földből voltak készítve s úgy látszik az avar sánczok védelmi rendszerének volt kifolyása, mit a közel szomszédság is azokhoz eléggé igazol. A sáncz és töltés-maradványokat tekintve, a vár alakja ékben végződő hosszukás négyszöget képezett s faltöredékeket, téglákat csak itt-ott lehet találni

A vár fénykora a XV. századra esik s különösen Zsigmond király alatt vitt nagy szerepet; végpusztulását 1739-ben a belgrádi béke eredményezte.

— Kirándulás Arács romjaihoz. A hét évszázad óta fennálló arácsi templomromokhoz, melyek legnevezetesebb építészeti műemlékeink egyike Délmagyarországon, derék s tevékeny tudósunk dr. Szentkláray Jenő f. é. májushó 6-án díszes társaság kíséretében kirándulást rendezett, mely népszerű régészeti kutatással volt összekötve. Az ásátások reggeli 5 órától déli 12 óráig folytak szakadatlanul a néző közönség feszült figyelmé között s közben dr. Szentkláray Jenő ur az arácsi romok történetét egy ékes előadásban ismertette. Érdekes volt tanulmányozni az oda sereglett köznép a fölötti meglepetését, hogy az ásátás tudományos célból, nempedig a köznép hiedelme szerint az ott elrejtve levő mesés kincsek kiemelése végett történt s alig tudták megérteni s felfogni, hogy miként lehet egy darab feliratos kőnek, vagy értéknélküli talált ruhafoszlánynak, csont- és cserépdaraboknak örülni.

Az ásátás eredménye lett ezen alkalommal 1) egy római feliratos sírkő, mely az egyik oszloptöbe volt beépítve, s mely eddigelé ismeretlen az epigraphia gyűjteményben. Ezen sírkövet dr. Szentkláray Jenő érdemteljes vál. tagtársunk a régészeti múzeumnak ajándékozta s a napokban helyeztem el a múzeum római emlékei közé. Az emlékkő egyik oldala körded alakban, rovátkás czifrázattal van kifaragva s az arácsi templom oszloptőjének alsó diszitményét képezte; feliratát adandó alkalommal közleni fogom. Ezen emlékkő az alvidék valamelyik római kolóniájából kerülhetett ide s a templom építéséhez, a nagy kőhiány folytán e vidéken, felhasználtatott.

2) A derék kutatók feltalálták a közép apsis előtt a templom sírboltját, hol a koporsók befogadására egymás fölé épített cellák meglehetősen ép állapotban maradtak; e cellákban tömérdek férfi-, nő- és gyermek-csontok, még eléggé ép selyem-ruhadarabok, szövethímzési ércsodronyok s tölgyfa-koporsó részletek fordultak elő. A selyemruha-foszlánnyokból néhány darab a fáradhatlan kutató dr. Szentkláray vál. tag ur szívességéből a temesvári régészeti múzeumba jutott.

3) Felszínre hozattak az arácsi zárda terjedelmes alapfalai s egyuttal a kriptáuregek alatti földrétegben is ásátások eszközöltettek, hol alkalmasint barbár kori leletekre is lehet majd akadni. Ezen eredménnyel végződött az arácsi romok hétszáz éves falai alatt a kutatás ezen alkalommal s az érdemteljes kutatók a helyszínéről a beköszöntött est üde hűsében azon kölcsönös biztatás mellett távoztak el, hogy az ásátásokat más alkalommal folytatni fogják, miután az eddigi eredmények már is kellő tájékoztatást s eléggé biztos támpontokat szolgáltatottak a további kutatások folytatására. Hazai régészeti tudományunk érdekében melegen üdvözljük ezen elhatározást s a derék kezdeményezőnek, a történet s régészet kitünő barátjának, dr. Szentkláray Jenő vál. tagtársunknak a legjobb sikert s eredményt kívánjuk a művelődés érdekében teendő fáradozásaihoz.

— Rékasi pénzlelet. Temesvártól nem nagy távolságra kelet felé, az orsovai vasut mentében fekvő Rékas mezővárosban egy házépítés alkalmával a mult júnishó végén, mint értesültünk, nem nagyon mélyen egy fazék ezüst pénzt találtak; a pénzek nagy része, mind állitják, a rozsdától szilárdan egymáshoz volt tapadva. Intézkedés tétetett, hogy a lelet mibenlétéről szemtanuktól tudósítást nyerhessünk, hogy azután adandó alkalommal arról bővebb felvilágosítással szolgálhassunk.

— Ó-Bébai régiségek. A Torontálmegyében, közel Oroszlámoshoz fekvő Ó-Béba hogy mily nevezetes talaja az ősrégészetnek, kitünő tanúságot nyújt Ambrus József Ó-Bébai segédlelkész ur, s társulatunk derék tagjának becses küldeménye; mely áll számtalan különféle idomu, vastagságu és czifrázatu edénydarabból, ép bögrék s urnákból, kisebb, nagyobb, közepén két részre osztott tálakból, melyek a beosztást te-

kintve, hasonlítanak a mi sőtartóinkhoz. Találtattak még itt különféle vörös és barna színű, a régészet terén „orsó fej“ név alatt ismeretes, agyag karikák, barna edény vagy tál fődök; melyek az Ó-Bébai vidék ős barbár korszaki jellegének fényes bizonyítékát képviselik. Az ajándék már muzeumunkban van elhelyezve s Ambrus József derék tagtársunknak a beküldésért egyelőre itt mondunk köszönetet.

— Viminacium, felső Moesia fővárosának rommaradványai. Kosztolácz szerb-országi község közelében, a tekervényes Mlawa folyam jobb partján terült el a hajdani Viminacium nevezetes római főváros Felső-Moesiában, egy a Dunára néző tágas magaslaton, melyről a Duna és Mlawa völgyeire a legszebb kilátás kínálkozik s a hajdani főváros szép fekvéséről s a vidék fölött uralgó helyzetéről tesz tanúságot. A város területe részben ma gabona termesztésre használtatik s részben eszerjékel van benőve. Itt-ott a nyiltabb s szabadabb térségeken római kő- s téglamaradványok mutatkoznak s a kiásott árkok, gödrök, részint a kutatásokra, részint az elrejtettnek vélt kincsek utáni keresésre engednek következtetnünk.

— A kulicsi romok s a hajdani Margum maradványai. A kulicsi vár Szerbiában a hajdani nevezetes római Margum erőd maradványaiból keletkezett s ezen talaj az ősmultban nevezetes eseményeknek volt színhelye. A kulicsi vár jelenleg omladék s alapját a római négyszög képezi s kétségtelen bizonyítéka az erőd római eredetének. A romok felügyelet- s kegyelethiány folytán napról-napra pusztulnak.

— A skofium-himzés virágzása II. Rákóczi Ferencz fejedelem korában. A skofium-himzés vagy gyártás, t. i. vékony arany s ezüst lemezekből finom skofium szálakat vagy sodronyokat gyártani s azokkal a magyar disz öltözeteket, dolmányokat s mentéket ékesíteni, — különösen nagy virágzásban állt hazánkban II. Rákóczi Ferencz fejedelem alatt, ki e czélből még Törökországból is hozott skofiumgyártókat s azokat külön a munkácsi várban foglalkoztatta. Azonban, minthogy a fejedelem ízlése nem egy könnyen volt kielégíthető, a ruhadiszitmények előbb fehéren kihimeztettek, s csak miután e himvarrások Rákóczinak bemutatattak, s tetszését megnyerték, fogtak hozzá az arany vagy ezüst skofium-himzéshez az Angliából hozott selyemposztókra vagy biborszövetekre. Mily remek lehetett azután egy ily, az ötvös- és himzőművészet megfeszített igyekezetével, a fejedelem pompás műizlése szerint készült, s ősei dus kincstáranak gyöngyeivel, drágaköveivel elhalmazott tündöklő magyar öltözet, — mindenki elképzelheti és fogalmat alkothat magának az utolsó magyar fejedelem nagyszerű személyes megjelenéséről. (Thaly Kálmán közlése után. L. Arch. Értesítő XII. k. V. füzet.)

— Országos régészeti és embertani társulat. Az őstörténet és embertan ügyében megindult mozgalom, a régészet barátainak örömeire végleg megalakult. A társulat czime: „Országos régészeti és embertani társulat“, s egyelőre négy szakosztályból fog állani. 1) Őstörténelmi és embertani. 2) Antik emlék, és éremtani. 3) Magyar emlék-, érem-, czimer-, pecsét- és fegyvertani. 4) Egyházi és régészeti osztályokból. Czélja pedig első sorban az őstörténelemnek és kapcsolatban az ember-tannak művelése, kifejlesztése, s a hazai közönség körében megkedveltetése, e mellett azonban párhuzamosan a többi három szakosztályban kijelölt szakokat is miveli. (Arch. Ért. XII. k. 187, 1.)

Fölszólítás!

*A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat helybeli s vidéki tagjai sürgősen felkérletnek, hogy 5 frt tagdíjilletményüket az előző évekre s a folyó 1877—8. egyleti évre **mielőbb** lefizetni sziveskedjenek. Különösen figyelmeztetnek azon hátralékosak, kik két vagy már több év óta sem rótták le illetményeiket, hogy kötelezettségeiknek annál bizonyosabban eleget tegyenek, mert ellenkező esetben **birói uton fognak a hátralékos tagdíjak behajtatni.** *

A tagdíjak alulírt társulati pénztárnokhoz Temesvár, belváros megyeház, küldendők.

Temesvárott, 1878. június 30.

Odor Samu,
t. pénztárnok.

Előfizetési felhívás

a

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESEITŐ

1878-ik évi folyamára.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történelemkedvelő honfi vagy honleány, 100 frt alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíjilletéssel, ha belépési szándékukat kijelentik Ormós Zsigmond elnök ö méltóságánál, vagy Miletz János titkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed, de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nemtagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1878. július 1.

Miletz János,

titkár. *

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reclamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések a szerkesztő titkárhoz intézendők.

A történelmi és régészeti társulat temesvári s vidéki tagjai tisztelettel felkértenek, hogy időközben változó lakásaikat a titkári hivatalban (Temesvár, belváros, Rudolf-utca 18. sz.) a füzetek pontos kihordatása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzetek nem fognak pótoltatni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat titkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1875. I. évfolyam II. IV. füzet.
2. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1876. II. évfolyam IV. füzet.
3. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam I. II. III. füzet.
5. Miletz János: Gizela királyné élete. 12 iv 8-ad rét. Ára 1 frt 20 kr.
6. Miletz János: Temes- és Aradvármegyék történelmi és régészeti emlékei.

Ára 30 kr.

7) Miletz János: Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott. Ára 20 kr.

8) Miletz János: Temesvár hadászati jelentősége 4¹/₄ iv. Ára 40 kr.

9) dr. Szentkláray Jenő: Torontáli őstelepek a Tisza mentén. Ára 30 kr.

10) Miletz János: Torontál vármegye történelmi és régészeti emlékei. Ára 20 kr.

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként jan., apr., jul., okf. hónapokban.

TÖRTÉNELMI és RÉGÉSZETI
ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

MILETZ JÁNOS,

TITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT.

~~~~~  
**IV. ÉVFOLYAM.**  
~~~~~

IV. FÜZET.

TEMESVÁROTT.
MAGYAR-FÉLE KÖNYVNYOMDA.
1878.

TARTALOM.

	Lap
Széchenyi munkálatai az Al-Dunán, tekintettel a Dnnagőzhajózás és a Széchenyi ut történetére. B o l e s z n y Antaltól	165
Ó-bébai régiség leletek. A m b r u s Józseftől	189
Tárca. Rendes havi választmányi ülés június 26-án	194
„ Rendes havi választmányi ülés szeptember 25-én	197
„ Régi iratok ismertetése. Szakál Ferencz gunyverse 1673-ból M i l o t z Jánostól. III. közlés	201
Egyveleg	206

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

IV. füzet.

1878.

Október hó.

Széchenyi munkálatai az Al-Dunán tekintettel a Duna-gőzhajózás és a Széchenyi ut történetére.

BOLESZNY ANTALTÓL.

Felolvastatott a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat 1878. évi május hó 23-án tartott hetedik évi közgyűlésén.

Azon férfi, kinek al-dunai nagyszerű tevékenységéről jelen közgyűlésünkben értekezni kívántam, Magyarország legkitűnőbb férfiainak legelső sorában áll. Nagy tehetségei leginkább az anyagi reformok terén nyilvánultak, noha a politikai téren is, különösen az államférfiak és szónokok között, eltekintve attól, a mit ő nemzetiségünk érdekében és általános kulturai szempontból tett, kiváló alak és oly szellemi óriás volt, hogy őt nemesak hazánk és saját kora, hanem Európa is a század legnagyobb emberei egyikének ismeri. Tettei és nevének emléke az egykoru nagy eseményekkel összeforrva, a történet több fényes lapját töltik be.

Jelen értekezésem keretéhez nem tartozik gróf Széchenyi Istvánt működése egész nagyságában és valóságában feltüntetni; nem pedig azért, mert értekezésem címéhez ragaszkodnom szükséges, de különösen azért nem, mivel ily nagyszabásu rajzhoz nem érzek magamban a tárgynak teljesen megfelelő ismeretet s e tekintetben bevallani kényszerülök, hogy szellemi erőm parányiséga Széchenyi nagyságától nagyon távol van.

Élete oly dus, tevékenysége oly sokoldalú volt, hogy képe nek tökéletes előállítását egészben adni már csak azon okból sem sikerülhetett, mert találkoznak és még a jövőben is fognak találkozni oly buvárkodó és kutató szellemek, kik újabb és újabb adatokkal szolgálnak. Így jutott szerényen működő társulatunk is azon helyzetbe, hogy általam mint egyik igénytelen tagja által

Széchenyi teljes alakjának nagy vonásaihoz az irodalom kitünő tudósainak kezeihez ismét néhány új adatot bocsáthat.¹⁾

Széchenyi alakjának előállítását már többen megkísérlették, így a többi között a következő elsőrangú írók: báró Kemény Zsigmond, ki a „Status férfiak és szónokok könyve“ című munkájában, mely irodalmunknak egyik értékesb gyöngye, Széchenyi politikai jellemrajzát adta; Falk Miksa pedig „Széchenyi István gróf és kora“ című munkájában, mely az új adatok egész tárháza és irodalmunknak nagybecsű kincsét képezi, nemcsak politikai életrajzához, hanem azon nem kevésbé nevezetes tevékenységéhez, mely az általános kultúra és az anyagi reformok terén nyilvánult, új adatokkal járult. Falk Miksának munkája nemcsak hézagpótló, hanem alkotó is volt, a mennyiben a szerző Széchenyi fiatal korára nézve igen érdekes részletek birtokába jutott, melyek különféle levéltárakban voltak elrejtve és csak általa jutottak napvilágra s egyenkint véve a szerző állítása szerint, talán csekély-szerűek, de összegökben kétségtelen lélektani fontossággal bírtak. Ami Széchenyi életének utolsó éveit illeti, ezekről Falk közvetlen észleletek alapján írt és a lélektan vezérkezén, ez észleletek összefüggésének megmagyarázását is megkísérlette és indokolva kimondotta, mit tartott ő Széchenyi úgynevezett „őrültségéről.“ A legnagyobb magyar — ki hazája vesztén, mint a költő fönkelt dala szól — keblét felhasítá, mint Brutus, Róma estén megtébolyodott, — terjedt el e rémhír villámsebességgel hazánkban az 1848. évi szeptember havában.

Báró Vesselényi Miklós és dr. Balogh Pál orvos nyilatkozatai Széchenyi őrültségének okairól minket felvilágosítanak ugyan, de hogy a psychopathologikus kórfolyam egész menete természetessé feltűnjék s némely látszólagos ellenmondás teljesen érthetővé váljék, Falk azon három teljesen különböző phasisra utal, melyen Széchenyi lelki állapota döblingi tartózkodása alatt átment.

Midőn a nagynevű Lonovics érsek az 1853. év végén mólki lakását felcserélte a bécsivel és Széchenyit családja közvetítésével meglátogatta, akkoron dr. Hopf János, mostani kalocsai kanonok volt a híres érseknek titkára s mint ilyen Lonovics kíséretében lévén, többször volt alkalma Döblingben megfordulni, kit Széchenyi fia gyanánt szeretett. Körülbelül 1859-ben Széchenyi Hopfnak levelet írt, melyben sürgetőleg felkéri, hogy Falk Miksával döblingi lakásán keresse őt fel, s utóbbival, kit addig csak névleg ismert, az általános politikai helyzetről egy óra hosszáig elbeszél. Falk Miksa ezután sürűen meglátogatta Széchenyit Döblingben, és így személyesen megfigyelte és észlelte Széchenyi állapotát akkor, midőn megrendült szellemi és testi ereje helyreállítva, és midőn végnapjaiban lelke mélyében ismét megrendítve volt. E szerint Falk

---

¹⁾ Ha némely, már ismert adatok értekezésemben előfordulnak, ezeket az események összefüggése végett kellett idéznem, melyek különben is, ha emlékezetünkbe fel-frissítettnek, szerintem nagyon célirányosak.

Széchenyi életét közvetlen személyes és alapos észleletek alapján rajzolja, melyről meggyőződésem sugallata szerint említém, hogy ezen adatok véghetetlen nagybecsű kincset képeznek.

Széchenyi végső éveiről Kecskeméthy Aurél is irt munkát, ki mint szellemdus magyar publicista és finom psychologikus volt ismeretes. Kecskeméthy, ki Széchenyivel többször érintkeztén, érdekes könyvében e kérdést fejtegeti: Őrült volt-e Széchenyi? Falk Kecskeméthyről azt mondja, hogy finom észleletek egész során át, csak ama nagyon is kevésé felvilágosító következtetésre jut: „Széchenyi egészséges korában már rejtély volt. Utolsó tíz évi állapotára épen nincs nevünk a szótárban“ és hogy Kecskeméthynek itt felhozott első tétele „Őrült volt-e Széchenyi?“ nincs könyvében megoldva, s az ellenmondások, melyeket Gyulai Pál az általa megbírált könyv szerzőjének kimutat, kiegyenlítően fenállnak most is; nem is Kecskeméthy nézeteiben léteznek ezek, hanem a tényekben, melyeket ez hiven előadott.

Gyulai Pál hazánk elsőrangú aësthetikusa s Kecskeméthy könyvének bírálója a szerző által tett közlésekhez hozzá szólva azt állítja, hogy Széchenyi grófnak ugyanaz okozta halálát 1860-ban a mi 1848-ban megtöbolyította.

Én ugyan Széchenyit személyesen sem nem ismertem, sem koromnál vagy állásomnál fogva vele nem érintkezhettem, de egészséges éveit illetőleg, a kezeimnél létező eredeti leveleiből ítélve, véleményemet alább én is kifejtendem.

Tasner Antal Széchenyi egykori titkárának hátramaradt kéziratái, melyeket, ha jól emlékszem, Géza nevű fia ezelőtt két évvel kiadni szándékozott, Széchenyi életrajzához szinte érdekes adatokkal szolgálhatnának. Ezt az 1830-ki években volt titkárát egyik kedélyes levelében „Hodzsza Effendi Tasner“nek nevezte.

Báró Eötvös József egykori miniszter társa, Széchenyiről emlékbeszédet tartott, mely a nagy magyarnak érdemeiről, a lehető leghivebb felvilágosítást nyújtotta és életrajzához nagybecsű anyagot szolgáltatott, amennyiben Eötvös a férfikor legszebb éveiben volt akkor, midőn Széchenyi vele és kortársaival nemzetiségünket a korszellemnek megfelelő fejlődési polczra emelni iparkodott, kik azután az ily küzdelmekben kitüntetett szereplésük által halhatlanokká is lettek.

Lehet, hogy mások is vannak, kik érdekes iratokat gyűjtven Széchenyivel foglalkoztak vagy róla irtak és könyveket adtak ki, de ezen körülmény figyelmemet kikerülte.

Az előadottakból kitetszik, hogy a legkitünőbb írók Széchenyi utolsó éveiről behatóan és kimerítőleg irtak.

Falk mint Széchenyi szellemdus életirója, figyelmét nemcsak fiatal korára és utolsó éveire, hanem egész életére terjeszté ki, s ő utána ma már a legnagyobb magyarnak életrajzát tartalmazó dolgozatok egész irodalmat képeznek.

Én is azon szerencsés helyzetben vagyok, hogy Széchenyi egy csomó

eredeti leveleinek birtokába jutottam, melyek eredetileg német nyelven vannak ugyan írva, de általam a lehető leghivebben magyarra fordítottak. Ezen leveleket a gróf nem élete végszakában, hanem akkor írta, midőn mint a férfiú erőteljében az anyagi reformok terén a hon javáért a nemzet-gazdászati és kereskedelmi érdekek mellett az Al-Duna vidékén működött, s az erély és tevékenység lehető legnagyobb fokát kifejtette. Ezen leveleket egyik Orsován lakó barátjához az 1830—40-ki években írta, melyek idővel örökösének Dinelli Alfonz volt államvaspályai felügyelő urnak birtokába jutottak, ki megkeresésemre szíves volt azokat nékem átadni. Igaz, hogy ezen levelek magán embernek íratlak, de oly adatokat tartalmaznak, melyek egyrészt a Széchenyi-ut és a Dunagőzhajzás történetére vonatkoznak, másrészt Széchenyi akaratának szilárd-ságára, erélyére, következetességére, kedélyességére és egész jellemére fényes világot vetnek. Ha valaki a jelesebb írók közül Széchenyi életrajzát bővített új kiadásban meg fogja írni, az általam napvilágot látott eredeti levelek nyomán köztudomásra jutott adatok, Széchenyi kimagasló alakjának körvonalozásához némi becses anyagot fognak szolgáltatni.

I.

Széchenyi fiatal korát a salonokban, a harcmezőn és utazásokban tölté. A politikáról keveset gondolkodott s a hazai nyelvet csak tördelte. Ezt állította egykor barátja báró Vesselényi Miklós, kivel Széchenyi fiatalabb korában Német-, Francia- és Angolország nagy részét bejárta. Sokat láttak és tanultak. Három évi vándorlás után visszatértek hazájukba azon szilárd elhatározással, hogy mint hazájuknak reformátorai lépnek fel. Széchenyi, midőn pezsgő ifjúságának korszaka elmúlt, Magyarország helyzete felől komolyan kezdett gondolkozni; nagy eszmékkel telve, komoly tanulmányokkal foglalkozva kiolthatatlan vágy keletkezett lelkében Magyarország kifejtésére, anyagilag és szellemileg népét emelni, neki a jólét és kultura által az eurpai népek családjában becsületes helyet kivívni. Ez volt Széchenyi főfeladata. A politikai szabadság kérdése mint amannak kifolyása előtte csak másodrendű volt.

Az 1825. évi országgyűlésen a nemzeti nyelv előmozdítására szolgáló eszközökről volt szó, és a karok és rendek egy felállítandó magyar akadémiáról tanácskoztak. Nagy Pál akkoron híres ellenzéki szónok erőteljes vonásokban festette a helyzetet és áldozatokra hívta fel az ország dus gazdag főurait. Akkor Széchenyi mint huszár-tiszt és egyszerű hallgató első parlamenti beszédét tartá, mely ezen szavakból állott: „Nékem itt szavam nincs, az ország nagyja nem vagyok, de birtokos vagyok, s ha feláll oly intézet, mely azzal segíti honosainknak magyar neveltetését, jószágomnak egyévi jövedelmét feláldozom.“ Ez pedig nem állt kevesebből, mint 60.000 frtból. Széchenyi ezen óriási áldozata az egész országban

a legnagyobb lelkesedést idézte elő, és őt a nagy közönség előtt ismeretessé tette, ki ezután mint lángszellemű és messzelátó férfi, száz még száz eszme valóításáról kezdett mélyen gondolkodni. Ilyenek voltak a többek közt: a nemzeti színház emelése, állandó hid építése Buda és Pest között, vasut-hálózat, Dunagőzhajózás, melylyel mint kedvencz eszméinek egyikével és értekezésem keretéhez tartozóval bővebben fogok foglalkozni. Figyelmét nem kerülték ki a hajózás akadályai, melyeket elhárítani iparkodott. Daczára annak, hogy — midőn száz országos ügy lekötötte — világraszóló törekvései közepette, lerándult Orsovára, tervei körébe vonni azon akadályok elhárítását, melyek a világkereskedelmet, a kelettel való összeköttetést nemcsak a legszűkebb mederbe szorították, hanem sokszor teljesen lehetetlenítették is. Az akadályok alatt, értem a vaskaput és többi társait: a kataraktákat. Ezen szikla zátonyoknak nem annyira elhárítása mint inkább szoros megvizsgálása és némi szabályozása tette csak lehetővé a gőzhajózást az Al-Dunán, mely a Duna balpartján a Széchenyi név alatt ismeretes országut szabályozását is vonta maga után, mely párhuzamosan halad az átellenben, a Duna jobb partján Tiberius által kezdett és Traján alatt bevégzett a Dunába nyuló sziklahegyekbe vésett római uttal, melynek nyomai Drenkovától egész Ogradenáig most is láthatók.

A jeles hadvezér, mielőtt haditervét készíti, hogy a sikert biztosíthassa, a többi között terep- és helyismerettel kell, hogy birjon. Széchenyi belátta, hogy a Moldova és Szörénytorony közötti vonalon — melyben a dunai szorosok elterülnek — Orsova a legalkalmasabb pont, melyre támaszkodhatik; itt ütötte fel főhadiszállását és itt kereste fel magának a helyismerettel bíró egyének közül a legalkalmasabb embert, kivel folytonos összeköttetésben állt. Ez Popovich Fóta jómódu kereskedő volt, ki a keleti nyelveket jól beszélte s kinél Orsován két évig lakott; kit barátjakint tisztelt és később szeretett is. Evvel sűrű levelezésben állott, nemcsak az 1830—35-ki években, hanem ugyszólván a forradalomig. A viszony közöttük oly szivélyes volt, hogy Popovich később több évig tartózkodott részint Széchenyi birtokain, részint Pesten, Pozsonyban grófi barátja társaságában. A gőzhajózás megnyitása-kor Széchenyi előterjesztésére Popovich volt Orsován az első társulati ügynök.¹⁾

Széchenyi 38 éves volt, midőn az 1830. évi tavaszon Popovich Fótával Orsován megismerkedett. Innen juniusban Valdstein János gróffal, Beszédes mérnökkel s még öt más kísérelővel Galaczra, s onnan Konstantinápolyba utazott. Legközelebbi célja utazásának az volt, hogy Konstantinápolyban mindent megkísértsen, miszerint lehetővé tétethesse a hajózást Galaczig, sőt hogy Odessa és Konstantinápolyig az nyitva és járható is legyen; továbbá hogy a területet megismerhesse és azt mérnökével műszakilag is megvizsgálta. Visszautaztában azonban veszélyesen megbetegedett, hol azon nevezetes levelet mondta

¹⁾ Én Popovich Fótával az 1863-ki évben ismerkedtem meg; ki Széchenyivel volt viszonyairól velem olyan adatokat közlött, melyeket érdekeseknek találtam feljegyezni.

Valdstein gróf tolla alá, mely Falk munkájának 64. lapján olvasható és közel Hirsóvához a Dunán 1830. évi július 17-én iratott. Ez politikai végrendelete volt, azon esetre, ha az isten a betegsége okozta kinokból ki akarná szabadítani. Azon levelében azt állítja, hogy Magyarország felemelésére három eszköz van: Nemzetiség, közlekedés és végre más nemzetekkel való kereskedési összekapcsolás.

Széchenyi egészsége ismét helyreállt és lassan usztatott fel hajójával a Dunán, melynek partjain Viddin és Zimony között munkálkodott.

Zimonyból 1830. évi október 13-án Popovich Fótának Orsovára a következő levelet írta:

„Kedves Popovich!”

Mielőtt ezen helyet elhagyom, hogy az országgyűlésre siethessek, az ön jó emlékébe akarom még magamat visszaidézni, miszerint önnek minden sziveségéért köszönetet mondjak.

Minden céljaimat szerencsésen elértem. Azonban veszélyes beteg voltam, — s velem együtt utitársaim is, egyetsem véve ki; azon szolgám ki minket Mehadiára kísért, meg is halt. Mi mindnyájan félig-meddig jól vagyunk.

Az Internuntiumot megkerestem, hogy önnek egy Fermánt küldjön. Ő mondá: „Ő nem adhatna általános (Generál) Fermánt, még sohase történt volna, — bejelentve kell lenni“ „Mire és akkor nincs semmi akadály.“ Ha ezen módon önön segítve lenne, akkor írjon ön egyenesen Konstantinápolyba és hivatkozzék bizvást reám.

Ha ideje van, írjon nékem Pestre. Ha isten akarja és az emberek nem akadályozzák — ugy nemsokára másképen fog a Duna kinézni.

Rövid idő előtt Milosnál voltam, ki egészen a szabályozás részén van. Éljen boldogul és tartson emlékében.

Gróf Széchenyi István m. k.

Széchenyi leveléből kitűnik, hogy Popovich Fótával nem beszélt, mikor Konstantinápolyból visszatért. Itt azt írja, hogy ő veszélyes beteg volt és utitársai is, de felgyógyultak mindnyájan; csak is egy szolgája halt bele, ki őket valószínűleg a konstantinápolyi utazás előtt Mehadiára kísérte. Falk munkájában a 64. lapon azt állítja, hogy gróf Valdstein és Beszédes mérnök tértek Széchenyivel vissza életben; a többi öt kísért elragadta a dögvész és más betegségek. Ez pedig az előbb idézett levél szerint nem áll.

Hogy mily lélektani éleslátással birt Széchenyi, abból is kitűnik, hogy kit választott és nyert meg orsovai ügynökének. Popovich a török, görög, orosz, román, szerb, német és franczia nyelveket beszélte és Milos fejedelemmel rokonságban volt, kit Széchenyi érdekkörébe minden áron bevonni iparkodott és terveinek megis nyert.

A véletlenség ugy hozta magával, hogy Széchenyi grófnak Popovich

Fótához irt levelén kívül azon eredeti levele is kezemhez jutott, melyet ugyanezen a napon Zimonyból Lehmann János ujvidéki kereskedő és hajótulajdonoshoz Péterváradra intézett, mely így hangzik:

Kedves Léhmann!

Folyó hó 16-án déltájban fogok Péterváradra megérkezni, a „Zöldfa“ vendéglőben leszállani, a hadparáncsnokot meglátogatni és utazásomat haladéktalanul Temerinen keresztül folytatni. Azonban végtelenül sajnálnám Péterváradon úgy átutazni: anélkül, hogy önt ne látnám. Ha roszullétem miatt annyi időt nem vesztettem volna és az országgyűlésre nem sietnék, akkor Péterváradon maradnék, csak azért, hogy önt meglátogassam, — így azonban önt kell megkérnem, hogy engemet látogasson meg.

Kérésemet ne vegye rosz néven.

Éljen addig is boldogul, a közeli viszontlátásra.

Zimony, 1830. évi október hó 13-án.

Széchenyi s. k.

Széchenyi ezen levelét a zimonyi cs. kir. vesztegintézetben írta, mert a vesztegintézeti igazgatóságnak felynomatu pecsétje a kétféjü sassal és körülíratl mind a levélboritékon, mind pedig magán a levélpapiron látható. Ezen levél Lehmann János halála után Ágoston nevü fiának kezébe került, ki azt ereklyeként örzi és nekem csakis használat végett engedte át, melyet a betekintés, illetőleg lefordítás után tulajdonosának, ki attól megválni nem akart, azonnal visszaszámaztattam.

Széchenyi az 1830. évnek tavaszán Szina egyik közönséges fahajóján utazott le Pestről a Dunán a Fekete tengerig, honnan tengeri vitorlás hajón folytatta utját Konstantinápoly felé.

Ezen utjában Ujvidék városa Széchenyit nagy pompával fogadta, ki azért kötött ki Ujvidéken, — eltekintve attól, hogy az ilyen hajók a városokban fris hussal és más eleséggel elláttattak — mert az öreg Szina, Lehmann ujvidéki kereskedővel, mint hajótulajdonossal összeköttetésben állt, ki amannak kereskedelmi czikkeit az Al-Dunán tovább szállította, mert Lehmann az Al-Dunát gyakorlatilag másoknál jobban ismerte; Szina tehát Széchenyinek utitársul Lehmannat ajánlotta, ki Széchenyit a dunai szorosokon át el is kísérte, mialatt szorosabb ismeretséget kötöttek ugy, hogy a dunai gőzhajózás életbeléptetésekor Széchenyi ajánlatára Lehmann János az „Argo“ nevü gőzhajón kapitány lett.

Lehmann János az 1869-ik évben Pozsonyban halt meg, kinek idősebb Ágoston nevü fia a Dunagőzhajózási társulatnak hajófelügyelője Szörénytoronyban, az ifjabb fia pedig ugyanezen társulatnál kapitány volt és jelenleg nyugdíjából él Zimonyban.

Október közepén Széchenyi a pozsonyi országgyűlésre utazott, noha ez

már szeptember 6-án ült össze, melynek tárgyalásaiban kiváló részt csak akkor vett, ha valami, az ő kedvencz terveivel összefüggő kérdés volt napirenden.

Mielőtt Széchenyi Konstantinápolyba utazott, kedvencz eszméje, a Dunagőzhajózás gyakorlati megoldást nyert, a mennyiben báró Geymüller János és Puthon János vezetése alatt 15 év tartamára egy részvényes társulat alakult, mely 1830. őszén „I. Ferencz“ nevű első gőzhajóját a Dunába eresztette. A Dunagőzhajózási társulat első főügynöke Pesten Nose volt.¹⁾

Már évekkal ezelőtt többen nyertek volt kiváltságot egy gőzhajózási társulat életbe léptetése ügyében, de semmire sem mehettek vagy azért, mert a bankárokat ügyüknek nem nyerhették meg, vagy pedig azért, mert Széchenyi szellemi tehetségének tőkájével még nem dicsekedhettek. Csak később, mikor Széchenyi a kultúra és a reformok terére lépett, keletkezett egy társulat John András és Prichard József velenczi angol hajóépítők vezetése alatt, mely 3 év tartamára 1828. évi április 17-én szabadalmat nyert egy dunagőzhajózási társulat létesítésére. Ezen cégnek sikerült Széchenyit megnyerhetni, ki nemcsak jelentékeny pénzüsszeget ajánlott fel, hanem ami a sikert még jobban biztosította, a főherczeg József nádort, Benvenuto, báró Geymüller és báró Puthon bécsi bankárokat is megnyerte ezen vállalatnak, melyből azután a fent említett részvény-társulat nem 3, hanem 15 év tartamára kiváltságot nyerve alakult meg. Ezen társulat 20 részvényt bocsátott ki, egyenként 500 forintjával. A helyzet illusztrálására azt kell megemlítenem, hogy Magyarországon csak 13 részvény kelt el, de ezen legkevésbé busult Széchenyi, ki midőn Milos fejedelmet, Sina, Eskelesz és más bankárokat megnyert vállalatának, lassan-lassan a magyar főnemeseket és birtokosokat is betudta vonni részvényesekül a vállalat érdekébe.

A vállalat sikerülte és a társulat megalakulása után Széchenyi szakértőkkel utnak indult a Dunát tanulmányozni és összeköttetéseket létesíteni. Ez történt 1830-ban, midőn ez ügyben Konstantinápolyból dús gazdag ismeretekkel tért vissza. Most már Széchenyi hazatérése után azon gondolattal is foglalkozott, miként a kiváltságot tíz évig meg kell hosszabbítani, sőt arról is tanakodott, miszerint a kiváltságot 90 évre kellene megszerezni, mert a hajózást, mely tényleg Zimonyig terjeszkedett ki, már nemcsak Galaczig, hanem Odessa Konstantinápolyig vélte kiterjeszhetőnek lenni.

Az 1830—31-iki országgyűlés befejezése után már nagyobb tevékenységet fejthetett ki a gőzhajózás ügyében. Első gondja is az volt, hogy a gőzhajók száma szaporíttassék, mi 1832. évben meg is történt, amennyiben

¹⁾ A jövő év őszén a Széchenyi által létesített „Első cs. kir. szab. Dunagőzhajózási társulat“ ötvenedik évébe fog lépni, mely alkalommal előlegesen azon eszmét pendítjük meg, melyet az igazgató tanácsnak és részvényeseknek becses figyelmébe ajánlani óhajtottunk, hogy az 50 éves jubileumot ünnepélyesen megtartani helyén lenne. Ezt azon okból említettük fel, hogy Széchenyinek a munkára, az anyagi és szellemi jólétet előmozdító tettekre buzdító szelleme feleleveníttessék.

az „I. Ferencz“ mellé 2 uj gőzhajó: a „Duna“ és „Pannónia“ adatott. Ugyanezen évben Széchenyi királyi biztossá neveztetvén ki, mint ilyen Orsovára érkezett azon munkálatok fővezetését átvenni, melyek a dunai szorosok műszaki megvizsgálására tétetni szükségesek voltak. Moldován és Orsován vízmérczék állítottak fel, hogy a víz apadását és áradását észlelhessék s a dunai szorosokat vizsgálatuk tárgyává téve, ezen évben az elméleti előmunkálatokat és mindazon intézkedéseket megtették, melyek szükségesek voltak, hogy a jövő évben a sziklák repesztéseihez hozzá foghassanak. Ezen előmunkálatokra a vízállás igen kedvező volt, amennyiben a Duna 1832-ben ősszel annyira leapadt, hogy a szorosokban a Dunameder szikláinak ezer meg ezer különféle alaku és nagyságu darabjai kiválólag előtűntek. Ezen évnek tavaszán Széchenyivel a következő mérnökök érkeztek meg a Moldova és Orsova közti vidékre, és pedig: Vásárhelyi Pál, országos főmérnök vezetése alatt: Melczel János, Fonberger Lajos, Kecse Ferencz, György Sándor, Kamőczi Gábor, Tóth Antal, Vörös Zsigmond, Wolfram József, Lányi Samu, Turkovics Lajos, Hevessy Károly, Nikolka András, Nagy István, Veitersheim Károly, Beszédes, Szeidl és mások.¹⁾

Hogy Széchenyi a Duna birtokbavételét s annak európai csatornává lendő kifejlesztését siettesse, testi és lelki erejének minden megfeszítésével dolgozott. Ezen tervének a nádor főherceget is megnyerte, ki az 1833-ik évi szeptember 26-án kelt 1062. számú iratában helyeslését fejezte ki az iránt, hogy a gőzhajózás a Feketetengerig berendeztessék. Széchenyi a kormányhoz is fordult, hogy nyílt pártfogolásával a vállalatot támogassa, a szerb, oláh s török hatóságoknál a személy és vagyon biztosítását szorgalmazza s némely vesztegintézeti s harminczadi rendszabály módosítását eszközölje. A vesztegintézeti illetőleg Széchenyi saját személyében gyakorlatilag tapasztalta, hogy eltekintve, miszerint a vesztegelés a legszorosabb börtön és valóságos kínzás volt, mely 10, 20 sőt 30 napig is eltartott, az cél és haszon nélküli, a kereskedésre nézve pedig nagyon káros volt. A vesztegintézeti rendszabályok oly szigorral hajtottak végre, hogy az ellenszegülők kemény és szigorú büntetésre ítéltettek. Sőt az is történt, amire élő emberek még most is emlékeznek, hogy a hadi törvényszék halálra ítélt valakit azért, mert ismétellen ellenszegült a rendszabályoknak, vagy ezeket kerülő utakon kijátszotta.

Mily kellemetlenség- és idővesztéssel volt a vesztegintézetben való időzés összekötve, legjobban illusztrálja maga Széchenyi grófnak Szögyényi Lászlóhoz az 1834. évi október 25-én kelt és a zsupaneki vesztegházból irt levele, melynek ide vonatkozó része így hangzik:

---

¹⁾ Ezeknek részére a magy. kir. udvari kincstár 1832. évi május 30-ról 17814. szám alatti rendelete értelmében, az orsovai harminczadi hivatalnál 6000 frtot utalványoztatott. Az utalványozások a szükségletek arányához mérten havonként ismételtettek. Így például júliusban 8000 frt volt utalványozva stb.

„Tisztelt Barátom!”

Törökkel, oláhval többet bajlódom, mint a dunai szirtekkel, itt ülök minden vágyaim mellett, vesztegelő rab.

Unalmimra azonban nem egy szebb jövődönék biztos, de távolibb reménye derítget csak fényt, hanem október 8-án irt barátságos soraid jelenleg is kellemtelibb érzésekre melegítik keblemet“

Semmi kétséget nem táplált Széchenyi, hogy ezek és a többiek nagy és hallatlan concessiók, hanem a Feketetengerrel összeköttetés szintén nagy és hallatlan, amit nem szabad elfeledni, sem azt, hogy azon eszközökhöz kell fordulni, melyek célra vezetnek. Ami történt, csakis a főherczeg műve volt, azért a nádort emlékiratában kérte, miszerint ne bocsássa ki kezei közül az ügyet, mert csak is ő viheti keresztül ezen és hasonló kényes, de felette fontos pontokat; ha ezek a dikaszteriumok, vagy a főhaditanács eleibe kerülnek, akkor a gőzhajózási ügy ad calendas graecas elhalasztatott volna. A nádor főherczegen kívül összeköttetésbe lépett herczeg Metternich külügyminiszterrel s a főhaditanács elnökével Hardegg gróffal is.¹⁾

Az 1833-ki évben Széchenyi az elméleti előmunkálatok és műszaki vizsgálatok fővezetésén kívül mindenütt még a legmagasabb körökben is a a talajt előkészítette, ugyanezen évi december 2-án részt vett a gőzhajózási részvényesek bécsi gyűlésén, melyben báró Puthon igazgató meleg köszönetet mondott a nádornak és Széchenyi grófnak, ki ezen gyűlésen keresztül vitte a részvényesek beleegyezését, hogy a gőzhajózást Moldováig kiterjesztve, új részvények bocsáttassanak ki három új gőzhajó építésére, és hogy az 1834. évben a dunai szorosokon az erre legalkalmasabb gőzhajóval keresztül hatolhasson, hogy az a Vaskapun tuli Szkella, Kládova és Galacz között közlekedhessen. A siker biztos érzetében Széchenyi azt mondá, hogy a dunai szorosok már meg vannak vizsgálva és az iránt többé nincs kétség, hogy ha a vízmérce másfél méter vizet mutat, kisebbszerű gőzhajókkal a dunai szorosokat áthatolni lehet és így Bécestől Konstantinápolyig a gőzhajózás életbe léptethető leend akkor, ha a jövő évben a gőzhajózás akadályait elhárítani és a dunai szorosokat szabályozni fogják.

A részvényesek ezen gyűlése után Széchenyi, Andrássy György gróffal és Vásárhelyi igazgató mérnökkel Angolországba utazott, hogy az új gőzhajók számára a Duna tisztítására és a sziklák repesztésére gépeket vásároljon. Közel négy hónapig időzött Angolországban, honnan 1834. évi ápril végén érkezett haza és június elején „I. Ferencz“ nevű gőzhajón Tasner titkárával és két szolgáljával Moldovára érkezett.

---

¹⁾ A m. k. udvari kincstár 1833-ik évi július 3-án kelt 22322. sz. kibocsátványa alapján Veszter Inre, orsovai harminczadi tisz 10000 frtot fizetett ki. Egy kincstári elnöki ugyan ezen évi 631. sz. rendelet szerint júliusban 2500 frtot fizetett ki, mint azt azon ügyszerűmutatók mutatják, melyekhez hozzájuttattam.

Soha magán vállalat nem emelkedett fel oly hatalmasan, mint ezen gőzhajózási társulat, mely ma a legnagyobb virágzásnak örvend.

Ki hitte volna azt — csak tulvérmes reményű emberek hitték, — hogy midőn az 1830-ik évben az első gőzhajó, „I. Ferencz“ vízre bocsátatott és az 1834. évben a második gőzös, „Argo“ a vaskapun áthatolt, oly rohamosan fog az üzlet emelkedni, hogy az utóbbi évtől kezdve nemcsak egy gőzhajó került ki évenként, sőt csak egyetlen egy olyan év volt — és pedig az 1835. — melyben egy gőzhajót szállított a hajógyár, hanem évenként 2—13 gőzhajót volt szükséges építtetni, eltekintve az 1874. évben történt nagyobbserű vásárlástól, midőn ezen gőzhajótársulat 45 gőzhajót vásárolt meg az ugynevezett magyar gőzhajótársulattól. Jelenleg a társulat rendelkezik 164 személy- és teherszállító-, 19 csavar- és 6 láncgőzössel, végre 5 iszaptisztító hajóval 17.274 lóerőre, — ide nem értjük az uszály- és dereglyehajókat.

Hogy micsoda óriási módon terjedt ki a gőzhajózási társulat, mutatja az igazgatási, ügynöki és hajózási tisztii személyzet tiszteletreméltó száma, melyet ide igtatunk a következő beosztással:

Kezelő bizottság (administratió)

Elnök: Báró Wodianer Mór.

Administratorok:

Burg Ádám báró, cs. kir. udvari tanácsos.

Dr. Seiller János, Gáspár, báró.

Welteni Wiener Ödön, lovag.

Wimpfen Győző, gróf.

Bachmayer Lipót.

Képviselők:

Dr. Spallarti Neumann József, lovag.

Nemes Diószeghy Samu.

Dr. mantenauai Benedikt József, lovag.

Königswarter Mór, báró.

Forgalmi igazgatóság:

Cassian Márton, lovag, igazgató.

Kriegsz-Au Adolf báró, kezelési titkár.

Zetsche Ferencz, főtitkár.

Urban Ferencz, forgalmi főfelügyelő.

Stöhr György, forgalmi felügyelő.

Dr. Polacsek Ferencz, jogi tanácsos.

Sauer Frigyes, iroda főnök.

Neuffer Ernő, pénztári főnök.

Fábián János, forgalmi ellenőri főnök.

Kusché Károly, anyagkezelési főnök.

Spitzler Oszkár, kőszén és leltárügyi főnök.

Rommel Péter, az építészeti osztály főnöke.

Hartmann Ignác, statisztikai főnök.

Haider Zsigmond, a statisztikai irodák aligazgatója.

Főpénztár Bécsben:

Zograf György, főpénztárnok.

Amon Albert, segédpénztárnok.

Számvevőség Bécsben:

Foglar Lajos, főszámvevő.

Schellhorn Vilmos, segéd.

Központi hajófelügyelőség Bécsben:

Lazarich Szilárd, központi hajófelügyelő.

Mierzwinsky, Málnay Gyula, hajófelügyelő és központi hajófelügyelő-ségi segéd.

Marchetti Károly, felügyelő.

Ezer központi hivatalok oly személyzettel bírnak, hogy az a magy. kir. bel- vagy pénzügyminiszteriumnak személyzeténél nem csekélyebb számú és oly nagyszerű palota-épülete van, hogy a bécsi „Ringstrasse“ épületeinek bármelyikével vetekszik.

A központi főhivatalokon kívül van 5 hajófelügyelőség és pedig: Bécsben, Budapesten, Szegeden, Zimonyban és Szörénytoronyban; forgalmi felügyelőség van 6, nevezetesen: Bécsben, Linzben, Budapesten, Zimonyban, Orsován és Galacson.

A budapesti felügyelő nemes Medgyaszay István egyúttal a forgalmi igazgatóságnak is vezetője Magyarország számára.

Hajó-gyára három van: Korneuburgban, Budapesten és Szörénytoronyban.

Könyvviteli hivatalok vannak: Bécsben és Budapesten.

Mindezen főbb hivatalokon kívül van egy kőszénbányai igazgatóság is Pécssett.

Hajóállomások vagy ügynökségek a következő folyók mellett vannak, és pedig:

Az Inn folyón Bajorhonban 2; a Dráván 8; a Tiszán 13; a Bégán 2; a Száván 11; a szerb parton 4; a Dunán és pedig Bajorhonban 6; Ausztria-Magyarországban 90; Szerbországban 6; Romániában 14 és Bulgáriában 10. Összesen 166. Továbbá 31 olyan ügynökség is van különféle európai nagy városokban, melyek a hajózási vonalon kívül esnek.

A hajótisztek száma a következő, és pedig: elsőrangú kapitány 158, másodkapitány 17, hajóvezető 25, ellenőr 36, kezelő 68, főgépész 7, gépészek 175, gépész helyettes 23.

A hajó- és forgalmi felügyelőségek és ügynökségeknél számos hivatalnok van alkalmazva.

Ide nem számítottak a kormányosok és legények.

II.

A gőzhajózás az ugynevezett Széchenyi-ut létesítését eredményezte.

Ezen roppant áldozatokba került, a Duna közvetlen balpartja mellett elterülő ország-ut a gőzhajózásnak az Al-Duna mentében való létesítése után azon okból volt szükséges, ha rendkívüli csekély vizállás következik be, és a gőzhajó a Feketetengerből és Galaczról a vaskapuig jöve, a legkisebb gőzhajó sem hatolhat már azon és a többi szorosokon keresztül, az utat pedig az utasok más hajókon folytathatnák, hogy ezen hajókat felvontatni lehessen, vagy ha ez sem lehetséges, amint az ősz táján igen sűrűn megtörténik, hogy az utasok szükség esetében utjokat kényelmesen kocsin folytathassák.

Az Alibeg vidék, Szirinja patak és kazani szoros mellett a Duna balpartján országut, a Duna medréig elnyúló sziklahegyek miatt nem létezhetett, mely ezelőtt nagy hegyeken és sűrű erdőkön keresztül vezetett s azokon csakis ökrös kocsik hatolhattak át, mely roppant fáradság és idővesztéssel volt összekötve, a kisebb bárkákon vagy vontató hajókon való utazás pedig sok emberéletbe került. Élő emberek még emlékeznek azon szomorú esetekre, midőn a Greben zuhatagban, mely már a rómaiak korában kis vaskapunak neveztetett, nemcsak a hajó ment tönkre, hanem a rajta utazó összes emberek is elvesztek.

Széchenyi mindezen elháríthatlannak látszott akadályokat, roppant munka megfeszítésekkel legyőzé. Nemcsak vizen, hanem szárazon is sikeresítette az utazást. Az elsőt a gőzhajózási társulat, az utóbbit az országut életbeléptetése által, mely Moldovától a vaskapuig terjed és Széchenyi utnak neveztetik.

Az 1834-ki év ezen czél elérhetése szempontjából véletlenül igen alkalmas volt, amennyiben október 23-án a lehető legcsekélyebb vizállás lévén, mely a vízmérczének zérusát képezi, honnan a tavaszi időszakban 6 méterig árad a Duna. Vásárhelyi igazgatómérnök az 1834. évi december 15-én Plaviseviczán elkészítette a vaskapu és föbbi szorosok térképeit a 23. októberi legcsekélyebb vizállás alkalmával, melyeknek Vásárhelyi egyik mérnök társa által készített másodpéldányai kezeim közt vannak. Ezen térképek véghetetlenül megkönynyítotték Széchenyi munkálatait.

Az országut számára Széchenyi grófnak tért kellett nyernie, mely a sziklahegyek alján aláaknázások és lőpor általi felrobbantások által történt. Csakis ezen vizállás mellett volt lehetséges az országutat a Dunából emelkedő sziklafalazattal erősíteni, mely a Duna vize miatti veszélytől egy mellvédfallal biztosított és körülbelül 6 méternyi széles. Ezen országutra mindenkor a legnagyobb gond fordított, úgy, hogy országutaink között az első helyet foglalja el.

A Széchenyi-ut körüli munkálatok az 1834. év tavaszán vették kezdetüket. Báziaától Moldováig az ut csak kavicsolást szükségelt, Moldovától azonban már a Dunába nyuló sziklákat is repeszteni kellett.

Mielőtt ez történt volna, Széchenyi lerándult Moldovára, melyről a következő Popovich Lázár Fótához intézett eredeti levele is tanuskodik:

Kedves Popovich!

Sietek önnek mondani, hogy én folyó hó 10-én innen bizonyos Tasner

és két szolga kíséretében gőzhajón el fogok indulni. Hihetőleg sehol sem fogok időzni, hogy mielőtt Orsován lehessenek. Ez alkalommal Orsova vidékén csak 3 egész 4 hétig maradok, mivel az egész munkálat szervezése engemet Bécs és Triesztbe szólít.

Én azonban gyengélkedő vagyok, nyugalom és ápolásra van szükségem, ezért ajánlom magamat önnek jószágába. Lehetne-e ön házában laknom, illetőleg némelykor aludnom? miután Moldova és Plavisevicza között leszek. Az ön háza legnyugalmasabb és legegészségesebb. Ha azonban az nem volna lehetséges, akkor is megelégszem és kérem önt, hogy más viskóról gondoskodjék. Valószínűleg más utazók is fognak velem jönni, W. Anderson egy amerikai, gróf Teleki stb. „Söpörtesse és takarítsa ki tehát Orsovát, hogy „nekünk orsovaiak“-nak ne kelljen magunkat szégyenelnünk.

Szakácsot magammal nem hozok, még pezsgőt sem!!! Az mind szeptemberben fog történni, ha mi Konstantinápolyba utazunk . . . !

Nekünk most sokat kell dolgoznunk, józanoknak lennünk, sőt böjtölnünk, de azután stb. Én örvendek . . . rendkívül!

A legnagyobb sietségben.

Ajánljon ön engemet minden ismerőseimnél.

Pesten, 1834. évi június 2-án.

Széchenyi István, m. k.

Ezen munkálatok Széchenyit az 1834—35-ki években az 1832—36-ki országgyűlés üléstermeitől kevés kivétellel folytonosan távol tartották. Az idézett levél értelmében Széchenyi Moldovára érkezett, hol az ő jelenlétében Vásárhelyi vezetése alatt több ezer munkás kezdett dolgozni, kik közül sok kőfaragó és kőműves lévén, ezek a leendő országnak akadályait képező sziklák repesztéséhez és a falak s mellvédek építéséhez fogtak. Széchenyi június és július havában Moldova, Berzászka, Szvinitza és Plavisevitza között tartózkodott, néha berándult Orsovára, hol Popovich házában lakott, és egy-két napi időzés után ismét a munkálatokhoz sietett. A felhozott években hetekig, sőt hónapokig lakott Orsován és vidékén, midőn mérnökeivel e vidéket, vizsgálgatta. Julius és augusztusban Pesten, Bécsben és Triesztben volt. Szeptemberben visszatért és a mehádiai Herkules-fürdőben több napig pihent, honnan Orsovára a következő levelet intézte:

Legkedvesebb barátom!

Az ön által nekem küldött csomagért köszönetet mondok.

Gróf Hunyady holnap korán reggel Orsovára utazik. Ugyan gondoskodjék, hogy ő Adolfnál (az „osztrák császár“-hoz címzett vendéglő) jól elhelyeztessék, és hívja meg őtet minden étkezésre. Bort mintha nem innék,

következõleg pezsgõt sem. Én holnapután jövök ebédre és elvárom Vásárhelyit Volframmal, következõleg ezen két atyafival hatan leszünk.

Allah bereketversün.

Herkulesfürdõhely, 1834. évi szeptember 15-én.

Széchenyi m. p.

Másnap Széchenyi Orsovára érkezett, s néhány napig itt idõzván a fent említett társaságban a munkálatok színhelyére sietett; õszszel a Duna rendkívüli apadásban volt; ezen kedvezõ alkalmat Széchenyi azonnal felhasználta, nemcsak az ország-ut létesítésének sikerdusabb folytatására, hanem az idõközben Angolhomból leérkezett gépek használatával azon sziklákat is kezdte repesztetni, melyek a Duna medrében a szorosokat képezék; ezeknek nevei: Sztenka, Kozla és Dojke, Izlás és Tachtália, Greben, Jucz, Kazán és Vaskapu, melyek „Kézikönyv a Al-Dunán, Szerb-, Oláh- és Bolgárországban utazók számára“ és „Die Donaukatarakte, Veteranische Höhle und Festung Peth zwischen Bazias, Orsova und Turn-Severin“ czimú munkáimban alaposan és kimeritõleg elõadatnak.

Moldován alól a sziget végén egy hatalmas sziklaoszlop emelkedik a Duna közepén, melyet „Babakáj“-nak neveznek és egy szerb regével van összekötve. Ez órként áll, mint egy intésül, miszerint most a Dunán veszélyes sziklacsoportok következnek. A Duna jobb partján Golubác, a balpartján Lászlóvár romjait szemléljük, melyeken túl a Duna a mindig magasbodó hegyek között hirtelenében összeszorulni kénytelen és a gõzhajón alig fél óráig utazva az első Stenka nevü szorost találjuk. Ezt és a többi legveszélyesebb zuhatagokat, a milyen az Izlás és Tachtália, Greben és a Vaskapu, kezdte Széchenyi repesztetni. Bármennyi sziklákat repesztettek és a Dunából a szárazra hordottak is, ha mindjárt még százezer annyi köbméter sziklát távolítottak volna is el az összes zuhatagokból, az mind nem biztosította volna a gõzhajózást, hanem ezáltal inkább azon kiszámíthatlan hasznu sikert aratta Széchenyi, hogy ezen rendkívüli csekély vizállás mellett a zuhatagokat keresztül kasul, ezeknek legcsekélyebb és legnagyobb mélységeit, és ami legfõbb volt, a folyam ágyának és csatornájának irányát a vízmérczék mellett alaposan és müszakilag megvizsgáltathatta és a csatornát szükítõ vagy az abban elforduló, a hajókat veszélylyel fenyegetõ és a gõzhajózást gátló egyes sziklacsoportokat szétrepesztethette. Ha tehát a víz áradásnak indult: a munkálatok alapján kitudható volt, hogy mikor, mily gõzhajókkal és mennyi teherrel lehet szakértõ vezénylet mellett a zuhatagokon áthatolni; ez volt a lángszellemü Széchenyi munkálatainak azon eredménye, melylyel Ausztria-Magyarországnak kereskedelmét a Kelettel és az egész világgal összeköttetésbe hozta.

Hogy a Duna a legcsekélyebb vizállás mellett is hajózható legyen, az Széchenyi terveiben egyelőre nem állhatott; elõször azért nem, mert az akkori repesztõ gépek és anyagok mellett csakis az ilyen csekély vizállás mellet le-

hetett volna sikerrel működni; másodszer pedig azért nem, mert csakis őszszel, nem is minden évben szokott az ilyen munkálatokhoz csak némileg is kedvező alkalom lenni.

Stenkánál már az 1832-ik évben Hevessy mérnök Széchenyi alatt, hajózható utat fedezett fel és jelölt ki. Vásárhelyi azonban két évvel későbbben azon javaslatot tette, hogy mint a rómaiak a vaskapunál tettek, a Stenkát megkerülve, ezer méter hosszú csatorna által kell a bajon segíteni, melynek vizállása két és fél méter leend. A Stenkából Széchenyi az 1834-iki október és novemberben több ezer köbméter sziklát hordatott ki, melyek a víz színe felett kimagaslottak.

A Szirinja sziklacsoportban, illetőleg Kozla és Dojke szorosban történtek ugyan repesztések vizen és szárazon, de csekélyebb mértékben. Vásárhelyi ezen szorosban a csatornameder irányának kijelölését javasolta, a mennyiben háromszázéznél több köbméter sziklát kellett volna repesztetni, mi temérdek költségbe kerül akkor, midőn egy köbméternek költsége körülbelül 15 forintban volt előirányozva.

Az Izlás és Tachtália zuhatagokat Vásárhelyi ismét a Duna balpartján eszközendő 2600 méter hosszú új csatorna által javasolta megkerülni, nemkülönb a vaskapu után legveszélyesebb Grebent, úgy a Jucz zuhatagot is de rövidebb, a vaskaput pedig ismét hosszabb csatorna által.

A Széchenyi-ut készítésével ezen évben Plaviseviczáig hatoltak. Az 1834. ápril 11-ike volt azon év és nap, melyben az első „Argo“ nevű gőzhajó a szorosok rettentő szikláinak között Lehmann János vezénylő és Visconti másodkapitány alatt a vaskapun áthatott. Széchenyi ezen első gőzhajózási próbautazásnál a vaskapun át, nem jelenhetett meg. A diplomatikus képviselő Philipovich cs. k. tábornoki százados volt. Azok közül, kik a próbautazásnál jelen voltak, még csak egy van életben, és pedig Lehmann János kapitánynak Gusztáv nevű fia, ki jelenleg Szörénytoronyban gőzhajózási felügyelő. Az „Argo“ a Szulináig ment és kissé a Feketetengeren is tett próbát.

Széchenyi így a félelmetes akadályokat legyőzte és a világot bámulatba ejtette; népszerűsége az országban annyira növekedett, hogy a következő évben a lánczhid ügyében már kedvezőbb hangulattal találkozott.

Miután az akadályok tényleges legyőzése után a gőzhajózás a vaskapu és Galacz között megindult, most Széchenyi a Galacz és Konstantinápoly közötti összeköttetést szorgalmazta s ebbeli célját nemcsak hogy elérte, hanem azon kilátás is kecsegtette, hogy Konstantinápoly és Smyrna között fog a gőzhajózás kiterjedhetni, amint azt főherczeg József nádornak 1834. évi december 3-án kelt Széchenyihez intézett következő levele bizonyítja:

„Mi a gőzhajózási ügyet általában illeti, én önnek megnyugtatóra azt jelenthetem ki, hogy báró Puthon közlései alapján a „Maria Dorothea“ tengeri hajó mult hó 14-én utját Triesztől Konstantinápolyig már megtette s miután ezen utazásban kedvező kilátások mutatkoztak, azon gondolattal fog-

lalkoznak, miszerint vagy ezen hajót, ha a galaczi állomásra más hajóról gondoskodnak, a Smyrna és Konstantinápoly közötti közlekedésre fogják használni, vagy más hajót fognak ezen célra építtetni.“

„A felső Duna számára már egy más gőzhajó építéséhez fogtak, mely a jövő évi augusztus végén fog elkészülni. Egy másik hajó pedig a legközelebbi tavaszon fog építtetni, mely az 1836-iki évben kész leend.

Vége arról is van gondoskodva, hogy a „Vidra“ biztos kikötőben a télen át menhelyet találjon, honnan a jövő tavaszon rendeltetése helyére indittatik.“

„A részvényes társulatnak pénzügye is oly kedvezőleg ütött ki, hogy az „Argó“nál szenvedett veszteség daczára a részvényesek legközelebbi közgyűlésén azon javaslatot lehet tenni, hogy az ujonnan kibocsátandó részvények helyett a szükséges pénzösszeg inkább hitel útján fedeztessék s ezáltal az előbbi részvények birtokosainak nyereségei emeltessenek.“

Mint fent láttuk Széchenyi akkor, midőn az „Argo“ nevű gőzhajó a vas-
kapun először keresztülhatolt, egyéb országos ügyek miatt akadályozva volt a próbautazásban részt venni, hanem ugyanazon év július havában az „Argo“ hajón Rusztsukig akart leutazni, de a Duna apadása miatt Lompalánka és Azeir-Palánka között partra szállni volt kénytelen, honnan tengelyen Bukaresztig ment.

Daczára annak, hogy Széchenyi minden figyelmét az országut és a gőzhajózás igénybe vette, nemcsak a nagyszerű tervek egész özöne zsbongott fejében, hanem — amint leveleiből kitűnik — fordított, mindenfelé írt és az összeköttetést fentartotta. Az 1834-iki évnek végén felutazott Pestre, hol a lánchíd létesítése minden idejét elfoglalta, Azon óriási művet, amely milliomokba került, a vámmentességet szerető nemességgel miképen fogja megkedveltetni, hogy az a pozsonyi országgyűlésen keresztülvitessék, most ilyen gondolatok foglalták el. Mindent mozgásba hozott. Ezen ügyben a legmagasabb körökkel az Aldunáról is folytonosan levelezett. Törekvései sikert arattak, mert az 1835. évi 26. tczikk által, egy a lánchidra vonatkozó részvényes társulat helyben hagyatott.¹⁾

Széchenyi nemcsak az Aldunán, hanem Pesten és Pozsonyban is legyőzte az akadályokat. Pozsonyból 1835. évi február 10-én Popovich Lázár Fótának írt, hogy nemsokára leérkezik Orsovára. Ezen levél egyébként csak a lakás- és butorzatról emlékezik, melyet megrendelt saját személye és mérnökei számára. Ugy látszik a lánchíd, nemzetiszínház, lotteria és más egyéb országos ügyek, amelyekről a múlt évi szeptember 6-ikáról Orsován kelt s Szögyényi Lászlóhoz intézett levelében említést tesz, annyira igénybe vették Széchenyit, hogy

---

¹⁾ Az aldunai munkálatok költségeinek fedezésére a kincstárnak 1834-ik évi július 20-án kelt 26259, számu utalványozása folytán 20000 frt fizettetett ki, ugyanezen évi október 15-én 36751. sz. alatt 20000, november 25-én 41552. sz. a. 10000, december 14-én 43964. szám a. 20000 frt utalványoztatott.

a Popovich Fótához intézett s előbb említett levelében tett ígérete daczára Orsovára ekkor nem jöhetett.

Széchenyi nem az az ember volt, kit az érzelmi politika vezetett, tudott magán uralkodni, a józan ész számítása szerint indulni s a valóságnak gyakorlati terén maradni. Alább következő leveleinek egyike, jellemének olyan vonásaival ismertet meg, melyek, amint egyrészt arról tanuskodnak, hogy jó szíve lévén, szerencsétlen felebarátja irányában könyörületes volt, másrésztől vaskövetkezetességéről és lehető legnagyobb erélyéről tesznek tanúságot.

Az orsovai akkori vesztegintézeti igazgató, kit Széchenyi is ismert, hivatali vétséget követett el s ezért hivatalvesztésre és egyéb büntetésre is íteltetett volna. Popovich ez ügyben magas barátjának közbenjárását kérte ki egy 1835. évi februárhó 8-án keltezett levelében, melyre Széchenyi ekképen felelt:

Kedves Popovich!

Tulterhelt dolgaim akadályoztak hogy önnek irjak. De levelének vételével azonnal mindent megtettem az igazgatóért, ami hatalmamban állt és biztonsan remélem, hogy minden a legjobban sikerülni fog.

Most előbbi kérésemre visszatérek, amelyre nem válaszolt, ugyanis: írja meg azt nekem, hogy Zanon¹⁾ lakása számomra kiürített-e már? Az udvari haditanács azt mondá nekem, hogy márczius 1-ig üres leend, ugyan-e? Megkapta-e Zanon a parancsot sat.

Feleljen nekem ez ügyben és irjon Pozsonyba, hová holnap megyek el.

Az igazgató ügyében Schnellerhez (temesvári hadparancsnok) sürgöny postát küldöttem; egyelőre a főherczeg nádorral beszéltem; megyek a császárhoz, szükség esetében — a bolygócsillagot sarkaiból is kimozdítom.

Semmi baj sem lesz.

Pest, 1835. évi február 24-én.

Széchenyi m. p.

Ezen sorok jó szivről önérzetes szilárd, határozott és erélyes jellemről tanuskodnak.

Ezekre Széchenyi a Popovichhoz czimzett levélborítékban ezen eredeti sorokat küldötte.

„Mindkét ismeretes eset, mint egészségügyi áthágás a hivatal mellőzésével haditörvényszékiileg tárgyalatva, és kegyelem útján megbüntetve lett.

Hardeg, udvari haditanács elnöke.“

A mult évben (1834) az ország-ut már Plavisevitzáig elkészült volt, de a java csak ezután következett: a kazani szoros. A mérnökök az 1835. év tavaszán azonnal hozzáláttak a munkához.

A Dunába nyuló sziklahegyet egy egész mértföldnyi kiterjedésben kellett

---

¹⁾ Cs. k. őrnagy és határvonali parancsuok volt.

repezteni; 3000 ember dolgozott. És ezalatt Széchenyi az Orsován már alkalmazott első gőzhajózási ügynök Popovich Fótához a következő levelet intézte:

Kedves Popovich!

Levelem átadója báró Orczy Lajos az én igen jó barátom, kit én önnek a legjobban ajánlok. Az ő szándéka Konstantinápolyba menni. Én neki az utat Rustschuk felé ajánlottam.

Nekem úgy megy a dolgom mint egy tulterhelt dromedárnak. Már majdnem konok lettem.

Mikor fogok ez évben Orsovára jöhetni: még nem határozhatom meg; nehezen fog július vége előtt történhetni. Ha ön addig is nékem néhány sort Pozsonyba írni akarna, úgy engemet nagyon lekötelezne.

Mit csinál az „Argo”? Mit az ut Plavisevitzáról? A jövőre micsoda kilátások vannak? Hogy van Zanon? Hogy van a híres méregkeverőné és pezsgőivóné Nathália?¹⁾ Hogy van végre önnek nagybátyja Milos?²⁾

A legszívélyesebben üdvözlöm önt és várom feleletét, azalatt a bárót önnek ismételve ajánlom.

Pesten, 1835. évi június 10-én.

Széchenyi m. k.

Nemcsak Orsovára, hanem Bécsbe, Pestre és másfelé is irt, hogy rövid idő múlva személyesen fog megjelenni; azonban nem távozhatott Pozsonyból, mert mindent el kellett követni, hogy azon ügyet, melyen több év óta a leglegnagyobb buzgalommal dolgozott, az országgyűlés mindkét házában kedvezően döntesse el, nemcsak az elvi eldöntések által, hanem pénzügyi tekintetben is. Ha a hidügy ötet Pozsonyban visszatartotta is, az orsovai ügyeken azért ép oly figyelemmel csüggött, mintha azokat személyesen vezette volna, mint azt következő levele is bizonyítja:

Kedves Popovich!

Levelem átadója Nose, a csász. kir. szab. gőzhajózási társulatnak pesti főügynöke. Ő az igazgatóságtól leküldetett, hogy kutassa ki, mikép volna lehetséges az utat Moldovától Kladováig könnyebben, gyorsabban és olcsóbban megtenni, az utazók és málhák számára. Ez egy szép és csiklandós feladat; melyben senki jobban kezéhez nem járhat, mint ön. Tartsanak tehát értekezletet. Ha nem tudnak czélt érni; akkor folyamodjék Blazohoz tanácsért.

Ide mellékelve van egy ajánló levél Nose számára az ezredeshez. Miután én nevét biztosan nem tudom, sziveskedjék ön a levélre az illető nevét minden czímeivel ráírni és Nosenak kézbesíteni, ki arról értesítve van.

Nose önnek gőzhajózási részvényét át fogja adni, melyet én akartam

¹⁾ Popovich nő rokonai.

²⁾ Szerb fejedelem.

személyesen átadni, de sajnálattal akadályozva lettem. Önt azonban megkérem, hogy az 500 forintról szóló nyugtát, melyet én önnek kiállítottam, sziveskedjék Nose által visszaküldeni.

Ajánljon ön engemet minden orsovai lakosnak. Pugatonik, Somossy-nak¹⁾ stb. Én nem írtam és nem írok senkinek, mert minden pillanatban gondoltam és még most is gondolok a gőzhajóval innen elutazhatni. De az ember tervez és az isten végez.

Mi történt Zanonnal? Ki jött szegény Müktsitsek²⁾ helyébe? Hogy volt-e a nyáron Mehádián? írjon nékem mind ezekről, de vegyen mást s nem itató papirost; mert különben a manó sem tudja önnek, noha szép írása van levelét olvasni.

Üdvözölje ön nevemben májusi bogarait, cseh leányait és üdvözölje ön a plébánost.

Közeli vizontlátásra.

Pesten, 1835. évi augusztus hó 22-én.

Széchenyi m. p.

A kazani szorosban Vásárhelyi vezetése alatt vígan folytak a munkálatok. Szeptemberben Széchenyi is leérkezett és huzamosb ideig tartózkodott Orsován és a kazani szorosban, hol a kolozsvári zenebanda is közreműködött, hogy Széchenyi s környezete az időt a szabadban jó kedély hangulatban tölthesse; noha egyik levelében azt állítja Széchenyi, hogy a zene őtet szomorúvá teszi. — Roppant erőfeszítésre volt szükség, hogy a Kazánban tért nyerjenek, mert sok helyen a nagy sziklahegyek csak nem függirányosan nyulnak a Dunáig. A ponyikovai barlang mellett voltak Széchenyi és környezete számára ideiglenes lakások építve; pinczét a sziklák üregei szolgáltatnak. Az orsovaiak ide többször kirándulnak, néha vidéki magasabb vendégekkel és Széchenyi emlékére poharat üritenek.³⁾

A tél közeledtével Széchenyi felutazott Pestre, honnan a következő év elején ezen érdekes levelet írta:

Kedves Popovich!

Ön még mindig a régi heveskedő ember. Hát mit mivelt? ön a valóságban nem kevesebbet ír az igazgatóságnak „Mint egy kihívó iratkát.“

Ön ügyes módon akarta magát a gőzhajózási ügy alól kivonni. Nem lehet máskép, mert különben ön úgy „szakítva“ nem cselekedhetett volna.

¹⁾ Harminczadtsiszt.

²⁾ Vesztegentézeti igazgató, ki Orsován meghalt.

³⁾ Az udvari kincstár 1835. évi márczius 11-én 88.675. szám alatt 15.000 pfrtot utalványozott a Széchenyi-ut készítésére a kazani szorosban. A többi utalványozásokat eddig nem sikerült kipuhatolnom, de ezekből is körülbelől lehet következtetni arra, hogy 4—6 év alatt havonként mennyi lehetett utalványozva a 3 téli hónapok kivételével.

Képzelve ön, én tegnap óta házas ember vagyok. Az elhalt Zichy gróf kamara elnök özvegye volt oly jó és kedves hozzám, vén sárga legényhez férjhez jönni. Ő nagyon dicső lény; — s engemet nagy valószínűséggel ezen júniusban — Orsovára fog kísérni. Mehádián fogna lakni; ez lenne a főhadiszállás, de többször Orsovára is el jönne. Ez volna körülbelül a személyzet:

Ő

Én

2 leánya a grófnénak 12 és 13 éves

1 nevelőnő

1 W. Tasner

1 szakács

1 kocsis 4 lóval

1 komorna

1 szobaleány

3 inas

összesen 13

Gondolkozzék ezek felett egy kissé és írjon nekem:

1-ször. Mily lépéseket — hol és kinél kellene tenni, hogy az ember Mehádián 6 egész 7 szobát biztosan kaphasson.

2-szor. Valjon ön nem fog-e addig házasságra lépni! Ön vén gonosztevő! Mert ha ez az eset lenne, úgy nekem Orsován más tanya után kellene látnom, ellenben palotájában szívesen lagnám.

Hogy ön a gőzhajózási társulatnak megszűnt ügynöke lenni — engemet több tekintetben bosszant; de annak, hogy ön ismét szabadabb, örülök — mert most önt jelölöm ki nőm mellett udvarlónak (Maitre des plaisirs) és őrnek (Sénéchal); most már vegyék ki mások is kevésbé a parázsból a geszte-nyéket! Majd fogják mondani, hogy Lázár Fóta stb.!!!

Írjon nekem hamarjában Pestre, postán hagyva.

Allah almarbadek.

Budán, 1836. évi február 5-én.

Széchenyi István, m. k.

Széchenyi neje ezen levél szerint, gróf Zichy Károly m. kir. kamara-elnöknek özvegye, született Seilern-Aspang Crescentia grófnő volt. Falk Miksa nagybecsű munkájának 92. lapján azt állítja, hogy Széchenyi István özvegy Zichy grófnőt a budai várkápolnában 1836. évi február 6-án vezette oltárhoz. Ez téves állítás, mert az említett eredeti levélben Széchenyi azt írja, hogy február 4-én házasodott meg; özvegy Zichy grófnőnek 7 gyermeke volt s a Széchenyivel való házasságból két figyermek született: Széchenyi Béla és Ödön.

Ezen évben Széchenyi családjával és kíséretével Mehádiára utazott, hol

családja hetekig tartózkodott; ő azonban nagyobbbrészt a kazáni szorosban időzött, hol a munkálatok ezen évben jobbadán befejezéshez közeledtek.

Széchenyi családja a fürdői ivad legkellemesebbikét tölté Mehádián, honnan Orsova és vidékének, a kazáni szoros munkálatainak megtekintése után ismét felutazott Széchenyi kíséretében, ki huzamosb ideig jószágán és Pesten tartózkodott, hol az országos ügyekkel és kedvencz eszméi elintézésével foglalkozott. Ősszel, midőn a csekélyebb vizállás bekövetkezett, ismét Orsovára érkezett, hogy az izlási, tachtaliai, grebeni zuhatagoknál és a vaskapunál a sziklarepesztések az ő jelenlétében és fővezetése alatt eszközöltessenek. Ezen munkálatokat az ősz végén, midőn a Duna áradni kezdett, ismét abban kellett hagyni.

A Széchenyi-ut az 1837. évben a közlekedésnek átadatott. Most már Berzászka, Szvinicza, Tiszovicza, Eibenthal, Plavisevitze egyenes uton közlekedhettek Orsova vidékével, másrészt pedig a közönséges hajókat, terhelve is lehetett felfelé vontatni, mely hajóvontatás ezelőtt nemcsak temérdek idővesztéssel volt összekötve, hanem sok emberéletbe is került. Ezen évben a szikla repesztésekkel nem igen boldogulhattak, mert a vizállás nem kedvezett eléggé. Ezen ügyben Popovich deczember 7-én levelet irt Széchenyinek, ki a következőleg felelt:

Legkedvesebb Fóta!

Bocsásson meg, hogy önnek sokáig nem irtam. Mindig azt gondoltam, hogy személyesen fogom felkereshetni. Dolgaim akadályoztak. Remélem, hogy a jövő tavaszon az első gőzösön fogok Orsova virányain megjelenhetni.

Találmánya, melyet folyó hó 7-én kelt levelében velem közölni sziveskedett, előttem már ismeretes volt. De én hiszem, hogy az a vaskapunál nem alkalmazható, mert minden összevetések (combinatiók) után a legveszélyesebb helyek csatornázása, mindent tekintetbe véve előnyösnek látszik. — Mikor fog ez történetni? Azt az isten tudja! Ha mi azonban egyelőre 1-ször. A Moldova és Szkella-Kladova közötti vonallal készek volnánk. 2-szor. Ha egy jóra való vesztegintézet szorosban Orsova mellett építtetnék. 3-szor. Ha mi háromszori utazás alatt kétszer Orsováig gőzhajóval — nyomulhatnánk! Ami az elsőt illeti, ugy remélem, hogy a jövő évben a legveszélyesebb helyek némelyikét eltávolíthatatni fogom. A vesztegintézet ügyében annyit beszélnek, hogy végtére talán mégis fog valami történni, a mi utóvégre az Orsovára való hajózhatást illeti, ugy remélem, hogy a legközelebbi nyáron vasgőzössel, mely csak fél méter mélységre hat, az Izlást és társait fel és lefelé meg fogom izelgethetni.

Én jól érzem magamat, ugy családom is, mely magát önnek a legbarátosabban ajánlja.

Ha ideje van, akkor irjon nekem néha egy szócskát.

Ha nekünk egy kevésbé több pénzünk és több akaratunk volna, hol volnánk mi most! De végtére is minden menni fog. Társulatunk az idén igen jó üzletet

csinált. Hajóink száma 12. Jövő évben hármat építettünk. És előre nem látható, mikor fog számunk teljes lenni. Most minket leginkább egy rakpart és központi hely foglalkoztat, melyek Pesten fognának építtetni, honnan rend, fegyelem és gazdászati kerülnének ki. Adja isten áldását hozzá.

Éljen boldogul, ajánljon ön engemet az orsovaiaknak és irjon nekem, mit csinál az orosz követ, Künel, Blazo stb. és ajánljon engemet jóakaratokba, maradván tisztelettel.

Pesten, 1837. évi deczember 29-én.

Gr. Széchenyi István, m. p.

Miután a Széchenyi-ut a közlekedésnek átadatott, Széchenyi al-dunai működése a vaskapu szikláinak repesztetésére szoritkozott azon következő években, melyekben a vizállás kedvezett. Az elébb említett levélben jelzett vesztegintézeti ügyben is történt valami változás, a mennyiben Orsován szoroson a Duna mellett egy fiók vesztegintézet állíttatott fel a gőzhajózási forgalom megkönnyebbitésére.

A gőzhajózás akadályainak elhárítása végett a vaskapun át, Széchenyi 1838-ban is lerándult Orsovára; e tekintetben a következő években is járt az al-dunai vidéken és szorgalmasan működött.

Kedvencz eszméjét, a Dunát hajózhatóvá tenni, valósította; célját: gőzhajókkal a szorosokon áthatolni, elérte; ama terve azonban, hogy a vaskapu és a többi zuhatagoknál a legkisebb vizállás mellett is a Dunát hajózhatóvá tegye, vagy a hajózhatóság ezen akadályait csatornázások által megkerülje nem sikerült, zátonyra akadt, azon okból: mert nemcsak a szükséges pénzösszeg, hanem az akarat is hiányzott.

Széchenyi még ezután is több, leginkább magántermészetű levelet irt Popovich Fótához; az utolsót 1846. évi ápril 27-én írta, melyben érzékenyen fájlalja Vásárhelyinek halálát és a többi között ezen szavakat is használta „Jó éjt Demirkapi“.¹⁾ Messzelátó lángszelleme tehát a vaskapunak jó éjt mondott. Munkálatai pénzhiányában elődázttak napjainkig.

Széchenyinek ezen utolsó levele következőleg hangzik:

Kedves Popovich!

Fogadja legőszintébb köszönetemet folyó hó 15-én irt leveleért.

Őn az első, ki Lajosnak²⁾ győzelmét velem közölte. — Jó éjt „Demirkapi“!

Ha csak öt felesleges perczem is volna, akkor ezeket is önnek szentelném . . ., de sajnos, a mindennemű foglalkozással olyannyira elnyomva vagyok, hogy semmi időm sem marad hátra, önt a legbarátságosabban üdvözölni és önnek további jóakaratait kikérhetni.

Vásárhelyi sajnálatomra csakugyan meghalt, mi nekem nem csekély zavart okoz!

Pesten, 1846. évi ápril 27-én.

Széchenyi István, s. k.

¹⁾ Vaskapu.

²⁾ Egy gőzhajó neve.

A magyar nemzet, ha veszély fenyegette, mindenkor tudott vele dacolni és azt legyőzni; bátorságának, tetterejének és hősiességének a nehéz viszonyok alkalmával fényes próbáit adta.

Ha azonban nemzetünk évek hosszú során át békességben él, akkor tevékenysége szunyadásnak indul s akarata is fokozatosan kezd fogyni. Gróf Széchenyi István átérezte ezt és tapasztalta, s azért is panaszkodott az előbb említett levelében, hogy több akaratra volna szükség az ily óriási akadályok elhárítására, mint amennyit talált.

Hogy a vaskapunak jó éjt mondott abban találja magyarázatát, mert a pénz és akarathány mellett a politikai hullámok is kezdtek magasra csapkodni és a vaskapui munkálatokat elnyeléssel fenyegetni, melyeket Széchenyi éles látása előre megjósolt.

A rómaiak a Duna jobb partján Regensburgtól a Feketetengerig építettek ország-utakat; a kazani szorosban Traján a gyalogok számára a sziklahegyekbe vésetett utat; a vaskaput csatorna által megkerülte, melyeknek nyomai maiglan is hirdetik a munkálat nagyságát.

Traján császár után 1733 esztendő mult el, mely nagy időköz alatt semmi sem történt azon akadályok elhárítására, melyek az Al-Dunán a közlekedést és kereskedelmet gátolták. Egy második Trajánra volt tehát szükség, ki a Duna balpartján létesített ország-ut által szárazon, és a gőzhajózás által a vizen a közlekedést helyreállítsa és a kereskedelmet a kelet felé kiterjeszse és ezen második Traján gróf Széchenyi István volt.

Széchenyi testi erejét némelykor az egész éjen át tartó szakadatlan szellemi munka által annyira megfeszítette már virágzó férfikorában, hogy ez által egészségét idejekorán gyengítette s a későbbi években is folytatott túlfeszített munka testi erejét annyira megtörte, hogy az 1848-iki események, különösen hazája miatti aggodalmai szellemi életének megzavarására vezettek.

Én az 1876. évi május 31-én tartott közgyűlésünkben azon indítványt tettem, hogy valamint a Duna jobbpartján a Traján által emelt ut emléktábla által örökített meg, úgy örökíttessék meg hasonló emléklappal a Széchenyi-ut is. Indítványom zajos tetszéssel fogadtatván, azon határozat hozatott, hogy a választmány hozzájárulással tegye meg ezen ügyben a szükséges lépéseket. Hogy eddig ezen ügyben mi sem történhetett, annak, azt hiszem, csakis a keleti válságnak kitörése az oka, de meggyőződésem az, hogy e válság lezajlása után az ige testté lesz.

Széchenyi munkálatai után, az ötvenes évek elején is történtek kísérletek a gőzhajózás akadályainak elhárítására; ugyanis Wex cs. k. mérnök 1850-ben a bécsi kormány megbízásából egy tervet készített, de ennél több nem történt; 1854-ben gróf Coronini hadtestéből egy utász század jelent meg a vaskapunál Meisburg cs. k. mérnök vezetése alatt, hogy a vaskaput tétleg szabályozhassák, de ismeretlen okokból felhagytak vele és elvonultak; a

Missisipi szabályozásáról híres amerikai mérnök Mr. Alpine Wm. J. a Duna gőzhajózási társulat részéről 1873-ban megbízott a vaskaput és a többi szorosokat vizsgálata tárgyává tenni, de terve titokban tartatik. Legujabban a magyar-osztrák követ Konstantinápolyban 1873. évi június 19-én a török külügyminiszterrel előzetes szerződést kötött, melyben mindkét nagyhatalom a vaskapu szabályozásának szükségességét elismerte és azon készségeket fejezték ki, hogy a munkálatok végrehajtására közösen kölcsönt kötnek és egy bizottságot küldenek ki, mely október havában Orsovára meg is érkezett. A bizottság a Vásárhelyi által készített térképek alapján elméleti munkálatait azonnal megkezdette, a következő évben pedig befejezte s a költségvetést 14 millió frankban állapította meg s a magy. kir. közlekedési miniszteriumhoz áttette, mely a külügyminiszterium útján Konstantinápolyba küldetett. A tényleges munkálatok már a lefolyt években vették volna kezdetüket, de a keleti válságnak kitörése azokat ismét elodázta és boldogabb időre halasztotta el.

Ó-bébai régiség leletek.

AMBRUS JÓZSEFTÖL.

Felolvastott a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat 1878. évi szeptember 25-én tartott választmányi ülésén.

Midőn a mult 1877. év november havában Ó-Bébara lettem áthelyezve, mint segéd lelkész, ezen helyváltozásnak igen megörültem, amennyiben Délmagyarország egyik legtörténetdusabb vidékére, a klasszikus talaju Torontál vármegyének legklasszikusabb részére jutottam el; közel oda, hol a kanyargó s rohamos Marost a méltóságteljes Tisza magába fogadja; oda, hol egykoron a Bara folyó hajjai vígan hömpölyögtek; oda, hol egykoron a hatalmas római sasok, a híres Legió decimatertia Gemina sasai büszkélkedtek, „Rómának világrendítő korában, mint a nyugati római hatalom fényes városa,“ Morisena tornyai emelkedének;¹⁾ ahol az őstörténet, s a népvándorlások mindenféle népei megfordultak; a mely vidék hazánk viharos századaiban mindenkor jelentékeny szerepet játszott; ahol a magyar nemzet megtérítésének s civilizációjának első szent hajléka emelkedett.

Mint a történet s régészet szerény kedvelője, határtalan örömmel teltem el, midőn a klasszikus földre léptem, s magamat a régészet örökbecsű művei-

¹⁾ Bárány: Torontálmege hajdana 87. l.

től s helyeitől körülvéve láttam, s így mintegy a régészet kincsbányájának közepén éreztem magamat; mert Ó-Bébától bármerre tekintünk is szét, testi s lelki szemünk minden felé a műrégészet monumentális emlékeivel találkozunk. Bébától északkeletre fekszik az egykori hatalmas római castrum helyén a mai Csanád; ettől kelet felé a Maros bal partján, a „vérontások gyász mezején,“ a királyi hamvakat takaró hirneves Egres¹⁾; dél felé a hajdani Oroszlánus, ma Majdán, ahol a büszke Achtum s Csanád hadai viaskodának, s ez utóbbi által szent György tiszteletére emelt, megerősített zárda és váracsk emelkedett²⁾, melynek ma csak puszta helyét látja a kutató; itt terülnek el patkóalakban a hires és még homályos multu majdáni halmok, melyekről más alkalommal fogok bővebben szólni; Majdántól nyugatra, a Tisza-Maros összefolyásánál a IV. Béla király idejében már virágzó szőreghi apátság, melynek tisztos romja még most is látható a falu északi oldalán levő régi temetőben és sóvárogva várja a kezeket, melyek megmentenék a pusztulástól, s a kutató régészt, ki lehetna titkos méhébe, s fényt derítene sötét multjára; végre pedig Béba közvetlen szomszédságában Kis-Béba mellett, tehát Csanád és Ó-Béba közt láthatók valamely apátságnak, s igen valószínűleg a Megváltóról nevezett csanádi társas káptalanak is romjai.³⁾

Közbevetőleg elmondom, hogy a tavasszal háromszor mentem át Kis-Bébára, a helyszínére, ahol tömérdek óriási embercsontot s téglákat találtam; a néptől pedig megtudtam, hogy a föld alatt minden felé hosszan nyulnak el erős falak — szerintök titkos ut — s hogy a tavasszal ott egy jókora harangdarabot is találtak. Fájdalom, ezt már elpusztították. — A bővebb kutatás mindenesetre igen szükséges és talán jutalmazó is volna.

De bocsánat tisztelt választmány, hogy ennyire eltértem kizűzött tárgyam s célomtól, melyhez most visszatérve, kérdezem: Ó-Béba — az Adattár szerint a hajdani Vituhu⁴⁾ — ennyi nevezetes és nagy szerepet játszott helytől környezve, érintetlenül maradhatott-e a századok hosszú sorában? s nem ütheték-e fel határain — ha nem is permanens — de ideiglenes tanyáikat a barbárok,

¹⁾ Bárány: Torontál 104. l.

²⁾ U. O. és Adattár 1871. jun. füzet 260. l.

³⁾ Megemlítésre méltónak tartom itt megjegyezni, hogy társulatunk érdeműs titkára Miletz János ur az „Értesítő“ 1877. I. füzetében Pesty Frigyes után a vituhui apátságot Rác vagy Magyar-Ittebe helyére teszi, mondván: „a régóta keresett vituhui apátság „Praepositura de Vituhu“ itt állt;“ míg ellenben a „Tör. Adattár“ 1871. júniusi füzetében (247—255. lap) igen helyes okirat és helyrajzi adatok nyomán „igen valószínűnek s nagyon hihetőnek“ tartja, hogy „a vituhui apátság, s utána a megváltóról nevezett csanádi káptalan is a mai Kis-Béba mellett Ó-Béba szomszédságában feküdt.“ Oltványi Pál ur, „Csanádi püspöki megye birtok viszonya“ című munkájában 64. l. a. jegy. alatt csak annyit említ, hogy Csanádmegye területén volt, „de hogy mely vidéken, s mely ismert helyen, nem tudhatni.“ — Mindenesetre az archaeologia feladata marad, a nevezetes és fontos kérdés eldöntése.

⁴⁾ Adattár I. 247—255. l.

s egyéb vándorló népek vagy csatázó hadfelek? — A kérdésre igenlőleg kell felelnem azon leletek után, melyek folyó évi május és június hónapokban Kis- és Ó-Béba között kiásattak, s melyeket van szerencsém a t. választmánynak tiszteletteljesen bemutatni. — Hogy azonban a t. választmány a távolban is helyes fogalommal birjon az egész ügy állásáról, szükségesnek tartom azt genesiséről kezdeni; mivel minden régészeti lelet csakis úgy s akkor bir valódi értékkel, s csakis úgy lehet rajta eligazodni, ha a régész helyes és alapos ismeretekkel bir a tárgynak lelhelyéről, fekvéséről, geographiai és geologiai viszonyairól, szóval, ha annak pontos leírását birja.

Örömmel értesültem a tavasszal, hogy községünkben mintegy 200.000 téglát akarnak veretni. Várva-vártam ez időt. Husvét után a téglaverésre szánt helyet kijelölték vagy 500 méternyire a községtől Csanád felé. A téglaverők megkezdték a munkát, s két hétig dolgoztak e helyen, hol igen sok embercsontot s egész koponyákat találtak. — A talaj téglának itt alkalmas nem lévén, a vályogverés helyét áttették a Bara balpartjára Kis- és Ó-Béba közé, az első helytől nyugat felé vagy 350 méterrel, a falutól pedig 200-al. — A hely felszine sima gyep, emberemlékezet óta szántva és ásva nem volt, s fekszik a Bara medrétől 30 lépésnyire, tehát lehet mondani, hogy közvetlen a folyó partján. Ez a hely fekvése és felszine ásatás előtt. A munkások öt bányában — szerintök — dolgoztak, s mintegy 200—250 négyzet ölnyi területet ástak fel, s e nagy területen egy darabka embercsontot sem találtak, míg az első helyen igen sűrűn fordult elő, de állatsont s cserép nem, pedig a két hely közti távolság nem nagy.

Május 6-án jelenlétemben megkezdték a munkát, s mindjárt az első ásó nyomokra cserépdarabokat találtak, miáltal érdeklődésem s reményem a legmagasb fokra lett felcsigázva, mert igen sokat reméltem különösen a megásandó három kuttól. — Ez időtől kezdve naponkint meglátogattam a munkásokat, s borraivaló ígéretével igyekeztem őket a leletek megőrzésére birni.

A föld rétegei így váltakoznak felőlről lefelé számítva: 1-ső réteg, vagyis a termő talaj terjed 40 cmre, 30 perczent homok s 70 perczent fekete agyag televény tartalommal, kevés apró cserép és apró csigakagylókkal vegyítve; 2-ik réteg, vagyis feltalaj tart 100 cmtre, hamuszínü, porhanyós agyaggal, nagy cserépdarabok-, csontok-, és békakagylókkal (béka teknyőncz), e réteg alján fordulnak elő a tűzpadkák is, égetett fekete és vörös hamuval, vastag és vékony cserepekkal, állatsontok-, s békakagylókkal csomósan összehalmozva, a tűzpadkák 5—6 méternyire vannak egymástól, és pedig: kelet felé mindig jobban és sűrűbben, tehát a Bara folyótól távozólag; a 3-ik réteg, vagyis altalaj kezdődik a 140 cmtnél és fehér sárgás agyagból áll, mely tömve van megkövesedett agyagdarabokkal, miért is az ásás lefelé igen nehéz volt, és e sárga agyag megtartá színét s minőségét egész három ölnyire, és benne sok apró csigakagylón kívül más semmi sem volt található.

E sárga föld ilyen megkövesült agyagdarabokkal lévén telve, a vályogverésre nem volt alkalmas, miért is a munkások 140 cmtnél mélyebbre nem hatoltak le.

Bár e tüzhelyek lakói közvetlen a Bara partján laktak, halakkal, hihetőleg, mégsem éltek, mert a halhulladéknak a legnagyobb vigyázat s keresés után sem akadtam a legkisebb nyomára sem, miből következtetem, hogy vagy a Barában kevés volt a hal, vagy a halászattal nem foglalkoztak. Ez utóbbi véleményemet valószínűbbnek tartom azért, mert a halászathoz szükséges eszközök közül semmiféle sem találtunk; nem, különösen a háló lehuzására szükséges kupos vagy a gula alaku átfurt agyagkészletet, minőt Rómer „Művészeti Kalausz“-ában is láthatunk, melyet Ercsinél a Dunából halásztak ki. — Ilyet magam is találtam két év előtt a klárafalvai határban, a Maros partján, ahol valóban sok halhulladék is került elő egy nagy halomból. E telepek őslakói tehát kizárólag csak szarvasmarhákkal, melyeket magok tenyésztettek, s békakagylókkal, melyeket a Bara sekélyebb vizében találtak, táplálkozhattak.

A talált edények, az anyagot tekintve durva, csak nagyjából feldolgozott fekete, vörös vagy két széleiken vörös, a középén fekete agyagból állnak; a finomabb s vékonyabb edényekhez azonban már az anyagot is jobban feldolgozták, mint ez több darab törésein kivehető. — A vastagság, a nagysághoz mérve, különféle volt, terjedt pedig 0.02-től egészen 0.25-ig. — Alakjukat majdnem lehetetlen meghatározni, annyiféle volt; az általam beküldött 24 darab ugyanannyi alaku edényre enged következtetni; s a darabokból itélve öblösek-, körte-, kannaalakuak, tálak, ivó és vízmerítő edények, stb. lehettek. Ugy látszik, a lábasokat vagyis a lábakkal ellátott edényeket nem igen használták, mert ezeknek egy töredéke sem fordult itt elő. — Mindezekből észre vehető az, hogy a fazekas mesterség már azon korban az alakok tekintetében igen előre haladt, s valóban megfigyelésre méltó, készültek legyen bár ez edények akár erre meghatározott helyeken, vagy egyesek által, annyi áll: hogy az alakok sokfélesége csodálandó, s a mai fazekasságnak is becsületére válhatnak, tekintve a roppant nagykülönbséget, mely az azonos a mai kor szerszámjai vagy eszközei közt van.

Nagyságra nézve szinte változók, mert a rendes közép nagyságon kívül találtak igen kicsiny és igen nagy edények, melyek bizonyára konyhában, a főzésnél nem használtattak, hanem igen talán ivásra, vagy a folyóból vízmerítésre, továbbá disz- vagy játékszerű; szinte kétes használatuk, illetve rendeltetésök a vastag edényeknek is. Ez utóbbiakból egyet (a 22. számmal jelöltet) pontosan felmértem a körzövel s belső diametere 55, a külső pedig 59 cmt. adott ki, azután megmértem egy pozsonyi mérőt, ennek alsó diametere 55, a felső pedig 60 cm., tehát ezen 22. számú cserép, darabja egy olyan edénynek, mely egyenlő vala a mi pozsonyi mérőnkkel; vagy átvive a számítást folyadékra, lehetett olyan mint egy két akós hordó, mert ennek végső diameterei 49, a középső pedig 56 cm. Már most tekintve az edények roppant nagyságát és vastagságát, s tekintve azt, hogy a szabadban tüzelés fával, de különösen

náddal — mint valószínűleg ezeknél is — mily nehéz és lassu lehetett, annyira: hogy az edeledek megfőzését ezen óriás edényekben majdnem lehetetlennek kell képzelnünk, miért bátorkodom abbéli szerény nézetemet kockáztatni, hogy ezen edények nem használtathattak főzésre, hanem talán azon szolgálatot teljesítették, melyet nálunk ma a dézsák tesznek a konyhákban, avagy talán liszt, só, hus stb. megőrzésére szolgáltak.

Az edények külszineit tekintve négyféle változékot veszünk észre; vannak a) melyek mindkét oldalukon tiszta feketék, b) melyek belől feketék, kívül vörösek, c) melyek mindkét oldalukon vörösek s végre d) melyek kívül vörösek, vagy bizonytalan színűek belől pedig egyenetlen durva máz nélküliek; ezek korong nélkül készültek. — A bemutatott darabok elárulják az irla (graphit) ismeretét is. — Czifrázatuk háromféle, dudorodás, likacsok és vonások vagy karczolások. A dudorodás ismét három mellékváltozékot tüntet elő, u. m. egyes, kettős és folytonos dudorodást, úgy, hogy ez utóbbi czifraság az edényt köralakban körül folyta.

A likacsoknál — melyeket hegyes fával vagy csonttal nyomtak a nyers edénybe — ugyancsak három fajt lehet megkülönböztetni, t. i. a) az edény felső szélétől lefelé, annak nagysága szerint, kisebb-nagyobb szél (margo) hagytak s ekkor kezdődött két sor lika s köralakban, mint két sor gyöngy; b) ezen soroktól függélyesen lefelé vonultak párhuzamosan ismét két soros likacsok, melyek vagy szabadon végződnek, vagy ismét köralaku likacsor által záratnak be, és végre c) voltak edények, melyeken mind a kör, mind a függélyesen haladó sorok hármásával láthatók. Némelyik darabon a likacsok már jóval rendesebben és szabályosabb köralakban készültek. Végre a vonásokat, vagyis a hosszabb karczolásokat szabálytalanul, valami élesített fával, vagy csonttal készítették s a karczok között egyik-másik sokkal nagyobb s fejlettebb kivített árul el. Láthatók ezeken kívül még némely edénynek legfelső szélén is czifraságok, melyeket vékonyabb-vastagabb szerszámmal, vagy vesszővel nyomkodtak oda.

Használatukat tekintve, az igen vastagok s nagyok kivételével bizonyára a legtöbb konyha edényül szolgált; de lehet, hogy használták egyeseket méregetésekre is, vagy ivásra vadászat alkalmával; mert egyik-másiknak konyhai használatát már az is kétséssé teszi, hogy könnyen feldülhetők valának, mivel domboru fenekök volt; lehet azonban, hogy méccsesül is szolgálhattak. Némelyiknek rendeltetését nem tudhatni s bizonytalan az is, hogy mire használhatták az általam beküldött két részre osztott edényt? A beküldött edény-darabok között van két bizonyos, orsófej is; de különös az, hogy az egyik egészen vörös cserép, míg a másik barnás-szürke színű s az előbbinél kezdetlegesebb állapotu, lehet azonban, hogy az utóbbi valami tárgynak, virágnak, vagy jelvénynek a tartója, vagy fődője volt. A füleket illetőleg megjegyzem, hogy a beküldött edényeken látható kicsinyeken kívül még igen nagyokat is találtam, melyekből mindig az edény nagyságára

lehet következtetni. — Végül megemlítem, hogy az egész felásott nagy területen sem fa, kő, bronz, vagy vaseszköz nem fordult elő, egy nagy darab kemény kővön kívül, mely valószínűleg csiszoló kő lehetett s egyik tűzpadkán találtatott, sarkát a munkások verték le.

Mindezeket egybevetve, s megfontolva, bátorodom azon szerény véleménynek adni kifejezést, hogy Ó-Bébán egy későbbi fejlettebb s mondhatni a bronzba átmenő kőkorszak emberei lákhattak; ezen véleményemet támogatom hazánk nagy régésze Rómer következő szavaival: „Az izletesebb alakot és a rajtok levő sokféle diszitményt, valamint a sajátságos, átfurt füleket a későbbi kőkornak tulajdonítjuk.“¹⁾ Mindezen kellékek az általam beküldött darabokon észrevehetők.

Ezek, mélyen t. választmány, azon csekély és szerény tárgyak, melyeket Miletz János érdemduis titkárunk felhívására gyűjtöttem és tehetségemhez képest — bár hiányosan — ismertettem is. Nem nagyszerű csodálatos tárgyak ezek, mint Trója, Pompeji vagy Aquileia régiségei, de azért előttünk mégis becsesl birhatnak, mert „oly korból valók, melyből írott történelmi kutforrásaink nincsenek,“²⁾ s mert édes hazánk ősmultjának kultur és ipartörténetéhez egy-egy homokszemnyi adattal járulnak. Végre soraim bezártával a tisztelt választmánynak azon ígéretet teszem, hogy vidékünkéről minden előforduló régészeti leletet befogok jelenteni s a megszerezhető példányokat társulati muzeumunknak beküldöm.

TÁRCSA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat rendes havi választmányi ülése június 26. Elnök: R á c z Athanáz, kir. tanácsos, alelnök.

Jelen vannak a választmányból: Miletz János, titkár; Odor Samu, pénztárnok; dr. Ni á m e s s n y Gyula, társulati ügyész; Bar á c h József, kir. tanácsos; D o b ó Miklós, kanonok; H o r v á t h Pius, Ivánfi Ede, Kassics Károly, K o r b o n i t s János, továbbá a karzaton történelem és régészet kedvelő nemes törekvésű tanuló ifjak számosan.

Elnöklő alelnök ur megnyitójában üdvözli a választmányt s előrebocsátja, hogy miután elnök ő mlta hivatalos teendőinek végzése miatt távol van, a jelen gyűlés folyamatát ő vezetendi s a tárgyalást megnyitottnak nyilvánítja.

Ezután az á p r i l havi választmányi ülés jegyzőkönyve olvastatik fel s hitelesítettik; Miletz János titkár pedig a következőleg terjeszté elő havi jelentését:

Tisztelt választmány!

A közel mult má jus havi hetedik közgyűlésünk, befejezője lett egy, — tekintve az eredményeket, reánk nézve nem épen dicstelen periodusnak s érdekes

---

¹⁾ „Műrég. Kalauz“ 16. l.

²⁾ U. o.

képet nyújtott arról, hogy e társulat ernyedetlen s vállvetett buzgalma mit nem képes elérni a nehéz viszonyok között is, midőn a tagtársakat az önzetlenség s a kötelességérzet nemes sugallata sarkalja a magasztos hivatás teljesítésére.

Jelen június havi választmányi ülésünk, mely kezdetét képezi működésünk egy újabb aerájának szintén örvendetes auspiciumok között indul meg s az alább tüzetesen felsorolandó ajándékozások kellemetes képét nyújtják azon érdeklődésnek, mely mint majd jelezni szerencsém lehetend, mind inkább kezd irántunk nyilvánulni.

Mielőtt az adományozások sorrendjét megkezdeném, hivatalos kötelességem közé tartozik némely társulati ügyek s megbízatásokról előterjesztést tennem, melyek ápril havi választmányi s májusi közgyűlésünk óta a társulat belkörülményeit érdeklőleg felmerültek.

I. Ápril havi vál. ülésünk s a májusi közgyűlés hivatalos iratait a begyűlt adományokkal együtt illetékes helyeikre eltettem s a mindkét gyűlés alkalmával igen tekintélyes számmal megválasztott új tagokat a választásról értesítettem s részökre a kiadványokat megküldöttem. Foganatosítva lett a választmány azon határozata is, hogy — különösen a könyvek s egyéb társulati iratok jelzésére, egy kisebbserű pecsétnyomó készíttessék, melyet Schwefelberg helybeli pecsét metsző által csinosan kidolgozva elkészíttettem; végül bejelentem, hogy a társulat által a nagyváradi iparmű-történelmi kiállításra küldött tárgyaink épen s hiánytalanul visszaérkeztek s általam a muzeumban már elhelyeztettek.

II. Muzeumunk részére a következő adományozások érkeztek be hozzám:

A) Érem- s bankó-gyűjteményünket a következő lelkes ajándékozók növelték:

1) Breinfolk Ferenc kir. posta-igazgatósági felügyelő ur Temesvárott, adott 18 db réz s 9 db ezüst ujjakkori különböző értékű s országbeli pénzt, továbbá 9 darab Kossuth és osztrák különféle értékű bankjegyet s egy darab százszabányai assignátát.

2) Fénh János kir. dohánygyári ellenőr ur Temesvárott, 2 db római réz, 16 db ezüst s 11 db réz ujjakkori pénzt ajándékozott, melyek különböző értéket s országot képviselnek.

3) Pick János társulati tag ur Aradról küldött 20 db réz és játékpénzt, melyek szintén különböző értéket s országot képviselnek.

4) Kostyál Béla gymnasiumi II. osztálybeli tanuló egy Tiberius Constantinus-féle (518—585. Kr. utáni) rézpénzt s több ugyanesak gymnasiumi tanuló, nevezetesen: Dungserszky Jakab V. osztálybeli, Hertl Emil I. osztály s Oswald János III. osztálybeli tanulók ajándékoztak 3 db ezüst s 23 darab réz, különféle értéket képviselő ujjakkori pénzt.

5) Steinhübl Károly nyugalmazott tisztartó ur Temesvárott, Odor Samu társ. pénztárnok ur közvetítésével egy 5 frtos Kossuth bankjegyet.

B) Könyv- s irattárunk a következő ajándékokkal növekedett:

1) Edelsbacher Antal társulati tag ur megküldé: „Ibn Dustah. A magyar történelemre vonatkozó legrégebb feljegyzés szerzője” és „Xorenaci Mózes, ötödik századbéli örmény történetíró az Ogundur és Ogur bolgárokról” című kiadványait.

2) Tokodi Jenő papnöveldei aligazgató urtól ily címűek ajándékoztattak: „Girtanner Kristóf: Historische Nachrichten über die französische Revolution, Berlin 1792—1803. 1—17. kötet. — Précis Historique de la revolution Française, Páris 1801. 1. kötet. — Hunfalvy Pál: Magyarország

ethnographiája. Budapest, 1876. 1. k. — Pray György: Dissertationes in annales Hunnorum, Avarum et Hungarorum. Bécs, 1774. 1. k.

3) Kovács János rékasi csendbiztos urtól ily czimű: „Theologia positiva“ 1. k. Rostock 1664.

4) Magyar Salamon Dávid helybeli nyomdász urtól egy naptár, melynek czime következő: „Volks und Haus-Kalender für Banat, auf das Jahr 1849“, továbbá 11 drb nyomtatott, s 3 drb írott hirdetmény s hadijelentés az 1848/49., 1861. és 1866. évekről.

5) A helybeli kir. főreáltanoda növendékei közül Bräuer Péter III. oszt. tanulótlól 1) Reimar us Hermann Sámuel: „Allgemeine Betrachtungen über die Triebe der Thiere“ 1. k. Wien 1790. — 2) „Evangelien, Lectionen und Episteln“ Wien 1777. 1. k. — 3) „Das alte und neue Testament“, czimlapja nincs 1 vaskos kötet. Kapdebó Béla VI. osztálybeli reáltanulótlól egy csonka könyvjegyzék s „Poppe J. H. M. Der physikalische Jugendfreund“ Wien 1816, czimű munka 4-ik kötete. Végre Kimmel Kálmán III. oszt. reáltanulótlól ily czimű könyv: „Die gute Frau“ Pirna 1802. 1. k.

A felsorolt két rendbeli adományokon kívül a régiségtár gyarapítására számos régiség s különféle tárgy is érkezett még, melyeket azonban a jövő választmányi ülés alkalmával fogok előterjeszteni és most közülök csupán csak Tyroler Adolf dettai birtokos ur ajándékát mutatom be, egy megkövesült ősmammuth fogrészletet, melynek lelhelye Nagy-Semlak, hol nem nagy távolságra a sümegi hegyoromtól egy árokásás alkalmával mintegy 16 öl mélységben találtatott számos csontmaradvány között. Az ajándék Odor Samu társulati pénztárnok ur közvetítésével küldetett be; és ezzel bevégezem titkári jelentésemet azon kéréssel, hogy a tisztelt választmány jelen előterjesztésemet becses figyelembe venni sziveskedjék.

* * *

A titkári jelentés örvendetesen tudomásul vétetett s az előterjesztésből folyólag mindazoknak, kik a társulati muzeum s könyvtár gyarapítására ajándékokkal kedveskedtek s a társulat iránt megemlékezés- és elismeréssel viselkedtek, nevezetesen: Breinfolk Ferencz, Edelsbacher Antal, Föhn János, Pick János, Kovács János, Magyar Salamon Dávid, Steinhübl Károly, Tokodi Jenő és Tyroler Antal uraknak, valamint: Kostyál Béla, Dungserszky Jakab, Hertl Emil, Oszwald János, Bräuer Péter, Kapdebó Béla és Kimmel Kálmán főgymnásiumi s főreáltanodai tanulóknak a beküldött adományokért jegyzőkönyvileg nyilvánított elismerés és halás köszönet. A begyűlt adományokat a választmány a titkár gondozására bizta, s illetékes helyeikre eltétetni rendelte.

Erre Odor Samu társulati pénztárnok ur adta elő jelentését a társulati pénztár állásáról, mely jelentés alapján kitünt, hogy az időközben felmerült társulati szükségletekre történt kiadások levonásával 585 frt 79 kr. készpénz szolgál a folyó kiadások fedezésére a társulat javára kamatozó 1505 frt 5 krnyi összeget kitevő tartaléktöke alapon kívül. A pénztárnoki jelentés tudomásul vétetett.

Következett Iványi István ily czimű munkálatának felolvasása: „Adatok a temesvári szt. Katalin templom és zárda történetéhez 1717—1759.“, melyet Miletz János titkár olvasott fel. Az értekezés több érdekes adattal bővíti az akkori temesvári helyi viszonyok történetét s a közlemény főleg az egyházi történelem szempontjából méltó figyelemre. A választmány s a jelen volt hall-

gatóság élénk figyelemmel hallgatta a felolvasást s a szerzőt beküldött munkálatáért megéljenzte s a választmány határozatából az értekezés a társulati „Értesítő”-ben fog közölni, melyhez pótlólag ft. Kassics Károly püspöki levéltárnok s társulati tag ur szives volt a gyűlés alkalmával több becses adattal hozzájárulni a püspöki archivumból, mely ajánlat a legnagyobb köszönettel fogadtatott.

A tárgysorozat szerint, miután indítványok nem tétettek, végül következett az új tagok választása. Miletz János titkár új tagul ajánlja Izsi Gyéza kereskedelmi ügynök urat Budapestről. Az ajánlatba hozott egyhangulag s éljenzések között rendes tagul megválasztatik s részére a társulati diszoklevél s a kiadványok megküldése elrendeltetett.

Több tárgy nem lévén, ezzel az ülés véget ért.

M. J.

Rendes havi választmányi ülés szeptember 25. Elnök: Rácz Athanáz, kir. tanácsos, alelnök.

Jelen vannak a választmányból s a társulati tagok közül: Miletz János, titkár; O dor Samu, pénztárnok; dr. Niámessny Gyula, társulati ügyész; Barách József, kir. tanácsos; Bilszky Ferencz, Feigenbaum Ignác, Ivánfi Ede, Korbonits János, Molnár Vid, cz. kanonok; Rötth László, alispán; továbbá a karzaton történelem és régészetkedvelő női és uri hallgató közönség s a helybeli középtanodák növendékei számosan.

Elnöklő alelnök ur megnyitójában üdvözlí a választmányt és a társulati tagokat s beszédében kiemeli, hogy a jelen gyűlés folyamat, mely a két havi szünet után a társulati munkásság újabb időszakát nyitja meg, a társulat szeretett elnöke, Ormós Zsigmond ő méltóságának távollétében ő vezetendi s a tárgyalást megnyitottnak nyilvánítja.

Ezután a június havi választmányi ülés jegyzőkönyve olvastatik fel s hitelesítettik, Miletz János titkár pedig a következőleg terjeszti elő jelentését a két havi szünet alatt felmerült társulati ügyekről:

Tisztelt választmány!

Társulatunk azon közmondásnak hódolva, hogy „munka után édes a nyugalom,” alapszabályaiba két havi szünetet vett fel azon célból, hogy fáradhatlan munkásaink, kik a dologidény alatt a társulat létérékének előmozdításán s hivatásának betöltésén hangsúlyzóval s hathatósan közreműködtek, a szellemi fáradalmak után a méltán megérdemelt nyugalmat élvezhessék. Ezen körülmény volt egyszersmind oka annak, hogy választmányi üléseink szüneteltek s nyilvános működésünk ezen színhelyének ajtai zárva maradtak.

A jelen ünnepélyes pillanatban, midőn fáradalmainkat kipihenve, ezen teremben, nyilvános működésünk színhelyén ujult erővel megjelentünk, mindannyiunkat ugyanazon nemes buzgalom s előre törekvés vonzott ide, mely már eddigi működéseinket is jellemz s társulatunknak elismerést s méltánylatot szerzett a szakkörök előtt.

Megjelentünk itt, tisztelt választmány, a tudományos irányu haladás céljából, hogy létzélünkben folyó s a kor követelményeihez mért társadalmi eszméket ismertessük s azokat minél szélesebb rétegben vidékünkön terjeszszük; megjelentünk különösen az ősrégészet s történelem művelése tekintetéből, mely tudományágak, miután tárgyaikat a letűnt korszakok következményeikben kiható eseményei, továbbá az ipari s művészeti hagyatékok képezik, — nemcsak a homályos őskori történetnek szolgálnak világító szövevényeikül,

hanem leggyakrabban ugyanezek egyedüli s biztos kalauzaink is a régmúlt idők zavaros eseményei között.

Ila tekintetbe vesszük társulatunk multját, munkásaink eddig tanusított fáradhatlan buzgalmát, továbbá nagyérdemű elnökünknek egyeletünk érdekében kifejtett buzgó tevékenységét; ki jelenleg is tőlünk távol, a francia főváros világra szóló kiállítását ment el beható vizsgálata alá venni, hogy andadó alkalommal az ott szerzett becses tapasztalatokat társulatunk szellemi előnyére érvényesíthesse: ugy tisztelt választmány a jövőt illetőleg is a legjobb reményekkel lehetünk, a mint erről a jelen előterjesztésembe foglalt következők részletek is tanuskodnak:

Junius havi utolsó választmányi ülésünk óta, a szünidő daczára sem szüntek meg társulatunk tagjai munkálkodni s közreműködni céljaink való-sítására; kiki tehetsége s viszonyai szerint nem feledkezett meg arról, a mivel a társulat jó hírneve s tekintélyének emeléséhez hozzá járulni tartozik, vagy ajándékok beküldése, régi emlékek gyűjtése, megőrzése, vagy pedig szellemi munkálkodás által.

Igy szeretett elnökünk ő méltósága folyó évi augusztus hó 19-én ünne-pyiesen letételé alapkövét azon emlékek, mely a hősi vitézség s az önfel-áldozás ritka példányképeinek, a rámai hős, báró Lo-Presti József hazánkfiának nyughelyét van hivatva megjelölni s emlékezetét a késő utókor- előtt is meg-örökíteni. A sirkő talapzatába elhelyezett, s elnökünk ő méltóságá által szer-kesztett s általa irattárunknak ajándékozott emlékirat egy példányát van szerencsém a tisztelt választmányynak bemutatni.

A szellemi munkásságot tekintve, érdemteljes választmányi tagtársunk dr. Szentkláray Jenő ur lankadatlan szorgalommal dolgozik azon nagy-szabású művén, mely déli vidékünk százados történelmének ritka ismertetője s kuforrása leend s a jövő évi százados ünnepélynek egyik legbecsesebb s maradandóbb emlékéét fogja hirdetni s megörökíteni; mint legközelebb a lapokból is értesültünk a derék s fáradhatlan történetbuvár s kutató városról-városra jár s a levéltárakban mindenütt méhszorgalommal kutat és gyűjtöget adatok után a már említett nevezetes munkálathoz. De szellemi munkásaink közül még másokat is említhetek. Igy Molnár Vid s Ivánfi Ede derék választmányi tagtársaink nem kevésbé buzgólkodtak a szellemi téren; az előbbi a regényes Itália classicus földjéről tért vissza közénk gazdag tapasztalatokkal, az utóbbi pedig a szün-napok alatt Pozsony, Nyitra, Trencsény hazai emlékekben dus vidékein foglalkozott adatgyűjtéssel, s értesülesem szerint Böhm, Boleszny s Varga választmányi tagtársaink is kisebb-nagyobb történet-irodalmi munkálataik ren-dezésével foglalkoznak s reményünk lehet, hogy ezen utóbb említett buvárlatok s szellemi termékek eredményéről egyet-mást rövid idő mulva hallhatni fogunk választmányi üléseinken.

Az előzmények- s felsorolt szellemi munkásságtól eltekintve hivatalos kötelességem hozza magával, hogy a junius havi választmányi ülés óta felmerült s a társulatot érdeklő egyéb ügyekről is megemlékezzem s ezekről a következőkben van szerencsém jelentést tehetni:

I. Kegyeletes szokásainkhoz alkalmazkodólag, mielőtt egyéb társulati ügye-ket említenék, egy szomorú s tekintve a nagy, országra szóló veszteséget, az egész társulatot fájdalmasan lesújtó esemény bejelentésével kell kezdenem titkári jelentésemet s azon szomorú végtisztesség teljesítésére hívom fel a tisztelt választmány becses figyelmét, hogy tegyük le tiszteletünk s kegyeletünk gyász-koszoruját egy nagy halottunk, dr. Horváth Mihály, püspök, vaskai apát s

bölcsészettudornak, a Magyar Tudományos Akadémia II. osztálya és történelmi bizottsága, valamint a magyar történelmi társulat elnökének s társulatunk tiszteletbeli tagjának, a tudományosság s a lángoló honszeretet egyik kiváló példányképekének hideg sirhalmára; kinek elhunytát egy ország s egy nemzet gyászolja, mert vele nemzetünk legnagyobb történetírója, a magyar főpapság egyik kiváló ékessége, a nemzeti dicsőség és gyász napjaiban egyaránt hű s tántoríthatlan elvű hazafi szállt le a gyászos sir ölébe. Legyen emlékezete áldott, maradandó s kegyeletes közöttünk.

II. Junius havi választmányi ülésünk hivatalos iratait a társulat irattárába elhelyeztem; továbbá a muzeum s könyvtár gyarapítására felajánlott régi pénzeket, könyveket s egyéb emlékeket illetékes helyeikre eltettem s az „Értesítő“ III. füzeté is megjelent s idejekorán mind a társulati tagoknak, mind a helybeli s országos napilapok s egyéb szakközlönyek s folyóiratok szerkesztőségeinek is pontosan szétküldetett.

III. A társulatot érdeklőleg a következő hivatalos iratok érkeztek:

1) Dr. Fraknói Vilmos nagyvárad kanonok, a Magyar Tudományos Akadémia h. főtitkára stb., továbbá dr. Lenhossék József, kir. tanácsos, orvos és sebésztudor stb. köszönő iratokat intéztek elnökünk ő méltóságához azon alkalomból, hogy a május havi VII. évi közgyűlésünk alkalmával a társulat tiszteletbeli tagjaiul választattak.

2) Preyer János ur, Temesvár érdemes monographusa s kedves emlékü volt alelnökünk, az alsó-ausztriai Kirchbergből a Wechsel mellett, hol jelenleg tartózkodik, Rácz Athanász alelnök urhoz intézett egy levelében megküldé társulatunk irattárának számára István főherczeg, Magyarország utolsó nádorispánjának egy eredeti levelét, mely Bécsben kelt 1841. junius 23-án s ezt a Temesvárott ez évben alakult bányászati iparegyesület ideiglenes igazgatóságához, melynek Preyer ur vala tollnoka, intézte a főherczeg.

IV. Muzeumunk részére a következő adományozások is érkeztek még be hozzám utolsó választmányi ülésünk óta, melyeket ezennel van szerencsém a tisztelt választmánynak bemutatni:

1) Aladics István társulati tag ur Temesvárott, beküldött két darab elrozsdásodott kard részletet, 2 darab félig kövült szarvas agancsot s egy kőgolyót, mely tárgyak a Beregszó-patak „Jér“ nevű mellécsatornájának ásatása alkalmával, a beregszói vaspályahíd közelében, szilárd talajban találtattak f. évi tavasszal a munkások által; s megjegyzendő, hogy a kőgolyó egy emberi csontváz mellett taláztatott egy másikkal, de ezt a munkások azon reményben, hogy talán valami értékes rejlik benne, szétzúzták.

2) Hertelendy József, torontálmegyei főispán s társ. tag ő méltósága, ajándékozott egy egyenes, 1 méter s 6 cm. hosszú két élű kardot, mely nagyban hasonlít a X.—XIV. századokban, különösen pedig a lovagrendek által viselt kardokhoz. A kard pengéjén mindkét oldalon, nagyon elmosódott góth betűs felirat észlelhető, de értelmét még eddig meg nem határozhatam. A kard Tarras torontálmegyei község határában halászok által vonatott ki f. évi május havában a Tiszából s ezek, mint előttük is feltűnő nevezetesebb régi tárgyat Hertelendy főispán urnak ajándékozták.

3) Ambrus József ő-bébai segédlelkész s társulati tag ur küldött 24 db különféle alaku, színű s cifrázatu barbárkorszaki edénytöredéket s egy csiszoló követ; melyeknek lelhelye Ó-Béba (Torontálmegye); bővebb ismertetéseket a mai gyűlés felolvasása fogja nyújtani.

4) Dr. Szentkláray Jenő választmányi tagtársunk egy római fel-

iratos sirkövet ajándékozott; melyet küldő f. évi május havában az arácsi templomromok között fedezett fel, hol az egyik oszloptőbe volt beépítve s annak alsó diszitményét képezte; valószínűleg az alvidék valamelyik római coloniájának maradványa s a kőhiány folytán a templom építésekor felhasználatott. Ezen sírkő az epigraphia gyűjteményben eddigelé ismeretlen volt s már muzeumunkban elhelyeztem; a róla Maderlik Antal társulati tag s török-becsei segédlelkész ur által felvett fényképeket van szerencsém bemutatni.

Ezen mozzanatok képezik, tisztelt választmány, titkári jelentésemet azon belkörülményeinket érdeklőleg, melyek junius havi utolsó választmányi ülésünk óta a két havi szünidő alatt a társulatot illetve felmerültek s az eredményt tekintve örömteljes szívvel nézhetünk a jövő elé; mert ha a választmány s a társulati tagok továbbra is így vállalva fogják kötelemeiket teljesíteni, ugye társulat még inkább megerősödni s virágozni fog, s a közmívelődés érdekében kifejtett törekvéseinkért nem csak a jelen, de a jövő nemzedék is hálás kegyeletben fogja tartani emlékünket.

* * *

A titkári jelentés éljenzések között örvedetesen tudomásul vétetvén, az előterjesztésből folyólag Horváth Mihály püspök s tiszteletbeli tagtársnak elhunya feletti részvét s kegyeletes megemlékezésének nyilvánítását a választmány jegyzőkönyvileg megörökíttetni rendelte. Továbbá dr. Fraknoi Vilmos és dr. Lenhossék József, ugyancsak tiszteletbeli tagoknak elnök ő méltóságához intézett köszönő irataik felolvastatván, örvedetes tudomásul vétettek; végre pedig mindazoknak, kik a társulati muzeum gyarapítására befolytak s ajándékokkal kedveskedtek, nevezetesen: Aladics István, Ambrus József, Hertelendy József, dr. Szentkláray Jenő választmányi, illetőleg társulati taguraknak a beküldött adományokért jegyzőkönyvileg, Preyer János volt alelnök urnak pedig külön átiratilag is nyilvánított elismerés és hálás köszönet. A begyűlt adományokat a választmány titkár gondozására bizta s illetékes helyeikre eltéetni rendelte.

Erre Odor Samu társulati pénztárnok ur adta elő jelentését a pénztár állásáról, mely jelentés alapján kitünt, hogy az időközben felmerült társulati szükségletekre történt kiadások levonásával 527 frt 49 kr. készpénz szolgál a folyó kiadások fedezésére a társulat javára kamatozó 1505 frt 05 kr. tartaléktőke alapon kívül. Tudomásul vétetett

Következett Ambrus József társulati tag ily czimű értekezése: „Ó-béba i régiségleletek,” melyet Miletz János titkár olvasott fel. Az értekezésnek igen érdekes illusztrációjára szolgáltak a szerző által beküldött — szám szerint 24 darab — különféle színű, vastagságu, czífrázatu s dudorokkal ellátott, részint egész, részint töredékes barbár korszaki cseréptárgyak s edények; melyekből szerző azon következtetést vonja le, hogy Ó-Béban egy későbbi fejlettebb s mondhatni a bronzba átmenő kőkorszak emberei lakhattak. — Az értekezést a választmány s a jelenvoltak élénk figyelemmel hallgatták s a szerzőt megéljenezvén, a választmány határozatából a munkát, mely déli vidékünk őstörténelmi multját igen érdekesen szelölteti, egész terjedelmében a társulati „Értésítő”-ben fog közöltetni.

A felolvasás befejeztével, miután indítványok nem tétettek, a tárgysorozat szerint végül következett az új tagok választása. Rendes tagokul jelentkeztek: Hudra János kegyesrendi főgymnásiumi tanár s Vozari János kir. aljárásbíró urak Temesvárott, továbbá Kossuthányi Ignác jogakadémiai

tanár ur Pécssett; az előbbi a titkár, a két utóbbit pedig szóbelileg a társulati ügyész ajánlotta. A jelentkezők egyhangulag s eljenzések között rendes tagokul megválasztattak s részökre a diszoklevél s a társulat kiadványainak megküldése elrendeltetett.

Több tárgy nem lévén, az ülés véget ért.

M. J.

Régi iratok ismertetése. Miletz Jánostól.

Szakál Ferencz gunyverse 1673-ból.

III. közlés.

Ad Casparum Kornis¹⁾

Benedeket²⁾ Demeternek béráltatád
Talán zámbaróddal (?) furván faragtatád,
Otthon ülj, ne busulj, jó tejes az anyád,
Csesztekére³⁾ is láss, ott is vagyon csordád.

Ad Simonem (igy) Kemény.⁴⁾

Kemény Simon Véczen,⁵⁾ félre vontá magát,
Futó félben vagyon, űrzi Havasalját,
Csendes ő, jó, jámbor, nem láttam dagálját,
Mások tanácsán járt, úgy veszté jószágát.

Ad relictam Stephani Csáki senioris.⁶⁾

Igen zug két malom alja Gernyeszegen,⁷⁾
Másnak is a szeme, füle vagyon résen,
Őrzik jószágodat, higgyed azt szemesen,
Meg kérték helyedben, küldnek mind üresen.

¹⁾ Kornis Gáspár szorgalmas, szerző ember, családjának sok elzalogosított javait visszaváltotta. 1673-ban Marosszékbén lett főkapitány s Apafinak kedvelt udvari embere volt.

²⁾ Benedek (Benyik) falu Alsó-Fehérvármegyében.

³⁾ Csesztek vagy Csesztve nevű helység van kettő Alsó-Fehérvármegyében; az egyik, Maros vagy Magyar-Csesztve fekszik a marosujvári járásban, a másik pedig Oláh-Csesztve (Csisztein) a balásfalvi járásban.

⁴⁾ Kemény Simon, a fejedelemnek fia; atyja halála után Bánffy Dénes és több főúrral Magyarországra futott s miután hasztalan vártak osztrák segélyre, 1663-ban kegyelmet nyervén visszatértek Erdélybe. Neje Perényi Katalin mint buzgó katolika nő ismeretes.

⁵⁾ Vécze, falu Torda-Marosvármegyében. U. p. Marosvásárhely.

⁶⁾ Ezen vers Csáki István harmadik neje: Mindszenti Krisztinához van intézve.

⁷⁾ Gernyeszeg falu Aranyos-Tordamegyében. U. p. Sáromberke.

Ad Georgium Kapi.¹⁾

Kapi György akarván elhagyni a szántást,
Megunta az tizen, kaszálást, kapálást,
Lohadt az buzája, nem üz ő aratást,
Hegyek közé megyen, kezd szép aranyázást.²⁾

Ne higjy uram néki, mert bizony csak léha,
Az ő sok beszédi³⁾ (igy) hallottam én néha,
Igért is ő nékem lovat is mindenha,⁴⁾
De gyakorta esett beszédében hiba.

Ad Dionisium Bánfi.⁵⁾

Hát te Diénes ur, miért vagy ily gorral?
Alacsony helyeken nem jársz az agárral.
Minden rendnek felelsz te nagy dirrel, durral,
Tudd-e (igy) hogy asztagod tele sok kigyóval.

Miért nem vagy igaz, urad s országodhoz?
Correspondentiád, hogy vonz tokosokhoz,⁶⁾
Gyűjtetik az sok pénz titkos tárházadhoz,
Elegy biznak hozzád, mint Jorám Jehuhoz.⁷⁾

Ad Michaellem Teleki.⁸⁾

Mihály is felfüzte telekes boeskorát,
Hogy Erdélybe szorult áldja azt az órát,
Kedvesen tisztelje kegyelmes sógorát,
Eleit⁹⁾ emlitse, ne tartsa fel orrát.

---

¹⁾ Kapi György, fia volt Kapi András- és Gyulafi Borbálának, gazdag kényur a megyei kérelmezők lovait, szekereit előbb megdolgoztatta s csak azután adott választ. Apafi parancsainak is ellenszegült; miért őt a fejedelem Déva várába zárata s innen két hü cselédje kötélletrán akarta megszöktetni; de a kötél elszakadt s Kapi a szirtre zuhanván meghalt. Igy beszéli el Kővári szerint a szájhagyomány.

²⁾ Aranyázás, arany keresés, arany bányászat.

³⁾ Beszédi, beszédét helyett.

⁴⁾ Minden ha, mindenkor helyett.

⁵⁾ Bánfi Dénes, Erdély nevezetes embere Apafi korában; neje volt Bornemisza Katalin Apafiné nővére. Bánfi családja részére sok birtokot szerzett, pompás udvart tartott s gögös ember levén sok ellensége akadt; különösen gyűlölte őt Teleki Mihály kancellár s 1674-ben Apafitól kieszközlé lefejeztetését.

⁶⁾ Tokos, csufnév, a németekre; Bánfi ugyanis a bécsi udvarral nagy összekötésben állott.

⁷⁾ Joram és Jehu zsidó királyok voltak az ókorban. Jehu vezére volt Joram királynak s ez midőn a syriaiak ellen hadakoznék Jehu vezére fellázadt ellene sereggestől s a Ramoth Gileádnál megsebesült Joramot sátorában meggyilkolta.

⁸⁾ Teleki Mihály a későbbi széki Telekiek törzsatyja, született Nagy-Váradon 1634-ben. Apafi alatt Erdélyben a legnagyobb szerepet játszotta. Elesett a zernyesti csatában Törösvárnál 1690. augusztus 21-én s eltemettetett a gernyeszeghi templomban.

⁹⁾ Eleit, őseit helyett.

Volna bizony benned igen jeles elme,
Csak az kár, hogy nincsen uradtól félelme,
S orra f-njén bizony, minden ő előtte,
Pestherus sem hiszem, hogy többet el kérne.

Mit egy ország végez egyedül elbontod,
Ha confirmálja is, azt is mind elrontod,
Az sok bitang pénzért, lelked elárulod,
Ebről ebre marad, gyakorta dudolod.

Tudd-e mit cselekszel sokszor sok szegénnyel?
Jó választ szerzesz te, ha megyen sok pénzzel,
Feketén el mondasz, fehért is ezennel,
Plutó is megkérdi, mit tész te ezekkel.

Ad Ladislaum Csáki.¹⁾

Bár jól abrakoltasd lovidnak hasát,
Hogy jobban vonhassák az Kálnoki Katát,²⁾
Székely-földön ett³⁾ volt igen sok malátát,
Elég kövér, ne adj neki több salátát.

Gróf urnak is nevét küld Pannóniába,
El hull az levele most itt Dácsiában.
Holddal vétették volt grófságod Bárczában,⁴⁾
Magvok szakadt az Fejér Mihály⁵⁾ hadában.⁶⁾

Ad Paulum Vesselényi.

Pál szövetséget köt Pállal, nem szent Pállal,
Ha Bethlenbe⁷⁾ szállhat, nem lesz ott hiával,⁸⁾
Most nem kuralják meg tudós Pál atyjával,
Csak meg ékesgették husát esztergárral.

Ad Nicolaum Apafi.⁹⁾

Oh félj bezzeg sok rosz akaród is vagyon,
Az ki vér¹⁰⁾ hozzád is, nem hagyják, hogy szóljon,

¹⁾ Csáki László, Csáki István s Perényi Mária fia 1640. márczius 2-án született, szereplése Apafi korában esik; ötlet ebédelteté meg Bánfi Dénes, midőn egyszer bonczidai erdejében vadászott s ezen meggyaláztatás miatt ő is Bánfi Dénes halálára szavazott. 1703-ban a Rákóczy pártjára állott.

²⁾ Kálnoki Katalin Csáki László első neje volt s leánya Kálnoki István és Bély Annának.

³⁾ Ett, evett helyett rövidítés.

⁴⁾ Bárcza, Brassóvidék, jelenleg Brassó vármegye.

⁵⁾ A Fejér család haraji ágából.

⁶⁾ Hada, családja, hozzá tartozói helyett.

⁷⁾ Bethlen, falu, régi várral a Kis-Küküllő mellett, nem igen távol Balázsfalvától; itt fejeztetett le Bánfi Dénes

⁸⁾ Hiával, az az szükségben.

⁹⁾ Apafi Miklós, a fejedelem édes testvére, mint nőtelen halt meg.

¹⁰⁾ Vér, atyafi, vérrokon kifejezés helyett.

Még Gilányiné¹⁾ is bizony volna azon,
Hogy az te testedet sirba tennék Sajón.²⁾

Ad Wolfgangum Bethlen.³⁾

Bethlen Farkas miért, hogy farkassá lettél,
Krisztus pásztorsága alul te kiszöktél,
Te szegény lelkednek, oh ki nagy kárt tettél,
Pokoli jancsárnak örömet szerzettél.

Ad Gregorium Bethlen.⁴⁾

Gergely a te szádba, belé esett az moly,
A tiszta buzádba honnét esett konkoly?
Szin mézed nincs látom, csupa azon sonkoly,
Szállj magadba mindent, szent íráson fontolj.

Mert ha eljő amaz, igaztevő pásztor,
Meglátja, hogy kárt tett, amaz gonosz Apor,⁵⁾
Mond ad comburandum collige et aufer,
Ki a tüzét oltsa, nincsen olyan páter.⁶⁾

Ad Alexium Bethlen.⁷⁾

Bár ne pislognál tés⁸⁾ anyád mellett Elek,
Az szentségtől bizony messze estél félek,
Vádol e tégedet belől az szent lélek,
Hogy jóktól távol vagy, nem örülhetsz vélek.

Ad Nicolaum Bethlen.⁹⁾

Szent-Miklóson¹⁰⁾ lakó szentes Bethlen Miklós,
De az, mint én hallom, vagy igen bélpoklos,

---

¹⁾ Apafi Anna a fejedelem testvére, Berinczházi Ghillany Gergelyné. Ezen Ghillany birtokos volt Doboka megyében Cserneken s ő vitte meg az adót 1660-ban Nagyváradra Ali basának a vár bevétele után.

²⁾ Sajó, Magyaros Sajó helység Doboka vármegyében.

³⁾ Bethlen Farkas erdélyi kancellár, ki mintegy hat kötetnyi történelmi munkájával halhatatlanítá nevét; meghalt 1679-ben, neje giletinzi Osztrosith Borbála volt.

⁴⁾ Bethlen Gergely, Küküllő főispánja, Fogaras-vár, Udvarhelyszék főkapitánya volt.

⁵⁾ A gunyvers írója itt arra céloz, hogy Bethlen Gergely Apor rábeszélése következtében a katolikusokat pártolta.

⁶⁾ Páter, szerzetes helyett.

⁷⁾ Bethlen Elek szintén kancellár volt; leírta családjá történetét.

⁸⁾ Tés, tied, vagy tekintetes helyett rövidítve.

⁹⁾ Bethlen Miklós 1642-ben született, első oktatója Keresztúri Pál volt, s majd Fejérvárott később pedig Kolosvárott is tanult a híres apáczai Csere János keze alatt. Beutazta Európát s a fejedelmi udvaroknál mindenütt bemutatva lett. Jelen volt 1664-ben november 18-án azon vadászaton is, midőn Zrinyi Miklós a költő, a vadkan által megöletett. Ő készíté a Leopoldinum-féle diplomát s ezért 1696-ban a grófi titulust kapta. Meghalt Bécsben 1716. október 27-én.

¹⁰⁾ Szent-Miklós falu Torda-Maros vármegyében.

Bölcs, fenjáró, büszke, de nem lehetsz nyomós,¹⁾
Az Küküllő²⁾ tied, egy nagy iszapot mos.

Ad Sigismundum Mikola.³⁾

Még kicsiny korodban pápához hódoltál,
Tőle s az tatártól sok gonoszt tanultál,
Ha szakált álladra bővebben plántálnál,
Kegyetlenkedésben talán hátrább hagynál.

Ad Sigismundum Bánfi.⁴⁾

Bánfi Zsigmond tekint Enyed felé sokszor,
Az köszvény, ha gyötri felsejken éjjélkor,
Kaszálni kíván ő, kaszálni hajnalkor,
De Zsiga nem kaszál, inkább nyög olyankor.

Ad Christophorum Bánfi.⁵⁾

Fényes az te szemed, még is te roszul látsz,
Ha látsz is, te neked én azt mondom, hogy játsz,⁶⁾
Ugy tudom nálad is főz másnak az szakács,
Az osztovátádban⁷⁾ akad bécsi takács.

Ad Stephanum Torma.

Mit bujkálsz az Sajó mellett Torma István?
Konyháját bőviti buzával mező bár,
Cserélne hat nyulat egy rosz rühes rókán,
Az után jár lelke, még ki nem kél torkán.

Igen kevély vagy te, csupa dér-dur, dagály,
Istenes emberrel jó ügyben akadály,
Szemedet nem fogta még be sötét homály,
De azt hagyom, másutt te sokszor, hogy ne hálj.

Ad Georgium Torma.

Fiatfalváról⁸⁾ György mén hosszú Apára,
Sert főz, hordat árpát, szalad aszatóra,
Elég terem nem költ, sokat a komlóra,
Annyi sert iva⁹⁾ hogy, nem ülhet a lóra.

¹⁾ Nyomós, befolyásos, feltűnő.

²⁾ Küküllő, itt talán Küküllővár érthető, mely a Bethlen család tulajdona.

³⁾ Mikola Zsigmond, tanult Kolosmonostoron a jezsuitáknál. II. Rákóczy György alatt részt vett a lengyel hadjáratban s tatár fogságba jutott, végre 5 évi s 6 hónapi szenvedés után Krimből haza jutott s nőül vette szentlászlói Kamuthi Zsuzsannát. Apafi Mihály alatt belső titkos tanácsos s Kolos vármegye főispánja lett s Szamosujvárott kastélyát ékesen felépíttette; meghalt 1679-ben augusztus 10-én 57. éves korában Szamosujvárott.

⁴⁾ Bánfi Zsigmond előbb jezsuita volt, 1698-ban báró lett; meghalt 1706-ban

⁵⁾ Bánfi Kristóf, neje volt Bethlen Anna.

⁶⁾ Játsz, az az mulass, légy vig.

⁷⁾ Osztováta, szövöszék.

⁸⁾ Fiatfalva, helység Udvarhely megyében. U. p. Székely-Keresztur.

⁹⁾ Iva, ivék vagy ivott helyett.

Egyveleg.

— A délmagyarországi évszázados ünnepély, hogy a délvidékhez méltólag megtartassék, f. évi július hó 12-én az egyes vármegyék szerint vidéki bizottságok alakultak. A szörénymegyei vidéki bizottság október hó 2-án tartá Karánsebesen Ormós Zsigmond temesmegyei főispán urnak, mint a központi bizottság elnökének előlése alatt gyűlését a tervezetek megállapítása tekintetéből számos szörényi bizottsági tagok jelenlétében, kik közül megemlítjük Popasu János karánsebesi gör. kel. román püspököt, Pausz János alispánt, Illosvay László megyei főjegyzőt, Boleszny Antal orsovai róm. kath. plébánost, Hoffmann Jenő bányabirtokost Jeselniczáról és Stankovits Sándor karánsebesi polgármestert. A tanácskozás iránya három részre terjedt ki, u. m. a szellemi, pénzügyi s az ünnepély rendezési részletekre; melyekre nézve a következőkben állapodtak meg: 1. Minden felekezeti templomban ünnepélyes hála-isteni tisztelet tartassék egyházi szónoklatokkal. 2. A kormány felkéréssék, hogy az ünnepély költségeit részben pénzügyileg támogassa, részben pedig a kiadások a törvényhatóságok és egyes magánosak áldozatkészsége által volnának fedezendők. 3. Az ünnepélyre meghívatnak a király, királyné és koronaherczeg, a közös és országos miniszterek, papi főméltóságok és törvényhatóságok. Végre 4. A Délmagyarországon lakó nemzetiségek nyelvén emlékbeszédek tartatnak s az ünnepélyt a szokásos bankett, diszolóadás és egyéb mulatságok fejezik be.

— A centenariumi ünnepély ügye Ormós Zsigmond főispán ur és társulatunk szeretett elnökének fáradhatlan buzgalma következtében örvendetesen halad a kitűzött cél felé. Legközelebb, miután a törvényhatóságok részéről megválasztott bizottságok jelentéseiket beküldötték, a jelentések tárgyalása tekintetéből a központi bizottság tagjai f. é. november 18-ára bizottsági gyűlésre elnökségileg meghívtak.

— Dr. Szentkláray Jenő derék tudósunk s török-becsei plébános ur, lankadatlan buzgalommal fáradozik azon adatok s okmányok megszerzésén, melyek az évszázados ünnepély alkalmára általa mély szakismeret- s kitűnő tollal megírandó, s mara dandó becsünek ígérező nagyszabású művének megalkotásához szükségesek. A jeles történetbuvár egy körutat szándékozik tenni vidékünkön s valamint már eddig áttanulmányozta Nagy-Becskerek és Kikinda városok levéltárait: ugy hason célból megfogja látogatni Temesvár, Lugos, Karánsebes s Pancsova városokat is. A jelen sorok kapcsáiban el nem mulaszthatjuk felhívni arra nézve az ünnepélyt rendező központi választmány becses figyelmét, hogy a derék szaktudós fáradhatlan tevékenységét anyagilag is minden kitelhető módon gyámolítani el ne mulassza, nehogy a jeles szakférfiu buzgalma, az anyagi gyámolítás hiányában zsibbadást szenvedjen, vagy a mitől félnünk lehet méltán szellemi előhaladásunk érdekében, az egész tervezet dugába dőljön.

— Érdekes, történeti érdekű kéziratról tett említést a szörénymegyei vidéki bizottság f. é. október hó 2-án tartott ülésén Boleszny Antal választmányi tagtársunk; melyet néhai Sváb cs. kir. százados irt Szörény vármegye, illetőleg a volt román-banáni ezredkerület multjáról s a mű bizonyos Vanicsek nevű vinkovcei tanárnak adatott ki az összes volt határvidék történetének megírása céljából, kitől a kézirat az ezred parancsnoksághoz többé vissza nem érkezett. A jelen viszonyaink között, midőn Délmagyarország évszázados történetének megírásán dr. Szentkláray Jenő történetbuvárunk fáradozik, a kézirat mindenesetre megérdemli a figyelmet s kívánatos volna, hogy Szörény vármegye törvényhatósága hivatalos uton felszólítaná a nevezett tanárt a kéziratok visszaküldésére, hogy azokat évszázadunk történetének jeles tollu írója alkalomilag felhasználhassa.

— A báró Lo-Presti József-féle emlékszobor leleplezési ünnepe Ó-Palánkán f. é. november hó 3-án fog megtörténni. Az ünnepély színhelye Ó-Palánka, mely ma nyomorult, elhagyatott falucska, hajdani nevezetességében a nevezetes hős emléke által gyarapodni fog. Itt örömteljesen jegyezzük meg, hogy a Lo-Presti-féle emlékszobor felállításának eszméje társulatunk kebeléből indult meg s arra nézve az első impulsust derék választmányi tagtársunk Boleszny Antal ur adta egyik közgyűlésünkön, s a nemes eszme ily gyors foganatosításának dicsősége pedig kizárólagosan szeretett elnökünket, Ormós Zsigmond ő méltóságát illeti; ki jóságteljes szive sugallatát követve, fáradhatlanul oda törekedett, hogy az ige minél előbb testté váljék.

— „Széchenyi munkálatai az Al-Dunán, tekintettel a Dunagőzhajózás és a Széchenyi-ut történetére“ czimű munkát Boleszny Antaltól, mely a jelen füzet első főcikkét képezi, külön lenyomatban is megjelent. A derék, szorgalmas szerző jelen műve gróf Széchenyi István egy csomó eredeti, még eddig ismeretlen leveleit tárgyalja, melyeket hazánk ezen szellemi óriása azon időben irt, midőn mint erőteljes, tettudus s vállalatkész férfiú az anyagi reformok terén a hon javáért, a nemzetgazdasági és kereskedelmi érdekek mellett az Al-Duna vidékén működött s az erély és tevékenység lehető legnagyobb fokát kifejtette. A levelek, Széchenyi kimagasló alakjának jellemzéséhez újabb becses adatokat szolgáltatnak a szakférfiak kezeihez és örvendünk szerző azon elhatározásán, hogy ezen munkát külön is lenyomatta s ez által azt szélesebb körben is ismeretessé teszi. A csinosan kiállított füzethez Széchenyi leveleiből egynek hasonmása van mellékelve. A mű ára 60 kr. s megrendelhető szerzőnél Orsován. Ajánljuk olvasóink becses figyelmébe azon kéréssel, hogy ismerőseik körében terjeszteni szíveskedjenek.

— Beregszói leletek Temes megyében. A Beregszó-patak „Jér“ nevű mellécsatornájának ásatása alkalmával a beregszói vaspályahid közelében f. évi tavasszal, szilárd talajban a munkások két darab elrozsdásodott hosszú kardpengét, két darab kövült szarvas agancsot s egy kőgolyót találtak; a kőgolyó egy emberi csontváz mellett feküdt egy másik kőgolyóval, de ezt a munkások azon reményben, hogy talán valami értékes rejlik benne, szétzúzták. A lelet Aladics István társulat tag ur szíveségéből jutott muzeumunkba.

— Tarrasi kardlelet Torontálmegyében. Folyó évi május havában Tarras torontálmegyei község határában a halászhók egy igen érdekes kardot vontak ki hálóval a Tiszából s mint feltűnőbb régi tárgyat Hertelendy József torontáli főispán ur ő méltóságának ajándékozták. Az egyenes két élű kard 1.06 méter hosszú s nagyban hasonlít a X—XIV. századokban, különösen pedig a lovagrendek által viselt kardokhoz. A kard pengéjén mindkét oldalon, nagyon elmosódott góth betűs felirat észlelhető, de értelmét még eddig meg nem határozhattam. Az érdekes lelettel Hertelendy főispán ur ő méltósága muzeumunknak kedveskedett.

— Barbár-kori leletek Ó-Bébán. A Torontálmegyei Ó-Béba község közelében a „Bara“ száraz ér partján folyó évi tavasszal téglaverés alkalmával érdekes barbár korszaki telepre akadtak a munkások; a telepet Ambrus József ó-bébai segédlelkész s ügybuzgó tagtársunk körülményesebben megvizsgálván, a leletekből úgy találta; hogy Ó-Bébán egy későbbi fejlettebb s mondhatni a bronzba átmenő kőkorszak emberei lakhattak. Ambrus ur a kiásott darabokból muzeumunknak beküldött 24 drb különféle színű, vastagságú és cizfrázatu s dudorokkal ellátott részint egész, részint töredékes cseréptárgyat s edényt egy csiszoló kővel, melyek a szeptember havi választmányi gyűlésen lettek ismertetve Ambrus ur egy érdekes felolvasása kíséretében, mely a jelen füzet második cikkét képezi s itt is felhívjuk reá olvasóink becses figyelmét.

— Szegedi régiségek. Legújabbán a szegedi várfalak szétbontása érdekes régiség-leleteket eredményezett. Történelmileg ismert tény volt már az előtt is, hogy

a szegedi várnak egy része a törökök által építtetett s az anyaga szétrombolt keresztény templomokból és zárdákból van véve. Ezen nézet újabb bizonyítékot nyert az által, hogy a szétrombolt régi várfalakban gyönyörű góthstílyü templommaradványokra bukkantak. Ezek közt különösen figyelmet érdemel egy oltár-részlet, mely remek góth faragással ékeskedik és kitűnő karban van. Szeged város közönsége minden esetre oda fog működni, hogy ezen régi emlékek fentartassanak s ne használják fel újabb építkezésekhez.

— Mommsen levele dr. Ortvy Tivadarhoz. Mommsen Tivadar a nagy tudós legközelebb egy levelet intézett dr. Ortvy Tivadar pozsonyi jogakadémiai tanár s választmányi tagtársunkhoz; melyből, miután vidékünket is érinti, közöljük a következő részleteket: A „Corpus Inscriptionum Latinarum“ III. kötetéhez egy pótkötetet szándékozom adni s kérem segítségét különösen az ön által jól ismert Dél-Magyarországra nézve. — Fájdalom, ismét az a nagy akadály áll előttem, hogy az ön anyanyelvét nem értem s így önnek az „Értesítő“-ben megjelent munkálatait sem méltányolhatom úgy figyelemre például a topographia tekintetéből, mint szeretném. A buvárlatoknak nemzetközieseknek kell lenniök, hogy mindenki megértse. Azok közé tartozom, kik minden felvilágosítást szívesen vesznek valamely helynévre vonatkozólag, de mit használ, ha magyarul írják? Egy olyan elsőrangú tudós, mint Hunfalvy németül ír, de a mi epigraphusaink mindnyája, megmarad a maga nyelvénél, s innen van aztán, hogy munkáik többnyire olvasatlanul maradnak. Szabad-e reménylenem, hogy ön a honfitársai által kiadott, vagy javított feliratokról legalább kivonatot fog küldeni? E kéréssem teljesítése által nagy hála-ra kötelezne. Fogadja stb Mommsen.“

— Történet-régészeti és iparmű-történelmi kiállítás. A jövő évben megtartandó évszázados ünnepély alkalmára egy történet-régészeti és iparmű-történelmi kiállítás is van tervbe véve, mely feltűntetni lenne hivatva Dél-Magyarország elvirágozott iparágának egész multját, s gyűjteményét képezné egy részről a délmagyarországi iparműkincseknek, más részről pedig magában foglalná azon ipari feldolgozásra alkalmas ásványi és faanyagokat, melyekkel hazánk ezen része bír, hogy e téren, — mint a lelkes Löwy Miklós tagtársunk is írja, — iparunk multja, kapcsolatban a jelennel, tanulságos utmutatója legyen a jövőnek. Reméljük, hogy társulatunk, egyetértve a temesvári iparkamarával, e tekintetben mindent meg fog tenni arra nézve, hogy a kiállítás déli vidékünk culturalis haladására nézve minden tekintetben mérvadó s eredménydus legyen.

An den Herrn
Herrn Sazarjota Popovits

gr. St. Szechenyi

Orsova

Einem Popovitch, davon ich in dem Ort
verlassen bin auf dem Sonntag zu mir,
will ich mich noch in Ihre gute Art
zusprechen, um Ihnen für alle Ihre
Gefälligkeiten zu danken.

Ist sehr alle meine Freunde glücklich
männlich. Was aber sehr krank, - und
so alle meine Freunde gefassten, können
ausgenommen; um die Ursache der
hat nach Mehadia befristete Part
begeben. Wir sind aber alle einig
sich ganz gut.

Im Interim ist es, Ihnen
nicht fern zu sein. Er hat
"Er können können, generalisieren
geben, es wäre ein großes, - es müssen
aber ungenügend werden Auf was
Und dann gab es können Anstand"

Da Ihnen auf diese Art gerichtet, so
schreiben Sie geschäftlich nach Constantinople
und beschreiben Sie sich kurz auf mich.

Haben Sie Zeit, so schreiben Sie mir
nach Pest. Wille Gott, wird finden
ob Sie Messen nicht, - es soll die Donau
bald anders aussehen.

Vor Kurzem Zeit war ich bei Miloch
am ist ganz für die Regulation.
Übermorgen werde ich ab.

Lebwohl wohl und bleibe Sie
minimale ungedruckt

Gr. H. Freckenyi

Semlin 13ten Octob. 1830

Fölszólítás!

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat helybeli s vidéki tagjai **sürgősen** felkértnék, hogy **5 frt tagdíjilletményüket** az előző évekre s a folyó **1877—8.** egyleti évre **mielőbb** lefizetni sziveskedjenek. Különösen figyelmeztetnek azon hátralékosak, kik két vagy már több év óta sem rótták le illetményeiket, hogy kötelezettségeiknek annál bizonyosabban eleget tegyenek, mert ellenkező esetben **birói uton fognak a hátralékos tagdíjak behajtatni.** A tagdíjak alulírt társulati pénztárnokhoz Temesvár, belváros megyeház, küldendők.

Temesvárott, 1878. október 30.

Odor Samu,
t. pénztárnok.

Előfizetési felhívás

a

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESEITŐ

1878-ik évi folyamára.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történelmked velő honfi vagy honleány, 100 frt alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíjilletéssel, ha belépési szándékukat kijelentik Ormós Zsigmond elnök ö méltóságánál, vagy Miletz János titkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed, de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1878. október 30.

Miletz János,
titkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reclamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések a szerkesztő titkárhoz intézendők.

A történelmi és régészeti társulat temesvári s vidéki tagjai tisztelettel felkéretnek, hogy időközben változó lakásukat a titkári hivatalban (Temesvár, belváros, Rudolf-utca 18. sz.) a füzetek pontos kihordatása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzetek nem fognak pótoltatni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat titkári hivatalánál megrendelhetőek:

1. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1875. I. évfolyam II. IV. füzet.
2. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1876. II. évfolyam IV. füzet.
3. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
5. Miletz János: Gizela királyné élete. 12 iv 8-ad ré. Ára 1 ft 20 kr.
6. Miletz János: Temes- és Aradvármegyék történelmi és régészeti emlékei
Ára 30 kr.
7. Miletz János: Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott. Ára 20 kr.
8. Miletz János: Temesvár hadászati jelentősége 4¼ iv. Ára 40 kr.
9. dr. Szentkláray Jenő: Torontáli őstelepek a Tisza mentén. Ára 30 kr.
- 10) Miletz János: Torontál vármegye történelmi és régészeti emlékei. Ára 20 kr.

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként jan., apr., jul., okt. hónapokban.